

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

**YOKSULLUK VE DİN
(KÜTAHYA ÖRNEĞİ)**

Doktora Tezi

Hasan KAFALI

Ankara-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

YOKSULLUK VE DİN (KÜTAHYA ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

Hasan KAFALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Ankara- 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

**YOKSULLUK VE DİN
(KÜTAHYA ÖRNEĞİ)**

Doktora Tezi

Hasan KAFALI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Niyazi Akyüz.....

Prof. Dr. Hasan Onat.....

Doç. Dr. İhsan Çapcıoğlu.....

Doç. Dr. Erdal Aksoy.....

Doç. Dr. Sefer Yavuz.....

İmzası

Niyazi Akyüz
Hasan Onat
İhsan Çapcıoğlu
Erdal Aksoy
Sefer Yavuz

Tez Sınavı Tarihi : 08 Haziran 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (08/06/2017)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Hasan KAFALI

İmzası

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER	1
TABLOLAR LİSTESİ	5
KISALTMALAR	6
ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	14
2. Araştırmanın Konusu ve Problemi	17
3. Araştırmanın Metodolojisi	21
3.1. Araştırmanın Modeli ve Deseni	21
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme	23
3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	26
3.4. Araştırmanın Uygulanması ve Verilerin Analizi	30
3.5. Kapsam ve Sınırlılıklar	33
4. Sosyo-Ekonomik Durum ve Dindarlık	34
5. İlgili Araştırmalar	41
5.1. Yoksulluk Kültürü	43
5.2. Nöbetleşe Yoksulluk	44
5.3. Yoksulluk Halleri	46
5.4. Yoksulluk ve Dini Hayat - Samsun Kent Merkezi Örneği	48
5.5. Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk	49
5.6. Kütahya'da Kent Yoksulluğu	50
5.7. Dünya Yoksulluk Ansiklopedisi	50
5.8. Yoksul Gençlerin Dini	52

KAVRAMSAL ÇERÇEVE	54
1. Yoksulluk: Tanım ve Boyutlar.....	54
1.1. Mutlak Yoksulluk.....	57
1.2. Göreli Yoksulluk.....	58
1.3. Öznel-Nesnel Yoksulluk (Objektif Subjektif Yoksulluk).....	59
1.4. İnsani Yoksulluk	61
1.5. Yeni Yoksulluk	62
2. Din ve Yoksulluk	64
2.1. Dinlerin Yoksulluğa Yaklaşımı.....	65
2.2. İslam Dininin Yoksulluğa Bakışı.....	71
2.3. Yoksulluk ve Dindarlık İlişkisi	83
3. Yoksulluğa Sosyolojik Yaklaşımlar.....	93
3.1. Sosyolojik Yoksulluk Teorileri.....	105
3.1.1. İşlevselci Kuram Odaklı Yoksulluk Teorileri	107
3.1.2. Çatışma Kuramı Etrafında Şekillenen Yoksulluk Teorileri.....	110
3.1.3. Modernleşme Teorileri ve Yoksulluk	112
3.1.4. Yoksulluk Kültürü.....	113
4. Kütahya İline Genel Bir Bakış	120
4.1. İlin Coğrafi Yapısı.....	120
4.2. Tarihi Bilgiler.....	121
4.3. Ekonomik Yapı.....	124
4.4. Kütahya Hakkında Genel bilgiler	127
İKİNCİ BÖLÜM.....	132
ARAŞTIRMA BULGULARI	132
1. Hayat Memnuniyeti ve Din.....	132

1.1. Yoksulun Hayat Memnuniyeti	135
1.2. Yoksul Ne Zaman Mutlu Olur?.....	142
1.3.Yoksulların Kendilerine Bakışı.....	145
1.4. Dinin Hayat Memnuniyetine Etkisi	149
1.5. Yoksulun İsyanı ve Din.....	156
2. Değersizlik Hissi ve Din	169
2.1.Yoksulluk, Hayat Başarısı ve Din.....	183
2.2.Yoksullukta Sıkıntı Basınca.....	191
2.3. Kendine Duyulan Saygı ve Güven'in Parayla İlişkisi.....	206
3. Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve Din	213
4. Alınan Din Eğitimi ve Ailenin Dini Boyutu Açısından Yoksulluk	238
5. Yoksulluğun Kader Olarak Değerlendirilmesi ve Yoksulluktan Kurtulma Yolları	250
6. Yoksulluğun Nedenleri ve Din.....	275
7. Yoksulun Dini Bilgi Kaynakları	283
8. Yoksulun Gözünden Dindarların Yardımlaşması	293
9. Yoksulun Umutsuzluğu ve Din.....	314
10. Yoksulun Dinî Yaşantısı	326
10.1. Namaz Kılma	330
10.2. Oruç Tutma	338
10.3. Kur'an Okuma.....	340
10.4. Dua Etme.....	345
1. DEĞERLENDİRME.....	351
2. SONUÇ	353
3. ÖNERİLER.....	371

EKLER.....	376
EK-1 Görüşme Kılavuzu.....	376
EK-2 Görüşme Formu.....	377
EK- 3 Mülakat Yapılmayan Bir Görüşmeye Ait Notlar.....	380
EK- 4 Mülakat Yapılan Bir Görüşmeye Ait Notlar	382
ÖZET.....	384
ABSTRACT	385
KAYNAKÇA.....	387

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Günay'ın Araştırmasında Dini Yaşayışın Şiddetine Göre Gruplar.	37
Tablo 2:Türkiye Mutlak Yoksulluk Oranları	57
Tablo 3: Akşit'in Araştırmasına Göre Türkiye Geneli Dindarlık Görünümü.....	92
Tablo 4: Akşit'in Araştırmasına Göre Gelir Durumuna Göre Kimlik Tercihi.....	92
Tablo 5: Gelire Göre Sıralı Yüzde 20'lik Grupların Toplam Gelirden Aldığı Paylar*	165
Tablo 6: Örneklemin Eğitim Durumu Tablosu	242
Tablo 7: Örneklemin Dini Eğitim Alma Durumu	242
Tablo 8: Yoksulluktan Kurtuluş Konusunda Görüşlerin Sınıflandırılması.....	272
Tablo 9 : Yoksulluk Nedenlerine Dair Tablo.....	281
Tablo 10: Dindarların Yardımlaşması.....	314
Tablo 11: İlk İfadeler Üzerinden Geleceğe Dair Umutsuzluk Hali	325
Tablo 12: Namaz Kılma Durumu.....	337
Tablo 13: Oruç Tutma Durumu.....	339
Tablo 14: Kur'an Okuma Durumu	343

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
A. Ü. İ. F. D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cild
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DPT.	: Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.	: Editör
Fak.	: Fakülte
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
SYDF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TODAİE	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
Yay.	: Yayınları/Yayınevi

ÖNSÖZ

Günümüzde hükümet programlarında en sık rastlanan hedeflerden biri refahın toplumun tüm kesimlerine yayılmasıdır. Bu, yoksulluğun azaltılması anlamına gelir. Yoksulluk bir çok kategoride mücadele edilmesi gereken bir toplumsal sorundur. Bu zorunluluk onun ekonomi, sosyoloji, psikoloji, siyaset ve kentbilimleri gibi bir çok bilim dalında tahlilini gerektirir. Bu tahliller yoksulluğun azaltılmasında ve önlenmesinde bir çok ufuklar açacak, yoksulun anlaşılmasıyla öncelikli ihtiyaçlarının tespiti ve karşılanmasında faydalar sağlayacaktır. Yoksulluğun tahlil edilmesinde dinin her türlü etki ve faydalarının araştırılmasının da çok büyük önemi vardır. Çünkü yoksulluk, maddi olanın yokluğunun yaşandığı bir alanda çeşitli çıkış yollarının arandığı ve manevi unsurlara yönelimin olduğu bir kısıtlılıklar dünyasıdır. Bütün toplumsal kurumlarında dinin izlerinin görüldüğü Türk toplumunda yoksul birey dinden istifade etmekte ve dünyasını anlamlandırmakta dini kullanmaktadır. Dinin topluma yapısına en derinine kadar sirayet etmesi, yoksullara yaklaşımda bir ortak dil ve tarz oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bu dil ve tarzın keşfi önemlidir. Öte yandan küçük dünyalarında maddi ve entellektüel herşeyden mahrumiyeti taşıyan yoksullar, ufak hacimli fakat ağır yoğunluklu dünyalarıyla anlaşılmayı beklemektedirler. Onları anlamak, yoksullara yardım etmenin ilk basamağı olacaktır. Bu anlama faaliyeti onlara fayda sağladığı kadar tüketimin çarkına kapılmış günümüz insanını da kendine getirebilecek bir faaliyettir. Dinin toplumsal görünümünün fotoğrafını sunmada en alt sosyo-ekonomik sınıfın sosyal parametreler açısından kesitini sunmaya çalışan bu çalışma yoksulun dini tecrübesini analiz etmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın tercih edilmesi, projelendirilmesi ve yürütülmesi aşamalarında katkılarını hiç esirgemeyen danışman hocam sayın Doç. Dr. İhsan Çapcıoğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Onun yoğun temposu arasında bana gösterdiği sabrı, hoşgörüsü ve tavsiyeleri olmasa bu çalışmayı nihayete erdiremeyebilirdim. Yine tez izleme komitesinde yer alan sayın Prof. Dr. Niyazi Akyüz'e ve Prof. Dr. Hasan Onat'a da şükranlarımı sunuyorum. Komite toplantılarındaki tavsiyeleri ve yardımları nitel bir araştırmanın izlemesi gereken özgün yolu yalnız yürümememi sağladı. Yoksulluk ve Dini Hayat araştırmasındaki tecrübelerini paylaşan ve kitabının elinde kalan tek nüshasını bana gönderen sayın Doç. Dr. Osman Eyüboğlu'na da ayrıca teşekkür ediyorum. Kütahya'daki yoksulları keşfetmemde bana yardımcı olan Kütahya Meydan Aşevi çalışanlarını zikretmeden geçmem büyük haksızlık olacaktır. Onlara yapmakta oldukları güzel işte başarılar diliyorum. Ve nihayet mülakat yapılabilecek örnekleme bulmamda bana yardımcı olan, her mülakatta bana eşlik eden, bazen bir eve dört defa gitmek zorunda kaldığımız, değerli fikirlerini ve gözlemlerini benimle paylaşan değerli büyüğüm Ahmet Tunçkafa'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmanın onun çevresinden topladıklarıyla mutlu ettiği onlarca ailenin bir şahidi olmasını diliyorum. Son olarak da yetişmemde katkısı olan anne babama ve tüm öğretmenlerime minnetlerimi sunuyorum. Bu çalışmam emeklerinizin karşılığı olamaz belki ama benim minnetimin bir ifadesi olarak kabul etmenizi diliyorum. Eşim ve çocuklarımı unutmam sözkonusu olamaz. Kendilerine ayırmam gereken zamanları azaltarak ve onların verdiği moral ve destekle bu çalışmayı oluşturmaya çalıştım. Onlara da gösterdikleri sabır ve anlayış için teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

“Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm.”

Karacaoğlan

Yoksulluk ve yoksulluğun neden ve sonuçlarına dair sorular tarih boyunca çeşitli bilimsel çalışma ve ilgi alanlarının başlıca konularından birini oluşturmuştur. Bu konuda iktisat, ekonomi, siyaset bilimi, kamu yönetimi, sosyal politika, maliye, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi araştırma alanları, yoksulluğu ve yoksulluk olgusunu kendi çalışma disiplinlerini ilgilendiren yönleriyle ele almaktadırlar. Yoksulluk gelirin bölüşümü açısından iktisadî, yoksulların farklı bir toplumsal sınıf oluşturmalarından ötürü sosyolojik, nesnel kriterlerin yanında öznel algılamayla ilgili olması yüzünden psikolojik, yoksulluğun sadece insanların yoksulluğu olarak anlam kazanması sebebiyle antropolojik ve yoksullar ile yoksul olmayanların kentsel alanlardaki mekansal farklılıkları yüzünden kent bilimsel özellikler taşımaktadır.¹ Bu kadar farklı alanlardan elde edilen veriler, yorumlar, mukayeseler ve sonuçlar yoksulluğun ve yoksulluğun sebep olduğu sorunların çözümlenmesine fayda sağlamaktadır. Aynı zamanda bu çalışmaların yoksulluğa neden olan etmenlerin belirlenmesi ve yoksulluğun önlenmesinde katkı sağlamayı amaçladıkları görülmektedir. Yoksulluğun neden ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışan ve yoksulluğun anlaşılmasına yönelik derinlemesine analizler ve nitel desenlemeler

---

¹ Eyyüp Akbulut ve Nihan Aytakin, “Deniz Feneri Derneği ve Pazarlama İletişim Stratejileri”, *Küresel Yoksulluk Bildirileri Kitabı* (Ed. Ali Akdemir), IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale 2007, s. 947.

yapan çalışmaların sayısının ve öneminin son 40 yılda oldukça arttığı gözlemlenmektedir.

Yoksulluğun nedenleri ve sonuçları bağlamında farklı yaklaşım ve bakış açıları sunan dini araştırmalar diğer bilim dallarının alan, konu ve yaklaşım olarak ulaşamadığı bir eksikliği doldurmaktadır. Çünkü dinler bireyin varoluşsal, psikolojik ve toplumsal konumuna vazettikleri öğretiler, telkinler, vahiyler ve kutsal kaynaklı tarihi birikimler yoluyla anlam katmakta ve zenginlik kazandırmaktadır. Bu zenginlikler, insanı görünenin ötesine taşımakta, bireyin aşkın olanla hayatı anlamlandırmasına yardımcı olmakta ve kişiyi bir sonsuzluk ve anlamlılık evrenine taşımaktadır. Bu anlamlılık evreninde birey, dış dünyanın karşısına çıkardığı zorlukları aşmada, toplumsal yaşamın getirdiği ilişkisel sorunlarla baş etmede, gençlik, olgunluk, yaşlılık gibi dönemsel geçişlerin kırılmalarını dengelemede sahip olduğu inanç ve duygular vasıtası ile daha güçlü ve dirençli durabilmektedir. Yine bu inançlar sayesinde karşılaşılan bütün olumsuzluklarla baş edebildiği gibi içsel olarak da daha olumlu kalabilmekte, zihinsel olarak pozitif bir yaşam sürdürebilmektedir. Yoksulluk gibi yıkıcı bir olgunun varlığının karşısında dinin ve dindarlığın bütün bu olumlayıcı ve pozitif veya muhtemel negatif çıktıları araştırma için oldukça ilgi uyandırıcı bir alan varetmektedir. Bu noktada dini yaşayışın sosyal ve psikolojik boyutlarının yanı sıra, dinin dünyevi olanla ilişkilerine etki eden boyutlarına olan ilgi de her daim mevcut olmuştur. Giderek sekülerleşen bir dünyada bu konuya ilgi her zaman artarak devam edecek gibi görünmektedir. Din sosyolojisinin kuruluş dönemlerinden itibaren dinlerin, üretim, dağıtım ve tüketime dair yaklaşımlarını araştıran çalışmalar hep varolagelmıştır. Bu faaliyetler devam ederken devrede olan toplumsal değişkenler ve bunların toplumsal yansımaları sosyolojinin inceleme

alanındadır. Din sosyolojisi biliminin de bu değişkenlerin din ile bağlantısının tespiti noktasında hasıl olduğu söylenebilir. Bu bilimlerin kurucuları arasında sayabileceğimiz Karl Marks ve Max Weber'in kısaca ekonomi diyebileceğimiz varlıkların üretimi, dağıtımı ve tüketimine dair çalışmaları konumuzun temellerini oluşturmaktadır. Marks'ın din üzerine söylediği ünlü sözü “(Din) kalpsiz dünyanın kalbi, ruhsuz dünyanın ruhudur, din insanların afyonudur”² ve bu minvalde yaptığı çözümler ile Weber'in “Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhı” eseri ve yorumları, dinin üretim ve paylaşımına dair bir toplumsal değişken ve diğer değişkenlere etki eden başat faktör olarak değerlendirilmesinin, sosyolojinin ve din sosyolojisinin ilk yıllarından itibaren bir problem olarak ele alındığının bir kanıtı sayılabilir. Ayrıca Weber'in bir gurubun din ihtiyacının onların çıkar durumu ve sosyal yapılarındaki konumlarından etkilendiği şeklindeki yorumları yoksulluk konusunu da ilgilendiren başlangıç yorumlarıdır. Bu yöndeki yorumlarında Weber ekonomik ve siyasi olarak avantajlı olan grupların dine, kendi hayat tarzlarını meşrulaştırma görevi yüklediklerini, yoksun grupların ise bugünkü yoksunluğa karşı gelecekte telafi vadeden dini fikirlere yöneldiklerini iddia ederek sosyolojik çözümlenin temellerini atar. Bu minvaldeki yorumlarında Weber meslek gruplarının inanç profillerini de verir; mesela bürokratların rasyonel, işadamlarının faydacı, işçi sınıfının ise burjuvanın dinini reddetme eğiliminde olduğu gibi tasvirlerle çok önemli biçimler çizer.³

---

² Andrew Mc Kinnon, “The Sociology of Religion The Foundations”, *The New Blackwell Companion To The Sociology of Religion* (Ed. Bryan S. Turner), Wiley-Blackwell, Singapour 2010, s. 38.

³ Max Weber, *The Sociology of Religion*, Boston. MA: Baacon Press, 1964/1922'den aktaran Inger Furseth ve Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş- Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar-*, (Çev. ve Notlar: İ. Çapcıoğlu, H. Aydınalp), Birleşik Yay., Ankara 2011, s. 155.

Günümüzde varlıkların üretimi ve bunun toplumsal boyutları çok konuşulan ve araştırılan bir konu olmasının yanında bir dağıtım ve paylaşma problemini de karşımıza çıkarmaktadır. Küreselleşen dünyamızda milli gelirler ve refah artarken paylaşma sorunundan kaynaklanan yoksulluk problemi de ilginç bir şekilde artmaktadır. Buna birkaç istatistiksel veri ile bakmak konuya giriş açısından faydalı olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan yaklaşık 4.6 milyar insanın, 800 milyonu normal, sağlıklı ve faal bir yaşam sürmek için yeterli gıda alamamaktadır. Bu kişilerin 850 milyonu okur-yazar değildir ve 1 milyarı temiz sudan, 1.1 milyarı ise elektrikten yoksun olarak hayatını sürdürmektedir. 2.4 milyarı ise temel sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde her yıl, 5 yaşından küçük 11 milyon çocuk önlenebilir hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmektedir”.⁴ Bunun yanında dünyadaki zenginliğin yarısı dünya nüfusunun yüzde 1’ nin elindedir. Yine son yapılan araştırmalar dünyanın en zengin 62 kişininin 3,5 milyar insanın servetine eşdeğer malvarlığını elinde bulundurduğunu göstermektedir.⁵ 2014 yılı UNDP raporlarına göre ise son yıllardaki gelişmelere rağmen 2.2 milyardan fazla insan ya çok boyutlu yoksulluk içinde veya çok boyutlu yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Bu da dünya nüfusunun yüzde 15’den fazlasının yoksulluğa karşı kırılgan olmaya devam ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda dünya nüfusunun yüzde 80’i kapsamlı sosyal güvenlikten yoksundur. Yüzde 12’si kronik açlıktan muzdarip (842 milyon) ve dünyadaki tüm çalışanların yarısı da –yaklaşık 1.5 milyar

---

⁴ *Human Development Report 1999*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/260/hdr_1999_en_nostats.pdf, (Erişim 13.12.2014).

⁵ <http://www.oxfam.org/en/pressroom/reactions/oxfam-response-credit-suisse-global-wealth-report>, (Erişim 29-11-2014 ve 25.01.2016).

insan- ya kayıt dışı ya da istikrarsız şekilde istihdam edilmektedir.⁶ Bu açıklamalar sosyal bilimlerdeki çok geçerli olan bir ezberi sorgulamamızı gerektirmektedir. Bu ezber ilerleme ve modernleşme ile beraber yoksulluğın da azalacağı dışuncesidir. Dışünülenin aksine artık küresel dünyada ilerleme ve modernleşme yoksullukları azaltmamakta bilakis yeni tür yoksulluk ve yoksunluk tiplerinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu tabloyu netleştirmek için biraz daha örnek verilmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. UNICEF'in 2000 raporuna göre: Dünya nüfusunun % 20'si mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 6 milyarın üzerinde olan dünya nüfusunun 2.4 milyarı yoksulluk sınırında ve 1,3 milyar ise mutlak yoksulluk sınırının altındadır. UNDP'nin 1999 İnsani Kalkınma Raporu'nda; dünyadaki en büyük 100 ekonomiden 50'si ülke değil, çokuluslu şirkettir ve Mitsubishi, Suudi Arabistan'dan, General Motors Yunanistan'dan, Norveç'ten veya Güney Afrika'dan daha byktir. En büyük 200 şirketin toplam yıllık gelirleri, dünya nüfusunun % 80'inin yaşadığı 182 lkeninkinden daha fazladır. 4 trilyon dolarlık uluslararası ekonomideki bütün ticaretin üçte birinin aynı şirketin kolları arasında gerçekleştiği tahmin edilmektedir."⁷

Bütün bunlar yaşanırken yoksulluk bireylerin yoğun olarak tek başına mücadele etmek zorunda oldukları bir olgu olmasının yanında hem oluşum sürecinde hem de sonuçları itibarıyla toplumsal bir sorundur. Bu sorun tüm dünya toplumlarını ülkeler arasındaki eşitsizliklerle ve ülkeler içindeki diğer eşitsizliklerle çift yönden tehdit etmektedir. Bu ikinci tehdidin son yıllarda daha ne çıktığı

---

⁶ 2014 Human Development Report, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>, (Erişim 20.12.2014).

⁷ Wayne Ellwood, *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu* (ev. Betül Dilan Genç), Metis Yay., İstanbul 2002, s. 50.

değerlendirilmektedir. Ülkeler arasındaki eşitsizliğe örnek en zengin ülke olan Katar'da kişi başına düşen gelirin en fakir ülke olan Zimbabve'dekinden 428 kat fazla olması ve dünya nüfusunun % 20'sinin dünya çapında üretilen tüm mal ve hizmetlerin % 86'sını tüketmesidir.⁸ Yoksulluğa sadece gelir düzeyi açısından bakmak yoksulluğun toplumsal dışlanma, öz saygı yitimi, sosyal ve duygusal etkileri gibi yönlerini dışarıda bırakır ve bu bir eksik bakış açısına neden olur.⁹ Bu açıdan yoksulluğa bir bütünsellik içinde bakmak gerekir. Din de, bireylerin ferdi hayatlarında tecrübe ettikleri, aynı zamanda toplumsal boyutları olan bir fenomendir. O, hem bir bireyin özel hayatına hem de toplumsal hayata hayatı anlamlandırarak çözümler getirir. Bu açıdan yoksullukta dinin getirdiği her türlü olumlu-olumsuz etkiler ile yoksulluğun dini yaşantıya kattıkları ve götürdükleri araştırılması gereken konulardır.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tezimiz araştırma sonunda elde ettiği sonuçlarla toplumdaki olumsuz ekonomik koşulların dini ve sosyal hayatı nasıl şekillendirdiğinin örneklerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Tez Kütahya gibi asgari ücretli çalışanın yoğun olduğu bir evren seçerek göreceli yoksulluğun yoğun olduğu bir evrende kısıtlı ekonomik imkanı olan ailelerin dini hayatlarını incelemeyi amaçlar. Bu insanların yoksullukla mücadele serüvenlerinde ve kurdukları anlam dünyalarında dinin oynadığı rolün

---

⁸ Zygmunt Baumann, *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*(Çev. Hakan Keser), Ayrıntı Yay., İstanbul 2015, s. 10, 15.

⁹ Vuslat Doğan, *Yoksulluğun Unutulan Yüzü: Yoksul Çocukların Yoksulluk Alguları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2011, s. 3; ayrıca bkz. J. Bradshaw, "Child Poverty and Child Outcomes", *Children and Society*, Volume 16, John Wiley & Sanz Ltd., pp. 131-140; Cem Şafak Çukur, "Yoksulluğun Psikolojisi", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* (Ed. Nurgül Oktik), Yakın Yay., İzmir 2008, s. 97-163.

ortaya çıkarılması oldukça önemlidir. Bu verilerin elde edilmesi yoksulluğun yoğun olduğu bölgelerdeki sosyal yapıyı anlamamıza ve anlamlandırmamıza yardım edecek, o bölgelerde verilen dini hizmetlerin renginin zemine uygunluğuna olanak verecektir. Tezimizin verileri dolaylı olarak da günümüzün hakim kültürü olan kapitalist yaşam tarzının tersinden okunarak varlık üzerinden değilde yokluk üzerinden bugünün anlaşılmasına olanak verecektir.

Max Weber din sosyolojisini kurmuş ve şekillendirmiştir. Bunu yaparken de daha çok üretimi ve üretimin kapitalist şeklini ele almış ve onu protestan ahlakı ile ilişkilendirmiştir. Üretimin ve çok mal sahibi olmanın gününün modern hayat tarzına şekil verdiğini iddia etmiş, buna da protestan ahlakının sebebiyet verdiğini ortaya koymuştur. Weber'in toplumu varlıksal anlamda yukarıdan aşağıya analiz etmesi din sosyolojisinde bir dönüm noktası olmuş ve üzerine bir bilim dalı inşa edilebilecek bir zemin oluşturmuştur.¹⁰ Günümüzde ise toplumsal yapıyı çözümlemede üretimden çok tüketim bir ölçü haline gelmiş görünmektedir. İnsanlar tükettikleri kadar değerli ve tükettikleri kadar mutlular. Bu süreç toplumun tüketim toplumu olarak isimlendirilmesine neden olmuştur. Tüketim toplumunda birey tüketimi sadece ihtiyaçları karşılamak için değil gittikçe artan bir şekilde arzularını tatmin etmek için gerçekleştirmektedir. Bu dönüşüm tüketiciyi mümkün olan en kısa zamanda tüketmeye, tatminin anlık olmasına ve kısa süre içinde yeni tatminsizliklerin üretilmesine sürüklemektedir.¹¹ Tüketimin zorunlu olarak algılanması, tüketememeyi de beraberinde getirmektedir. Tüketmenin sınırının olmadığı bir dünyada her zaman

---

¹⁰ Max Weber, *Protesyan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev. Zeynep Aruoba), Hil Yay. İstanbul 1997, s. 1.

¹¹ Mehmet Karakaş, "Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7 (2), Ankara 2005, s. 4.

daha az tüketenler var olmak zorundadır. Bu da her zaman daha yoksul olanların varlığını gerekli kılacaktır. Günümüz dünyasında yoksullar Baumann'ın tabiri ile “defolu tüketiciler”dir.¹² Tüketime odaklanmış bir sistemde tüketemeyenler bir sorundurlar. Çünkü tüketememek daha alt kademedeki üretimi eritemeyecektir. Daha vahimi tüketemeyenleri anlayacak insan da yoktur, çünkü tüm sistem tüketmek üzerine kurulmuştur. Bu sistemde sıkışan ve yalnız kalan insan, yoksulluğu çok daha fazla derinden hissedecek ve bir demir kafese hapsolünmüşlük hissine kapılacaktır. Weber'in bahsini ettiği demir kafes sadece bürokratikleşmeyle değil, bu şekilde de hasıl olmuştur denilebilir. Bu şekilde bunalmış bir toplumsal yapıda insanı rahatlatacak asli unsurlara dönüş ihtiyacı vardır. Din her zaman bir bunalım yaşayan insanın imdadına yetişmiştir. İnsanın kendi inşa ettiği bu modern dünyada çıkmazlar ve bunalımlar yaşadığı inkar edilemez. Yine günümüz bunalımının çıkışı olarak da insanların dine yöneldikleri gözlemlenen ve ölçülebilen bir gerçekliktir.¹³ Türkiye’de ve tüm dünyada dinin popülerlik kazanması ve çok başvurulan bir başvuru kaynağı haline gelmesi insanlığın aydınlanma ve pozitivizm tecrübelerinden sonra dine mutlak manada ihtiyacı olduğunu hatırlatmıştır. Bu bahsi edilen dini canlanmanın “defolu tüketici” olarak nitelenen yoksul kesimlerdeki boyutunun ve mahiyetinin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Zira yoksulluk, dünyanın varlık ve üretim açısından altın çağını yaşıyor olmasına rağmen her zaman ve her yerde hükmünü halen sürdürmektedir. Bu açıdan araştırmamız iki güncel konuyu eşzamanlı ve karşılıklı olarak incelemesi açısından önemlidir. Ayrıca Weber'in yaptığına benzer

---

¹² Zygmund Baumann, *Çalışma Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*(Çev. Ümit Öktem), Sarmal Yay., İstanbul 1999, s. 60.

¹³ Rodney Stark, “Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme”, *Sekülerizm Sorgulanıyor* (Ed. Ali Köse), Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 67.

olarak toplumu sahip olma ve bunun dinamikleri açısından değilde yoksul olma ve sahip olamama açısından inceleyecek bir bilimsel yaklaşıma başlangıç olabilmesi açısından da önemlidir. Yani insanı gelip geçici olan, maddi sahip olarak sahip olabildikleri ve elde edebildikleri üzerinden değilde, elde edemedikleriyle, asli unsurlarıyla, yalın olarak kendisi üzerinden ve insanların oluşturdukları topluluk içindeki konumuyla değerlendirecek bir anlayışa kapı açabilecek olması hasebiyle kayda değer olma amacını taşımaktadır. Bu asli unsur ekseni insanın her zaman daha fazlasını isteyen yönü ile yetinmeyi ve paylaşmayı tavsiye eden dini öğretilerin insan üzerindeki etkileşimidir.

2. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Araştırmamız aşağıdaki toplumsal gerçekliklerden hareketle kurulmuş problemleri kendine sorun edinmektedir ve araştırma sonunda bununla ilgili nitel veriler ortaya koymayı amaçlamaktadır.

a- Ekonomilerin hızla büyüdüğü dünyamızda yaşam standartları ve gelirler hızla artarken bu büyüme sonucu ortaya çıkan gelirin paylaşılması probleminden doğan yoksulluk problemi de hızla artmaktadır. Gelirden bazı kesimlerin daha fazla pay alması sonucu aradaki uçurum gittikçe büyüyerek belirgin bir eşitsizlik ve yoksulluk sorununu ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki bu sarmal insanı asli ihtiyaçlarının çok ötesinde sanal ihtiyaçlar alanına sürüklemekte, bu da insanı sosyal ve psikolojik olarak buhran ve sıkıntılara sürüklemektedir. Din ise bir sosyal gerçeklik olarak bireylerin hayata bakışlarını etkilemekte ve yön vermektedir. Din inananlarının davranışlarını yönlendiren, düşünce dünyalarını zenginleştiren bir özelliğe sahiptir.

b- Ülkemizin de maruz kaldığı küreselleşme ve sekülerleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal ve bireysel değişimler bir tüketim toplumu söyleminin gelişmesine neden olmuştur. Kıyasıya bir tüketim yarışı içinde olan toplumun geneline rağmen hala hayatını devam ettirecek yiyecek, yakacak, giyecek ihtiyacını karşılamakta zorlanan bireyler vardır. Bu bireyler çevreden ve yardım kuruluşlarından aldıkları yardımlarla hayatlarını idame ettirmekte, bir kısım bireylerde günlük ihtiyaçlarını el emekleriyle karşılasalar bile güçlerinin yetmediği zamanlarda yardımlara ihtiyaç duymakta ve buralara başvurumaktadırlar. Bu kişiler için din önemli ve toplumun genelinin farkında olmadığı anlamlar ifade etmektedir.

c- Kütahya gibi orta ölçekli Anadolu şehirlerinde sosyo-ekonomik durum Türkiye ortalamalarında görünse ve işsizlik oranları düşük olsa da asgari ücretin düşüklüğü sebebiyle bir geçim sıkıntısı geniş ölçekte hissedilmektedir. Öyleki verilere göre, il bölgede işsizliğin en az olduğu il olmasına karşın en fazla dış göç veren şehir olma özelliğine de sahiptir. Ancak kentin geleneksel tarihi yapısı ve bir Osmanlı kenti olması dolayısıyla sahip olduğu geleneksel muhafazakar dindar yapı halkın yoksulluktan doğan sıkıntılara katlanmasını ve sosyal dayanışmasını artırmaktadır.

d- Bilimsel bilgi suje ile obje arasındaki uyumlu ilişkiyi sistematik bir şekilde ortaya çıkarmaya çalışan bilgidir. Bilimsel bilgi bu uyumlu ilişkiyi ararken çeşitli yorumsamalarla olaylara yaklaşır. Fen ve matematik bilimlerindeki yaklaşım daha doğrusal ve değişmez ilkelere dayanan bir yaklaşım iken insan davranışlarını ele alan bilimlerde fen bilimleri alanında ele alınan yöntemin yetersiz kalabildiği kabul edilmektedir. Bu yetersizliği izale etmek ve nicel yaklaşımlarla bir tamamlayıcılık oluşturması düşüncesiyle nitel yaklaşım insan bilimlerinde son elli yılda oldukça

büyük bir aşama kaydetmiştir. Nitel yaklaşım bir çok bilim dalının kullanımı ve bakış açısı kazandırmasıyla insan davranışını içeren olguları araştırmada zengin bir anlayış ve yöntem birikimi sunmaktadır.¹⁴ Yoksulluk ve din üzerine kurulu araştırma konusu, nitel yaklaşımın sunduğu avantaj ve birikimle, dinin, yoksulluğun sebep olduğu olumsuz sosyal ve psikolojik nedenler üzerindeki farklılaşmaları açıklayabilecek ve betimsel olarak tanımlayabilecektir. Nitel yorumlamada ilk adım bir şeyin incelenen insanlar için anlamını bulmaktır. Toplumsal olanı deneyimleyen insanın bu deneyim için gerekçe ve güdüleri vardır. Bireyin yaşadığı bu düzey birinci düzey yorumlamadır. Araştırmacının bu düzeyi keşfi ve kelimelerle inşa etmesi ikinci düzey yorumlamadır. İkinci düzey yorumlamada araştırmacı verilerle altta yatan bir tutarlılık ve anlamı ortaya çıkarır.¹⁵ Yoksulun yaşadıklarının anlamının keşfinde ve dinin bu süreçte oynadığı büyük rolün ortaya çıkarılmasında kullanılacak bu yöntem araştırma problemini çözmeye ve amacını gerçekleştirmeye maksimum derecede yardımcı olacaktır. Bu araştırmanın problemi yoksulluk ve din fenomeni arasındaki ilişkileri ve varsa etkileşimleri ortaya çıkarmaktır. Tezimizin konusu araştırmanın problemi çerçevesinde yoksulluk ve din konusunu ele alıp arasındaki ilişkiyi ve varsa etkileşimleri betimsel olarak ortaya koymak, yoksulların dini hayatlarını incelemek ve insanların yoksulluğa bakışının dini anlayışları çerçevesinde değişip değişmediğini, aynı şekilde dine bakışlarının da yoksullukları çerçevesinde değişip değişmediğini nitel desenlemelerle modellemeye çalışmak, yoksullukla ilgili

---

¹⁴ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., Genişletilmiş 9. Baskı, Ankara 2013, s. 45.

¹⁵ W. Lawrance Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Çev. Sedef Özge), Yayın Odası Yay., İstanbul 2008, s. 237.

ve yoksulluğun neden olduğu düşünölen olguların din ile ilgilerinin nasıl algılandığını sistematik ve din sosyolojisine uygun bir şekilde araştırmaktır.

Yukarıdaki toplumsal ve bilimsel gerçeklikler ışığında nitel bir araştırmanın gerçekleştirebilecekleri doğrultusunda yoksullukla ilgili genel hatlarıyla şu sorulara yoğunlaşmaktadır:

- Yoksulun davranışını nasıl biçimlendirdiği, bu aşamada dinin etkili olup olmadığı,
- Yoksullukta başkalarının davranışının nasıl algılandığı ve bu algıda dini değerlerin nasıl bir rol oynadığı,
- Yoksulun yoksulluk kaynaklı farklı ortamlara ve şartlara nasıl uyum sağladığı, yoksullukla mücadele stratejilerinde dini motivasyonun etkisi,
- Çeşitli sosyal olaylarla ilgili varsayımları nasıl oluşturduğu.

Bu genel yönelimi daha somutlaştırıcı ve ayrıntılandırıcı olarak ise sosyal dışlanma, değersizlik hissi, hayat memnuniyeti, din eğitimi ve dini bilgi kaynakları, umutsuzluk hissi, yardımlaşma ve dini ibadetler konularında betimsel veriler toplanmaya çalışılmış yoksulun gözünden ve onun ifadeleriyle somut tablolar ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır ki ne kadar araştırma konusu ve problemi baştan çizilmişse de verilerin özgünlüğü araştırmanın sunumunun kendine has bir tarzı olmasına neden olmuştur. Fakat bu tarz amaç ve sonucun farklı olması gibi bir anlam taşımamaktadır. Bilakis amacın zengin bir tablo ile gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

Bilgi, suje ile obje arasındaki ilişkidir. Bilimsel bilgi, suje ile obje arasındaki uyumlu ilişkiyi arar. Bu uyumlu ilişkide ancak bir sistematik bilgi arayışı sonucu ortaya çıkabilecektir ki bu da metottur. Metot, bilinmeyen bir şeyi bulup meydana çıkarmak veya bilinen bir şeyi başkalarına gösterip ispat etmek için düşünceleri doğru ve sistematik bir şekilde sıralamak ve kullanmak sanatıdır.¹⁶ Bilimsel bilgi ancak metodun bir ürünü olabilir. Metodoloji ise metotlarla ilgili bilgilerin birleştirilmiş ve düzenlenmiş bilgiler sistemi olarak tanımlanabilir.¹⁷ Din sosyolojisi için metot ve metodoloji konusu çok tartışılan bir konu olagelmiştir. Bu alanla ilgili bir metottan değil daha çok farklı metot ve tekniklerden söz etmek daha doğru olacaktır. Bunun sebebi olarak din sosyolojisinin ilgi duyduğu konuların oldukça geniş ve karmaşık olması gösterilebilir.¹⁸

Bu araştırmada nitel bir araştırma metodu kullanılmıştır. Sosyal araştırmalarda sosyal olay ve olguların olduğu gibi ortaya konması bu metotla yapılır. Araştırmada nitel veriler toplanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde yoksulluğu yaşayan ve birinci dereceden muhatap olan kişilerin tecrübe ve gözlemlerinden faydalanılmaya çalışılmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli ve Deseni

Sosyal araştırmalarda modeller birer yaklaşımdırlar. Araştırmacı bu yaklaşımı ile konuyu baştan sona kadar yürütür.¹⁹ Metodolojik anlamda model, belli bir

---

¹⁶ Osman Pazarlı, *Mantık*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 49.

¹⁷ Zeki Arslantürk, E. Hamit Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma*, 2. baskı, Çamlıca Yay., İstanbul 2011, s. 73.

¹⁸ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 4. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2001 s. 20.

¹⁹ Arslantürk ve Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma*, s. 349.

konunun belli metot ve tekniklerle araştırılması sonucunda ortaya çıkan tip olarak tanımlanabilir.²⁰ Model çağrıştırdığı şekliyle bir araştırmanın kurmacası, tasarımıdır. Araştırma modelin üzerine giydirilir ve ete kemiğe bürünür. Eldeki bir araştırma modelin tamamlanmış halidir. Model, araştırmanın ne olduğuna değil nasıl oluşturulduğuna işaret eder.²¹

Araştırmada genel olarak nitel araştırma modeli tercih edilmiş, bu modelden olgubilim (fenomenoloji) ve kısmen kuram oluşturma desenleri çerçevesinde çalışma yürütülmüştür. Olgubilim yani fenomenoloji farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tamamıyla yabancı olmayan aynı zamanda tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim uygun bir araştırma zemini oluşturur. Yoksulluk toplumda her zaman var olan fakat tam olarak anlamını kavrayamadığımız ve maruz kalanı anlayamadığımız bir kavramdır. Nesnesinin insan olması sebebiyle varolan yoksullar kadar çok sayıda değişik formda görülebilir. Yoksulluğun anlaşılması, anlatılması, kavramsallaştırılması ve akademik alana alınıp analiz edilebilmesi için fenomenoloji uygun bir yöntem olarak görülebilir.

Kuram oluşturma yaklaşımı ise anlamlara ve yaşantılara odaklanması açısından olgubilim geleneğine yakındır. Ancak olgulara ilişkin kuramlar ortaya koyma olgubilim araştırmalarında sözkonusu değildir. Kuram oluşturma yaklaşımında varolan kavramlara ve anlayışa özgün bir katkı söz konusudur.²² Yoksulluk konusunda kurbanı suçla ve sistemi suçla olarak isimlendirilen ve sorunu

---

²⁰ Orhan Türkoğan, *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2000, s. 190.; Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara 1994, s. 14.

²¹ Aslantürk ve Aslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma*, s. 349.

²² Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, s.78-82.

bireyde ve sistemde arayan kuramlar sözkonusudur. Bir yoksulluk araştırmasında bu kuramlara değinmeden konuyu derinlemesine ele almak mümkün değildir. Çalışma boyunca bu kuramlara bir çok kez değinilmektedir. Yoksulluğun bireysel mi yoksa sistemsel mi bir sorun olduğu sorusuna katkıda bulunulmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan çalışmanın kısmen kuram oluşturma desenini kullandığını söylenebilir.

Yoksulluğun teorik olarak değerlendirildiği kısımda belge tarama modelinden de istifade ederek çalışılmış, yoksulluk üzerine bütün disiplinlerdeki geniş bilgi birikimine ulaşılmaya çalışılarak, sistematik değerlendirmeler yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Kütahya ili merkez ilçede yaşayan yoksullardır. Yoksulluk kavramı ve kimlerin yoksul kabul edileceği sınırları çok tartışılan konulardır. Bunu çeşitli kurumlarca yıl içinde farklı zamanlarda çok farklı olarak belirlenen açlık ve yoksulluk sınırı rakamlarından görebiliriz. Yoksulluk hesaplamasında çeşitli hesaplama yöntemleri kullanılmaktadır. Birincisi gelire dayalı hesaplamadır ki bunlar ulusal-milli gelirden, kişi başına düşen gelir üzerinden hesaplanmaktadır. Bundan sonra da kişi başı gelirin % 40, 50, 60 veya 70'ine göre hesaplamalarla yoksulluk hesaplamaları yapılmaktadır. İkinci ve daha çok kullanılan yoksulluk istatistikleri ise harcamaya dayalı yoksulluk hesaplamalarıdır ki bunun çok daha isabetli olduğu düşünülebilir. Kamuoyunda çeşitli kuruluşların açıkladığı yoksulluk sınırı rakamları arasındaki farklılıklar göze batmaktadır. Bunun sebebi kapsam, günlük kalori gereksinimi, açlık sınırındaki mal sepetinin içeriği ve fiyatlandırılması, eşdeğerlik ölçeğinin belirlenmesi, yoksulluk sınırında gıda dışı harcama payının hesaplanması konularında ortaya çıkmaktadır. Örneğin günlük kalori ihtiyacının hesaplanmasında

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından Türkiye geneli için ortalama yoksulluk sınırları hesaplanırken Kamu-Sen ve Türk-İş tarafından belirli özellikler taşıyan 4 kişilik hane için yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır. Bu çerçevede örneğin günlük kalori gereksinimi hesaplanırken TÜİK tarafından FAO (Gıda ve Tarım Örgütü) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) önerilerine göre uluslararası platformda kabul gören yetişkin bir kişi için 2100 kalori esas alınmaktadır. Kamu-Sen tarafından Türkiye’de kamu çalışanlarının ihtiyaç duyduğu günlük kalori miktarı olarak ise 2800 kalori ve 1800 kalori baz alınmaktadır. Türk-İş tarafından ise 4 kişilik bir hanede yetişkin bir işçi için 3500, yetişkin kadın için 2300, 15-19 yaştaki erkek çocuk için 3200 ve 4-6 yaştaki çocuk için 1600 kalori esas alınmaktadır. Bu rakamsal farklılıklarda yoksulluk sınırlarının belirlenmesinde önemli farklılıklara neden olmaktadır. Bunun yanında gıda dışı harcama paylarındaki esas alınan ölçülerde rakamsal farklılıkların ortaya çıkmasındaki önemli değişkenlerdendir.²³ Son yıllarda yoksulluğun tanımının mutlakten göreliyeye kaymasına, yoksulluk eşliğinin de biyolojik gerekliliklerden gelir fonksiyonuna doğru kaymasına rağmen, yoksulluk ölçümünün kendisi değişmemiş ve maddi kaynakların eksikliği biçiminde ölçülmeye devam edilmiştir.²⁴ Yoksulluk araştırmalarında son yıllarda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) oldukça mesafe katetmiştir. TÜİK yaptığı oldukça geniş kapsamlı örneklemli araştırmalarla oldukça net rakamlar ortaya koymaktadır. Kurum bu araştırmalarında Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonunun göstergeleri ile gerek bölgesel gerek ulusal

---

²³ T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Sosyal İstatistikler Daire Başkanlığı İşgücü Ve Yaşam Koşulları Grubu Hane halkı Bütçe İstatistikleri Takımı, *TÜİK Yoksulluk Çalışmaları Sunumu*, <http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/20122008-3.pdf>, 20 Aralık 2008, (Erişim 12 Temmuz 2014)

²⁴ Pasi Moisiu, “Poverty Dynamics According to Direct, Indirect and Subjective Measures”, *Stakes Research Paper* 145, s. 28, www2.stakes.fi/verkkokoulk/pdf/Tu145_verkkokirja.pdf, (Erişim 19.09.2015).

genel sonuçlara ulaşmış ve ayrıntılı sonuçlar ortaya koymuştur. Ancak bu araştırmada yoksulluğun iktisadi ve ekonomik ayrıntılarına girmeyi konunun sınırları dışında gördüğümüz için iktisadi kavramlarla dolu istatistik hesaplamaların ayrıntılarına girmeye lüzum görmüyoruz. Bunun yerine yoksul olma durumunun bireyin kendisi tarafından ve toplum tarafından kabul edildiği yardım alıyor olma durumu baz alınmaya çalışılmıştır. Kütahya'da faaliyet gösteren Meydan aşevinden çeşitli vesilelerle yardım alan, SYDV'den yardım alan kişiler üzerinde yoğunlaşmaya çalışılmış, bu haneler yoksul olarak örnekleme alınmıştır.

Yine de yoksulluğun sadece bu kişilerle sınırlı olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü günümüz şartlarında yoksulluk artık göreceli bir hal almıştır. İçinde yaşadığımız tüketim toplumunda geliri ne kadar olursa olsun kendisini yoksul hissettirebilecek çevresel etmenler insanların etrafını sarmış durumdadır. Ancak bu araştırma ile toplumsal tabakalaşmanın en altında kalanları hedeflendiği söylenebilir. Bu en altta kalan tabakanın tespiti için de yoksullukla mücadelede bir uluslar arası kuruluş olan Dünya Bankası verilerine göz atmakta fayda vardır. Dünya Bankası gelişme düzeyine ve ekonomik standartlarına göre dünya ülkelerini 4 kategoriye ayırmış ve ülkeleri kategorize etmiştir. Bu ülkelerden en alt kategoride bulunan ve genelde sahra altı afrika ülkelerinin bulunduğu ülkelerde yoksulluk sınırı kişi başına günlük bir dolar olarak belirlenmiş, aralarında Güney Amerika ülkelerinin çoğunlukta olduğu 2. kategorideki ülkelerde 2.15 dolar olarak belirlenmiştir. Aralarında Türkiye ve bazı doğu bloku ülkelerinin de bulunduğu gelişmekte olan ülkeler kategorisi için ise belirlenen yoksulluk sınırı günlük kişi başı 4.3 dolardır. Gelişmiş ülkeler için ise

bu sınır 14 dolardır.²⁵ Uluslararası değerlendirmelerde bu rakamlar baz alınarak araştırmalar yürütülmektedir.²⁶

Bu araştırma nitel araştırma olarak tasarlandığı için amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır.²⁷ Bu rnekleme yöntemi, bir durum veya yenilik tanıtılmak ve tanımlanmak istendiğinde bu durumun yaşandığı en tipik örneklemlerin saptanarak bunların üzerinden çalışılmasıdır. Burada amaç tipik durumları seçerek evrene genellemeler yapmak değildir. Amaç ortalama durumları çalışarak belirli bir durum hakkında fikir sahibi olmak veya bu alan, konu, uygulama veya yenilik konusunda bilgi sahibi olmayanları bilgilendirmek ve bakış açısı kazandırmaktır. Tipik durum olarak Kütahya Meydan Aşevinden sürekli veya bazen yardım alan veya çevresi ve muhtarlar tarafından yardıma ihtiyaç olduğuna şahitlik edilen aileler değerlendirmeye alınmıştır. Bu amaçla taranan ve ziyaret edilen 80'in üzerindeki haneden 16 tanesi ile başarılı görüşme yapılmış, muhtarlar tarafından yönlendirilen hanelerden de 5 tanesi ile görüşme gerçekleştirilmiş, böylece toplamda 21 görüşme ile araştırma tamamlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Bir araştırma eğer sosyal hayatla ilgili verileri araştırıyorsa genellikle değer, davranış veya tutumlarla ilgili bilgileri taramak zorundadır. Din sosyolojisi araştırmalarında bunların hepsinin de kullanıldığı araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmanın konusu olan yoksulluk ve din konuları, içinde yaşanılan bir sosyal

---

²⁵ Fikret şenses, *Küreselleşmenin teki Yüzü Yoksulluk*, İletifim Yay., 4. Baskı, İstanbul 2006, s. 51.

²⁶ Bu rakamlar çerçevesine dünya üzerindeki yoksulluk dağılımı şöyle gerçekleşmiştir: % 43.5 Güney Asya, % 24.3 Güney Sahra, %23.2 Doğu Asya-Pasifik, % 6.5 Latin Amerika-Karayıpler.

²⁷ Yıldırım, şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, s. 135-138.

durum olmaları hasebiyle her üç durumu da ihtiva eden konulardır. Yani insanı zorlayan bir durum olması itibarı ile yoksulluk kimi zaman davranışlara kimi zaman değerlere kimi zaman da tutumlara sirayet eder. Bu durumda yoksulluğun ele alındığı bir araştırmada her üç durumunda göz önünde bulundurularak araştırılması gerekir. Yine yoksulluk bireyi psikolojik olarak çok etkileyerek derin izler bırakır. Bu durumu bir travma olarak nitelenmek de mümkündür. Bunu dikkate alarak birey psikolojisini hesaba katan veri araçları kullanmak yoksulluğu ve dini konu edinen bir araştırmada avantaj sağlayacak ayrıntılardır.

Bu araştırmada yukarıdaki tespitlerden hareketle çeşitli veri araçları kullanılmıştır. Yoksulluk gibi bir insani durum incelemesinde anket ve ölçekler kullanılarak yapılacak bir araştırmanın, yoksulluğun neden olduğu özgün halleri yansıtmada yetersiz kalabileceği, nicel bir araştırmanın güvenilirlik seviyesine ulaşabilecek kişiye ulaşmanın Kütahya evreninde zor olacağı Tez İzleme Komitesi toplantılarında tarafımızdan dile getirilince değerli üyeler yani hocalarım tarafından tezin nitel olarak yürütülmesi tavsiye edildi. Bu değerlendirme sonucunda nitel yönetime dönüldü. Zaten araştırma sırasında da bunun ne kadar doğru bir tavsiye olduğunu müşahade ettik. Yoksulluk sayılarla, tablolarla izah edilenin çok ötesinde bir durumdur. Çünkü istatistiksel durumla sosyolojik durum bazı açılardan önemli farklılıklar gösterebilmektedir. İstatistik analizler sınırlı ve biçimsel olanı tanımlayabilirken, sosyolojik yaklaşım durumun girift ve karmaşık boyutlarını da açıklama çabasıdadır. Ayrıca istatistik analiz sonuçları, iyimser ve kötümser perspektiflerin oluşmasına da neden olabilir.²⁸ Bu şartlarda yoksulluk

---

²⁸ Mehmet Karakaş, “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü; Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XII, Sayı: 2, Aralık 2011, s.15.

araştırmalarında nitel araştırma yöntemlerinin kullanılmasının sosyolojik olanı ortaya koyabilmesi açısından daha verimli olacağı kanaatine varabiliriz. Yoksulluk üzerine yaptığı güzel çalışmalarının yönteminin savunmasında Lewis bir yoksulluk çalışmasının nitel yöntemler kullanmasının gerekliliğini Malinowski'nin bir sözünü kullanarak açıklar. O, Malinowski'nin bilimle toplumsal gerçek arasındaki uyumsuzluğu anlatmak için söylediği “ortada bir iskelet var ama kanı ve canı yok” sözünü kendi yönteminin geçerliliği ve yoksulluk araştırmalarında nitel araştırmalara olan ihtiyacı vurgulamak için kullanır. Etnografik realizm olarak isimlendirdiği yöntemini de yoksulluk kültürü iddialarını temellendirmek için yaptığı çalışmalarının yürütülmesinde kullanır.²⁹

Araştırmanın nitel olarak devam ettirilmesine karar verilmeden önceki 2 buçuk yıllık süreçte yoksulluğun sosyal parametreleri tespit edilmeye çalışıldı. Bunun için bazı değerlendirmeler yapılmış ve yoksulluk hallerinde insanlarda meydana gelen ve insanların yoksulluk sonucunda maruz kalabileceği insani haller ve bunların görünümleri olarak değerlendirebileceğimiz sosyal parametreler ortaya konmaya çalışılmıştı. Yoksulluk durumunda hayat memnuniyetinin etkileneceği, bireylerin sosyal benlik algılarının değişkenlik gösterebileceği ve toplumla ilişkilerinde toplumsal dışlanma kavramıyla ifade edilen çerçevede sorunlar yaşayabilecekleri, geleceğe dair umut düzeylerinin farklılık gösterebileceği mevcut çalışmalardan ve gözlemlerden hareketle tespit edilmişti. Bu durumların da dini yönelimlere göre bireylerde etki derecelerinin farklılaşacağı öngörölmüştü. Alandan ilgili verileri toplayabilme amacıyla hayat memnuniyeti ölçeği, sosyal benlik algısı

---

²⁹ Doğan Bıçkı, “Kentsel Yoksulluğun Kültüralist Okumaları”, *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek* (Der. Ö. Aytaç, S. İlhan), Birleşik Yay., Ankara 2013, s.149.

ölçeği ve sosyal dışlanma ölçekleri ile bir dini yönelim ölçeği de literatürden çıkartılmış ve 32 kişi üzerinde de uygulaması yapılmıştır. Nitekim bu kısa uygulamada dahi, böyle bir nicel çalışmanın hedef kitle için uygun olmadığı, soruların anlaşılmadığı, eğitim düzeyi bu denli düşük bir kesimin soruları anlamadan, cevapları düşünmeden araştırmacıya “sen birini işaretleyiver” tarzında cevaplarla yaklaştığı ve çalışma güvenilirliğine gölge düşürebileceği tecrübe edilmiştir. Araştırma planı nitelere dönünce eldeki ölçeklerdeki soru kökleri nitel araştırma için görüşme metni sorularına dönüştürülmüş böylece yarı yapılandırılmış bir görüşme formu elde edilmiştir. Görüşme formu nitel araştırmalarda en sık kullanılan araştırma yöntemidir.³⁰ Bu araştırmada da araştırmacının hassasiyetlerini taşıdığı düşünülen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun yanında bilgi formunda bilgi edinme amaçlı olarak kullanılmıştır. Görüşme formunun yanında gözlemlerden ve yardım kuruluşlarında çalışanların tecrübelerinden de faydalanılmıştır.

Görüşülen ailelerle görüşmelerin tamamlanabilmesi için bazen defalarca görüşülmüştür. Görüşmeler tamamlandıktan sonra iş bulma, yardım ulaştırma, eşya bulma, faturalarını ödeme, çocuklarının okul tercihlerine ve kayıtlarına yardım etme, sorunlarına çözüm bulma amacıyla tekrar tekrar görüşülmüştür. Bu süreçler bir örnek olaylar incelemesi şeklinde veri akışı sağlamıştır. Bu temaslar sayesinde yoksulun sadece maddi yoksunluk değil beceri yoksunluğu içerisinde olduğu daha net görülmüştür.

---

³⁰ Alan Bryman, *Social Research Methods*, Oxford University Press, New York 2004, s. 319; Robin Legard, Jill Keegan and Kit Ward, “In-depth Interviews”, *Qualitative Research Practice* (Ed. Jane Ritchie and Jane Lewis), SAGE Publications, London 2005, s. 138.

3.4. Araştırmanın Uygulanması ve Verilerin Analizi

Araştırmanın uygulama aşaması Kütahya şehir merkezinin ekonomik durumlarının gözlemlendiği ve çeşitli kuruluşlardan bilgi toplandığı birinci aşama ve görüşmelerin yapıldığı ikinci aşama olarak değerlendirilebilir. Birinci aşamada Kütahya'nın nabzını tutan kuruluşlar olan Ticaret Odası, Zafer Kalkınma Ajansı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV), belediye ve her türden yardımlaşma vakıf ve dernekleri ile görüşülmeye, kayıt ve tecrübelerinden faydalanılmaya çalışılmıştır. Bu aşamada Meydan Aşevi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği haricinde çok verim elde edildiği söylenemez. Bu ziyaretler sırasında görüşmeler gerçekleştirilmiş, notlar tutulmuş ve gözlemler yapılmıştır. Yorumlar ve tartışmalar kısımlarında bunlardan istifade edilmiştir. Uygulamanın birinci aşamasında gözlemlendiği üzere Meydan Aşevinin çalışmalarının çok aktif olduğu, toplumsal planda kabul gördüğü, adeta tüm sivil toplum adına Kütahya'da yardım faaliyetlerini üstlendiği görüldü. Her kesimden insanın buraya yardımlarını yönlendirdiği ve her kesimden insana yardım edildiği öğrenilip bizzat görülünce aşevi merkezli çalışmaların yürütülmesi kararlaştırıldı. Bu konuda da yardım istediğimiz aşevi çalışanları, yardım talep edenleri soruşturan fahri müfettişlik yapan Ahmet Tunçkafa ile bizi tanıştırdı. Ahmet Tunçkafa'nın samimi yardımları ile araştırmanın uygulama aşaması hız kazandı. Uygulama safhasına başlamadan önce çeşitli zamanlarda aşevi merkezine giderek yardım talebi ile gelen veya yardım getirenlerle görüşme ve gözlem yapma imkanlarımız olduğu gibi evlere yemek alanlara servisçilik yapan Arif beyle'de dolaşıp tüm aileleri görme imkanımız oldu. Böylece örneklem seçim yöntemimiz olan tipik örneklem seçimi yöntemini daha aktif bir şekilde kullanmış olduk.

İkinci uygulama safhası diyebileceğimiz görüşme aşaması ise Nisan-Temmuz 2014 ayları arasında gerçekleştirildi. Bu safhada çalışmalarımızın ziyaret, görüşme ve uygulama olarak adlandırabileceğimiz aşamaları olduğunu belirtmek durumundayız. Ziyaret ile kastımız, yoksul olarak başvuru yapan evlere yaptığımız ilk gidişlerimizdir. Bu ziyaretlerde hal hatır sorma ve göz ile etrafa bakma şansımız oldu. Ziyaretlerimizin çoğunda yaşlı, hasta, konuştukları anlaşılmayan, sorulara cevaptan ziyade kendi kurgularını veya hayallerini anlatan, zihinsel sorunları olan veya karşılaştıkları durumlar nedeniyle bir nevi şok içinde olan kişilerle karşılaştık. Bu kişilerin sayısı 80 civarındadır. Ziyaretlerde belirlediğimiz 30 kadar kişi ile oturup dertleşme imkanı olan görüşme ortamı bulabildik. Fakat görüşme yapmaya uygun olmayan veya olumsuz yaklaşanlar olduğu için hepsi ile görüşme yapma olanağımız olmadı. Bu görüşmelerimizden 16 tanesinde ise görüşme formu uygulaması imkânı yakaladık ve başarılı görüşmeler gerçekleştirdik. Toplam 21 görüşmenin 16'sı aşevinden yardım alanlarla 5 tanesi ise aşevi kayıtlarında olmayan ve muhtarlar aracılığıyla işaret edilen kişilerin evleri ziyaret edilerek gerçekleştirilmiştir. Uygulama imkânı yakalanan görüşmeler 1 saatten 3 saate kadar sürdü. Ses kaydı aldığımız görüşmelerin uzunlukları ise 30 dakikadan 100 dakikaya kadar çeşitlilik göstermektedir. Görüşmeler daha sonra yazıya geçirilmiş ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Yine burada eklenmesini uygun gördüğümüz tecrübelerimizden birkaçını zikretmek, araştırmanın güvenilirliği noktasında akla gelebilecek soruları bertaraf etmesi açısından gereklidir. Kendilerine ulaşmak istediğimiz geri dönüşüm için malzeme toplayan kişilerin aslında sabit gelirleri olan kişiler olduğunu saptamamız ve görüşme teklif ettiğimiz bazı kişilerin bizi geri çevirmesi bu yönde bir örneklem

bulmamızı engellemiştir. Yine şehirde önemli bir yoksul kesimi oluşturan roman vatandaşlarla ilgili de girişimimiz oldu. Bu konuda SYDV müdürü tarafından yapılan asla yalnız gitmememiz, şiddet görebileceğimiz, farklı durumlarla karşılaşabileceğimiz yönündeki uyarılarını dikkate aldık. Beraber gitmek için teklifte bulunduğumuz aşevi çalışanları, yakın mahalle sakinleri ve diğer kişilerden de bir çekinceyle karşılaştığımız için bu yönde de bir örnekleme dâhil edemedik.

Çalışmalarımızda yardımcı olan Ahmet Bey'in tecrübeleri ve anlattıkları çekincelerinde yaşanan tecrübelerin etkili olduğunu göstermektedir. Buna göre çalıştığı Sosyal Güvenlik Kurumu Kütahya İl Müdürlüğü'nden maaş dönemlerinde topladığı yardımları aşevi vasıtasıyla tespit ettiği ihtiyaç sahiplerine elden nakit olarak ulaştıran Ahmet Bey birkaç roman aileye de yardımda bulunmuş fakat bu aileler daha sonra çalıştığı kuruma gelerek daha fazlasını istemeye başlamışlar. Hatta diğer tanıdıklarına da oradan para verildiğini söyleyip kalabalık gruplar halinde gelmelerine sebep olduklarını dile getirdi. Kurumda çalışanların paraları roman vatandaşlara verdiği gerekçesiyle yardım vermekten kaçındıklarını anlatan Ahmet Bey ancak güvenlikçilere söyleyerek binaya girmelerine engel olarak durumdan kurtulduklarını, o kesime nakit yardım vermeyeceği taahhüdüyle yardım toplamaya devam edebildiğini kaydetmiştir. Ancak aşevinin ve diğer yardımlaşma kurumlarının temkinli bir şekilde yardımlara devam ettiği, fakat bu kesimden vatandaşların bir dışlanmayla karşılaştıkları ve bireysel yardımlarda tercih edilmedikleri açıkça görülmektedir. Bu durum kentte Osmangazi Mahallesi olarak bilinen mahallede yoğun olarak oturan roman vatandaşların sosyal ilişkilerde yaşadıkları problemler ve toplumsal davranış kurallarında ve dini yaşantılarda gösterdikleri ilgisizlik sebebiyle olduğu söylenebilir. Yine aşevi çalışanlarının bildirdiğine göre Osmangazi

mahallesinde de en çok ihtiyaç sahibi olduğu düşünölen kişilerin toplumsal yaşayış ilkeleri konusunda en sıkıntılı kişiler oldukları, aile kurumu olarak en zayıf konumda oldukları kaydedilmiştir.

3.5. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmalar, özellikle de deneysel araştırmalar kullandıkları örnekleme sınırlı olduklarından bu araştırmada elde edilecek bulgular belirlenecek örnekleme ile sınırlıdır. Bu nedenle araştırmamız Kütahya'daki yoksullar evreni ile ilgilenmektedir. Örnekleme üzerinden elde edilen bulgulardan yola çıkarak Kütahya'daki yoksullar üzerinden genellemelere gitmeye çalışarak dolaylı bilgiler sunulmuştur. Araştırma belli bir evren üzerinden ve belli bir zaman sürecinde yapıldığı için sonuçlarda kendi evreni ve yapıldığı zamanla sınırlıdır. Araştırmada uzun süren ön araştırmalardan sonra nitel araştırma yöntemlerinin kullanılmasına karar kılındığı için, araştırma nitel araştırma yöntemlerinin sunduğu veri çeşidini sunmaktadır. Bu bir sınırlılık olmasının yanında araştırmaya betimsel bir derinlik ve kapsam getirmektedir.

Araştırmada yoksullukla ilgili diğer disiplinlerin verilerinden istifade edilmişse de yoksulluğun sebep olduğu her türden durumlara dinin getirdiği her neviden olumlu veya olumsuz etkiler ele alınacaktır. Bunun yanında dini anlayışların yoksulluğa neden olup olmadığı, kanıksanmasına veya normalleştirilmesine yol açıp açmadığı yönünde desenlemelere ulaşılmaya çalışılacaktır. Bunun dışındaki etmenler sadece değinilerek geçilecektir. Yine yoksulların çok derin subjektif dini yaşantılarının tahlili din psikolojisinin sınırlarına girmesi dolayısıyla konumuzun sınırları dışında kalmaktadır. Bütün bunların yanında nitel bir araştırma olmasıyla disiplinlerarası bir çalışma olması iddiası da taşımaktadır. Bu sınırlılıkların yanı sıra

nitel araştırmaların insana ait olan ortak değer, nitelik, duygu ve dūřünce yapılanmalarını ortaya çıkarma kapasitesi dolayısıyla yoksulluğa dair araştırma evreninin sosyo-kūltürel ve ekonomik özelliklerini ařan ve evrensel insani tablolar sunan veriler sunacağı öngörülebilir.

4. Sosyo-Ekonomik Durum ve Dindarlık

Dinin bireysel ve toplumsal görünümlerinin farklı tezahürlerinin araştırmalara konu edilmesi akademik bakış açısının ve modern anlamda bilginin her alanda hakim olduğu günümüzde kaçınılmaz bir zorunluluktur. Dinin sosyal hayattaki görünümlerinin somutlaştırılması için çeşitli kavramsallaştırmalara gidilmiştir. Dini hayat, dindarlık ve dini tutum gibi kavramsallaştırmalar bu amaçlarla üretilen, kullanılan ve dönemlere göre popülerlik kazanan kavramlardır.

Dini tutum, tutum kelimesinden üretilen bir kavramdır. İngilizcede “attitude” kelimesi ile ifade edilen tutum kelimesi aslında Latince “aptitudo” kelimesinden gelmekte ve “harekete hazır” anlamı taşımaktadır.³¹ Dilimizde bu kelimenin karşılığı olarak “tutum, tavır, vaziyet alış” kelimeleri kullanılır. Belli uyaranlara karşı belli bir tarzda tepkide bulunma “yatkınlığı” olarak tanımlanan tutum³², sadece bir davranış eğilimi ya da sadece bir duygu değil, dūřünce-duygu-davranış bütünlümesidir.³³ Dini, tutum olarak ele aldığımızda dini olan her řeye karşı tepkide bulunma yatkınlığı olarak değerlendirilebilir.

Yaşanan din olarak kısaca ifade edilebilecek olan dindarlık ise dinin sosyal yaşama aktarılmış biçimini aktarmada daha kullanışlı bir kavramdır. Beşeri bir olgu olarak dinin, belirli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından

---

³¹ Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Yay., Ankara 2002, s. 66.

³² Veysel Uysal, *Dini Tutum Davranış ve şahsiyet Özellikleri*, İFAV Yay., İstanbul, 1996, s. 33.

³³ iğdem Kağıtıbası, *İnsan ve İnsanlar* (9. Baskı), Evrim Yay., İstanbul 1996, s. 85.

yaşanmasını ifade eden dindarlık,³⁴ farklı tanım, analiz ve açıklamalara imkan veren karmaşık ve problematik bir olgudur.³⁵ Dindarlık psikolojik ve sosyolojik olarak ele alınabilir. Psikolojik ele alındığında içsel ve dışsal yönelimli dindarlık olarak yapılan tasnif daha çok kabul görmektedir. Bu tasnif Allport tarafından yapılan bir tasniftir. İçsel yönelimli dindarlık dinin bireyin içinde birey tarafından algılanışı ve yaşanışını, dışsal yönelimli dindarlık ise dinin toplumsal ve kurumsal düzeyde hayat bulmasını ifade etmektedir.³⁶

Çoğu zaman dindarlıkla eşanlamlı olarak kullanılsa da dini hayat kavramı bir yerleşim biriminde yaşanan dini hayatın genel unsur ve özelliklerinin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu unsurlar arasında inanç esasları ve bu esaslara olan bağlılık derecesi, ibadetler ve bunlara katılım düzeyleri ve dinin günlük hayatın biçimlenmesine yaptığı etkiler ve bu etkiler neticesinde ortaya çıkan her türlü ritüeller sayılabilir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de özellikle son zamanlarda dindarlık ölçüm çalışmalarında Glock’un çalışmalarının ve tipolojilerinin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Nitekim Glock, dünya dinleri arasında farklılıklar bulunmasına rağmen bu dinlerde, dindarlığın kendisini gösterdiği boyutlar bakımından bir uzlaşmanın bulunduğunu söylemektedir. Bu bağlamda beş boyutu birbirinden ayırmakta, çeşitli dünya dinleri tarafından kabul edilebilecek dindarlığın çeşitli tezahürlerinin bu boyutlardan birine veya diğerine bağlanabileceğini belirtmektedir. Bu anlamda, dini tecrübe boyutu (experiential dimension), ayinsel (ibadet) boyut

---

³⁴ Ünver Günay, “Dindarlığın Sosyolojisi”, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, (Ed. Ünver Günay-Celaleddin Çelik), Karahan Kitabevi Yayınları, Adana 2006, s. 22.

³⁵ İhsan Çapcıoğlu, *Sosyo-Politik Tutumlar ve Dindarlık İlişkisi -İlahiyat Fakülteleri Örneği-* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 18.

³⁶ G. W. Allport, *Birey ve Dini* (Çev. B. Sambur), İnsan Yay., İstanbul 2004, s.13.

(ritüalistik dimension), ideolojik (inanç)boyut (ideological dimension), bilgi boyutu (intellectual dimension) ve dini kanaatlerin etkileme boyutunu (consequential dimension) birbirinden ayırmaktadır.³⁷ Ülkemizde dindarlık araştırmalarının ilk örneklerinin 1960'lı yıllara dayandığı söylenebilir. Mehmet Taplamacıoğlu'nun "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi"³⁸ çalışması aynı zamanda ülkemizdeki İslami dindarlık ölçeği geliştirme çabalarının öncüsü sayılabilir. Bunun arkasından birçok dindarlık araştırmaları ölçekler geliştirilerek gerçekleştirilmeye devam etmiştir.³⁹ Dindarlık tanımının yanında dini hayat başlıklı çalışmaların da din sosyolojisi sahasında sıklıkla yapıldığı görölmektedir. Bunların içinde en öne çıkanları şöyledir. Ünver Günay'ın 1979 yılında gerçekleştirdiği "Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat" çalışması en başta sayılması gerektiğini düşündüğümüz çalışmadır. Bunun yanında Mehmet Emin Köktaş'ın 1993 tarihli "Türkiye'de Dini Hayat" arařtırması⁴⁰ ve Niyazi Akyüz'ün 1994 yılında yaptığı "Gecekondularda Dini Hayat ve Kentlileşme" arařtırması⁴¹ öne çıkanlar arasında sayılabilir. Araştırmamızın tasniflendirmelerine fayda sağlayacağını düşündüğümüz için burada Günay'ın çalışmasından bir veri sunarak devam ediyoruz. Tabloda en düşük gelir gurubuna göre dini yaşayış tiplerinin oranları bir karşılaştırma imkanı vermesi açısından verilmiştir.

---

³⁷ Cemile Zehra Köroğlu, "Türkiye'de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/2, c. 1, sayı: 2, s.89; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 217.

³⁸ Mehmet Taplamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, Ankara 1962, s. 141-151.

³⁹ Bu kapsamda Erdoğan Fırat, Kayhan Mutlu, Mustafa Aslan, Veysel Uysal, Münir Koştaş'ın çalışmaları örneklerin devamı olarak sunulabilir.

⁴⁰ M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yay., İstanbul 2000, s. 1. vd.

⁴¹ Niyazi Akyüz, *Gecekondularda Dini Hayat ve Kentleşme*, Gündüz Yay., Ankara 2017, s. 1 vd.

Tablo 1: Günay'ın Araştırmasında Dini Yaşayışın Şiddetine Göre Gruplar.

Genel Sonuçlara göre Dini Yaşayışın Şiddetine göre Tipolojilerin Oranları	En Düşük Gelir Gurubuna Göre Dini Yaşayış Tipleri
1. Tip Ateşli Dindarlar % 36	1. Tip Ateşli Dindarlar % 55.1
2. Tip Alaca Dindarlar % 15.8	2. Tip Alaca Dindarlar % 8.5
3. Tip Mevsime Göre Dindarlar % 35	3. Tip Mevsime Göre Dindarlar % 31.4
4. Tip Opportunist % 7.2	4. Tip Opportunist % 2.5
5. Tip İlgisizler % 6	5. Tip İlgisizler % 2.5

Günay araştırmasında kendine has kavramlar kullanmıştır. Ateşli dindar dediği grup dinî gerekliliklere hayatlarının her alanında yer veren kişilerdir. Bu grubun en düşük gelir grubunda çok yoğunlaşması dikkat çeker. Alaca dindarla kastedilen inanç anlamında bağlılık göstermekle beraber pratikler konusunda düzensizlik yaşanmasıdır ki bu grubun yoksulluğu ifade eden en düşük gelir grubunda daha az olduğu görülmektedir. Mevsime göre dindarlık kolektif dindarlığın arttığı zamanlarda dindarlığın artmasıdır ki bunun genel durumla birbirine yakın olduğu söylenebilir. Diğer gruplar zaten isimlendirmeleriyle anlaşılabilir gurplardır ki yoksulluk düzeyinde bu dindarlık tiplerinin daha az görüldüğü ortadadır. Şu halde Günay'ın araştırmasında yoksulluk durumunda genele göre daha dindar olduğu sonucunun çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Dinî sosyal hareketlilikler ele alındığında bu hareketlere yön veren en önemli aktörlerden biri olan sosyo-ekonomik farklılıklara değinmeden geçmek yoksulluğu ele alan bir din sosyolojisi çalışmasında eksikliği düşünülemez bir şeydir. Sosyo ekonomik durum, gelir durumları ve buna bağlı yaşam koşullarıyla farklılaşan sosyal sınıf veya tabakaları ifade eder. Yaşam mekanlarından boş zaman faaliyetlerine kadar sahip oldukları ekonomik koşullarıyla yüksek düzey ekonomik sınıf orta düzeyden ve bilhassa alt sınıftan ve yoksullardan ayrılır. Zengin olmak, bir çok

imkan ve koşula sahip olmayı ifade ederken yoksul ve fakir olmak imkansızlıklar ve kısıtlılıklar içinde yaşamayı ifade eder. Bu farklılıkların toplumsal yaşantıya etkisi olduğu gibi dine yaklaşımı ve dînî hayatı da etkilediği düşünülebilir. Sosyo-ekonomik durumun tanımlanması kolay değildir. Batı'da yapılan çalışmalarda sosyo-ekonomik durum kavramının gelir durumu, meslek alanı, eğitim düzeyi, bireyin bağlı bulunduğu kilise, grup veya kuruluşlar, azınlık olma gibi değişkenleri içine alacak şekilde geniş tutulduğu görülürken ülkemizde yapılan araştırmaların çoğunda sosyo-ekonomik durumun sadece gelir düzeyi olarak ele alındığı belirtilmektedir.⁴² Sosyo-ekonomik durum ve din ilişkisini diğer değişkenlerle birlikte ele alan bir çalışmanın önemli bir ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekmektedir. Genel dini yönelimlerin yapıldığı araştırmalarda sosyo-ekonomik durumu belirleyebilmek için gelir düzeyine dair soruların sorulduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda gelir düzeyleri aylık gelir üzerinden basamaklandırılarak yapılmaktadır. Bunun da ne kadar sağlıklı bir sonuç vereceği tartışmalıdır. Çünkü bu tür soruların aileden varlıklı bireyleri ölçemeyeceği bir gerçektir. Bunun tecrübesini öğretmen olarak çalıştığım Bahçelievler mahallesindeki bir ortaokulda yaptığım veli ziyaretlerinde görme imkanım oldu. Hepsi aynı fabrikada çalışan ailelerden oluşan bir sınıfın veli ziyaretlerinde bazı ailelerin daha iyi imkanlarda yaşadıklarını gözlemlediğimizde bunun ailelerden gelen malvarlığıyla ilgili olduğunu bizzat müşahade ettim. Değerlendirme ve sınıflama aşamalarında ise sosyo-ekonomik düzeyler genellikle düşük, orta ve yüksek düzeyler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıfların din ile ilişkilerine dair genel verilere göz atıldığında Batı'da yapılan

---

⁴² Sosyo-Ekonomik Durum ve Dindarlık, <http://sosyolojisi.com/36-sosyo-ekonomik-durum-ve-dindarlik-dindarligi-etkileyen-faktorler/1597.html> (erişim:25.01.2016)

araştırmalarla Türkiye’de yapılan araştırmaların bazı noktalarda uyuştukları bazı noktalarda ise uyuşmadıkları görülebilir. Batı’da yapılan araştırmalar dini faaliyetlerin daha çok orta sosyo-ekonomik düzeyde olanlar tarafından yrtldğine işaret etmektedir. Zenginler daha çok göze hitap eden dini faaliyetler içinde bulunmakta, kiliseye devam, bağışlarda bulunma gibi maddi durum gerektiren faaliyetlerde görünmektedirler. Buna karşın yoksullar ise daha çok dinin manevi ve duygusal boyutlarına yönelmektedirler.⁴³ Yani gelir düzeyindeki farklılıkların dini hayatın farklı boyutlarına yönelmeye neden olduğu söylenebilir. Hristiyanlık üzerinden varılan böyle bir sonucun İslamın yaşandığı toplumlara tamamen genellenmesi yanlış olacaktır. Çünkü kiliseye bağış yapma gerekliliği, kiliseye devam edenlerin yaşam koşullarına uygun giyinme ve onlarla oturup kalkma ihtiyaı gibi faktörler Hristiyanlığın yaşandığı bir toplumda ona özgü koşullar meydana getirecektir. Bu konuda Günay, Batı’daki çalışmaların bir kısmına göre dinden en uzak kesimi dar gelirliler oluştururken ülkemizde orta ve alt sosyal tabakada olanların din ile daha fazla ilgilendiklerinin görüldüğünü, en az ilgili olanların ise üst tabakaya ait olduklarının tespit edildiğini bildirmiştir.⁴⁴ Yani lkemizde sosyo-ekonomik gelir düzeyi arttıka dine olan ilginin azaldığı söylenebilir. Batı toplumlarının modernleşmesinin tarihi ve iselliliği ile Türk toplumunun modernleşmesinin serüveni ve dışsallılığının bu sonuçlarda etkili olduğu düşünülebilir. Öte yandan Batı’da yoksulluğun mezhepsel boyutları ile ilgili çalışmalar da yapılmaktadır. Örneğin Keister Yahudiler ve liberal akım protestanların kuşaklararası varlıkların dağıtılması eğilimiyle beraber genellikle en zengin gruplar olduklarını,

---

⁴³ Philip Schwadel, “Poor Teenager’s Religion”, *Sociology of Religion*, 2008, 68:2, s. 128.

⁴⁴ nver Günay, “Modern Sanayi Toplumlarında Din”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Kayseri 1986, s. 78.

buna karşın siyah muhafazakar protestanlar ve latin katoliklerin en yoksul olan kesimler olduğunu bulgulamıştır.⁴⁵ Bu tür bir çalışmanın ülkemizde yapılmasının çarpıcı sonuçlar sunabileceği düşünülebilir. Konumuza dönersek Türkiye’de orta gelir düzeyinde olanlar üst gelir durumunda olanlardan daha yüksek dini yönelim gösterirler. Yani Türkiye’de en dindar kesim orta gelir gurubudur denebilir. Onu alt ve üst gelir gurubu izlemektedir. Yakın dönemde yapılan Akşit ve arkadaşlarının çalışmasında bunu destekleyen bulgular sunar.⁴⁶ Yani alt gelir gurubunu oluşturan grup dînî yaşayış olarak orta ve üst gurubun arasında bir yer tutmaktadır. Bu grupların dindarlık seviyeleri farklılaşma gösterebildiği gibi dindarlık boyutları yönünden de farklılaşabilecekleri akla gelebilir. Bazı araştırmalar boyutlar arasında bir farklılaşma görülmediğini ortaya koymaktadır. Örneğin Çelik böyle bir farklılık olmamakla birlikte boyutlar arasında gelir durumu haricinde şehirde kalma süresi, eğitim, meslek gibi faktörlerin etkili olabileceğini bildirmektedir.⁴⁷ Yıldız ise gelir durumuna bağlı olarak bir farklılaşmanın olabileceğini bildirirken bu farklılaşmanın inanç ve bilgi boyutlarında gerçekleştiğini bulgulamıştır.⁴⁸ Nihayetinde sosyo-ekonomik duruma göre dindarlığa ilişkin araştırmalar vardır ve bazı veriler sunmaktadır. Ancak çok geniş bir yelpaze oluşturan bu gurubu üçe ayırıp değerlendirmenin yeterli bir bulgu sayılamayacağı düşünülebilir. Hele yoksullar gibi bir geliri bile olmayan ve yardımlarla ayakta durmaya çalışan bir gurubun tamamen

---

⁴⁵ Lisa A. Keister, *Faith and Money: How Religion Contributes to Wealth and Poverty*, Cambridge University Press, New York 2011, s. 204.

⁴⁶ Bahattin Akşit ve Diğerleri, *Türkiye’de Dindarlık*, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 493; ayrıca bkz. Asım Yapıcı, “Geleneksellik Ve Modernlik Arasında Sıkışan Din Anlayışları ve Dindarlık”, *Dem Dergi*, Cilt 1, 2007, ss. 22-29.

⁴⁷ Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s. 97.

⁴⁸ Murat Yıldız, “Üniversite Öğrencilerinin Benlik Tasarımlarının Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İslâmî Araştırmalar*, 2006, cilt: 9, sayı: 3, ss. 501-510.

ayrı bir kategoride değerlendirilmesi gerektiği ortadadır. Bu nedenle alanda sadece yoksulları ele alan çok geniş örneklemlerle bir araştırmaya olan ihtiyaç hissedilmektedir.

5. İlgili Araştırmalar

Dünyada ve Türkiye’de yoksullukla ilgili sorunlar giderek daha fazla gündeme gelirken yoksullukla ilgili çalışmalarda artmaktadır. Bu çalışmalar her alanda yapılmasıyla yoksulluğun çok boyutlu olarak ele alınabilmesini mümkün kılabilen, çözüm üretilebilmesine de katkıları sunmaktadır. Yoksulluk akademik araştırmaların nesnesi olmadan önce toplumsal yasaların nesnesi olmuştur. 1800’lü yıllar İngiltere’de yardıma layık olan ve olmayan yoksullar arasındaki ayrımı belirleyebilmek için “Yoksullar Yasası” olarak bilinen bir yasa uygulamaya konulmuştur.⁴⁹ Yine 19. Yüzyıl edebiyatı yoksulluğun yoğun olarak işlendiği eserler vermiştir.⁵⁰ Akademik anlamda yoksulluğun toplumun genelini ilgilendiren bir sorun olduğunun kabulü Modern iktisadın kurucusu Adam Smith’in çoğunluğunu yoksulların oluşturduğu bir toplumun ilerleme sağlayamayacağını iddia etmesi ile başlar. Smith’in büyük eseri Milletlerin Zenginliği modern ekonominin ana tezlerini, bir milletin ana zenginliğini nasıl arttırdığını ve bu zenginliğin nasıl dağıtıldığını

---

⁴⁹ İslam Dinindeki zengin, fakir, miskin sınıflandırmasına benzetebileceğimiz bu yasalara faaliyetleri toplumsal sorunların kanunlarla çözülmesi çabası olarak görülebilir. Konu ile ilgili bkz. Onur Kovancı, İngiliz Yoksul Yasaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

⁵⁰ O dönem ortaya çıkan edebiyat ürünlerinin bir çoğunda yoksulluk teması görülürken özellikle bazı yazarların eserlerinde daha çok ele alınmıştır. Charles Dickens bunların içinde adı zikredilmesi gereken bir yazardır. Onun “Yedi Yoksul Gezgin”, “Oliver Twist”, “Antikacı Dükkanı”, “David Copperfield” adlı hikayeleri ana teması yoksulluk olan kitaplardır.

anlatmakla başlar.⁵¹ Onun bu iddiası toplumun insani kaynakları ile zenginliği arasında bir bağlantı kurulmasını beraberinde getirir. Bu yönelme ile beraber modern anlamda yoksulluk araştırmalarının öncüleri İngiliz araştırmacılar Charles Booth ve Seebohm Rowntree'dir.⁵² Bu iki araştırmacı mutlak yoksulluk tanımını tanıtmışlar ve onu temel ihtiyaç maddelerini karşılayabilecek yeterlilikten mahrumiyet olarak tanımlamışlardı. Daha sonra mutlak yoksulluk tanımı 3. Dünya ülkelerine ait bir tanım olarak kalmış ve modern dünya diğer tanımları kullanmaya başlamıştır. 1970'lerde Brian Abel Smith ve Peter Townsend yoksulluğu görelilikten mahrumiyet kavramını ilave ederek ele almaya başlamışlar, yoksullukla ilişkili gördükleri dışlanma kavramını da ele almaya başlamışlardır. 1990'lardan itibaren de Dünya Bankası yoksulluğu hedef alan çalışmalar yapmaya başlamış, bunun içinde ciddi araştırmalar gerçekleştirmiş ve bu tür araştırmalara finansman sağlamıştır. Ülkemizde yoksulluk çalışmaları 1990 sonrasına yoğunlaşmıştır. Bunun da nedeni ülkemizde bu tarihlerden sonra görülen yoğun yoksulluk sahneleridir. Bu tarihlerden önce Orhan Türkdoğan'ın araştırması vardır ve ülkemizdeki ilk çalışma sayılabilir. Burada belirtmek durumundayız ki araştırmamız Yoksulluk ve Din başlığını taşıyor olsa da

---

⁵¹ George Soule, *Ekonominin ABC'si* (ev. Nejat Muallimoğlu), Formül Matbaası, İstanbul 1978, s. 63.

⁵² Sosyal araştırmalar geleneğinin ilk büyük ampirik araştırması kabul edilen Charles Booth'un araştırması 1899 yılında Londra'da yapılır. Geçim konusu üzerinde duran Booth'un araştırması gelir düzeyini yoksulluğu belirlemede kriter olarak kullanması ile yoksulluk araştırmalarına öncülük eder. Booth'un araştırmasını 1902'de yayınlayan Rowntree benzer bir araştırmayı İngiltere'nin başka bir şehrinde uygulamaya çalışır. Ancak o öncülünün yoksulluk kıstaslarını genişleterek temel yiyecekler ve bunları temini için gereken gelir, giyecek, barınma gibi alanlara da yer açarak konuyu genişletir. Daha geniş bilgi için bkz. Tevfik Erdem, "Yoksulluk", *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*, (Ed: Tevfik Erdem), Lotus Yayınevi, Ankara, 2006, s. 325.; Rowntree'nin alışması, B. S. Rowntree, *Poverty: a Study of Town Life*, Macmillan, London 1910. https://archive.org/stream/povertyastudyto00rowngoog/povertyastudyto00rowngoog_djvu.txt (Erişim, 14.04.2016).

konunun sosyolojik izahı açısından direk dini boyutu ele almayan çalışmaları da vermeyi uygun gördük.

5.1. Yoksulluk Kültürü

1973 yılında Orhan Türkdoğan'ın Erzurum gecekonduları üzerine yaptığı alan araştırmalarına dayanan “Yoksulluk Kültürü” adlı kitap nicel ve nitel iki veri aracına sahiptir.⁵³ Nitel veri aracı olarak altı aylık gözlem ve mülakat teknikleri kullanılmıştır. Yoksul mahallelerde yaşayan 50 kadar her meslekten ve gelir gurubundan kişi ile mülakat çalışması yapılmıştır. Bunlardan 9 yoksul ile yapılan mülakatların dökümleri çalışmanın yayınlandığı kitapta basılmıştır. Nicel veri aracı olarak da anket çalışması yapılmış ve 295 kişiye anket uygulanmıştır. Türkdoğan, Oscar Lewis'in yoksulluk kültürü argümanı üzerinden yoksulluk üzerine bir açıklama geliştirmeye çalışmaktadır. Yoksulluk kültürünün sosyal, psikolojik ve ekonomik boyutlarından bahseden Türkdoğan yoksulluk kültürünün yoksulluktan farklı bir durum olduğunu ileri sürer. Ona göre yoksulluk salt ekonomik bir problem değildir, ayrıca kültürel bir sorundur da. Yoksulluk kısa vadede ekonomik hamlelerle halledilebilecek bir sorundur ama yoksulluk kültürü uzun soluklu bir mücadele gerektirir ve çözümü için bizzat yoksullarla ilgilenmek gerekir. Türkdoğan yoksulluğun olduğu her toplumda az veya çok bir yoksulluk kültürünün olacağını ancak her toplumunda kendine özgü özelliklerini bu kültüre katacağını öne sürer.⁵⁴

---

⁵³ Orhan Türkdoğan, *Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1974, s. 6.

⁵⁴ Orhan Türkdoğan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982, s. 2; ayrıca bkz. Orhan Türkdoğan, “Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü”, *Ulusal Yoksulluk Sempozyumu Kitabı Cilt 1* (Ed. A. E. Bilgili ve İ. Altan), Deniz Feneri Yay., İstanbul 2003, s. 106.

Yoksulluk üzerine ÷lkemizde yapılan ilk çalışma özelliği taşıyan çalışmada Türkdoğan yoksulluğa dair pek çok kriteri araştırmıştır. Siyasal eğilimlerden boş zamanın değerlendirilmesine, ev ve yaşam koşullarından suçluluk durumlarına kadar pek çok değerşkeni araştıran Türkdoğan, dinsel tutumları da ele almıştır. Günlük ibadetleri yerine getirme, Kur'an okuma ve evde dini kitapların bulunması gibi değerşkenler üzerinden dinsel tutumları değerlendiren Türkdoğan sonuçların halk katında dini k÷ltürün canlılığını gösterdiğini söyler.⁵⁵

5.2. Nöbetleşe Yoksulluk

Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu'nun İstanbul'un yeni yapılaşan ilçelerinden Sultanbeyli'de yaptıkları araştırma, şehirleşe açısından konuyu ele almakta sosyolojik olarak da konuyu gayet başarılı bir şekilde işlemektedir. Işık ve Pınarcıoğlu'nun araştırması anket, yüz yüze görüşme ve gözlem teknikleri aracılığıyla veri toplanan alan araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma toplumsal bir döngünün ortaya konması açısından başarılı bulunmuştur. Buna göre kente yeni gelenler bölgede ya düşük ücretlerle toprak satın almış ya da doğrudan işgal etmişlerdir. Ve böylece bölgeye ilk gelenler önemli bir rant elde etmişlerdir. Daha sonra gelen yeni nüfus ilk gruptan arsa satın almış böylece rantın artmasına neden olmuştur. Bu gruptakiler almış oldukları arsalarla evler inşa etmiş, daha sonrada evlerini apartmana dönüştürmüştür. Bu apartmanlara yeni gelenler yerleşmiş ve böylelikle ikinci grupta yeni gelenler üzerinden kazanç sağlamıştır. Yani gruplar yoksulluğu kendilerinden sonra gelenlere devretmekte ve nöbetleşe yoksulluk

---

⁵⁵ Türkdoğan, *Yoksulluk K÷ltürü Gecekondukların Toplumsal Yapısı*, s. 47.

yaşanmaktadır.⁵⁶ 2001 krizinin yaşanmasından önceye ışık tutmasıyla önemli bulunan araştırmanın sahipleri krizden sonra başka bir makale yayınlarak artık bu krizle dönüşümün yani yoksulluk nöbetinin sona erdiğini iddia etmişlerdir.⁵⁷

Araştırmacıların yoksulluk konusu ile ilgili değerlendirmelerinde görülen yoksulluğu kıtlık yoksulluğundan risk yoksulluğuna geçişin emarelerinin görüldüğünü belirtmeleri kavramsallaştırma açısından önemlidir. Bu değerlendirmeye göre kıtlık toplumunda eşyanın tabiatı gereği gereksinim duyulan temel ihtiyaçlar kıt olduğu için kıtlık yaşanmaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerde sisteme bir şekilde tutunulduğunda böyle bir kıtlık sorunu pek kalmamış görünmektedir. Fakat refah toplumunun sağladığı korunaklı ortamın ortadan kalkışı ve bilgi toplumunun neden olduğu işgücü azalışı karşısında geniş bir kitle işini kaybetme riskiyle karşılaşabilmekte bu da sistem dışına atılma tehlikesi ile birlikte yaşanmasına neden olmaktadır.⁵⁸ Buradaki kıtlık yoksulluğundan risk yoksulluğuna geçildiği tespiti sorunsal tanımlaması açısından başarılı ve isabetli bir kavramsallaştırma olarak değerlendirilebilir.

Disiplinlerarası olarak konuyu ele alan çalışma yoksulluk çalışmalarına yeni bir soluk getirmiştir. Ancak araştırma çeşitli geçim stratejilerini ve kökenleri eskiye dayanan geçim stratejilerini göz ardı etmesiyle tenkit edilmiştir. Dini boyutlara ışık tutması açısından çalışmanın konumuza direk bir faydasının olacağı söylenemez. Zira araştırmada dini unsurlar siyasal görünümler üzerinden hatta bazı yerlerde yakıştırmalar üzerinden yapılmıştır. Sadece cemaat kavramı ve ilişkiler üzerinden

---

⁵⁶ Oğuz Işık, M.Melih Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları*, : *Sultanbeyli Örneği*, 5. Baskı İletişim Yay., İstanbul, 2005, ss. 67-70.

⁵⁷ Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, "Nöbetleşe Yoksulluktan, Kuralsız Yoksulluğa", *Görüş Dergisi*, sayı 55, 2003, s. 50-53

⁵⁸ Işık ve Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*, s. 71.

dini kurumlar görünür kılınmaya çalışılmıştır. Dini sembollerin toplumsal hayata katılımının yoğun olarak görülmesinin araştırmacılarda bir şaşkınlık yarattığı araştırmadan anlaşılmaktadır.

5.3. Yoksulluk Halleri

Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi'nin (WALD) katkılarıyla yürütölen bir araştırmanın sonucu olarak kitaplaştırılan araştırma, yoksulluk üzerine yapılabilecek nitel bir araştırmanın en güzel örneklerinden biridir. İstanbul, Ankara, şanlıurfa, Konya, Erzurum illerinde 2001 yılının yaz aylarında yapılan araştırma çok büyük bir ekip çalışmasıdır. Necmi Erdoğan'ın editörlüğünü yaptığı ve kent yoksulluğunun toplumsal görünümelerini ortaya koymayı amaçlayan araştırmanın yayınlandığı eserde iki bölüm vardır. Birinci bölümde mülakatlardan hareketle yoksulluk çeşitli boyutlarıyla çeşitli kalemler tarafından ele alınır.⁵⁹ Kadın, mekan, milliyetçilik, siyaset, kimlik ve dinsellik konuları bağlamında yoksulluk ele alınarak yoksulluk sorununun çeşitli boyutları ortaya konmakta ve diğer birçok kavram ve konuyla ilişkisi gözler önüne serilerek yoksulluğun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanmaktadır. Yoksulluk halleri temelde yoksulluğun açlık ile izah edilemeyeceğini gösterir. Bu araştırmada yoksulluk, dinsellik olarak kavramsallaştırılan sosyolojik açıklamayla tartışmaya alınır. Kitaptaki “Yoksulluk ve Dinsellik” bölümünün yazarı Ahmet Çiğdem'dir. Çiğdem yapılan mülakatlar üzerinden dinsellik ve yoksulluk arasındaki ilişkinin nasıl ve hangi düzeylerde kurulabileceğini ele alır. Dinin yoksulu ve zengini nasıl gördüğünü tartışarak bu görüşün pratikte nasıl işlediğini sergilemeye çalışır. Yoksulların sıklıkla dinsel

---

⁵⁹ Necmi Erdoğan, *Yoksulluk Halleri*, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2002, s. 3-17.

kavram ve sembollere başvurmalarına rağmen bu dinselliğin gevşek bir örüntü oluşturduğunu savunur. Yoksulların dinsellik sözlüklerinin içeriksiz kavramlardan meydana geldiğini ve bu durumun özellikle Tanrı kavramının her şeyi açıklayabilecek bir kapsamda ve fakat kuşkulu ve muğlak bir şekilde kullanılmasında kendini gösterdiğini iddia eder. Çiğdem ayrıca Türkiye’de dinselliğin yoksulluğun aşılması için gerekli siyasal dili üretemediğini de iddia etmektedir. Kendi ifadeleriyle şöyle söyler; “Dinsellik ve yoksulluk arasında dinin dünyaya katlanma ve yoksulluktan kaynaklanan çelişkileri yumuşatma ve yatıştırma işlevini gören bir ilişki vardır ancak bu ilişki iyi tanımlanmış ve teodesik bir ilişki olarak konumlanamaz.”⁶⁰

Çiğdem’in yazdığı bölüm sosyolojik açıdan yoksulluğun ve dinin birlikte değerlendirildiği ilk ve en başarılı yazınlardan biridir. Ancak değerlendirmelerin genel konular üzerine yapılan mülakatlar üzerinden yapılması hedef konunun din ve yoksulluk olmaması bir eksiklik olarak kalmıştır. Zira konuşulan kişinin konuyu sıkıntıları üzerinden şekillendireceği bir gerçektir. Dini değerlendirmelerin alınabilmesi için dini içerikli soruların sorulması konuşmacıyı bu konudaki düşünce ve tecrübelerini sunma imkanı verecek ve araştırmanın sonuçlarına doğrudan tesir edecektir. Genel durumlardan din özelinde bir değerlendirmeye gitmenin konunun tam olarak akademik çerçeveye aksettirilmesine engel olduğu düşünülebilir. Çiğdem’in Türkiye’de dinselliğin yoksulluğun aşılması için gerekli siyasal dili üretemediğini iddia etmesi de konuyu ilginç kılmaktadır. Bu iddia dini kurumların yoksulluğa dikkat çekmek konusunda yeterince başarılı olamadıkları şeklinde

---

⁶⁰ Ahmet Çiğdem, “Yoksulluk ve Dinsellik”, *Yoksulluk Halleri* (Ed. N. Erdoğan), Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 2002, s. 163.

okunursa bir yere kadar doğru olarak değerlendirebilir. Ancak Çiğdem’inde ziyaret ettiği yoksullukla mücadele kurumlarının dini çevrelerin hassasiyetlerinin sonucu olduğu hatırlanmalıdır. Türkiye’de dinselliğin yoksulluğun aşılması için gerekli siyasal dili üretmediği bu bağlamda değerlendirilemeyecekse dinin yoksulluk gibi bir soruna nasıl bir siyasal dil geliştirebileceğinin izahına ihtiyaç duyulduğunu belirtmek gerekir.

5.4. Yoksulluk ve Dini Hayat - Samsun Kent Merkezi Örneği

2010 yılında Samsun ili kent merkezi üzerinden Yoksulluk ve Dini hayatın ele alındığı çalışma yoksulluğu ve dini aynı başlık altında ve müstakil olarak inceleyen bir çalışma olması açısından önemlidir. 22 değişken açısından yoksulluk ve din arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan araştırma 415’i kadın 503’ü erkek 918 kişi üzerinde uygulanan anket çalışması üzerinden verilere ulaşmıştır. Ayrıca yoksul nüfusun yoğunlaştığı mahallelerde resmi veriler ve gözlemler üzerinden değerlendirmeler yapılan çalışma önemli veriler ortaya koyar.⁶¹ Din ve toplum arasındaki etkileşimde tamamlayıcı bir ilişkinin söz konusu olduğu varsayımıyla başlayan çalışma dinselliğin yoksulluğa, yoksulluğunda dinselliğe sevk edeceğinin söylenemeyeceğini, yoksulun dindarlığının muğlak olduğunu ileri sürmenin de zor olduğunu ortaya koyar. Gelir seviyesi ile dindarlık arasındaki puanlama ilişkisi üzerinden gelir seviyesinin artmasının dine ilginin azalması, gelir seviyesinin azalmasının da dine ilginin artması anlamına her zaman gelmeyeceğini söyleyen Eyüboğlu kitabı ve popüler dindarlık olarak da bir ayırım yapar. Ekonomik durumu

---

⁶¹ Osman Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, Etüt Yay., Samsun 2010, s. 17.

iyi olanların yoksulluğu bireysel bir sorun; ekonomik durumu düşük olanlarınsa daha çok sistem/yapı sorunu olarak gördüklerini bulgulayan araştırmacı, yoksulluğun suç, boşanma, cinsiyet, eğitim durumu, ikamet süresi, yaş gibi değişkenlerle ilişkisi üzerine sayısal veriler ortaya koymaktadır.

Ortaya koyduğu sayısal veriler kadar kuramsal tartışmaya açıklık getirmesiyle Eyüboğlu yoksulluk ve din konusuna katkı sağlar. Dinin yoksulluğa sebebiyet vermesi gibi bir durumsal algının var olmasıyla ilgili olarak “dinin özü itibarı ile böyle bir tutuma sebebiyet vermeyeceğinin ayrı bir husus, bireyin dini böyle bir tutuma eğilimli olmaya sebep olacak şekilde algılamasının ayrı bir husus” olduğunu belirtir.⁶² Din adamlarının din algısının yoksullukla ilgili dini algı ve tutumlarda çok etkili olduğunun altını çizen araştırmacı dini kaynakları yorumlayan kişilerin yorumunun önemine dikkat çekmektedir. Ünver Günay’ın konu ile ilgili yorumlarına da atıf yapan yazar bu yorumları açarak konuyu genişletmektedir.⁶³

5.5. Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk

Yoksulluk teorilerine ilişkin temel eserlerin çevirisinin bulunmadığı ülkemizde Fikret Şenses’in 1970’li yıllarla birlikte oluşmaya başlayan yoksulluk literatürünün geniş bir panoramasını sunduğu bu çalışma, yoksulluk çalışmaları için önemli bir başvuru kaynağı olmuştur. Zira eserde yoksulluk tanımları ve ölçüm yöntemleri detaylı bir biçimde tartışılmakta, sorun tarihsel bir süreç ve mekansal karşılaştırmalar çerçevesinde ele alınmakta, yapısal uyum ve istikrar programlarının yoksulluk üzerindeki etkileri detaylı bir biçimde incelenmektedir. Yoksulluk

---

⁶² Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, ss. 157-168.

⁶³ Eyüboğlu *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, s. 185; ayrıca bkz. Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 328.

araştırmacısının ilk önden okuması gereken çalışma gelişim iktisadı açısından konuya yaklaşmasına rağmen tüm alanları kapsayan bir dil kullanmaktadır.

5.6. Kütahya’da Kent Yoksulluğu

Bir yüksek lisans çalışması olarak Kütahya’daki kent yoksulluğunu ele alan çalışma evren olarak çalışmamızla aynı şehri ele alması açısından önemli görölmüş ve buraya alınmıştır. 2008 yılında yapılan ve anket çalışması ile veri toplanıp SPSS programı yardımıyla değerlendirilmesi ile sonuçlandırılan çalışmada kent yoksulluğunun görünümu verilmeye çalışılmıştır. Araştırmada 168 kişiye ulaşılmıştır. Araştırmayı bizce önemli kılan bir diğer husus din ile ilgili bazı sorulara yer verilmiş olmasıdır. Engin Güneş, yoksulluğun kader olup olmadığı, din’in ne olduğu, dini görevleri yerine getirmenin sıklığı ile şans oyunları ve alkol kullanımı arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular sormuştur. Bunun sonucunda araştırmaya katılanların % 67’sinin yoksulluklarını kader olarak gördüklerini, % 96,4’ünün dini Allah’a ve peygamberine iman etmek olarak tanımlarken % 3,6’sının da ahlaki davranışlara vurgu yaptıklarını bulgulamıştır. Yine dini ibadetlerini yerine getirmekle şans oyunları ve alkol tüketimini sorguladığı bölümde her gün dini ibadetlerini yerine getiren % 61’lik kesimin % 6 oranında şans oyunları oynadıkları ve % 10’unun da alkol tükettiklerini bildirmiştir.

5.7. Dünya Yoksulluk Ansiklopedisi

Üç ciltlik Dünya Yoksulluk Ansiklopedisi yüzden fazla bağımsız yazar veya katılımlı yazar tarafından yazılmış 800’den fazla başlık tarzı makaleyi

içermektedir.⁶⁴ Yoksulluk ve bağlantılı konuları araştıranlar için bir otorite kaynak olmayı amaçlamıştır. Yoksulluk konusundaki çağdaş ve klasik bütün bilgileri ele alır. Çalışma bir proje olarak G-8 liderlerinin 2005 yılı Dünya Ekonomik forumu toplantısında işaret ettikleri yoksulluk konusundaki deklarasyon çerçevesinde kaleme alınmıştır. 2005 yılındaki yoksulluk üzerine dikkat çeken söylemleri ile Bill Gates ve ünlü şarkıcı Bono gibi medyatik isimlerinde çalışmaya katkıları olduğu bildirilmektedir. Türk olan editörünün bir Orta Anadolu köyündeki yoksulluk gözlemlerinin tecrübesiyle konuya motive olduğunu bildirmesiyle Türkiye'yi de ilgilendiren çalışma yoksulluğu çok boyutlu olarak ele almasıyla önem kazanmaktadır. Kaleme alındığı 2005 yılı G-8 ülkeleri için 2015 yılında yoksulluğu geriletmesi hedefini koyması ve tezin kaleme alındığı tarihlerde bunun gerçekleştirildiğini bildiren haberlerin ve raporların yaygınlaşmasıyla güncel bir kitap olmaktadır. Ansiklopedi olarak ele alınması konunun madde madde ele alınmasını gerektirdiğinden bir başvuru kitabı olması özelliğini de kazandırmaktadır. Böylece her ülkenin ayrı maddeler halinde yoksulluğunun incelendiği çalışmada Türkiye'de bir başlık olarak verilir. 1999 depremi ve sonrasındaki 2001 krizi çerçevesinde biraz dışarıdan bir bakışla ve dışarda kalan bir tarzla yorumlar getirilen bölümde Türkiye hakkında etnik, dinsel ve göç çerçevesinde yoksulluğun yaşandığına yer verilir. Dinsel yardımların yoksulluğun azaltılmasında etkili olsa da yeterli olmadığı bildirilir. Türkiye'nin İnsani Gelişmişlik Endeksi sıralaması 94, Yoksulluk Endeksi sıralaması ise 19 olarak verilir. Bu endekslerden İnsani Gelişmişlik Endeksinde 1. Sırada Norveç, Yoksulluk Endeksi Sıralamasında 1. sırada ise Uruguay bulunmaktadır.

---

⁶⁴ Mehmet Odekon (Ed.), *Encyclopedia of World Poverty*, Sage Pub., London 2006, s. VII.

5.8. Yoksul Gençlerin Dini

ABD’de Ulusal Gençlik ve Din Araştırmaları Merkezi’nin çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen araştırma, yoksul olan ve olmayan Amerikan on’lu yaş gençlerinin dini bakış açılarını ve aktivitelerini karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Telefon görüşmeleriyle anket tarzında yapılan araştırmada, regresyon analizleri sonucunda bu iki grup arasında dikkate değer farklılıkların görüldüğü bildirilmektedir. Araştırma yoksul gençlerin özellikle dua etmeye, dini metinler okumaya ve kişisel inanca dair yüksek seviyeler sergilerken, düzenli organize dini aktivitelere katılmaya uzak olduklarını göstermiştir. Araştırmanın diğer bulguları yoksul gençlerin ölümden sonraki hayata inanmaya önem verdiklerini, seküler toplumla ilişkilerinde ve etkileşimlerinde onların açık muhafazakar görünüşleri olduğunu, duygusal dini tecrübelerini ifade etmede ise alt gelir sınıfının gösterdiği tepkileri gösterdiklerini ve bu tecrübelerini ifade etmediklerini göstermiştir. Araştırmanın sonuçları, on’lu yaşlardaki gençlerin aktivitelerinde ve hayata bakışlarını şekillendirmede yoksulluğun oynadığı önemli role ışık tutması ve yine Amerikan dini inancının ve aktivitelerinin sosyal sınıfların şekillenmesindeki etkisini araştırması açısından önemli bulunmuştur. Ayrıca diğer yaş gruplarının yoksulluk içinde yaşama oranının yüzde 11’i aşmıyorken, 18 yaş altının yüzde 17.6’sının yoksulluk içinde yaşıyor olması Amerika’da yoksul gençlere dair verilere ulaşmada önemli bir motivasyon olduğu bildirilmektedir. Araştırmanın giriş bölümündeki din ve sosyal sınıf üzerine yapılan kuramsal ve empirik verilere dayanan analiz, yoksulluk çalışmaları adına önemli bir yöntem ve veri sunmaktadır. Burada yaş gözetilmeden Amerikan alt sosyal sınıflarının dört özelliği verilmiştir. Buna göre alt

sınıflar dini organizasyonlara daha az katılım göstermektedirler ve anketlerde dini tercihlerinin olmadığını söylemeleri veya tercihlerini hiçbiri olarak işaretlemeleri daha muhtemeldir. İkinci olarak mezhepler arasında farklılıklar görülmekle birlikte muhafazakar inançlara inanmaya daha eğilimlidirler. Muhafazakar isimlendirmelerle yakın ilişki kurmaları daha muhtemeldir. Bu kesim doktrinal ortadoksiyi vurgulamaktadır, ölümden sonraki hayata inanç ve köktenci inançlar geniş yer tutmaktadır. Üçüncü olarak özel adanılmış aktivitelerin önemi alt sınıf Amerikan dindarlığının iyi bilinen özelliklerinden birisidir. Bu sınıfın dua etmesi ve dini metinler okumasının diğer sınıflara göre daha yoğun olduğu bildirilir. Alt sınıf dininin dördüncü karakteristiği olarak gönüllü seküler faaliyetlere daha az katılım göstermeleri bildirilmiştir. Kilise organizasyonları çerçevesinde yardımlaşma ve dayanışma amaçlı yapılan bu faaliyetlere katılımda yoksulların katılmamalarının nedeni olarak da maddi imkanlarının olmaması gösterilmiştir.⁶⁵ Sonuç itibarıyla çalışma bir nicel araştırma modeli sunması açısından önemli ve görülmesi gereken bir çalışmadır.

---

⁶⁵ Philip Schwadel, "Poor Teenager's Religion", *Sociology of Religion*, 2008, 68:2, s. 143.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Yoksulluk: Tanım ve Boyutlar

Yoksulluk insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Yoksulluk genel çerçevede insanların temel gereksinimlerini karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler 1995 raporunda yoksulluğu kapsamlı bir şekilde tanımlamıştır. O tanım şu şekildedir. “(Yoksulluk) gıda, temiz içme suyu, eğitim, bilgi, barınma ve sağlık da dâhil olmak üzere temel insan ihtiyaçlarından ciddi yoksunluk ifade eden karakterize bir durumdur. O sadece gelirle ilgili değil sosyal hizmetlere erişimle de ilgili bir durumdur.”⁶⁶ Bu tarifte üzerinde durulduğu gibi temel insani ihtiyaçlardan ciddi yoksunluk, yoksulluk olgusunu temel ilgi alanı insan olan sosyolojinin alanına çekmektedir. Yoksulluk insanın toplumsal duruşunu da etkileyecek ve onu farklı sosyal durum, konum ve hayatlara sokacaktır. Bunların incelenmesi sosyolojik açıdan önemlidir. Yine yoksulluk sonucunda ortaya çıkan yaşantı ve sosyal durumlara dinin de verdiği bir takım tepkiler ve yorumlarda kaçınılmazdır. Bu da yoksulluğu din sosyolojisi açısından ele almanın gerekliliğini ortaya koyar. Yoksulluğun tanımları konusunda aşağıdaki kısa tarihçeli tanımlamalar bir altyapı oluşturması açısından fayda sağlayıcıdır.

---

⁶⁶ Birleşmiş Milletler 1995 Raporu, s. 41, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf. (Erişim 10.04.2014).

A Smith 1776 “Gerekliliklerle ben sadece hayat desteği için kaçınılmaz olarak vazgeçilmez emtiaları değil, itibarlı kişiler için özel olan şeylerin en sıradan insan için bile onlarsız olmayacağı şeyleri anlıyorum.”⁶⁷

S. Rowntree (1899) “Bir ailenin toplam kazancı sadece fiziki yeterliliği için gerekli minimum ihtiyaçlarını elde etmeye yetmiyorsa o aile fakir sayılır.”⁶⁸

W. Beveridge (1942) “Çalışma çağındaki insanların kazançlarının kesintiye uğraması sırasında ihtiyaç duydukları minimum gelir düşünülür. Bunun içinde yiyeceği, giyeceği, yakıtı, aydınlatmayı, kirayı ve ev gereçlerini hesaba katmak yeterlidir, fakat harcamadaki yetersizlikler için bazı sınırlar gözetilmelidir.”⁶⁹

P. Townsend (1979) “Genel nüfus içindeki aileler, kişiler ve gruplar toplumda yaygın olan beslenme tipi için gerekli olanaklara ulaşamadıklarında, geleneksel olarak var olan yaşam koşullarına ve etkinliklerine katılamadıklarında, ya da en azından ait oldukları topluluklara geniş oranda teşvik edilmediklerinde veya onaylanmadıklarında yoksulluk içinde oldukları söylenebilir.”⁷⁰

A. Sen (1992) “Yoksulluk belli minimal kabul edilebilir seviyelere ulaşmak için temel kapasitelerden mahrum olmaktır. Fonksiyonları buna bağlıdır (...) (bu) iyi beslenmek, yeterli giyinmek ve barınmak, engellenebilir hastalıklardan korunmak vb. gibi temel fiziki ihtiyaçlara göre çeşitlilik gösterebilir. Yine topluluk hayatının

---

⁶⁷ Peter Saunders, “Towards a credible poverty framework: from income poverty to deprivation”, Social Policy Research Centre Discussion Papers No. 131, University of New South Wales, Sydney 2004, s. 5.

⁶⁸ B. S. Rowntree, *Poverty: a Study of Town Life*, s. 7.

⁶⁹ William Beveridge, *Social Insurance and Allied Services*, Majesty’s Stationary Office, London 1942, s. 7. (http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/19_07_05_beveridge.pdf) (Erişim, 26.5.2015)

⁷⁰ Peter Townsend, *Poverty in The Unirted Kingdom*, Allen Lane and Penguin Books, London 1979, s. 32.

parçası olmak, utanç duymaksızın halk içinde görünüyör olmak ve benzeri durumlar gibi kompleks sosyal başarıları da kapsar.”⁷¹

Yoksulluk çok geniş anlamli bir kelimedir. Bütün unsurlarını içine alan ve ilişkili olmayan boyutları dışarıda bırakan, sınırlarını net olarak çizen bir tanım yapmak oldukça zordur. Ancak yukarıdaki tanımlarında işaret ettikleri gibi çok genel olarak içinde bulunulan toplumun standartlarından beslenme, giyinme, barınma, sağlık, statü gibi temel yaşamsal ve sosyal gereksinimlerden mahrum olma durumu olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Yoksulluğa ilişkin tanımlamaların genellikle aşağıdaki kategorilerden birine uyduğu görülmektedir.

- Objektif olarak tanımlanan mutlak minimumdan daha azına sahip olmak yoksulluktur.
- Yoksulluk toplumdaki diğerlerinden daha azına sahip olmaktır.
- Yoksulluk geçinecek kadar yeter olana sahip olmadığını hissetmektir.⁷²

UNICEF’in 2001 raporunda da belirttiği gibi yoksulluğun tek bir göstergesi yoktur ve nicel terimlerle ifadesi her zaman mümkün değildir. Yoksulluğa yalnızca gelir düzeyi bağlamında bakmak yoksulluğun toplumsal dışlanma, öz saygı yitimi, sosyal ve duygusal etkileri gibi yönlerini dışlar ve bu eksik bir bakış açısına sebep

---

⁷¹ Burcu Yakut Çakar, *Comparative Analyses of Poverty and Inequality in Turkey*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngilizce İktisat Anabilim Dalı, İstanbul 2011, S. 6.

⁷² Aldi Hanegaars, Haas De Vos “The Definitions And Measurement Of Poverty”, *The Journal Of Human Resources*, No: 23/2 1998 S.212’den Aktaran Hikmet Gülçin Beken, *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Bir Bakış*, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst., İstanbul 2006, s. 7.

olur.⁷³ Burada bazı sık kullanılan yoksulluk tanımlamalarına göz atmak faydalı olacaktır.

1.1. Mutlak Yoksulluk

Hane ya da bireylerin yaşamlarını fiziksel olarak sürdürebilmeleri için ihtiyaç duyulan minimum tüketim seviyesi olarak tanımlanır. Mutlak yoksulluk gıda ve gıda dışı bileşenler dikkate alınarak ayrı ayrı belirlenebilmektedir. Mutlak yoksulluk oranı; asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Mutlak yoksulluk bireylerin kendilerini devam ettirebilmek için ihtiyaç duydukları minimum gereksinim düzeyidir. Bunun için gerekli görülen kalori düzeyi genelde 2400 k/cal olarak düşünülmektedir. Bunun karşılanması için gerekli maddi karşılık toplumdaki topluma değişebilmektedir. Bunun karşılandığı maddi tutar o toplumun mutlak yoksulluk sınırı olarak kabul edilebilir. Son yıllarda yapılan araştırmalar Türkiye’de mutlak yoksulluğun düşüşte olduğunu göstermektedir.

Tablo 2:Türkiye Mutlak Yoksulluk Oranları

Yoksulluk Sınırları	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kişi Başı 2,15 Doların Altı	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03
Kişi Başı 4,3 Doların Altı	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62

Satın alma gücü paritesi cinsinden yoksulluk sınırlarına göre yoksulluk oranları.⁷⁴

⁷³ http://www.unicef.org/publications/index_4285.html, (Erişim 11-07-2014)

⁷⁴ www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=18690, 2014 Yoksulluk Çalışması, Yayınlanma Tarihi 02-12-2015, (Erişim 04.02.2016).

1.2. Göreli Yoksulluk

Gelire göre irdelendiğinde, toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelire sahip olan birey veya hane halkı göreli anlamda yoksul olarak tanımlanır. Mutlak yoksulluk kavramında sadece gıda yoksulluğu ön plana çıkarken göreli yoksullukta ise kişi başına düşen ortalama gelir ve alt sınıfın geliri vurgulanmaktadır.⁷⁵ Göreli kelimesinden anlaşılacağı gibi bu tanım bir kıyasa dayanarak bir tarafın daha yoksun olmasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Yoksulluk bu şekilde tanımlandığında bir kişinin yoksul olup olmadığı sadece ne kadar gelire sahip olduğuna bağlı kalmaz, toplumdaki diğerlerinin de ne kadar gelire sahip olduklarıyla da bağlantılandırılır. Yaşam standartları toplumdan topluma değiştiğinden dolayı kıstaslar da değişme gösterir. Göreli yoksulluk yaklaşımının avantaj ve dezavantajlarından bahsedilebilir. Avantajları arasında gelir eşitsizliği, vergi sistemi, nüfus büyümesindeki değişimleri hesaba katması ve her ülke için bir yoksulluk çizgisi oluşturup uluslararası bir karşılaştırma imkanı sunması sayılabilir. Dezavantajları arasında ise yoksulluk çizgisinin ülkelerin yüzdelik dilimleri hesaplarına dayanması dolayısıyla bir keyfilik taşıyabilmesi ve ülkeler arası farklılık ve eşitsizlikleri perdelemesi sebebiyle bu farklılıkların ortaya konmasındaki faydayı izale edebilmesidir.⁷⁶

---

⁷⁵ Ercan Dansuk, *Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi*, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 1997, s. 36, sgb.aile.gov.tr/data/.../turkiyede_yoksullugun_olculmesi.pdf, (Erişim 08.06.2015).

⁷⁶ Yaser Awad ve Nirit Israeli, *"Poverty and Income Inequality: An International Comparison"*, <http://www.lisdatacenter.org/wps/liswps/166.pdf>, (18-09-2015)

1.3. Öznel-Nesnel Yoksulluk (Objektif Subjektif Yoksulluk)

Adam Smith'in düşüncelerine dayanan öznel yoksulluk mutlak ve görelî yoksulluktan oldukça farklı bir kavramdır. Smith'e göre bütün insanlar eşit imkân ve seçeneklere sahiptirler. Ve bu imkân ve seçenekleri çeşitlendirme haklarını kullanmaları gerekir. Bireyler buldukları toplumda var olmaktan utanmamalı, topluma karışabilmeli ve diğer insanlarla bütünleşebilmelidirler. Kişinin kendisinden ve bulunduğu konumdan utanacak olması yoksulluk düzeyinin sınırınıdır. Bu tanım günümüzde öznel yaklaşım olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷

Subjektif yöntemin temel iddiası eğer insanlar kendilerini yoksul hissediyorsa yoksuldurlar şeklindedir.⁷⁸ Öznel yoksulluk toplumdaki bireylerin asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadıkları konusunda kendi algılamalarının ön plana çıkarılması gerektiğini ortaya koymak amaçlı bir yaklaşımdır. Burada bireylerin beyanları esas alınmaktadır ve dolayısıyla ihtiyaç ve istek kavramının göreceliliğide sözkonusu olmaktadır.⁷⁹ Bu yaklaşımda temel düşünce toplumun kabul edemeyeceği minimum yaşam düzeyinin uzmanlar tarafından dışarıdan varsayılan ihtiyaçlara göre belirlenmesi yerine, birebir o toplumda yaşayan bireyler tarafından kendi değerlendirmeleri doğrultusunda belirlenmesi gerektiğidir.⁸⁰

---

⁷⁷ Mehmet Yüce ve M. Ferhat Özbek, "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 10, 2006, 1-23; DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 103.

⁷⁸ Hikmet Gülçin Beken, *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Bir Bakış*, s. 13;

⁷⁹ İhtiyaç/ İstek ayrımının sosyolojik açıklaması için bkz. Don Slater, "İhtiyaçlar/İstekler"(Çev. Mualla Yıldız), *Temel Sosyolojik Dikotomiler* (Ed. Chris Jenks, Çev. Ed. İ. Çapcıoğlu), Birleşik Yay., Ankara 2012, s. 429.

⁸⁰ Zeynep Kaya, *Türkiye'de Yoksulluk Analizi; Bir Probit Model Uygulaması*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. İktisat Bilim Dalı, Yayınlanmamış Y. Lisans tezi, Erzurum 2011, S.32.

Buna göre öznel yoksullar kendilerini yoksul olarak tanımlayanlardır. Kişi tüketemediği mallar veya ulaşamadığı standartlar nedeniyle kendini yoksul olarak kabul eder. Ulaşamadıkları ve yapamadıkları nedeniyle çevresinden utanmanın sınırlarındadır. Öznel yaklaşımın bireyin kendi durumunu değerlendirmesine imkan vermesi, içinde yaşanılan toplumun standartlarına göre belirleme yapılmasına imkan vermesi gibi olumlu avantajları vardır. Ama bunun yanında olumsuz yanları da vardır. Çok kullanıldığı Batı Avrupa’da dahi önemli ölçüm sorunları ve yorumlama güçlükleri yaşandığı bildirilmektedir.⁸¹ Bir ülkede yaşayan ailelerden daha yoksul durumda olanların gereksinimlerini olduğundan az, objektif olarak daha iyi konumda olanlarında olduğundan fazla gösterme eğilimlerinin olabileceği düşünülebilir. Yine ülkelerarası karşılaştırma yaparken anket sonuçları incelendiğinde zengin ülkelerde öznel yoksulluk sınırının daha yüksek, Nepal gibi fakir ülkelerde ise daha düşük olduğu görülmektedir.⁸²

Öznel yoksulluk iktisadi olarak pek tercih edilen bir tanım ve değerlendirme olmasa da, sosyolojik olarak bir anlam ifade eden bir yoksulluk çeşidi sayılabilir. Çünkü bireyin kendini nasıl gördüğü ve nasıl hissettiği dikkate alınması gereken bir durumdur. Toplumsal tepki ve hareketler kişilerin ne hissettikleri ve ne oldukları ile ilgilidir.

---

⁸¹ Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, s. 94, 95.

⁸² Ahmet İnel, “Yoksulluk, Dışlanma ve STK’lar”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi-, No: 6, İstanbul 2005, 1-19.

Nesnel yoksulluk ise yoksulluğu neyin oluşturduğu ve insanları onları yoksullaştırıcı durumlardan çıkarmak için neye gereksinim duyulduğu gibi normatif yargıları içermektedir.⁸³

Burada yoksulluğa dair değerlendirmeler bireylerin kendi değerlendirmeleri sonucu değil uzmanlar tarafından belirlenen ihtiyaç kriterlerine göre değerlendirilir. Bireyler çok farklı değerlendirme ve tercihlere sahip olabilecekleri için bu yaklaşımın daha dengeli ve objektif bir tanımlamaya gideceği düşünülebilir. Bu iki yaklaşım arasında sosyal göstergelerin araştırılması konusunda eski bir tartışma mevcuttur. Objektif yaklaşım daha katı gerçekleri ölçme üzerine odaklanırken öznel yaklaşım gelir memnuniyeti gibi daha yumuşak ve esnek noktalara vurgu yapmaktadır.⁸⁴ Her iki yaklaşımda sosyolojik olarak anlaşılabilir yöntemlerdir. Objektif yaklaşımda toplumsal tabakalaşma ve sınıflar gibi ayrımlar için oldukça önemli veriler sunacaktır. Dini eğilimlerin öznel yoksulluk durumlarını etkileyeceği muhakkaktır. Daha az ile yetinmeyi teşvik eden ve kanaati zenginlik sayan bir anlayışın, sahip olduklarını yeterli gören ve daha mutlu olabilen insanlar ortaya çıkaracağı öngörülebilir. Fakat dinin hangi şekilde anlaşıldığı ve doğru kavranıp kavranmadığı bu etkinin görülmesinde önemli etkenlerdir.

1.4. İnsani Yoksulluk

Yukarıdaki yoksulluğu tanımlama biçimleri haricinde BM Kalkınma Programı (UNDP) çerçevesinde geliştirilen yeni bir yoksulluk ölçütü olarak bir diğer yoksulluk kategorisinde, bireylerin insanca yaşam haklarına vurgular yapan insani

---

⁸³ Renata Lok-Dessallien, “Review of Poverty Concepts and Indicators”, http://www.undp.org/poverty/publications/pov_red/Review_of_Poverty_Concepts.pdf, s.3, (Erişim 18-07-2014).

⁸⁴ Kaya, *Türkiye’de Yoksulluk Analizi; Bir Probit Model Uygulaması*, s. 35.

yoksulluk kavramıdır. Diğer tanımlamalarla ortak özellikler taşımasına rağmen insani yoksulluk, insanlık onurunu kırıcı durumları ve insanlığın çok yönlü boyutlarını kapsamayı hedefler. Bu şekilde izzet ve onur kavramları yoksulluk kavramına dahil edilir. Keza yoksul olmamak demek diğer kişilere boyun eğmeyi gerektiren işleri yapmamakta özgür olmayı ve yaşam tarzını belirleyebilme seçeneğine de sahip olmayı gerektirir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı çerçevesinde geliştirilen insani yoksulluk tanımı yaşam süresi, eğitim imkanları, sosyo-ekonomik imkanlar kavramlarını da yoksulluk içine sokar. Bu tanımın göreceli yoksulluğu kapsadığı söylenebilir. Burada amaçlanan herkesin kabullenebileceği, sınırları çizilmiş uluslararası bir ölçüt koymaktır.⁸⁵

1.5. Yeni Yoksulluk

Yeni yoksulluk 1970'ler sonrası dönemde ortaya çıkan ve çalışsa bile gelir azlığından dolayı tüketememeyi ve sosyal çevreden, toplumdan toplumsal dışlanmayı ifade eden terimdir. Yeni yoksullar buna karşılık gelen kesimlerdir. Günümüz tüketim toplumunda tüketemeyerek normal yaşayışı devam ettiremediği düşünülen bu yoksul kesimin, işsiz olmalarından ziyade tüketememeleri farklı konumda olmalarının sebebidir.⁸⁶ Yeni yoksulluk kavramı; istihdam sorunlarının artması, düzenli tam zamanlı sosyal güvenli formal sektörde iş bulmanın zorlaşması, formal sektörde çalışılsa bile geçimin zorlaşması, hatta enformel sektördeki iş olanaklarının da azalması, gecekondulaşmanın mümkün olmaması, deprem

---

⁸⁵ Fatih Özbay, *Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul 2009, s. 37.

⁸⁶ Erdem, "Yoksulluk", *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*, s. 321.

sonrasında inşaat sektörünün sekteye uğraması gibi birçok nedenden ötürü ortaya çıkan yoksulluk türünü ifade etmektedir.⁸⁷

Günümüz sosyologlarından Baumann tarafından sıkça gündeme getirilen, ikna edici biçimde açıklanan ve tüketememek ile yakından ilişki kurulan yeni yoksulluk kavramı günümüz Türkiye’inde yaşanan yoksulluk durumlarının ve insana yaşattıklarının izahını yapmak açısından oldukça operasyonel bir kavramdır. Buna göre “yoksul olmak suçlu olmaktır. Başarılı yaşamının, mutluluğun, hatta insan edebinin ölçütü tüketimse o zaman insani arzuların foyası meydana çıkmaktadır. Hiçbir kazanç miktarının ve heyecan verici duyumun bile zamanla vaat edilen “standartlara ulaşma” yolunda tatmin getirmesi muhtemel değildir. Ulaşılabilecek standartlar yoktur. Bitiş çizgisi koşucuyla birlikte ilerler, amaçlar onlara ulaşmaya çabalayanlardan her zaman bir ya da iki adım öndedir. İnsanlar başları dönmüş ve zihinleri karışmış bir şekilde, devamlı paraya aç ciddi kamu kurumları olarak hatırladıkları yeni özelleştirilmiş ve böylece özgürleştirilmiş şirketlerde çalışan ve hatta kovulanların aldıkları milyonları duyarlar. Yağmalama dışında başka standart ya da kartları doğru oynama dışında kural yoktur.”⁸⁸ Bauman’ın işaret ettiği gibi yoksulluğu içinde bulunulan toplumun değer ve standartlarından ayrı değerlendirmek doğru olmayacaktır. Yeni yoksulluk kavramının faydası onu günümüz çalışma, gelir ve tüketme standartlarına uygun bir şekilde insan objesine uygun olarak tanımlamaya yardım etmesidir. Eski yoksulluk ve yeni yoksulluk üzerine yapılan ayrımlar yeni yoksulların eskilerden farklı olarak yoksulluktan kurtuluş umutlarının kalmadığına

---

⁸⁷ Zeynep Güneş, *Türkiye’de Yoksulluk Araştırmaları: 1990 Sonrası Çalışmaların Bibliyografik Analizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul, 2009, s. 11.

⁸⁸ Zygmund Bauman, *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, s.105-110.

işaret etmektedir. Buna göre eski yoksullukta kente sonradan gelen yoksul önce enformel sektörde iş bularak hayata tutunuyor, sonra formel sektöre geçip gecekondü sahibi olarak modern yaşamın parçası olabiliyorken bugünkü yoksulların böyle bir umudunun kalmaması yeni yoksulluğun bir farkı olarak öne çıkmaktadır.⁸⁹

Yeni yoksulluk yoksulluk literatürüne girerken yoksulluk tartışmalarının yörüngesinin bazı ilksel kavramları arka plana doğru itmeye başladığını görebiliriz. Zira dünyanın bazı bölgelerinde yaşanan mutlak yoksulluğun dışında bireye adeta dayatılan varsıllık karşısında hissedilen “görece yoksulluk” algısı tüketim kültürü ile yakından ilgilidir. Tüketim yaşamlarımız için tek anlam biçimine dönüşmüş durumdadır. “Kredi kartları ve taksitlerle ipotek altına alınmış hayatlarda, Baudrillard’ın dediği gibi, hiper tüketim ve simülasyon çağında her şey iç içe geçmiş, sınırlar yok olmuştur. Eğlence, alışveriş, spor, eğitim dev bir gösteriye dönüşmüş ve bu gösteri dünyasında görece zenginlikler anlamlı kılınırken mutlak yoksulluk anlamını yitirmiştir.”⁹⁰ İlksel yoksulluk kavramlarının arka planda kalması popüler yoksulluk söylemleri için daha anlaşılır olsa da akademik çalışmalar için bu kavramların vazgeçilmezliği de tartışılmaz konumunu korumaktadır.

2. Din ve Yoksulluk

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan din, yine insanlık tarihi kadar eski bir insani durum olan yoksullukla ilgili açıklamalar, paradigmlar, düzenlemeler kurallar ve telkinler getirmiştir. Yoksulluk kelimesinin ilk kullanımını dini literatürde M.Ö. 10.

---

⁸⁹ Tevfik Erdem, *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik bir Çalışma- Ankara Kent Yoksulları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s. 57.

⁹⁰ Selda İçin Akçalı, “Tüketim Toplumunda Yoksulluk Algısı”, *Sivil Toplum Dergisi*, 4 (13-14) Ocak Haziran 2006, s.182.

Yüzyılda da köylüleri toprak satmaya zorlayan toprak sahipleri anlatılırken kullanılır. Yoksullukla mücadeledeki ilk kurumsallaşmanın Papa 1. Gregor'un 550 yılında Milan'da dünyanın ilk yetimhanesini açmasıyla başladığı kabul edilir.⁹¹ Burada alt başlıklar halinde dinlerin yoksulluğa yaklaşımını ele alacak ve yoksulluk ile dinin özdeşleştirilmesinin sosyolojik sorgulamasını yapacağız.

2.1. Dinlerin Yoksulluğa Yaklaşımı

Dinin çeşitli tanımlamaları mevcuttur. İslam inanç ilkelerine göre yapılan en yaygın tanım “aklıselim sahiplerini kendi ihtiyarlarıyla bu dünyada doğruluğa ve ıslaha; öteki dünyada ise kurtuluşa götüren ve Yüce Allah tarafından konan bir kanun” olduğu şeklindeki tanımdır. Sosyolojik olarak ise dinin tanımının özsel ve işlevsel tanımlar olmak üzere başlıca iki kategoriye ayrıldığını görürüz. Özsel tanımlar, dinin muhtevası üzerinde durarak onun insanlar için getirdiği değerleri; kutsallık, ilahilik ve aşkınlık özelliğini ön plana çıkarırlar. İşlevsel tanımlar ise dinin birey ve toplum hayatına yerine getirdiği fonksiyonlar üzerinden tanımlamaya giderler. Bu anlayışa göre dinin sosyal sonuçları dinin özü değil türevidir.⁹² Bu yönde bir tanımlama dinin yoksulluğa yaklaşımını anlayabilmek için işimizi kolaylaştıracaktır. Dinler insanların içinde yaşadıkları koşullar, olaylar ve olgular çerçevesinde ortaya çıkan mana arayışlarına uygun, bunları cevaplayan niteliklerde anlam dünyaları inşa eder. Bu anlam dünyaları ilahi adalet çerçevesinde inşa edilir ve teodise adını alır. Fonksiyonel bir teodise, insana ve tüm topluma karmaşık ve çarpıcı

---

⁹¹ Mehmet Odekon, *Encyclopedia of World Poverty*, (Ed.Mehmet Odekon), Sage Pub., London 2006, p. XIX.

⁹² Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, “Sosyolojik Din Tanımları”, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, (Ed.N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu), Gündüz Yay., Ankara 2010, ss. 40-43.

gelen, toplumsal hayatı etkileyen ve sürekli nükseden olayları ve kendi birikimlerini toplumlarının kurulu düzeniyle bütünleştirme imkanı sunar. Mesela kötülük problemi gibi, bir takım insanların neden zalim bazılarının neden mazlum oldukları, bir kısım insanların tok bir kısmının da aç oldukları ve Tanrı'nın neden buna izin verdiği veya düşmanların kazanmasına Tanrı'nın neden göz yumduğu şeklindeki sorular teodiseler yoluyla ikna edici bir şekilde açıklanabilir. Berger, teodiselerin en önemli toplumsal işlevlerinden birinin onların toplumsal açıdan yaygın güç ve ayrıcalık eşitsizliklerini açıklayabilmeleri olduğunu söyler. Bu fonksiyonlarıyla teodiseler mevcut toplumsal durumu yasallaştırır ve makulleştirir. Teodiseler, hem güçlüler hem de güçsüz konumda olanlar için, hem ayrıcalıklı hem de yoksun kimseler için yasallaştırmalar olarak işlev görebilir. Teodisenin ilk aşamada sağladığı şey mutluluk değil manadır ve şiddetli acı çekme durumlarında manaya olan ihtiyacın mutluluğa olan ihtiyaç kadar hatta ondan daha güçlü olması mümkündür.⁹³

Yoksulluğun sebep olduğu bu toplumsal karmaşada manaya olan ihtiyaç mutluluğa olan ihtiyaçtan daha önceliklidir. Akıl sahibi olan insanoğlunda mutluluğun oluşabilmesi için mana bir ön şarttır. O halde bu eşitsizlik durumunda dinler, yoksulluğun sebep olabildiği her türlü dezavantaj için birer ön şart olan manayı kurguladıkları teodise dediğimiz bu anlam dünyaları ile insanlara bir hizmet sunarlar. Bu hiçbir şeye sahip olamama durumunu ifade eden yoksulluk durumunda yoksulun dünyasında bitmeyen bir hazinedir.

Dinlerin yoksulluk konusunda tamamen ortak bir tavır takındıklarını söylemek oldukça zordur. Ancak genel itibariyle üç dinde de yoksulluğun giderilemeyeceği ve yoksulluğun zaman, mekan, toplum ve kültürden azade bir

---

⁹³ Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye* (Çev. Ali Coşkun), Rağbet Yay., İstanbul 2000, s. 107.

biçimde insan doğasına ait bir unsur olarak değerlendirildiği görülür.⁹⁴ Ortaya çıkış tarihlerinin farklı olması ve bu tarihlerde yaygın olan toplumsal anlayışa bir tepki göstermek, ona yorum yapmak zorunluluğuyla ortaya çıkan dini öğretilerin yoksulluk konusundaki söylemlerinin farklı frekanslarda olması gayet doğaldır. Bununla beraber dinlerin genel anlamda yoksulluğa karşı duruşlarının iki boyutta ortaklaştığı söylenebilir. Birincisi dinlerin yoksulluğu kaçınılmaz bir toplumsal durum olarak ele aldıkları anlaşılmaktadır. Buna göre nerede bir toplum varsa orada bir yoksul bulunacaktır. Yani bir eşitsizlik her zaman söz konusudur. Yukarda işaret edildiği gibi teodiseler bu eşitsizlikleri açıklamak için vardır. Tevrat'ta geçen “çünkü memlekette fakir eksik olmayacaktır”.⁹⁵ İncil'de geçen “Fakirler daima sizin yanınızdadır”⁹⁶; ve Kur'an'da geçen “Allah sizi maişet ve rızıkta kiminizi kiminize üstün kıldı”⁹⁷ şeklindeki ifadeler yoksulluğun veya eşitsizliğin insanlık varoldukça devam edeceğine işaret eden mesajlardır. Dinler genelde imtihan teodisesi ile bu durumu anlama kavuşturmuşlardır.

İkinci ortak boyutlarıyla dinler bir taraftan insanların kendi geçimlerini sağlamak ve dünyayı imar etmek için çalışmalarını emrederlerken diğer yandan yoksulluğu bir süreç ya da problem olarak görüp bu sürecin ya da problemin hafifletilmesi için motivasyon sağlamaya yönelirler.⁹⁸ Bu motivasyonun sağlanması noktasında dinler en makul iki aşamalı bir durumu insanlara sunarlar. Birincisi

---

⁹⁴ Mark R. Cohen, “Introduction: Poverty and Charity in Past Times”, *Journal of Interdisciplinary History*, 35 (3), 2005, s. 348.

⁹⁵ Tesniye 15/11.

⁹⁶ Matta 26/11; Markos 14/7.

⁹⁷ Kur'an 16/71.

⁹⁸ Mustafa Macit, “Yoksulluk ve Din”, *Din Sosyolojisi El kitabı* (Ed: N. Akyüz, İhsan Çapcıoğlu), Grafiker Yay. Ankara. 2012, s. 598.

çalışıp kazanmak ve sahip olmaktır. İkincisi ise sahip olunanları kendisine ait olarak görmeyip hakkı olana vermektir.

Dinler, bir şeye sahip olma yolundaki çabaları uygun gören ve hatta teşvik eden bir yaklaşım içindedirler. Örneğin Hinduizm'in Veda ilahilerinde sürü ve mülkiyet tanrılarına dua edilir. İranlıların eski dinlerinde ise mülk sahibi olan, olmayandan değerlidir ve fakirlik bir utanma vesilesidir, zira çalışmayan kişi zenginlerin atıklarını yemek zorunda kalacaktır. Hz. İsa özel mülkiyeti tabii bir olay olarak kabul ederken, İslamiyet mülkiyet konusunda daha pozitif bir tutum içerisine girmiş ve İslâm Hukuku'nda mülkiyet ve mirasla ilgili ayrı bir hukuk dalı oluşmuştur.⁹⁹ Örneklerde olduğu gibi dua etmek, değerli tutmak veya tembelliği yermek, aslında çalışmaya ve sahip olmaya birer teşviktir.

Dinlerin esaslı amaçlarından birinin de toplumsal huzuru sağlamak ve bunun vazgeçilmez araçlarından biri olan iktisadi adaleti temin etmek olduğu bilinmektedir. İşte bunun için her din kendi bağlılarından, etraflarındaki fakirleri horlamamalarını, aksine onlara infakta bulunmalarını tavsiye etmiştir.

Dinler her ne kadar kişinin geçimini sağlaması için çalışıp para kazanmasını tasvip ederlerse de, servet biriktirme konusunda özel bir tavsiyede bulunmazlar. Dinlerin esas vurgusu servet edinmenin amaç olmaması, elde edilen servetle şımarılıp lüks ve israf içinde bir hayat sürdürülmemesi ve bununla fakirlere yardım edilmesi yönündedir.¹⁰⁰

Bu noktada uzak doğu dinlerini istisna tutmakta fayda vardır. Zira onların mistik yönden baskın olmaları, yoksulluk konusunda müntesiplerini maddi olanın

---

⁹⁹ Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji*, (Çev. Mehmet Aydın), Tekin Kitabevi, Konya 1994, s.105-106.

¹⁰⁰ Vejdî Bilgin, "Dinlerin Yoksulluğu Algılayışı Üzerine Bir İnceleme", *Ulusal Yoksulluk Sempozyumu Kitabı*, (Ed. A. E. Bilgili, İ. Altan), Deniz Feneri Yay., İstanbul 2003, C. II, s. 224.

ötesine taşımak için yoksulluğu kullanmaya götürmüştür. Örneğin Hinduizm’de dindarın tam manasıyla kurtulaşa erebilmesi için dünyadan uzaklaşması gerekmektedir. Yine benzer şekilde Budizm’de halk ve rahipler sınıfı birbirinden ayrılmıştır. Halkın servet ve mal konusunda ihtiraslı olmaması ve orta yolu bulması tavsiye edilirken rahipliğin bir şartı olarak yoksulluk öne sürülür.

Yoksulluk probleminin çözümü noktasında her dinin kendi inanç alanından doğan, anlam alanlarından doğmuş çözüm pratikleri sunduğu görülmektedir. Bu konuda İlahî dinlerin sahip olduğu en önemli kurum, dînî-mâlî bir vergi çeşidi olan zekattır. Bütün peygamberler bunu duyurmuştur.¹⁰¹ Bu dinlere göre zekat, belli bir mal varlığına sahip olanların hem arınmalarına hem de etraflarındaki yoksulları belli bir hayat standardına kavuşturmalarını sağlayan bir mekanizmadır. Esasen sahip olunan malda, muhtaç olanların hakkı vardır.

Yahudilikte, herkesin sahip olduğunun onda birini zekat olarak vermesi zorunludur. Tevrat, “Ve yerin tohumu olsun, yahut ağacın meyvesi olsun, yerin ondalığı Rabbindir; O’na mukaddestir. Ve bütün sürünün ve koyunun ondalığı, bütün değnek altından geçenlerin ondalığı Rabbe mukaddes olacaktır”.¹⁰² cümlesiyle bu zorunluluğa işaret eder. Bunların dışında bütün gelirlerin de ondalığı ödenirdi.¹⁰³ Nitekim Kur’ân da Yahudilikteki bu uygulamaya genel olarak işaret etmiştir.¹⁰⁴

Herhangi bir net oran söz konusu edilmemekle birlikte onda bir uygulamasının geçerli olduğu intibasını alacağımız bir tarzda¹⁰⁵ Hristiyanlıkta da aynı uygulamaların devam ettiği görülür. Bazı İncil pasajları böyledir: “İki gömleği

---

¹⁰¹ Tevrat, Tensiye, 14/29; Luka, 18/12, 22; Kur’ân 21/72-73, 83; 19/30-31, 54-55.

¹⁰² Tevrat, Levililer, 27/30, 32; Tensiye, 14/22-29.

¹⁰³ İncil, Luka, 11/42;18/12.

¹⁰⁴ Kur’an, 2/83, 5/12.

¹⁰⁵ İncil, Luka, 18/12.

olan hiç olmayana versin; yiyeceği olan kimse de böyle yapsın!”¹⁰⁶; “Ve İsa ona dedi: Daha bir eksiğin var, nen varsa sat ve fakirlere dağıt. Serveti olanlar Allah’ın melekûtuna ne kadar da güçlkle girerler. Çünkü devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginın Allah’ın melekûtuna girmesinden daha kolaydır”.¹⁰⁷ Esasen Kur’ân da hem Hz. İsa’nın diliyle hem de genel bir tespit cümlesiyle¹⁰⁸ zekâtın Hristiyanlara emredildiğini belirtmektedir.

Dinî duyguların canlı olduğu toplumlar, bu ilahî uyarılara kayıtsız kalmamışlar, yakından uzağa yardımlaşma kanallarını daima aktif olarak işletmişlerdir. Kurdukları vakıflar, yardımlaşma dernek ve sandıklarıyla bu sosyal yaranın sarılmasında Allah korkusu, ahiret kaygısı, cennet ümidi onları güdüleyen başat sâikler olmuştur. Esasen insanlığın bir kazancı varsa bu da erdem ve vicdan söylemine sahip kutsal kitapların bir ürünüdür.¹⁰⁹ Dinlerin yoksulluğa bakışını ele alan sosyologlarda, toplumların yoksullar vasıtası ile bir kurtuluş ve rahatlama aradıklarını iddia etmişlerdir. Bunu dile getiren sosyologlardan Baumann, bunu şöyle dile getirmiştir, “Dünyevi yaşamın anlamını ölümden sonraki yaşamda arayan bir toplumun, eğer hazırda yoksullar olmasaydı, başka bir kurtuluş vasıtası icat etmek zorunda kalabileceği bile söylenebilir.”¹¹⁰

---

¹⁰⁶ İncil, Luka, 3/11.

¹⁰⁷ İncil, Luka, 18/22-25; Markos, 10/21.

¹⁰⁸ Kur’an, 19/31; 98/5.

¹⁰⁹ Ahmet Yaman, “Üç Kutsal Kitabın Yoksulluk Tasavvuru ve Aldığı Önlemler”, *Ulusal Yoksulluk Sempozyumu Kitabı* (Ed. A. E. Bilgili, İ. Altan), Deniz Feneri Yayınları, İstanbul, 2003, C. II, s. 220.

¹¹⁰ Baumann, *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, s. 127.

2.2. İslam Dininin Yoksulluğa Bakışı

İslam dininin yoksulluğa bakışı noktasında İslam'ın dini nasıl nitelediği ve dinin toplumsal hayatı düzenlemesi noktasında bakış açısını ele alarak başlamakta fayda vardır. İslami kaynaklarda din, “akıl sahibi insanları bizzat kendi tercihleriyle hem bu dünyada hem ahirette iyiliğe götüren ilahi kurallar bütünü” olarak tanımlanır.¹¹¹ Tanımda da görüldüğü gibi İslam dininin ortaya koyduğu kurallarının bir amacı vardır. Bu amaç insanlar topluluğunu iyiliğe kavuşturmaktır. Toplumu iyiliğe kavuşturmak ise bazı toplumsal menfaatlerin (maslahatlar) sağlanıp, kötülüğe sebep olabilecek düzeni bozabilecek engellerin (mefsedetler) ortadan kaldırılması ile gerçekleştirilecektir. Bu, dini literatürde “emri bi'l maruf nehyi ani'l münker” olarak da bilinen genel bir ilkedir. İslam dininde iyiliği sağlamayı ve kötülüklerden sakınip onu engellemeyi ilke haline getirmiş bireylerin yetiştirilip bu bireylerden oluşturulmuş bir toplumun ortaya konması bir toplumsal idealdir denilebilir.

Kur'an da bu ilke inananlarına şu şekilde hatırlatılmıştır. “Siz insanların iyiliği için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülüğe engel olur ve Allah'a inanırsınız.”¹¹²

İslam'ın bu toplumsal düzen anlayışını hayata geçirme noktasında İslam âlimlerince prensipleştirilen ve “Zaruri Maslahatlar” denilen prensipleri vardır. Zaruri maslahatlar aklın, canın, malın, dinin ve namusun (nesil) korunmasını zorunlu kılar. Bunları tehdit edecek veya tehlikeye atacak her türlü davranış İslam tarafından yasaklanır ve şiddetle karşı çıkarılır. Toplumsal düzenin ve ahlaki yapının korunmasında bu ilkeler anayasal bir konuma sahiptirler. İslam'ın en temel ilkesi

---

¹¹¹ Günay Tümer, “Din Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1999, s. 315.

¹¹² Kur'an, 3/110.

olan tevhit ilkesiyle beraber bu ilkeler, bir düzen ve sağlıklı toplumsal bireylerin yetiştirilmesi için vazgeçilmez niteliktedirler. Kur'an'da bunlara dikkat çeken, müminlere yakıştırılan kavramlar olarak salah, ıslah, muslih kavramları kullanılır. Müminler Allah'ın emir ve yasaklarını gözeterek yeryüzünde tesis edilmesi gereken güvenlik, iyileştirme, denge ve düzeni sağlayıcı tutum ve davranışları sergilerler. Bu kavramlara karşılık olarak kullanılan fesad, ifsat ve müfsit kavramları ise ilahi iradeye uygun düzen ve dengenin bozulmasını, yerleşik dînî, hukukî ve ahlakî kuralların ihlal edilmesini, yeryüzünde güven ve istikrarın ortadan kalkıp yerine anarşi ve kaosu egemen olmasını anlatmaktadır. Allah yeryüzünde hâkim kılmak istediği yaşama biçimine karşı çıkan bu tür girişimleri bozgunculuk, bunu yapanları da bozguncu olarak nitelemekte ve "bozguncuları sevmediğini" açıkça ifade etmektedir.¹¹³

Konu başlığından itibaren ele almaya çalıştığımız gibi İslam'a göre ana gayeyi teşkil eden sosyal düzen ve dengenin sağlanması, ıslah bilincine sahip ve ifsad düşüncesinden uzak olan ölçü ve değer fikrine sahip bilinçli, sağlıklı ve güçlü bireyler yetiştirmek yoluyla gerçekleştirilebilir. İslam'ın iman, ibadet ve ahlaki öğretilerinin büyük ölçüde bireyleri muhatap alması bu gerçeği ifade etmektedir. Dinin vücuda getirmeyi gaye edindiği kamil insan da hür irade sahibi, akıl, ruh ve beden sağlığı yerinde, hem maddi hem de manevi açıdan güçlü ve başkasına bağımlı olmayan, topluma pozitif katılımı olan dünya ve ahiret bağlamında geleceğe umutla bakan bireyleri anlatmaktadır.¹¹⁴

---

¹¹³ Kur'an, 5/64.

¹¹⁴ H. Mehmet Günay, "Dinin Ana Gayelerini Gerçekleştirmede bir Risk unsuru Olarak Yoksulluk Kültürü", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2008, ss. 303-305.

Sosyal bilimsel olarak dinin zenginlik, yoksulluk gibi sosyal olgulara dair yaklaşımlarını ele alırken bireysel ve toplumsal olarak gerçekleştirmeyi amaçladığı ana gayelerini (mekâsıt) gözönünde bulundurarak değerlendirme yapmak en doğrusu olacaktır. Bu açıdan yoksulluk olgusu İslamın idealize ettiği insan tipinin vücuda getirilmesinde bir engel teşkil etmektedir. Yoksulluk, hür irade sahibi, akıl, ruh ve beden sağlığı yerinde, hem maddi hem de manevi açıdan güçlü ve başkasına bağımlı olmayan, topluma pozitif katılımı olan dünya ve ahiret bağlamında geleceğe umutla bakan bireylerin yetiştirilmesinde sebep olduğu yoksunluklarla olumsuzluklar yaratacak, eşitsizlikler yarattığı için toplumda çeşitli davranışsal arızalara, din diliyle fitnelere sebep olacaktır. O halde dini perspektiften bakıldığında yoksulluğun tercih ve tavsiye edilmeyen bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

Bu durumda, ekonomik olarak mal mülke sahiplik anlamında mutlak eşitlikten bahsetmek mümkün değildir. Böyle bir şey hem mantığa hem de yaratılışa aykırıdır. Nitekim Kur'an'da bu, çeşitli ayetlerde hatırlatılmıştır. En net biçimde "Rabbi'nin rahmetini onlar mı bölüşürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında biz taksim ettik ve onlardan kimini ötekine derecelerle üstün kıldık ki, biri diğerine iş gördürebilsin.." ¹¹⁵ ifadelerinde anlamını bulan bu gerçeklik dinin insana eşitsizlikmiş gibi görünen dünyevi durumlarda insanın farketmesi beklenen eşitsizliğin toplum yapısında varoluştan gelen bir realite olduğu ayrıntısına işaret etmektedir denilebilir.

Şu halde zenginlik ve yoksulluk olguları ile zenginler ve yoksullar toplumda her zaman var olacak ve birlikte yaşayacaklardır. Kaldı ki, İslam nazarında ne servet, ne zenginlik ne de yoksulluk özü itibariyle kötü şeylerdir. Her insanda servete ve

---

¹¹⁵ Kur'an, 43/32, ayrıca bkz. 17/21, 16/71,11/118-119, 17/30, 6/165.

zenginliğe karşı doğal bir eğilim vardır. Mal edinmek hem fitrî bir ihtiyaç hem de fitri bir arzudur.¹¹⁶ Elde edilme şekliyle dinin izin verdiği yöntemlerin dışına çıkılmadıkça, sapkın davranışlara sebep olmadıkça ve yükümlülükleri yerine getirildikçe mal mülk edinmek dinin karşı çıktığı bir şey değildir. Yine bu noktada Kura'an da mal ve servetten hayır, bereket, vb. gibi olumlu ifadelerle bahsedildiği yerler az değildir.¹¹⁷ Bunlar içinde en dikkat çekenlerinden birini zikretmek konunun anlaşılmasına yardım edecektir; "De ki; Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı ? De ki onlar dünya hayatında özellikle kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz."¹¹⁸

Yine "Yüksek el veren eldir" hadisi ve Hz. Peygamber'in, Sa'd b. Ebi Vakkas'a, "Varislerini arkandan zengin bırakman, insanlara el açacak şekilde fakir bırakmandan senin için daha hayırlıdır" şeklindeki öğütlerinde anlamını bulduğu şekliyle İslam dini servete ve mala olumsuz şekilde yaklaşmamıştır. Bilakis bunu teşvik etmiş, ancak insanın iyiliği için hatta en başında tanımda işaret edildiği üzere hem dünya hem ahiret mutluluğu için tehdit ve fitne tehlikesi oluşturabileceği belirtilerek bu boyutuyla dikkat çekmiştir. Bu sebeple zenginliğin sebep olabileceği bir çok fitneler olabileceği için bir önlem olarak da teşvik edildiği durumlar olmuştur. Bu, dinin yoksulluk karşısındaki tutumunu anlamak noktasında yanlış anlaşılabilmiş ve dinin maksatları anlaşılammıştır. Bu noktada sayfalar tutabilecek ayet ve hadisler İslam'da insanın yaşamını ıslah ve dünyasını imar etmek üzere servetin kazanılmasına izin verdiğine delil gösterilebilir. Bu amaçla İslam'ın dünya

---

¹¹⁶ Faruk Beşer, *İslam'da Fakirlik Zenginlik Kavramları*, Nun Yay., İstanbul 1991, s. 11.

¹¹⁷ Kur'an, 2/108, 180, 7/32, 18/46. Bu konuda daha geniş değerlendirmeler için bkz. Ali Bulaç, *Çağdaş Kavramlar ve Düzenler*, Düşünce Yay., İstanbul 1977, ss. 283-329.

¹¹⁸ Kur'an, 7/32.

nimetlerinin ve bütün kainatın insanın istifadesine musahhar kılındığını hatta bu şekilde davranmanın bir ödev olduğunu gösterdiğini söylemek en doğrusu olacaktır.¹¹⁹

İslam dininde yoksulluk ve zenginlik değerlendirmesinin bir kelami-itikadi açıdan birde yukarıda özetlemeye çalıştığımız gibi fıkhi açıdan değerlendirilmesinin yapılmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fıkhi açıdan yoksulluk bireysel ve genel menfaatlere aykırı olup kurtulunması gereken bir durum olarak değerlendirilmektedir. Zira o, gelecek neslin sağlıklı ve kamil yetiştirilmesini olumsuz etkilediği için neslin, ihtiyaçların temin edilememesinden dolayı düşünceye zarar vermesi açısından aklın, inancı tehdit etme açısından dinin, ihtiyaç sahibi kişilerin diğer insanların sahip olduklarına kasetmesi ihtimalinden dolayı malın, ve bireyleri her türlü çıkmazlara sokup cinnet hali vb. gibi durumlara sebep olup kendi canlarına veya diğer insanların canlarına kast ettirme ihtimali olması açısından canın tehdidir. Kelami açıdan ise yoksulluk ortada varolan ve rasyonel bir şekilde izah edilmesi gereken bir sosyal gerçekliktir. Din bu durumu inananlarına makul bir şekilde izah eder. Bu, yukarıda işaret ettiğimiz teodiseyi oluşturur ve inananlarda bir anlam dünyası inşa eder. Bu izahta tevhid inancının temel oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Buna göre zenginlik fakirlik ikiliğinde sahip olmayı ifade eden zenginlik durumu zengine ait bir durum değildir. Zenginin sahip oldukları aslında ona ait değildir, ona bir emanettir ve yoksulunda onda hakkı vardır. Buradan hareketle de yardımlaşmanın dinamikleri oluşturulur. Zengin olan yoksul olana, dini ifadeyle fakire vermelidir, çünkü o verdiği aslında onun hakkı olandır. Zengin olan sadece Allah'tır. Burada zengin olanlara bu durum ayetlerde izah edilir ve Allah'ı

---

¹¹⁹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay. 4. Baskı, İstanbul 2001, s. 398.

tanıtıcı sıfatları ile bu inananlara hatırlatılır. Zengin insanlar sahip oldukları şeylere ihtiyaç duyarlarken Allah sahibi olduğu varlıklara, insanların yapmış oldukları iyiliklere ve ibadetlere ihtiyaç duymamaktadır. Çünkü varlığın kaynağı Allah'tır. "Allah ganîdir (zengindir) siz fakirsiniz."¹²⁰ âyetindeki fakir kelimesi ganî olan Allah'a muhtaç olmayı ifade etmektedir.

Burada insana verilen mesaj yaratıcı karşısında insanın acizliğini ortaya koyar. Kulların zenginliğinin Allah'ın zenginliğinden üç farklı yönü vardır: Birincisi, insanların zenginliğinin gerçek sahibi Allah'tır. İnsanların zenginliği sınırlıdır, Allah'ın zenginliği sınırsızdır. İkincisi insanların zenginliği geçicidir, Allah'ın zenginliği daimidir. Üçüncüsü ise insanlar sahip oldukları zenginliğe ihtiyaç duyarlar, Allah ise her şeyin sahibidir; ama sahip olduğu hiçbir şeye ihtiyaç duymaz.¹²¹

Herşeyin Allah'ın olduğu, zenginlik ve yoksulluğun bir imtihan vesilesi olduğu, inananların bu durumların fitnelerinden sakınmaları gerektiği ve dinamik bir inanç ile akla dayanan bir hareket tarzı oluşturmanın dünyada gelip geçici olan insanoğlunun bir görevi olduğu İslam dininin genel ilkelerine bakıldığında görülmektedir. Bu mesaj verildikten sonra da Hz. peygamberin "Zenginlik mal çokluğuyla değil gönül zenginliğiyledir"¹²² hadisinde olduğu gibi anlamını bulan mesajlarla insanlara mal mülke kalbi anlamda çok değer vermemeyi ve manevi olgunluğu öğütleyen yönlendirmeler yapılmıştır. Bunun gibi bir çok dini nâsda yoksullara yardım eden zengin övülmekte¹²³ yüzsüzlük etmekten çekinip dilenmeyen

---

¹²⁰ Kur'an, 47/38.

¹²¹ Mustafa Şen, *Kur'an'da Zenginlik ve Fakirlik*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2008, s. 74, 78.

¹²² Müslim, "Zekât", 120.

¹²³ Kur'an, 2/3.

fakir övülmektedir.¹²⁴ Dilencilikten utanan fakirin övülmesi, dilenciligi meslek haline getirenlere dolaylı bir kınama anlamıda taşımaktadır.¹²⁵

Yine fakirin zenginden daha erken cennete gireceğini ifade eden hadis gibi¹²⁶ hadisler dinin bütününe ve ruhuna temerküz edemeyen kişilerde kafa karışıklığına sebep olmuş ve çağlar boyunca sancısı çekilebilecek oluşumlara da dayanak noktası olabilmıştır. Halbuki yine dini perspektifte burada bir davranışsal övgü vardır. Burada yoksul kişiler fakirlikleri için değil ahlaki davranışları nedeniyle, hırsızlık isyan ve benzeri toplumsal hayatı ifsad edici hareketler sergilemedikleri için övülmektedirler. Bu kişiler gücü yettiği kadar çalışmakta, gücünün tükendiği yerde ise sabır ve tevekkül göstererek çok olgun davranışlar sergilemektedirler. Öyle ki zenginin iyiliğe erişmek için illa bir aktivite ve faaliyet içinde bulunması gerekirken, bir yoksul sadece tahammül göstererek iyiliğe erebilmektedir. Bu tür hadisler ilk bakışta anlamlandırılması zor olan veya yanlış anlaşılması müsait olan hadislerin sosyolojik perspektifin yardımıyla daha doğru ve isabetli anlaşılabilceğini de göstermektedir.

Yoksulluk konusunda dinin karşımıza çıkardığı başka kavram çifti fakir ve miskin kavramlarıdır. Burada bu iki kavrama deyinmeden geçmek doğru olmayacaktır. Dini literatürde pek çok yerde geçen bu kavramlara dair bir çok yorumlar olsa da, en temelde miskin ve fakir ayrımının anlamları esas alındığında iki guruba işaret ettiği görülür. Sahabe yorumlarında bu ayrımın ihtiyacının derecesine göre veya farklı grup ve din mensubiyetine göre bir sınıflandırma olduğu görülmektedir. Buna göre Tevbe suresi 60. ayetteki kullanımına istinaden fakirin

---

¹²⁴ Kur'an, 2/273.

¹²⁵ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat-Samsun Kent Merkezi Örneği*, s. 191.

¹²⁶ Tirmizi, *Zühd*; 34/37, C. 4, s. 578.

günümüzdeki mutlak yoksulluğa tekabül eden yoksul olduğu, miskininde görelî yoksulluğa tekabül eden yoksul olduğu şeklindeki yorumlar ihtiyaç derecesine göre bir sınıflandırmaya örnek verilebilir. Bununla ilgili sahabe yorumlarına dayanan yukarıdaki tersi tanımlamalarda mevcuttur. Farklı dine mensup olma durumuna göre değerlendirildiğinde ise fakirin müslüman olan yoksulu, miskininde müslüman olmayan yoksulu ifade ettiği şeklinde anlamlandırmalar söz konusudur. Böyle bir tasnif yapılmış olmasına rağmen ayırım gözetilmeden bunlara zekat verilmesinin emredilmesi ve diğer yardımlaşma çeşitlerinden de faydalandırılmalarının belirtilmesi İslam'ın yoksulluk konusunda bir ayırım gözetmeden mücadele edilmesini emrettiği şeklinde yorumlanmaktadır.¹²⁷ İnsel'in İslam'ın yoksullukla mücadele etmemeyi din dairesinin dışına çıkmak olarak gördüğü şeklindeki tespitinin isabetli bir tespit olduğunu yukarıdaki verilere bakarak söylemek mümkündür.¹²⁸

İslamın yoksulluğa karşı tavrını belirlerken mantıkî çıkarımlara gitmek işimizi kolaylaştıracaktır. İslam mal ve mülkün yok edilmesini değil paylaşılmasını emreder. Eğer İslam dini fakirliği yüceltiyor olsaydı, mal edinmemeyi teşvik ederdi. Halbuki İslam zekat vermeyi emreder, veremeyenlere de verebilecek duruma gelmeyi teşvik eder, zekat verenin hayrına işaret eder. “Saçıp savurmayın” anlamındaki ayetleriyle tutumlu olmaya işaret eder. Bunun yanında İslam'ın mülke önem vermeden yaşama tavsiyelerinin Mekke ortamı gibi mal mülkün yüceltildiği, dinin panayırlar ve hac gibi organizasyonlarla ekonomik çıkar aracına dönüştürüldüğü döneme rast gelmesi dikkat çekicidir. Ortada bir ekonomik düşkünlük vardır ve bu durum dini ekonomik çıkar aracı olarak kullanmaya kadar

---

¹²⁷ Cengiz Kallek, “Miskin Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005, s. 183, 184.

¹²⁸ Ahmet İnsel, “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 89, s. 74.

varmıştır. Pek tabi İşlam da bunun m¼cadelesi olarak karşı kutup gibi algılanan farklı duruşa işaret edip d¼nya malının ge¼çiciliđine dikkat çekmiştir. Ayrıca yine Hz. Muhammed'in Medine d¼nemindeki z¼hd hayatıda şu a¼ıdan incelenmelidir. Medine d¼nemi ilk yılları hari¼ bir refah ve ganimet d¼nemi. Elde edilen ganimetlerle ve dine yeni katılanların hediyeleriyle bir bolluk yaşanmıştır. Bu bolluğun getirileri kadar tehlikeleride vardır. Getirisi nimetlere daha kolay ulaşılması olurken tehlikeleri ise inananların ihlaslarını kaybetme ihtimali ve refahı g¼ren kuru kalabalıkların dine akın etmeleridir. Bu şartlar g¼z¼n¼nde bulundurularak değerlendirme yapılırsa d¼nya malına karşı temkinli olmayı tavsiye eden dini nasların anlaşılması daha doğru olacaktır. Yoksa ihtiya¼lar karşısında Hz. Peygamberin gerektiğinde ¼alıřması, cihad etmesi, hendek kazması ¼alıřmasına ¼rnek, gelen hediyelerden zaman zaman kendine alması da mal sahibi olmaya tamamen karşı olmamasına bir ¼rnektir.

Sonuç olarak geneli g¼rmeye ¼alıřan sosyolojik bir bakış a¼ısıyla baktığımızda, İşlamın yoksulluk olgusuna bakışının onu insani bağlamından kopartmadan, ¼z¼m¼n¼n yine insana bağlı olduğunu unutturmadan, ilahi ve uhrevi dinamikleri devreye sokarak insanın gündeminde tutmak olduğunu g¼r¼yoruz. Kur'an'da 32 defa zekat kelimesinin kullanılması ve kullanılma şekilleri dinin yoksullukla m¼cadeleye verdiği ¼nemi g¼stermektedir. Yoksullara mal ve para transferi anlamında onlarca defa kullanılan infak, sadaka, birr vb. kavramlarını da hesaba katarsak son ilah¼ kitabın bu noktadaki hassasiyetinin daha belirgin olduğunu anlarız: "inananların mallarından zekat al ki, onları temizleyip mallarını ¼ođaltasın"¹²⁹; "Zekatlar, Allah'tan bir farz olarak yoksullara, d¼řk¼nlere, zekat memurlarına, g¼n¼lleri ısındırılacak olanlara, k¼lelere, bor¼lulara, Allah yolunda

---

¹²⁹ Kur'an, 9/103.

mücadele edenlere ve yolcuya mahsustur (...)"¹³⁰ En nihayetinde diyebiliriz ki, İslam'da yoksulluk yoksulların, yoksullarda zenginlerin imtihan araçları olarak değerlendirilmiştir.

Konuyu özetlemesi ve güncel akademik bakış açısını vermesi açısından bir İslam hukukçusunun konuya yaklaşımını vermenin uygun olacağını düşünüyoruz. Alıntı bir günlük gazetenin köşe yazısındanadır. Söz konusu yazının sahibi kitapları ve görüşleriyle dindar camiada takip edilen biri olması dolayısıyla buraya alınmıştır: “En tartışılmaz insan hakkı yaşama hakkıdır; yaşama hakkından maksat yarı aç yarı tok sürünmek değildir, tabii ihtiyaçlarını gidererek yaşamaktır. Bugün dünya üzerinde yaşayan insanların; inançları, dünya görüşleri ne olursa olsun bütün insanlar için böyle bir yaşama imkânını sağlamak ödevleri vardır ve bu her şeyden önce bir insanlık ödevidir. Ödevin ihmâl edilmesi, umursanmaması, bu yüzden milyarlarca insanın yarı aç ve ihtiyaç içinde yaşamaya mahkûm olmaları, namus ve özgürlüklerinden feragat etmek mecbûriyetinde kalmaları bir insanlık suçudur(...)

İslâm ilk günlerinden itibaren yoksulluk meselesi ile ilgilenmiş, mensuplarına, yoksulların durumlarını iyileştirmek üzere kimi mecbûrî, kimi ihtiyarî bir çok ödev vermiş, yol göstermiştir. Zenginlerin muhtaç akrabaya bakma (nafaka) mecbûriyeti, komşu hakkı, devam eden hayırlar (sadaka-i câriye, bu çerçevede vakıf kurumu), zekât, fitre, kurban, yoksulluk maaşı (son kapı olarak devlet yardımı) bu yolların ve ödevlerin başlıcalarıdır. Bu konuda genel İslâmî ölçü şudur: “Muhtaç olanların, kime ait olursa olsun ihtiyaçtan fazla malda hakları vardır; servet belli ellerde toplanmamalıdır, her şahıs için ekonomik olarak da fırsat eşitliği bulunmalıdır. Sebebi ne olursa olsun yoksulluk, yaşama hakkını temin edecek ölçüde yardım

---

¹³⁰ Kur'an, 9/60.

sebebidir” (Zâriyât: 51/19; Me’âric: 70/25; Tevbe: 9/60; Haşr:59/7). Eğer belirlenmiş ölçüde zekât ödendiğinde yoksulluk derdine çare bulunuyor; yani temel ihtiyaçlar karşılanıyorsa zenginlerden, bu maksatla başka bir şey istenmez, ama zekât ödendiği halde ihtiyaç devam ediyorsa kırkta bir ile yetinilemez; çünkü farz olan yalnızca belli malın, belli şartlarda kırkta birini vermek değildir, yaşama hakkının gerçekleşebilmesi için gerekli bulunan mâlî yardımın yapılmasıdır. İhtiyacından fazlasına sahip olanlar, ona hayati derecede muhtaç olanlara yardım etmiyorlarsa devlet probleme el atmakla ve var olandan alıp yokluk içinde olana ulaştırmak için gerekli bütün tedbirleri almakla yükümlüdür.”¹³¹

Bu noktada zorunlu ve gönüllü zekat uygulaması yapılan ülkeler üzerinden zekat müessesine bakmakta fayda vardır. Yapılan güncel araştırmalar zekat uygulamalarına yeni bir bakış açısıyla bakmak zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Bu araştırmalara bakıldığında zekat uygulamalarının yoksulluğa kalıcı bir darbe indiremediği görülmektedir. Timur Kuran zekat toplayan ülkeler üzerinden (Pakistan, Malezya, S. Arabistan) zekatin yoksulluk ve eşitsizliği görünür biçimde azaltmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Zekatin zorunlu olduğu Pakistan’da yoksullara yardım olarak dağıtılan zekat ihtiyacı karşılamamaktadır. Bir kişinin temel gıda harcamaları 22 dolar iken ülkede zekat olarak verilen yardım 4 ile 8 dolar arasında değişmiş kimi bölgelerde 1 doları aşmamıştır. Ayrıca zekat dağıtılan kişi sayısı yoksulluk sınırı altında yaşayan Pakistanlıların yüzde onuna eşittir. Bu koşullar altında insanlar yalnızca sisteme olan inançlarını değil, İslam’ın daha iyi bir

---

¹³¹ Hayrettin Karaman, *Yoksulluk ve Çaresi*, Yeni Şafak, 12.07.2015.

ekonomik düzen sunduğuna dair inançlarını da yitirmeye başlamışlardır.¹³² Malezya'ya ait rakamlar da zekat ödemelerinin sadece yüzde 11 ila 13'ünün yoksullara ulaştığını ve geriye kalanın çoğunun zekat toplayan görevlilere ve dinle ilgili meselelere gittiğini göstermektedir.¹³³ Bu tespitler İslam'ın ekonomik boyutundaki güncel uygulamalarının yoksulluğun yokedilmesinde dışarıdan bakanlara yetersizlik izlenimi verecek şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Timur Kuran'ın İslam ekonomisi ile ilgili tespitleri mevcut uygulamaların ve bu bağlamda öne çıkan finans kuruluşlarının İslam dininin ruhunu yansıtmaktan çok birer reaksiyon olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Kuran'a göre İslam ekonomisi kavramı daha büyük İslami hedefler için kullanılmaktadır. İslam ekonomisi doktrini Hindistan'ın sömürge döneminin sonlarında İslami kimlik bilinci yaratmaya ve bu kimliği savunmaya yönelik kampanyanın bir ögesi olarak ortaya çıkmıştır. En azından başlangıçta İslam ekonomisinin ekonomik karakteri İslami karakterinin yanında ikinci planda kalmaktadır.¹³⁴ Kuran bu bağlamda İslami finans kurumlarının bankalardan farklı olmadığı sonucuna varmaktadır. Yorumun daha ilginç tarafı ise İslamcılarının da bunu bildiği fakat İslami hedefler uğruna bundan vazgeçmedikleridir. Böyle bir yorum bizi İslam ekonomisi adıyla şekillenen organizasyonun İslam'ın gerçek potansiyelini gölgelemekte olduğuna götürür. Mevcut kapitalist sisteme entegre edilmiş bir İslami bankacılık sisteminin kapitalist sisteme alternatif oluşturabilecek kesimleri sistemin içine çekmekte olduğunu görmek zor değildir. Ayrıca yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm getirmesi muhtemel olan bir inanç

---

¹³² Timur Kuran, *İslam'ın Ekonomik Yüzleri* (Çev. Y. Tezgiden), İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 51, 56, 57.

¹³³ Riaz Hassan, *Müslüman Zihinler*(Çev. E. Çenebaşı), Doğan Kitap, İstanbul 2010, s. 226.

¹³⁴ Timur Kuran, *İslam'ın Ekonomik Yüzleri*, s. 127.

sisteminin önerebileceği muhtemel gelişebilecek çözümlerin geri planda kalmasına neden olacağını da söylemek yanlış olmayacaktır.

2.3. Yoksulluk ve Dindarlık İlişkisi

Yoksulluk konusunun gündeme alınması sürecinde ve yarım yüzyıla yakındır ele alınan tartışmalarda Oscar Lewis'in ortaya koyduğu şekliyle bir yoksulluk kültürü söylemi genellikle merkezi teşkil etmiştir. Toplumsal bir olgu olarak ele alınması gereken bir sosyal durumun, kültür söylemine dönüştürülmesinin ve genellemeler üretilmesinin ne kadar isabetli olduğu tartışmalıdır. Çünkü kültür birçok olgunun biraraya gelmesiyle oluşan çok geniş bir kavramdır. O, bu şekilde birçok değişkeni içerir. Oysa yoksulluk sadece bir değişkendir. Lewis'in bahsettiği kültürün bir az gelişmişlik kültürü olarak adlandırılması mümkündür. Ancak burada bizi ilgilendiren kısım bu söylemin din gerçeğini kısmen gözardı etmesi ve toplumsal bir olayı tek bir nedene indirgemesidir. Lewis'in ortaya koyduğu şekliyle bir yoksulluk kültürü ve yoksulluk durumu direkt olarak dinden uzaklığı gündeme getirir. Çünkü bu yoksulluk kültüründe yoğun bir şekilde evlilik dışı ilişkiler, erken yaşta cinsel tecrübeler, parçalanmış aile durumları, madde kullanımı ve bağımlılığı, toplumsal yaşamı zedeleyici söz ve davranışlar vardır. Bunların dindarlığı zayıf olan veya dinden uzak bir grupta olacağı aşıkardır. Zaten Lewis'in incelediği örneklemin üç nesil hayat kadınlığı yapan bir aile olması bu sonuca götürecektir. Her yoksulluk tartışmasında bunların üzerine inşa edilmiş bir yoksulluk kültürü söylemi, ne kadar toplumdan topluma istisnalar olabileceği dipnotuyla verilse de, kavramın ana gövdesinden kopamayacak ve tartışmanın bilinçaltında yoksulluğun bir sefih yaşantı içerdiğini bilinçaltlarına işaretleyecektir. Ayrıca Lewis'in yoksulluk kültürü

söylemine dayanak oluşturan çalışmasında bir çok yerde kişilerin dini söylemlerine rastlanmakta ise de değerlendirmelerde buna yer vermediği görülmektedir. Hatta kilisenin bile alaya alındığı şeklinde dinden uzaklığı ifade eden söylemler vardır.¹³⁵ Lewis, dinin yoksulluk kültürünün nüvesini tahrip edeceği söylerken bir sosyal hareket olarak tahrik (hareket unsuru) oluşturması gerektiğini düşünmektedir. Bu tahrikin de bir sınıf farkı gözetme bilinci ile mümkün olacağını bildirir. Bu açıdan dine yaklaşımı sosyalist hareketlere yaklaşıma benzeyen bir siyasal boyut içermektedir denebilir. O şöyle der; “Yoksul sınıf farkı gözetmeye başlar, sendikalarda militanlaşır, dünya hakkındaki bilgisi genişlerse ne kadar yoksul olursa olsun artık yoksulluk kültürünün bir parçası değildir. Herhangi bir dinsel, barışçı ya da ihtilalci hareket yoksulluk kültürünün psikolojik ve sosyal nüvesini bütünüyle tahrip eder.”¹³⁶ Lewis yoksulluk kültürünün yerleşemediğini söylediği toplumları anlatırken saydığı dört maddenin ikisini dini gruplarla ilişkilendirerek düşüncelerini örneklendirir. Bunlar Hindistan’daki aşağı sınıf kastlar ve Doğu Avrupa’daki Yahudilerdir. Hindistan’daki kast sistemi, mensuplarına ne kadar aşağı sınıf olsalar da kendine özgü bir yaşam vermekte ve böylece insanlara bir devamlılık, geçmiş ve gelecek duygusu aşılıyarak yoksulluk kültüründen uzak kalmalarını sağlamaktadır. Doğu Avrupa’daki yahudiler ise çok yoksul olmalarına rağmen okuma yazma bilmeleri, öğrenime verilen büyük önem, hahambaşının çevresinde toplanan toplumun örgütlenmesi, bölgesel birliklerin gün geçtikçe artması ve kendilerinin seçkin kişiler olduğunu söyleyen dinleri sayesinde bu kültürden ayrılmaktaydılar.¹³⁷ Lewis’in bu yorumları doğru kodlamalar olarak okunabilir. Ancak yoksulluk

---

¹³⁵ Oscar Lewis, *İşte Hayat*, E Yay., Tarihsiz, s. 670, 674.

¹³⁶ Lewis, *İşte Hayat*, s. LVII.

¹³⁷ Lewis, *İşte Hayat*, s. LVIII.

kültürünün en büyük özellikleri olarak tevekkül ve yükseklere erişme isteğinin az olmasını göstermesi bir netliğin oluşmasını engellemekte, din özelinde genel düzeyde çizdiği tablonun flulaşmasına ve kavramsal açıdan bir karmaşanın oluşmasına neden olmaktadır.

İbn Haldun yoksulluk ve dindarlık konusunda bir tespite gitmeye çalışan ve yaşadığı devir toplumu hakkında bize bilgi veren bir ilim adamıdır. İbn Haldun'a göre yoksul halk kesimleri dine ve dinî pratikleri yerine getirmeye zengin halk kesimlerine oranla daha meyyaldirler.¹³⁸ Gazali ise yoksulluğa daha çok dini pratikler açısından bakmakta ve yoksulluğun nefsi ve toplumu terbiye edici yanlarına vurgu yapmaktadır. Onun yoksulluk kodlamaları takipçilerini gönüllü bir yoksulluk yaşanmasına götürmektedir. Bu yöndeki bir yazısında o, bir hane ne kadar zengin olursa olsun haftada bir akşamında mutlaka kuru ekmek yenilmesinin gerektiğini söyleyerek çocuk eğitiminde yoksulluğun kullanılmasına işaret etmektedir. Yukarıda değindiğimiz gibi İslam bilginlerinin yoksulluk din ilişkisine yaklaşımlarında yaklaşık olarak bu çerçevededir denilebilir.

Türkiye'deki duruma baktığımızda ise dindarlıkla yoksulluk arasında bir ortaklık olduğu iddası vardır ve bu oldukça yaygın bir kanaate dönüşmüştür. Aslında iddia kuramsal açıdan yeterince temellendirilmiş sayılmaz. Fakat genelleyici bir bakış açısından beslenmektedir. Genelde yapılan dinselğin pasifize edici moral değerlerden beslendiği iddiasını pekiştirici yorumsamalardır. Bu, dinin getirdiği teodise üretme gücünü olumsuz yorumlamaktan başka bir şey değildir. Buna göre dindarlık hali zenginlikten çok yoksulluk bağlamında ele alınması gereken bir

---

¹³⁸ İbn Haldun, *Mukaddime* (Çev. Zeki Kadiri Ugan), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1991, s. 211.

durumdur. Dindarın gündelik yaşam stratejisinde içkin olan görüntüler, son tahlilde yoksulluğu dinselliğin bir tamamlayıcısı olarak kodlamaya imkan vermektedir. Hiç kuşkusuz bu iddianın ampirik düzeyde kanıtlandığından sözetmek mümkün değildir. Ne var ki söz konusu iddianın dinlerin gündelik hayata karşı belli bir mesafeyi, belli bir duruşu öneren yorumlarından beslendiği de açıktır. Yoksulluğun dinsellik düzeyinde ortaya çıkardığı muğlaklığı gözardı etmemek gerekir.¹³⁹ Böyle bir muğlaklığa neden olabilecek nedenleri ele almak tek başına bir araştırmanın konusu olabilir. Konumuz açısından ise değinilmeden geçilemeyecek bir öneme sahiptir. Bunu söyleyebilmek için öncelikle bireysel ve yapısal açıdan bireyi tembelliğe sevkeden veya çalışma arzusunu engelleyen dini yaklaşımlar olup olmadığına bakmak gerekir. Yukarıda değindiğimiz gibi dinlerin bunlara sevkeden çehreleri yoktur. En azından dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ilahi dinler için bunu söylemek kesinlikle mümkün değildir.

Diğer yandan toplumun dini bilgi eksikliği bir sebep olduğu gibi ayrıca toplumu aydınlatma görevi olan aydın kesimin bilgi eksikliğinden doğan toplumu yanlış yönlendiren perspektifler üretmesi de böyle bir muğlaklığa imkan vermiştir denebilir. Modernleşme süreci dinselliğin açıklama gücünü zayıflatma azmindedir. Çünkü açıklama bir anlam verme faaliyetidir. “Ne var ki yoksulların dil ihtiyacı hala dinsel kavramların ortaya çıkardığı bir referans setinden karşılanmaktadır. Din muğlakta olsa tek tek birey düzeyine şaşırtıcı bir şekilde yoksulluğun ürettiği gerilimi zayıflatmakta, bütün bunların toplumsal bir çatışmaya dönüşmeksizin kontrol altına

---

¹³⁹ Necdet Subaşı, “Dindarın ve Yoksulun Yaşam Dünyası, Aile Odaklı Stratejiler”, *IV. Aile Şurası, Aile ve Yoksulluk Bildirileri* (Ed. R. B. Şen), T.C. Başbakanlık ve Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 2004, s. 104.

alınmasında bir imkan olarak işlevsel olabilmektedir.”¹⁴⁰ Bundan dolayı din ile yoksulluğu birbirine bağlı gören veya göstermeye çalışan yorumların olduğu düşünülebilir. Yine aynı şekilde modernizmin ve onun dikotomik araçları olan kapitalizmle sosyalizmin de yoksulluğa yönelik teskin edici yönlerinin bulunmaması hatta kapitalizmin –yok olma, sahip olmama- durumunu tüketime bir sermaye sayması sebebiyle yoksulluk zorunlu olarak dine bırakılmıştır. Şu durumda, yanında sadece dini bulan yoksul, dinden istifade etme noktasında, kapitalizmin bir çok vasıtası ile yalnız bırakmadığı varsıldan çok daha ileri durumdadır. Belki bu bir mecburiyet olarak yorumlanabilir. Ancak zengin, dinin, varlığın paylaşılması hususundaki emirlerinin uygulanması boyutunda, sahip olmayı ve tüketmeyi erdem sayan modernist söylem ve fikriyatın onu yalnız bırakmaması, sahip/malik olduğu için de onu dürtülemesi ile, yani hakim kültürün sürekli kendisini hedef alması ile, ki bu da onu çevreleyen medya ve reklam dünyası vasıtası ile olmaktadır, dinin özüne ulaşmada yoksula göre dezavantajlı kalmaktadır. Yine bu da dinin yoksula bırakılması ve onunla özdeşleştirilmesinde bir etkidir. Tabi bu arada yoksullarda sürekli bir kurulma ve duygusal yıpranma içinde kalmaktadırlar.

Burada Türkiye özelinde tarihsel özelliklerden söz etmek gerekmektedir. Türkiye için böyle bir algının oluşmasında dindarlıkla yoksulluk arasında birbirini çağrıştıran yorumsamalara neden olarak tarihi süreci görebiliriz. Cumhuriyet devri kuruluş aşamasındaki hakim pozitivist görüşün devlete ve devlet erkanına hakim olması sonucu üst ve orta sınıfın dine mesafeli durması, dindarlığın yoksul ve kırsal kesime kalmasıyla böyle bir durumun ve algının oluştuğunu söylemek yanlış olmaz. Yani yoksulluk ve dindarlık Türkiye zemininde tarihi gelişmeler sonucu zorunlu bir

---

¹⁴⁰ Necdet Subaşı, *Sınırları Yoklamak*, Ötüken Yay, İstanbul 2007, s. 98, 99.

birlikteliğe itilmiştir. Müreffeh üst kesimin kuruluş devrinde din devlet ayrışması sürecinde avantajlı durumlarını sürdürebilmek için dinden veya dini görüntü vermekten kaçınmaları sonucu dindarlık yoksullara kalmıştır. Bir doğu toplumu olması dolayısı ile devletten ve devletin her türlü imkanlarından uzak kalmanın yoksulluğa mecbur olmak demek olduğu Türkiye’de bu rol Cumhuriyetten sonra dindarlara kalmıştır. Yoksa son devre kadar Osmanlı üst sınıfının en azından görüntü verme mecburiyeti olarak dindarlığı tartışma götürmeyen konular olmuştur. Anadolu’nun yüzlerce yerindeki vakfiye, han, hamam, cami, külliye, medrese gibi eserlerin hep o günkü toplumun üst düzey devlet adamlarınca yaptırıldığını görürüz. Oysa 1920 lerden sonraki değişen toplumsal yapıda görülen farklılıklar dindarlığın yoksullukla özdeşleştirilme nedenlerini açıklar. Bu yönde bir tartışmada cumhuriyet elitlerini inceleyen Karpat buna şöyle işaret eder ; “Cumhuriyet elitleri genelde halk kökenlidir ve halk adına iktidarı ele geçirdikleri halde halktan ayrı düşmüşlerdir. Sosyal kökeni ne olursa olsun devlet safına geçenler yani devlet iktidarını paylaşmayı başaranlar, mutlak devlet fikrinin baş savunucusuna dönüşmekte ve vatandaş devlet emrinde çalışan ve yaşayan bir mahluk gibi görme eğilimine kapılmaktadırlar. Hemde durmadan demokrasiden sözederken”¹⁴¹ Bu süreçte devlet iktidarını paylaştıkça halkın dinine uzaklaşmanın bir sonuç olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

Türkiye’nin girmiş olduğu hızlı sosyo-ekonomik değişim sürecinde geleneksel yapılar hızla çözülürken modern yapılar hemen bunların yerini alamamıştır. Bu hızlı değişim sürecinde toplumsal yapı kendine özgü bir takım ara formlar ve tampon mekanizmalar yaratmıştır. Bu tampon mekanizmalar olarak

---

¹⁴¹ Kemal Karpat, *Elitler ve Din*, Timaş, İstanbul 2008, s. 46.

cemaatler ve tarikatler sayılmaktadır.¹⁴² Ayrıca bu hızlı değişim sürecinde toplumsal yapıda çözümlenemeyen sorunlarda başgöstermiştir ki yoksulluk işte bu sorunlardan biridir. Bu yapıda çözümlenemeyen sorunlar ile üretilen çözümler birbirine yakınlaşan unsurlardır. Bu bir paranın iki yüzünü andırır. Çözümlenemeyen sorun olan maddi olanın yoksunluğuna, manevi olanın bolluğu ile cevap verilmektedir. Bu da yoksulluğun din ve dini olanla ilişkilendirilmesinde bir nedendir. Burada manevi olanın yokluğuna ise maddi olanın çare olamadığının altını çizmek gerekmektedir. Macit Rahnema'nın dile getirdiği gibi aslında yoksulların temel sorunu, herhangi bir şeyden yoksun olmaları değildir, temel sorun toplumsal ve ekonomik koşullarının onlara talihsizliklerine reel olarak karşı koyabilecekleri şeyin ne olduğunu düşünme olanağını artık vermemesidir.¹⁴³ Yani bir nevi çaresizlik içinde bırakmasıdır. Bu çaresizliğin çıkış noktası ise geleneksel olarak dinde ve dinin sunduğu zaman içinde kurumsallaşan yapılarda bulunmaktadır. Burada yoksulluk, din ve devlet geriliminde dinin devlet lehine yerine getirdiği bir fonksiyona değinmeden geçmek doğru olmayacaktır. Yoksulluk siyasi yetkililerin insanlara karşı sorumluluklarını yerine getiremediklerinin kanıtı olarak sistemin meşruiyetinin sorgulanmasına zemin hazırlamaktadır.¹⁴⁴ Din ise yoksula verdiği destekle –bu destek imtihan teodisesi ve yardımlaşmaya dayalı davranışlardır- içinde yaşatıldığı sistemin siyasi yetkililerinin imdadına yetişen bir kurumdur. Siyasi yetkililerin bunun farkına varması kendi meşruiyetlerine katkı sağlayabilecektir. Ancak bu, dinin istismarı tehlikesini de beraberinde barındırmaktadır.

---

¹⁴² Çelik, *Şehirleşme ve Din*, s. 97.

¹⁴³ Macit Rahnema, *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya* (Çev. Şule Ünsaldı), Özgür Üniversite Yay., Ankara 2009, s. 156.

¹⁴⁴ Ayşe Buğra, *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İletişim Yay., İstanbul 2011, s. 51.

Yoksulluk ile dinin birbirine sebepmiş gibi algılanmasının yanlışlığına değindikten sonra, dinin aslında yoksulluğun ilacı olduğu için birbirini çağrıştırdığını da belirtmek gerekir. Bunun içinde birkaç izahta bulunmak konumuzu açmak açısından faydalı olacaktır.

Herşeyden önce yoksulluk bir engellenme durumudur. Engellenme organizmanın yani bireyin ulaşmak istediği fakat ulaşamadığı şeylerden mağdur olmasıdır. Ve bu engellenme organizmada yani insanda bir sinirlilik hali meydana getirir. Sinirlilik hali ve engellenme durumunun ise suça ve anormal davranışlara yol açabileceği kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Bu anormal ve suç olan davranışlar ise zaten dinin de kabul etmediği ve günah olarak nitelenen davranışlardır. Bu durumda yoksulların suç davranışı konusunda gelir durumu daha yüksek olanlarla aynı seviyede bulunmaları bile bir sebebe bağlı olmalıdır. Bu sebebin de yine toplumsal yaşamın en önemli etkeni olan din olması en muhtemel etkidir. Her ne kadar Türkiye üzerine yapılan yoksulluk ve suç araştırmalarında farklı bir durum ortaya çıkabiliyorsa da, bu araştırmanın o kişilerin dindarlık boyutlarını ele almaması bir veri oluşturmayacağı için çıkarımımızı etkilemez.¹⁴⁵ Bu noktada sahabeden Ebu Zer'in "evinde yiyecek ekmeği olmayan kişinin yalınlık insanların üzerine yürümediğine şaşıyorum" sözü o gün içinde böyle bir gözlemin ve dinin yoksulu normalleştirdiği tespitinin yapıldığını göstermektedir.

Özellikle yoksulluğun çeşitli isimlerle hayatımıza girdiği şu günlerde dinin yoksullukla ilintilendirilmesinden öte önemsenmesi gereken başka noktalar vardır. Özellikle görelî yoksulluk kavramıyla yoksulluğu herkes için hissedilebilecek bir

---

¹⁴⁵Kemal Başaran, *Yoksulluk ve Suç*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2012, s. 56.

durum olarak insana ulaştıran Şey, tüketime toplumu olarak içinde yaşadığımız bu sahip olma ve tüketme çılgınlığının yarattığı yoksulluk algısının bireyi nasıl gerçeklikten koparıp sefih bir yoksunluk duygusuyla başbaşa bıraktığıdır. Din burada devreye girmekte ve sağladığı bireysel ve toplumsal destekle yoksulluğun sebep olduğu sanal rahatsızlıklara karşı ahiret, adalet, ölüm, kader, nasip gibi argümanlarla tedavi edici özellik kazanmaktadır. Tüketim kültürünün kendisi gibi tüketiminde insan doğasına ilişkin gerçek ihtiyaç ve eylemden ayrılması bir zorunluluktur. Din bu sorunların izale edilmesinde çok önemli bir fonksiyon icra eder. İnsanın fitrat ve yaratılış kodlarına işaret ederek onu kendi icat ettiğı zarar verici metaforlardan korur. Yine toplumsal yaşamı da düzenleyerek, insanları yalnızlaştıran adaletsizlik ve eşitsizlikler yaratan modern yaşam Şekilleri ve popüler kültür biçimlerine karşı insanlık tarihinin içinden gelen tüm unsurları barındıran aşkın olanın sesiyle insanlara daima bir kurtuluş kapısı açar.

Burada Akşit ve arkadaşlarının yaptıkları “Türkiye’de Dindarlık” araştırmasının sonuçlarına göre gelir durumu ve dindarlık sonuçlarını vererek bu tartışmayı sonlandırıyoruz. Hemen altında da gelir durumu ve kimlik tercihi açısından tanımlamaları içeren bilgileri faydalı olacağını düşünödüğümüz için tablo halinde veriyoruz.¹⁴⁶

---

¹⁴⁶ Bahattin Akşit ve Diğerleri, *Türkiye’de Dindarlık*, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 493.

Tablo 3: Akşit'in Araştırmasına Göre Türkiye Geneli Dindarlık Görünümü

Aylık Gelir Durumu	Dindar	Ortada	Dindar değil
450 tl altı	% 61.1	% 31	% 5.3
451-1000 tl	% 67.4	% 27.7	% 4.3
1001-2000 tl	% 56.3	% 36	%. 6.8
2000+	% 49	% 38.2	% 9.8

Görüldüğü gibi en altın bir üstü gelir gurubu en yüksek dindarlık düzeyine sahipken bu oran gelir yükseldikçe düşmektedir. En alt gelir gurubu ki bu nerdeyse hiç geliri olmamayı da kapsamaktadır, istatistiği bozan bir orana sahiptir. Benzer bir durum kimlik ve gelir durumuna ait göstergelerde de vardır. Kimlik durumundan kasıt bireyin kendini ilk olarak hangi kimlik gurubuna ait olarak gördüğünü ifade etmektedir.

Tablo 4: Akşit'in Araştırmasına Göre Gelir Durumuna Göre Kimlik Tercihi

Aylık Gelir Durumu	Müslüman	Türk	T.C. Vatandaşı
450 tl altı	% 47.8	% 20.4	% 12.4
451-1000 tl	% 53.4	% 26.1	% 13.4
1001-2000 tl	% 42.1	% 34.1	%. 20.3
2000+	% 32.4	% 39.2	% 19.6

3.Yoksulluğa Sosyolojik Yaklaşımlar

Her ne şekilde ele alırsak alalım yoksulluğun ekonomik algıların bir sonucu olduğuna ulaşıyoruz. Herşeyin ölçüsünün ekonomi olduğu bir zaman diliminde bu sonuca ulaşmak pek şaşırtıcı olmayacaktır. Eric Fromm bu durumu şu satırlarla ifade eder. “ Her türlü etkinlik ekonomik amaçlara boyun eğmiş durumda; araçlar amaç olup çıkmış, insan bir otomattan başka bir şey değil, karnı tok sırtı pek ama kendine özgü insanlık niteliğinin insandan beklenen işlerin gözünde büyük bir önemi yok. (...) insan ekonomi çarkı için çalışacağına ekonomi insana hizmet etmelidir.”¹⁴⁷ Yoksulluk gibi bir olguya da asrın hakim bakış açısının uzağında kalarak bakmanın doğru olmayacağı söylenebilir.

Rahnema toplumun hizmetinde olan bir geçim ekonomisinin kâra yönelmiş üretim odaklı bir ekonomiye (kapitalizm) geçmesinin yoksulluk düzleminde önemli sonuçlar doğurduğunu belirtmektedir.¹⁴⁸ Bu yeni ekonomik sistemi ve onun sonuçlarını ayrıntılı olarak ele alan Polanyi ise bu yeni düzende ekonominin toplumun yerini aldığını ve ekonomik ilişkilerin diğer ilişki türlerinin önüne geçtiğini vurgulamaktadır.¹⁴⁹

Ancak, yapısal özellikleri sadece kapitalizme özgü değildir. Kapitalist olmayan ülkelerin toplumsal yapıları da yoksulluğun ortaya çıkmasına veya var olan yoksulluğun devam etmesine neden olabilmektedir. Örneğin, dinsel inançlarla iç içe geçen geleneksel değerlerin hâlâ önemini koruduğu Bangladeş’te bir yoksullukla mücadele yöntemi olan mikrokredi hareketini başlatan Muhammed Yunus, en çok

---

¹⁴⁷ Eric Fromm, *Sevme Sanatı* (Çev. Yurdanur Salman), Payel Yay., İstanbul 1981, s. 12.

¹⁴⁸ Rahnema, *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*, s s. 215.

¹⁴⁹ Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm* (Çev. Ayşe Buğra), İletişim Yay., İstanbul 2000, s. 151.

yapısal unsurlar üzerinde durmuştur.¹⁵⁰ Yoksulluğun yoksullar tarafından değil, toplumsal yapılar ve toplumun izlediği politikalar tarafından yaratıldığını ifade etmektedir. Bu tip toplumlarda yoksulluğun bir hastalık halini aldığını belirten Yunus, “yapıyı değiştirirseniz, yoksulların da yaşamlarını değiştirdiğini görürsünüz” demektedir.¹⁵¹ Onun bu yaklaşımı Oscar Lewis’i akla getirmektedir.

Kapitalist modern dönemle beraber bir yapı değişikliğinin ortaya çıkmaya başladığı görülür. Bu değişimle birlikte yoksullar yerleri otomatizasyonla robotlaşmayla doldurulabilir olanlar olarak görülmeye başlanmıştır.¹⁵² Yoksullar için kapitalist-modern dönem öncesi ile sonrası arasında doğuştan getirdikleri aleyhine olan bir fark vardır. Kapitalizm öncesinde birey üretim için asgari yeterliliği doğuştan getirmektedir. Fiziksel özellikler, güç, boy, el, ayak üretim için yani geçimini sağlamak için yeterlidir. Her insan toprağın işlenmesinde artı bir elemandır ve üretime mutlaka katılabilir. Çok akıllı, çok zeki veya yetişmiş olma şartları yoktur. O kişi tüketime de zaten ortak olacaktır. Bu açıdan birey doğuştan getirdiği ile yaşamaya imkân bulduğu için yaratıcısına karşıda daha yakınsal bir ilişki kurabilir. Modernizmle gelen araçsallaşma ile birlikte birey doğuştan gelen özellikleriyle yetersiz birey olarak doğar. Onun üretime katılabilmesi için işlenmesi ve bedensel özellikten çok zihinsel özelliklerle donanması gerekir. Nitekim günümüz yoksulluğunun baş nedenlerinden biri insanların niteliksiz olmasıdır. Bunun sonucu olarak birey üretim süreçlerine katılımını kendi kazanımlarının sonucu olarak yaşar. Bu da insanın elde ettiklerini kendine mâl etmesi gibi bir anlayışı ortaya çıkarabilir.

---

¹⁵⁰ Muhammed Yunus, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru* (Çev. G. Şen), Doğan Kitapçılık, İstanbul 2003, s. 261.

¹⁵¹ Yunus, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*, s. 122.

¹⁵² Ömer Laçiner, “Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, *Yoksulluk Halleri* (Ed: Necmi Erdoğan), Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2002, s. 207.

Veya Allah'a daha az ihtiyaç duymasına neden olabilir. Yani insanın Allah ile arasına makineleşmenin girdiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Toprağın işlenmesi sonucunda bireyin doğa olaylarına daha çok muhtaç olup bunu sağlaması için dua ile ilahi olana yakınlaşması gibi burada makineleşme sonucu ilahi olandan bir uzaklaşma söz konusu olabilir. Yani makineleşme ile bireyin doğuştan yoksul olarak dünyaya geldiği anlayışı ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Halbuki dinin işaret ettiği her sağlıklı doğan çocuğun bir mucize olduğu gerçeği, bugün onun nasıl yetiştirileceği ve modern hayatın gerekleri ile nasıl donatılacağı sorusunun gölgesinde kalmaktadır. Bu ayrıntı yoksulluğun insanın ürettiği modernizm ve kapitalizm sürecinde ortaya çıkan anlayış formatının bir ürünü olarak büyütülüp çözümsüz hale getirilmesinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Tarihe bakıldığında ilk yoksulluk kavramsallaştırmalarının 17. yüzyıl düşünürlerinin mülkiyet hakları çerçevesinde ortaya çıktığı görülür. Sosyolojinin konusunun inşa olunduğu sanayileşme ve aydınlanma devirlerinde bu tartışmanın varolması ilginçtir. Hakim görüşe göre sanayileşmenin eşitsizliği doğurması yoksulluğu da ortaya çıkarmıştır. Günümüzde de batılı kuruluşların yoksulluğa olan ilgilerinin ekonomik çıkarlar ve çarklar çerçevesinde olduğunu okumak siyasal ve sosyolojik açıdan yanlış olmayacaktır. Bretton Woods kuruluşları olarak bilinen Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın yoksulluğa karşı ilgisi de bu kuruluşların ana finansörlerinin başta ABD olmak üzere batılı ülkeler olması ve bunun da etkisiyle başta bu ülkelerin bakış açısı ve çıkarlarının uluslar arası düzlemde savunma işlevini üstlenmiş olmalarıyla ilişkilendirilebilir. Buna göre gelişmiş ülkelerin konuya yaklaşımı çok büyük ölçüde kendi öz çıkarlarından güdülenmekte ve bu ülkelerdeki hakim sınıflara karşı girişilebilecek

meydan okumaların bertaraf edilerek güç ve hakimiyetlerinin artırılması amaçlanmaktadır. Bu minvalde, 70’li yıllarda yoksulluk kartının çıkarılması az gelişmiş ülkelerin (AGÜ) meydan okumasının bertaraf edilmesi açısından çok anlamlıdır. AGÜ’nün dünya sanayi üretiminde önemli yer tutmaya başlaması ile birlikte gelişmiş ülke firmaları özellikle yeni sanayileşen ülkelerin piyasalarına girmekte zorlanmışlar kendi ülkelerinde de bu ülkelerin artan rekabet gücüyle başetmek zorunda kalmışlardır. Özellikle birincil mallar olarak nitelenen mal sınıfında az gelişmiş ülkelerin önemli konumu AGÜ’de siyasal istikrara vurgu yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Yoksulluk kartının çıkarılmasıyla o güne kadar birlikte hareket edebileceğini gösteren az gelişmiş ülkeler bloğuna önce “kendi evine çeki düzen” vermesi gerektiği mesajı verilmiştir. Halbuki 70’lere kadar kominizm tehlikesi karşısında AGÜ’ye hep sanayileşebilecekleri mesajı verilmiştir. Batılı ülkeler için tehlike olunca ise yoksulluk öne çıkarılmıştır.¹⁵³ Macit Rahnama’nın yoksulluk dili üzerine tespitleri konuyu gözler önüne sermesi açısından çarpıcıdır. Buna göre “sömürge karanlığında kalan ulus devletler üzerindeki hegemonyayı güçlendirmek için bir dil oluşturulmuştur. Bu dil çünkü düşmanların kendilerini alışılmadık yeni bir ailenin içerisinde partner olarak bulmalarına ve bütün ülkelerin diyalog kurmalarına neden oldu. Ülkelerinin sömürgeci kurtarılmasına önderlik eden kişiler bilmeden bu dilin ülkelerine girmesine önderlik ettiler. Bu dilde, gelişme, kalkınma, işbirliği, savunma, modernizasyon gibi kelimeler çok kullanılır. Ama bu kelimeler o toplumun insanlarından çok gelişmiş ülkelerin tüccarlarını mutlu eder. Yoksulluk hala toplumun içinde hızla yayılmaktadır. Sözde bilimsel ve insani olan ama yoksulluğun gerçek boyutları karşısında körleşen bu dil

---

¹⁵³ Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, s. 46-48.

yoksulların toplumsal olarak üretilen gereksinmelerine karşı mücadelesinde yardım edeceği yerde yoksullaşmanın bizzat nedeni olmuştur. Demek ki dünyanın her yerinde yüz milyonlarca yoksulu sıkıştıran mengene bir gelişme ya da ekonomik büyüme eksiğinin sonucu değildir. Son iki yüzyıl tarihi, en büyük büyüme oranlarının bile maddi düzlemde sorunlara çözüm üretmediğini gösterdi. Öyleyse yoksulların doğrudan deneyimlerinden ve onların kendi topluluklarıyla ilişkilerinden hareketle biçimlenebilir yeni bir dil oluşturmak gerekiyor.”¹⁵⁴ Bahsedilen ihtiyaç duyulan dilin oluşturulmasında sosyolojik araştırmaların ve insani olanları ihmal etmeyen dinin söyleyecek çok şeyinin olduğu düşünülebilir. Bunlara kulak verilmesi, bakış açısının zenginleşmesine ve ince ayrıntılarda dahi isabet kaydedilmesine katkı sağlayabilir.

Yoksulluk konusuna yaklaşımda böyle bir makro bakış açısı bize konuya yaklaşımda ekonomik kaygıların güdüldüğünü ve çözüm önerilerinin bile aslında çözümsüzlüğü önerebileceğini gösteriyor. Modern anlamda iktisadın kurucusunun tarifi bile yoksulluğun kaçınılmazlığını ve bir kesimin yoksul kalmasının diğer kesimin zenginliği için gerekli olduğunu fısıldamaktadır. Adam Smith’in ‘sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların karşılanması’ tarifi ihtiyaçların sınırsızlığının bir genel kabul olmasına neden olmuştur. Bu önermede birinci cümlenin doğruluğu ikinci cümlenin de doğru gibi kabul edilmesine yol açmaktadır. İhtiyaçların sınırsız olacağı düşüncesi tüketim toplumunun fitilini ateşlemektedir.

Sosyolojik kavramlarla ilişkisi bakımından yoksulluğu ele alırsak, sosyolojinin ortaya çıkışından itibaren yoksulluğun pek çok kavramla ilişkilendirildiğini görebiliriz. Bu kavramların arasında anomi, yabancılaştırma, sosyal

---

¹⁵⁴ Rahnama, *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*, s. 289.

dışlanma, tabakalaşma gibi kavramları sıralayabiliriz. Bu ilişkili kavramların yanında yoksulluk kültürü, aşağı sınıf, sınıfaltı, dipsınıf, derin yoksulluk, yeni yoksulluk gibi kavramlarında direk yoksullukla ilgili olarak ortaya konulduğunu söyleyebiliriz.

İlişkili kavramlardan ilki olan anomi, kuralsızlık, normsuzluk demektir. Sosyolojinin ve Din Sosyolojisinin yöntembilimsel babası olan Durkheim'in geliştirdiği kavram daha sanayi toplumununa geçişte yaşanan toplumsal gerilimleri ifade etmek için kullanılmıştır. İş krizi ya da boşanma gibi geçici durumları ifade eden akut anomi ve modern sanayi toplumunun ortaya çıkması ile daha uzun süreli olarak oluşan ve normların kaybolduğu durumu ifade eden kronik anomi olarak ifade edilen bu kavram yoksulluğun sosyolojik izahında da oldukça işlevseldir. Modern dünyadaki yoksullukta bir anomi oluşturur. Zira anomi bir toplumsal değişme sonucu insanların gerçek deneyimleri ile normatif beklentileri arasında kopukluğun olduğu bir durumu ifade eder.¹⁵⁵ Yani anomi durumunda normlar kaybolur veya normların gerçekleştirilmesi toplum ve birey için bir anlam ifade etmez, bir yarar sağlamaz, bir buhran oluşur. Sosyal normlar, akılda tutulan ve insanların tavır ve hareketlerine sınırlar koyan standartlar, soyut örneklerdir. İnsanların ve grupların tavır ve hareketleri bu kuralları ve otoriteyi belirten standartlara göre örgütlenmiştir.¹⁵⁶ Sosyal normlar toplumsal yaşama sınırlar ve izler koyan, kişinin içinde yaşadığı toplumu anlamlandırmasına yardımcı olan ilkelerdir. Bu anlamda tüketim toplumu ve yoksulluk da bir çeşit kuralsızlık ve normsuzluk oluşturmaktadır. Burada kural teke indirgenmekte, normlara hayat veren tüm değerler yok edilmektedir. Bu kural “nasıl olursa olsun tüket, sadece tüket” kuralıdır. Bunun sonucunda bir yoksulluk

---

¹⁵⁵ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, s. 128.

¹⁵⁶ Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, Beta yay. 12. Basım, İstanbul 1999, s. 229.

anomisi ortaya çıkar. Zira bu kurala uyamayanlar için başka herşey anlamını yitirmektedir. Bu anomiyeye son verebilecek olanın ne olduğunu araştırmamızın bulguları ışığında daha sonra tartışacağız.

Yabancılaşma kavramı Karl Marx ile meşhur olsa da, Ludvig Feuerbach tarafından ilk defa kullanılmıştır. Bireyin ürettiği ile arasına giren araçlar yüzünden kendi ürünlerinden uzaklaşmasını ifade eden kavram sosyolojik açıklamalar için oldukça fonksiyoneldir. Feuerbach kavramı insanların dine atfettikleri değerlerin kendilerine ait olduklarını unutmaları anlamında kullanmıştır. Marx ise Feuerbach'ın felsefi ve teleolojik yabancılaşma fikrini benimsemekle beraber kavramı ekonomik anlamda yoğunlaştırmıştır. O, kapitalist ilişkilerle işçinin bizzat kendi emeğine yabancılaştırıldığını öne sürmüştür, işverenin bu yabancılaşmanın meyvesini topladığını söylemiştir. Genelde bu sürecin dört yabancılaşmaya sebep olduğu söylenir. Bunlar;

1. İşçinin objeleşerek kendi insanlığına yabancılaşması,
2. İşçilerin birbirine yabancılaşması,
3. İşçinin kendi emeğine yabancılaşması ve
4. İşçinin üretim eylemine yabancılaşmasıdır.¹⁵⁷

İşçilerin dolayısıyla toplumun, hayatın en çok zaman alan üretim süreçlerine yabancılaşması, işçilerde işin anlamsız bir süreç olarak algılanmaya başlanmasına, işten ve dolayısıyla hayattan zevk alamayıp anlam inşa edilememesine neden olmaktadır. Bu şekilde bir psikolojik duruma giren, çalışmaktan ve kapitalist hayatın gereklerini yerine getirmekten hoşlanmayan birey yaşadığı çağa yabancılaşmış olmaktadır. Yoksulun da burada topluma yabancılaşması söz konusudur. O, sisteme

---

¹⁵⁷ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. O. Akınbay, D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999, s. 799.

entegre olamamakta veya sistemle ilişkisi bir alış-veriş ilişkisinden sadece alış şekline dönmektedir. Normal bireyler hem topluma birşeyler verip hem ondan alırken yoksul bir şey verememenin ezikliğini yaşamakta aynı zamanda yaşamını devam ettirebilmek adına almak zorunda olduğu için sistemle ilişkisini devam ettirmek zorunda kalmaktadır. Ama bu ilişki normalin dışında yabancılaşmış bir ilişkidir. Burada yoksullukla ilişkili bir başka kavrama da değinmek gerekir. Bu da yabancılaşma ile oldukça yakından ilgili olan apati kavramıdır. Apati bir duygu, his, ilgi eksikliği durumudur. Kavram anominin pasif, yabancılaşmanın da aktif formunu içerir. Yoksulluk araştırmalarında toplumla bağlantılı olma ve olmama durumunu verir.¹⁵⁸ Yoksul birey toplumun norm sistemine dahil olmaya yetmeyecek gelir düzeyi ile, mevcut olduğu halde normları hissedemez. Bu şekliyle normların var olduğu bir toplumda yaşadığı halde normlara ulaşmadığı için yabancılaşır. Dinin de norm ve değerler içerdiği ve ürettiği düşünülürse yoksulun apati ile dinden uzaklaşacağı akla gelebilir. Nitekim Roman ve Abdal olarak isimlendirilen kesimlerin böyle bir süreç sonucu dinden uzak kaldıkları savunulabilir. Ancak yoksulun erişemediği normların öncelikle giyim, yaşam ve tüketimle ilgili olması manevi norm ve değerleri içeren dinin bu kapsama alınmaması, farklı değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarır. Hatta yoksulun tüketimle ilgili normalara ulaşamamasının onu manevi normlarla başbaşa bırakacağı ve yoksulu dini normlara yönelmeye zorlayacağıda düşünülebilir.

Yoksulluğun ilintili olduğu sosyolojik kavramlardan sosyal dışlanma ise bireylerin yada ailelerin toplumsal sosyal bağlar kurmalarından yoksun

---

¹⁵⁸ Estelle Fucks, "Education and Culture of Poverty", *Poverty New Interdisciplinary Perspectives* (Ed. Thomas Weaver, Alvin Magid), Chandler Publishing Company, California 1969, s. 179.

bırakılmalarını açıklayan bir terimdir.¹⁵⁹ Sosyal dışlanma kavramı sıklıkla yoksullukla birlikte ve hatta bazen birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Bireyin sahip olamadıkları nedeniyle yadırganmasını ifade eden kavram toplumsal bir anlam taşır. Yoksulun sosyal dışlanmaya tabi tutulması daha çok ve açık bir biçimde sosyo-ekonomik yapı ve eşitsizliklerle yakından alakalıdır. Sosyal dışlanmanın sadece yoksulluk sebebiyle gerçekleştiğini söylemek göç, ırk, cinsiyet, köken gibi nedenlerle olan sosyal dışlanmayı arka plana atmak olacaktır. Yoksulluk da bu nedenler gibi ortak yerleşim yerlerini paylaşan insanlar arasında bir ilişki kusuru olan sosyal dışlanmaya neden olur. Sosyal dışlanma başlığını taşıyan bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız için burada kısa geçerek yetiniyoruz.

Yoksullukla ilgili sosyolojik kavramlardan biri de tabakalaşma kavramıdır. Dışlanma da aslında bu tabakalaşmalar sonucu tabakalar arası çatışmaları anlatmaktadır. Tabakalaşma tarih boyunca varolagelmiş bir eşitsizlik durumudur. Her tarihsel dönemde farklı tezahürlerle tarih sahnesinde varolagelmiştir. Bilinen en eski şekliyle efendiler ve köleler biçiminde görülür. Bu şekliyle en acımasız eşitsizliği de içinde barındırır. Zamanla daha eşitlikçi görünen şekillerde tezahür etsede tabakalaşma hep varolagelmiştir. Hindistandaki kast sistemi, doğu ve batı feodalizmleri bu tabakalaşmanın bir sonucudurlar. Son dönemde sınıflar olarak isimlendirilen bu sistemin bu adı alması yine Karl Marx'ın katkıları ile olmuştur. Sanayileşme sonrası dönemde cereyan eden önemli teknolojik, ekonomik ve sosyal değişimler yeni bir tabakalaşma yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yapı Marx'ın dikkatini çekmiş ve yazılarının temel konusu olmuştur. Tabakalaşmanın bir

---

¹⁵⁹ Marshall Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü), Bilim Sanat Yay., Ankara 1999, s. 150.

sömürü düzeni meydana getirdiğini iddia eden Marx tabakaların en fazla iki olması gerektiğini ve işçi sınıfının oluşturduğu tabakanın ortaya konan ürünün daha büyük kısmını alması gerektiğini öne sürer.¹⁶⁰ Tabakalaşma kavramının yoksullukla ilişkisi yoksulların tabakaların en altında yer almaları dolayısıyladır. Bu eşitsizlik durumu içinde yoksulların kendi ihmalleri ile mi en altta kaldıkları yoksa sistemin mi eşitsizlik oluşturarak yoksulları yarattığı sorusu hep tartışma konusu olagelmıştır. Yoksullara itham edilen suçlar onların düzeni bozdukları, normlara uygun davranmadıkları ve çalışmaya istekli olmadıklarıdır. Sisteme izafe edilenler ise sürekli bir eşitsizlik yarattığı, hatta bu eşitsizliği güçlü olan sınıfların meydana getirdiği ve bundan istifade ettikleridir. İnsan değişkeni sözkonusu olduğunda hiçbir genellemenin yüzde yüz doğruluk taşıyamayacağı düşüncesi ile bunların birini tam doğru kabul etmek söz konusu değildir. Fakat kabul edilmelidir ki bu karşıtlık bize mevcut sosyal gerçekliği açıklamak için bir dikotomi sunmaktadır.

Yoksulluğun izahında kullanılan sınıfaltı kavramına genelde Amerikan menşeyli araştırmalarda daha sık rastlanmaktadır. Bir sosyal sınıfa dahil edilemeyecek derecede aşağıda olmayı ifade eden kavram topluma sınıfsal açıdan yaklaşan araştırmaların bakış açısının izlerini taşımaktadır. Türkiye’de sınıfaltılığın olmadığına ilişkin kanaatler ve değerlendirmeler yaygın olsada bunun kısmen yaşandığını iddia eden çalışmalarda bulunabilmektedir. Örneğin konumuzu da ilgilendiren bir araştırmada Topateş dilencilerin sınıfaltı olduklarını iddia etmekte ve buna dair en önemli delilin sınıf bilincine sahip olmamaları olduğunu ileri sürmektedir. Bu ilişkilerin sorgulanmamasının nedeni olarak da dini göstermektedir. Daha spesifik olarak da kader ve tevekkülü öne çıkarmaktadır. Dilencilerin

---

¹⁶⁰ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, ss. 131-133.

ifadelerinde çok sık rastlanan dini söylemin, içlerinde buldukları olumsuz koşulları ve sınıfsal ilişkileri sorgulamalarını engelleyen bir perdeye dönüşmüş olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte din olgusunun dilencilerin tüm hayatlarını düzenlemediğini ve dini ilkelerle örülü yaşam biçimleri sürdürmelerinin söz konusu olmadığını iddia etmekte, bu anlamda dilencilerin dine bağlanmadığını, yaşanan tüm olumsuzluklarla başedebilmek için dine sığındıklarını ileri sürmektedir. Buna delil olarak toplumda niçin zengin ve yoksul ayrımı olduğu şeklindeki soruya verilen “Allah’ın böyle istediği” şeklindeki cevapları öne sürmektedir.¹⁶¹

Yoksulluğun sosyolojik izahında kavramların bize sunduklarının yanında derin yorumsamalar yapmak da konunun anlaşılması açısından bize çok imkanlar verir. Bu noktada Bauman’ın yorumları konumuza ışık tutmaktadır. Ona göre insanoğlu modern sanayi çağının başlangıcında üretime katılmak için “çalışma etiği” kavramıyla sarmalanmış ve çalışan bir makine şekline sokulmaya çalışılmıştır. Bu da insanın doğaya hükmü, galibiyeti uğruna yapılmıştır. Fakat üretim arttıkça tüketim sorunu başgöstermiştir. Bu sefer aynı üreticileri tüketiciye dönüştürmek gerekmiş, bunu yapmak için de tüketmenin insanı özgürleştireceği savı kullanılmıştır. Çünkü özgür olma dürtüsü insanda engellenemeyen bir dürtü olagelmiştir. “Üretirsen kazanırsın, kazanırsan bunu para ile depolarsın. Bu gücün olur, bu gücünü de tüketerek gösterebilirsin ki bu tüketim seni özgürleştirir. İnsan da zaten niye yaşar, o halde daha fazla tüketen daha özgür olur” şeklinde özetlenebilecek tüketim felsefesi insanı hapsedmiş görünmektedir. Özgürlüğün bir sonu ve sınırı yoktur. Bunun için tüketimin sunulduğu herşey ve her yer insanı cezbeder. Alışveriş merkezleri,

---

¹⁶¹ Aslıcan Kalfa-Topateş, *Dilenciler: Türkiye’de Yoksulluk ve Dilenme Kültürü*, İletişim Yay., İstanbul 2015, s. 262.

teknoloji marketleri, lüks mekanlar, insanların daha mutlu oldukları boş zamanlarını geçirdikleri, dinlendikleri, kendilerini daha özgür hissettikleri yerlerdir. Ancak burada insanlar bir yandan tüketip mutlu olurken, bir yandan tüketemedikleri içinde bir saat gibi kurulup geleceğe bırakılırlar. Çünkü hep daha iyisi ve daha fazlası vardır ve bu insan bilincini kemirip duracaktır.¹⁶² Burada yardımlarda etkisiz kalacaktır çünkü bu başkasının verdiği özgürlük anlamına gelir. Halbuki özgürlük bireyin kendi elde ettiği bir şey olmalıdır.

Bunun yanında yazılı tarihte ilk kez günümüzde yoksullar toplumsal hayatta bir dert ve beladırlar. Günahlarını dengelemek şöyle dursun, hafifletecek hiçbir meziyetleri yoktur. Vergi mükelleflerinin giderleri karşılığında sunacak hiçbir şeyleri yoktur. Kar getirmek bir yana geri ödemesi bile olmayan kötü bir yatırımdır yoksullar. Yanına yaklaşan herşeyi emen ve karşılığında belki de bela hariç hiçbirşeyi dışarı fırlatmayan bir kara delik. Toplumun nezih ve normal üyeleri olan tüketiciler onlardan hiçbirşey istemez ve beklemezler. Yoksullar tamamen yararsızdır ve hiçkimsenin onlara ihtiyacı yoktur. Onlara hoşgörü yoktur. Modern toplumda yoksullar giderse toplum daha iyi durumda olur, dünya onlarsız daha mutlu olur. İstenmedikleri için, vicdan azabı ya da pişmanlık duyulmadan terk edilebilirler.¹⁶³ Yoksullar tüketim rekabetine katılamadıkları için dışlanırlar. Bu, yoksul ile dindarın bir ortak noktasıdır. Dindar bireyde bu tüketim yarışına sofistike bir tarzda katılmadığı için sürekli dışlanma tehdidi altında yaşar. Softa, sofu, hoca, çok bilmiş gibi adlandırmalar dini ve felsefi argümanlarla bu yarışı eleştirenlere takılan birer tabeladır.

---

¹⁶² Baumann, *Çalışma Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, ss. 1-47.

¹⁶³ Baumann, *Çalışma Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, s. 133.

Kanaatimizce yoksulluğu diğer sosyolojik kategorilerden ayıran durum onun insanlar tarafından arzu edilmeyen bir durum olmasıdır. Meslek, siyasi görüş, yerleşim yeri gibi bir çok değişken insanların kendi tercihleri sonucunda yaşadıkları bir durum iken yoksulluk içinde zorla bulunulan hayat şartlarının kişiyi zorladığı ve çoğunlukla haz edilmeyen bir sosyal durumu ifade etmektedir. Dolayısıyla yoksulun dinle ilişkisi en basitinden bir karşı durum olan zenginlikle ve zengininin dinle ilişkisinden çok daha farklı olacaktır. Çünkü işin içinde bir zımni durum vardır. Bunu sadece yoksullar değil, bütün dezavantajlı gruplar içinde gözönünde bulundurmak gerekir. Dinin yoksulluğu gönüllü bir tercih olarak tavsiye etmesi de durumu daha da karmaşıktır.

3.1. Sosyolojik Yoksulluk Teorileri

Küresel yoksulluğu tanımlayan bir teorinin gerekliliği herhangi bir kanunlar sistemine olan ihtiyaçla aynıdır; ikisi de kuralları açıklar ve onu değiştirebilmek için ilkeli bir yaklaşım sağlar. Ancak yoksulluğu açıklayabilecek tek bir sistem yoktur. Nasıl ki ulusal ve uluslararası düzeylerde farklı kanunlar varsa yoksulluğu açıklayan farklı teorilerinde olması mecburidir. Bununla beraber teori bize onun bağlantılarını ve eksikliklerini haritalandırma fırsatı sunar. İkinci olarak ise teori yoksulluğa odaklanıp onu merkeze alacak, aşırı uçları ve geçici nedenleri geriye itecek bir çerçeve çizme imkanı verir. Ve nihayet nedenselliğin doğmanın yerini aldığı günümüzde doğmanın ortaya çıkmaması için teori gereklidir.¹⁶⁴ Yoksulluğun nedeni konusunda, yoksulları yoksulluğun hem nedeni hem kurbanı olarak gören görüşle

---

¹⁶⁴ Barbara Stark, "Theories of Poverty/ The Poverty of Theories", *Brigham Young University Law Review*, 2009, s. 384., ayr. bkz. Jennifer Price Wolf, "Sociological Theories of Poverty in Urban America", *Journal of Human Behavior in The Social Environment*, Vol. 16 (1/2), 2007.

yoksulluğu yoksulların dışında başta ekonomi politikaları olmak üzere düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ile ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki yapısal etmenlerle ve bütünüyle sosyo ekonomik sistemle ilişkilendiren yaklaşım olarak ele alan bir diğer yaklaşım söz konusudur.¹⁶⁵ Bu iki yaklaşıma kurbanı suçla ve sistemi suçla kuramları da denilmektedir.¹⁶⁶

Aslında sosyolojik olarak yoksulluk Simmel hariç ancak dolaylı ve ikincil bir ilginin nesnesi olmuştur. Simmel toplumsal bir bakış açısından bireyin toplumsal çevrenin bir ürünü olduğunu ve yoksulun yoksulluk durumunun kendisi dışında bulunan insanlara moral yükümlülükler getirdiğini, toplumsal denklemin bozulmasından dolayı daha fazla hak ve talep isteğini meşru kıldığını söylemektedir. Yoksulluk verili bir durum olduğunda değil, vargılarına bakıldığında yani bir sonuç olarak sosyolojik bir anlam taşır. Onun bir sefalet olarak ele alınması yoksulluğun varoluşuna ve algılanmasına ilişkin özelliklerin kaybolmasına yol açar.¹⁶⁷ Simmel'in konuyu ele alışının bir tarafın içinde kaldığı iki yaklaşımın sosyolojik izahı, konumuzun teorik çerçevesini şekillendirmektedir. Bilindiği gibi benzer ikilemler toplumsal yapıyı açıklamada bir olgu olarak sosyal yapıya mı yoksa bireysel davranışa mı vurgu yapılması gerektiği tartışmalarıyla sıklıkla gündeme gelmektedir. Yoksulluk konusunun kuramsal açıklamasında bunu yapısal işlevselcilik ve çatışma kuramları ikileminde görmekteyiz. Yapısal işlevselcilik ile ilişkilendirebileceğimiz yoksulluğa dair kuramlar bireysel kuramlar olarak da isimlendirilebilir ve zaten bu tür başlıklar altında isimlendirildiği de görülür. Yoksulluğa dair ilk kuramların

---

¹⁶⁵ Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, s. 146; Kelly Turner, Amanda J. Lehnig, "Psychological Theries of Poverty", *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, Vol. 16(1/2) 2007, s. 69.

¹⁶⁶ Antony Giddens, *Sosyoloji*, (Gözden Geçirilmiş 5. Basım), Kırmızı Yay., İstanbul 2008, s. 397.

¹⁶⁷ Çiğdem, "Yoksulluk ve Dinsellik", s. 135.

yoksulluğun bir kader olduğu, bir grup insanın iyi yaşamak için seçildiği düşüncesinin hakim olduğu iddia edilse de¹⁶⁸ bunun bir aydınlanma felsefesi genellemesi olduğunu düşünebiliriz. Çünkü yoksulluğu bir konu olarak doğrudan ele alan 200 yıldan daha eski çalışmalara sahip değiliz.

3.1.1. İşlevselci Kuram Odaklı Yoksulluk Teorileri

Yapıyı ve yapının unsurları arasındaki uyumu vurgulayan yapısal işlevselcilik bir dönem sosyolojik çözümleme ile eşdeğer tutulan bir efsanedir. İşlevselcilik toplumu, hiçbir kısmının bütünden ayrı olarak anlaşılamayacağı ve birbiri ile ilişkili kısımlardan oluşan bir sistem olarak ele alır. Buna göre herhangi bir kısımdaki değişim sistemin diğer kısımlarında bir miktar dengesizliğe ve bir ölçüde de bir bütün olarak sistemin yeniden düzenlenmesine yol açar. İşlevselcilik biyoloji bilimlerindeki organik sistem modeline dayalı olarak geliştirilmiştir.¹⁶⁹ Yoksulluk sorusunda sorunu bireyde gören işlevselcilik ile ilikilendirilebilecek olan ve yukarıda bahsettiğimiz gibi “kurbanı suçla” olarak da isimlendirilen kuramlar, sistemi yoksulların gereksinmelerini karşılamakla yükümlü görmemekte, yoksullukla yüzyüze kalanların yaşamlarını sürdürebilme çabasında başarısız olduklarını iddia etmekteydiler. Yoksullar ya beceriksiz olduklarından ya da çalışmak istemediklerinden ötürü geçimlerini sağlayamamaktadırlar. Daha çok İngiliz sosyolog Herbert Spencer’in kaleminde ifadelerini bulan bu görüşler yoksullara karşı bir tavır almayı dahi öngörmektedir. Modern Britanya’da hala bu görüşlerin etkisini

---

¹⁶⁸ Nurgün Oktik, “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları* (Ed. Nurgün Oktik), Yakın Yay. İzmir, 2008, s. 28.

¹⁶⁹ Ruth A. Wallace ve Alison Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (Çev. Rami Ayas, Leyla Elburuz), Punto Yay., İzmir 2004, s. 22.

sürdüğü görülebilir. Çünkü diğer AB üyesi ülkelerde ortalama % 28’lik bir kesim yoksulluğun tembellik demek olduğunu ifade ederken Britanya da bu oran % 45 dir.¹⁷⁰ Bu kuramın içinde değerlendirilebilecek çözümlenecilere göre düşük gelir bireysel yetersizlikten çok refah devletinin cömertliğinden kaynaklanmaktadır. İşlevselciliğin eşitsizliğe yaklaşımı kapsamında bakıldığında yoksulluk bireysel zaafiyetlerin bir sonucu olmaktadır. Toplumsal tabakalaşmada sadece ekonominin değil bir çok aracın var olduğunu ortaya koyması ile Max Weber’de bu tartışmaya dahil edilebilir. Toplumda dikey hareketliliğe imkan vermesi açısından çok imkanların var olduğunu, isteyen bunlardan birine tutunarak yaşamsal imkanlarını temin edebileceğini anlatan bu izahlar yoksulluğun nedenini hep dolaylı veya direk olarak bireye yüklemektedirler. Dine olan yaklaşımları gibi işlevselci yaklaşımlar her sosyal durumun bir işlevinin olduğunu düşünürler. Örneğin Durkheim’den bu yana işlevselciler kurumlaşmış ve yerleşmiş bir dinin, ortak değerler yaratmak ve toplulukla özdeşleştirmek suretiyle toplumu bütünleştirebileceğini belirtme eğiliminde olmuşlardır. Benzer şekilde yoksulluk da barış zamanında orduda hizmet edecek bir gurubun mevcudiyetini, yüksek sınıflara hayırseverlik gösterme yolunu ve bundan doğan tatmin duygusunu, fakirlere “hizmet” eden meslek ve uğraşlarda insanlara iş imkanları ve zengin kişilere kirli işlerini ve hizmetlerini ucuza yaptıracak olanakları sağlar. Bu işlevler teknolojik yönden ilerlemiş ülkelerde fakirliğin neden devam etmekte olduğunu da açıklar; bundan faydalananlar fakirliğin devamını da sağlarlar.¹⁷¹ Yakın tarihimizdeki Almanya’ya Türkiye’den yapılan yoğun işçi gücü sevkiyatını bu açıdan değerlendirebiliriz. Ağır sanayi işlerinde çalışması için

---

¹⁷⁰ Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, s. 45.

¹⁷¹ Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 61.

yüzbinlerce kişiye ihtiyaç duyan bir ekonomi, gereken işgücünü para uğruna başka bir ülkede toprağından binlerce kilometre uzakta çalışmayı göze alan yoksul insanlarda bulmuştur. Bu yoksul insanlar olmasaydı bugünkü Alman ekonomisinin varolup olmayacağına cevabı, işlevselciliğın yaklaşımının doğru olup olmadığına açıklamasını verir. Bu örnekte işlevselciliğın yaklaşımı yoksulluktan kurtulmayı başarabilen insanların nasıl olursa olsun vatanlarından çok uzakta zorluklara katlanarak iş bularak bunu başarabildikleri şeklinde olacaktır. Yoksulluğın işlevede işçi sıkıntısı çekilen bir zamanda bu eksikliğı karşılamak olarak ele alınacaktır.

Yine benzer şekilde günümüzde ABD'nin her sene 70 bin civarında yeşil kartlı vatandaş alması da aynı fonksiyonun kullanımınıdır. Ülkesindeki yaşam şartlarından memnun olan bir kişinin buna başvurmayacağı aşikardır. Alınan bu sonradan Amerikalıların benzin istasyonu ve ordu hizmeti gibi Amerikalıların çalışmayı sevmediğı düşük statüde işlerde çalıştırılması yoksulluğa bir fonksiyon görücü olarak bakıldığına delil olabilir. Kısacası işlevselci-bireyi suçlayan kuramlar bir eşitsiz yapılaşma olarak sınıfsal tabakalaşma sisteminin doğallığını kabul ederek en iyilerin seçilmesi yarışında kaybetmenin daha çok kişinin donanımsızlığından kaynaklandığını kabul ederler. Hatta sadece donanımsızlık olarak değil bazı kişilerin tembellikleri ve istismarlar gibi kötü niyetleri ile yoksulluk içinde bulduklarına kanaat getirirler. Bu anlayışa sahip olanlar yoksulların bağımlılık kültürünün bir parçası olduklarını öne sürerler.

Burada ilave etmek gerekir ki, bu işlevselci değerlendirmelerin bakış açısı daha çok yoksulluğın gördüğü fonksiyonu izah etmek açısından olaya yaklaşmaktadır. Yoksulluğın sorumluluğunun yine yoksula yüklenmesi bakış açısının bir sonucudur. İşlevselciliğın toplumu bir havaalanının çalışması gibi

gördüğünü düşünürsek bir bireyin neden pilot değil de yük taşıyıcısı olduğuyula pek ilgilenmeyeceği açıktır. O uçakların zamanında kalkmasıyla ilgilenecektir. Genel işleyiş üzerine odaklanmış bir bakış açısının parçanın sorununu yine parçaya mal edeceği ve bütüne odaklanmaya devam edeceği düşünülebilir. Bugün az sayıda sosyolog yoksulluğun bireysel açıklamalarını kabul etmektedir.¹⁷² Sosyologlar en azından yoksulluğu bireylerin özelliği olarak değil, aile yada topluluk gibi sosyal grupların özelliği olarak görürler. Hatta bazıları yoksulluğun bireysel açıklamalarının yoksulların çektiği adaletsizliği açıklamak için oluşturulmuş bir duman perdesi olduğunu savunurlar.¹⁷³

3.1.2. Çatışma Kuramı Etrafında Şekillenen Yoksulluk Teorileri

Çatışma kuramı çerçevesinde şekillenen sistem kaynaklı kuramlar olarak da nitelenen yoksulluk yaklaşımları, yoksulluğun kaynağının kapitalist sistem olduğunu ve bu sistem sürdüğü sürece yoksulluğun devam edeceğini öngörürler. Eylemin yapıya önceliği olduğunu ve yapısal bütünlüğün devamlılığının unsurlar arasındaki çatışma sayesinde süregeldiğini düşünürler. Yoksulluğa tabakaşma eşitsizliği kapsamında değinen çatışma kuramının çözümleyicileri toprak sahipliği üzerinden gelen efendi köle sınıfsal yapısının fabrika sahibi ve çalışan şeklinde devam ettiğini söylerler. Bu kuramın en önemli aktörü olan Karl Marx'ın eşitsizliğin tek kaynağı olarak sınıf faktörünü görmesi yoksullukta da nedenin sosyal yapıya bağlanmasıyla sonuçlanır. Şu belirtilmelidir ki yoksulluğun sosyolojisi gittikçe daha fazla çatışmacı

---

¹⁷² Giddens, *Sosyoloji*, s. 399; Giddens'in bu konudaki ifadeleri iki kuramı değerlendirmesi açısından fikir vermektedir. "Yoksulluğun nedenlerinin sadece toplum yapısında bulunduğunu görenlerin savlarını eleştirel olmayan bir biçimde kabul etmek konusunda temkinli olmalıyız. Böyle bir bakış açısı yoksulların yalnızca kendilerini içinde buldukları zor durumu edilgin bir biçimde kabul ettiklerini düşündürmektedir. Bu ise doğru olmaktan oldukça uzaktır."

¹⁷³ Oktik, "*Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar*", s. 30.

kuramla açıklanmaya çalışılmaktadır. Buna göre kaynakların adaletli bir biçimde dağıtılmaması nedeniyle yoksulluk varlığını sürdürecektir. Bu durumda aslında toplumun başarısızlığını gösterir. Bir çok çatışma kuramcısı toplumda yoksulluğun varlığını daha geniş yapısal güçlerle ve bilhassa tabakalaşma sistemiyle ilişkilendirirler. Yoksulluk yöneten sınıfın yararları doğrultusunda açıklanmalıdır. Yoksulluk üretim güçlerini elinde bulunduranların menfaatine hizmet etmek için vardır. Üretimi ellerinde tutanlar kapitalist kâr sisteminin devamını sağlarken bir yandan da çıkarlarını yani kârı en üst düzeye çıkarmaya çalışırlar. Bu kuramı savunanlara göre yoksul ulusların yoksulluğu da bu şekilde açıklanabilir. Yoksul uluslar bu çarkın varsıl uluslar lehine işlemesi nedeniyle yoksuldurlar. İki kutuplu bir dünyanın resmini çizen görüşe göre merkez ve çevre ülkelerin birbirini tamamladığı bir dünyada merkezin gelişmesi çevrenin yoksulluğunu doğurmaktadır. Şimdiye kadar çevre ve merkezden birbirine bir geçiş olmaması buna bir delil olarak kabul edilebilir. Bu noktada her ulus için ayrı bir tarihsel süreç olmadığı ve dünya tarihinin tek bir süreç olduğu şeklindeki Wallerstein'in itirazı da hatırlanmaya değerdir. Ancak bu itiraz çevre ülkelerden merkeze akan doğal kaynakları, ucuz işgücünü, emeğin artı değerini ve merkezden çevreye akan kontrolü, pahalı teknoloji ve ürünlerle ideolojiyi değiştirmez.¹⁷⁴

---

¹⁷⁴ Oktik, "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar", s. 35, 43; Onur Açar, *A Critique to Liberal -Conservative Approach to Poverty in Turkey: The Cases of Deniz Feneri Association and Social Assistance and Solidarity General Directorate*, The Degree of Master Science in the Department of Sociology, Middle of Technical University, Ankara 2009, ss. 49-68.

3.1.3. Modernleşme Teorileri ve Yoksulluk

Yoksulluğa genel modernleşme teorisi açısından bakıldığında özel yoksulluk teorilerinden çok da farklı olmayan yaklaşımların sözkonusu olduğu görülecektir. Modernleşme teorisini ortaya atanlara göre, ülkelerde az gelişmişlik ve yoksulluğun sebebi tamamen içseldir. O ülkenin kültürel değerleri, dini yapısı yoksulluğun temel kaynağıdır ve bu sebeple yoksulların yoksullukları kendi kusurlarıdır. Bu yaklaşım ortada bir yoksulluk kültürünün olduğunu, bunun da yoksul olan toplumun kültürel ve geleneksel yapılarından kaynaklandığını söylemektedir. Yoksulluğu doğuran içsel sebeplerden bir başkası da, bu ülkelerin siyasal başarısızlıklarıdır. Bu da, yolsuzluk ve kayırmacılık anlayışına, muhtaçlarla ilgili yapılacak girişimlerde akrabaların kayırılmasına, iş ve makam dağıtımında eş-dost ilişkisi partacılık vs. etmenlerin devreye girerek ehil olma ve liyakatin önüne geçmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Modernleşme teorisinin en önemli savunucularından biri olan Friedrich Hayek, yoksulluğa çözüm amaçlı düşünülen sosyal adaleti bir serap olarak tanımlamaktadır. Ona göre, sosyal adaleti sağlamak için oluşturacak kıstaslar gücü kim elinde bulunduruyorsa onun tarafından istismar aracı haline getirilir. Hayek, bundan dolayı bir “gelir dağıtımı” olmayacağını, devlet eliyle belli vergiler alarak muhtaçlara dağıtmasının mümkün olmayacağını belirterek, devletin müdahalesi bulunmayan “gelir dağılımı” kavramını savunmaktadır.¹⁷⁵

Modernleşme teorisine eleştiri getiren diğer teoriye bağımlılık teorisidir ve Marksist literatürü temel almaktadır. Bu teoriyi savunanlar, yoksulluğu dışsal

---

¹⁷⁵ Faruk Taşçı, *Sosyal Politika-Ahlak İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul 2011, s. 206-211.

sebeplere bağlamaktadırlar. Buna göre merkez ülkeler, gelişmiş sanayisi olan ülkelerdir. Ancak bu ülkeler konumlarını sadece kendi çabalarıyla elde etmemişlerdir. Bunu çevre ülkelerden gelen hammadde ve ucuz iş gücü üzerinden elde etmişlerdir. Çevre ülkeler bu bakımdan merkez ülkelere bağımlıdırlar. Yani merkez ülkelerin zenginlikleri arttıkça çevre ülkeler otomatik olarak yoksullaşmaktadır. Marksist literatür yoksulluğun giderilmesine yönelik sosyal politikaları da kabul etmez. Çünkü yoksulluk dediğimiz şeyin temelinde, sistemin kendisi vardır. Sistem varolduğu sürece yoksulluk ortadan kalkmayacaktır.¹⁷⁶

3.1.4. Yoksulluk Kültürü

Yoksulluğu açıklamaya çalışan sorumluluğu kişilerde bulan kuramlarla, sistemde bulan kuramların arasında duran bir yaklaşım vardır ki bunu her ikisinden de izler taşıyan bir anlayış olarak ele almak doğru olabilir. Daha çok işlevselci kuramın içinde değerlendirilen yoksulluk kültürü yaklaşımı Antropolog Oscar Lewis'in kavramsallaştırdığı ve akademik dünyaya kazandırdığı bir kavramdır. Lewis bu kavramı Meksika ve Porto Riko'lu kentli yoksullarla yaptığı alan araştırmaları ile ortaya koymuştur. O iki yıldan fazla bir zaman bu insanlarla beraber yaşamış, hayatlarını detaylarıyla incelemiş, aileleri 3 nesil üyeleriyle değerlendirme imkanı bulmuştur. Yoksulluk kültürü anlayışı Parsonscu bir kültür tanımına dayanır. İşlevselciliğe buradan eklemelendiğini söyleyebiliriz. Parsonscu anlamıyla kültür, bir gurubun ya da toplumun sahip olduğu veya onu niteleyen tekil ve içsel tutarlılığı olan bir değerler, kurallar, normlar, anlamlar ve semboller setidir. Kültür gecekonduları,

---

¹⁷⁶ Taşçı, *Sosyal Politika-Ahlak İlişkisi*, s. 218, 242.

yoksulları, Çerkezleri, Rusları, vb. niteleyebilir. Ancak kültürün bugün bu kadar tekil olduğu ve bir gurubu nitelediği kabul edilmemektedir.¹⁷⁷ Yoksulluk kültüründe farklı toplumlardaki yoksul yaşam biçimlerinin ortak özellikler taşıdığı tespiti yapılır. Bu ortak özelliklerin varlığı benzer koşulların benzer sonuçları doğurduğu genellemesine götürür. Bu, bireylerin içinden çıkamadığı bir yoksulluk alt kültürü inşa eder. Bu alt kültür yoksulluğa ait kendi norm ve değerleri olan farklı bir kültürdür. Yoksulluk kültürünün unsurları, bireysel düzeyde güçlü bir kıyıda kenarda kalma duygusu, çaresizlik, bağımlılık, aşağılık duygusu, görece az bir haz alma, şimdiki zamana yönelim, kadercilik ve teslim olma duygusudur. Bu unsurlar çerçevesinde Lewis somut yaşamda sorumsuz ve erken yaşta görülen cinsellik, babanın evi ve çocukları terk etmesi, anne merkezli yaşam ve aile gibi davranışların sıkça görülmesini bu kültürün özelliği olarak niteler. Yine bunlara ek olarak etkili toplumsal ve siyasal katılım eksiklikleri, toplumla ve temel kurumlarıyla bütünleşememe yoksulluk kültürünün belli başlı özelliklerindedir.¹⁷⁸ Bu özellikleriyle yoksulluk kültürü genel özellikleri yoksullarca içselleştirilen ve bir nesilden diğerine geçen eylemlere yol açan bir davranış belirleyicisidir. Birkez yerleşince çocuklar üzerindeki etkisi nedeniyle kuşaktan kuşağa sürdürülür. Çocuklar 6-7 yaşlarına gelince bu kültürün temel değer ve tutumlarını içselleştirmişler ve kendi çıkarları doğrultusunda durumlarını değiştirmek ya da karşılıklarına çıkacak fırsatları geliştirmek için psikolojik olarak donanmamışlardır. Yoksulluk kültürü bu anlamlarıyla kadercilik, teslimiyet gibi mekanizmalarla yoksulluğun sürekliliğini sağlamaktadır. Yoksulluk kültürü bir dönem yoksullukla eşanlamlı olarak ele

---

¹⁷⁷ Hüseyin Gül, Songül Sallan Gül, “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları* (Ed. Nurgün Oktik), Yakın Yay., İzmir 2008, s. 77.

¹⁷⁸ Lewis, *İşte Hayat*, s. LV.

alınacak kadar yaygınlaşmışsa da artık eleştirilebilmekte ve bu kadar popüler olmasının ardında devletin ve sermayenin mali yükünü ve sosyal sorumluluklarını hafifletme adına, yoksulluğun ekonomik boyutlarını ikincilleştirme ve yoksulları durumlarından dolayı suçlama niyetleri ile onları piyasaya ve geleneksel yapılara terketme çabalarının yattığı iddia edilmektedir.¹⁷⁹

Yine aynı şekilde bu yaklaşımın bir sakıncası ve zaafı olarak davranış ile tutum arasında ayırım yapmaması öne çıkarılmıştır. Buna göre yoksulluk kültürü yoksulların davranışlarını içinde buldukları koşullara bir tepkiden çok onların tutum ve değerlerinin bir ürünü varsaymaktadır. Halbuki bu insanların bir çok davranışı zorunluluklar tarafından şekillenmektedir. Mesela ABD’de siyahların evlenmeme davranışı evlenilebilecek iş sahibi bir aday yokluğuna değil, siyahi bir kızın ahlaki zayıflığına bağlanmaktadır. Benzer şekilde Türkiye’de de yoksul mahallerdeki kız kaçırma veya kaçma-alıkoymalar, suç olarak görülmekte ve cinsel sapkınlık olarak yorumlanmaktadır. Halbuki yoksulluk nedeniyle geleneğe uygun masraflı bir düğün yapamama gerçeği gözardı edilmektedir.¹⁸⁰ Bu çalışmanın nitel olarak sahaya yönelmesinin ve fark yaratmaya çalışmasının nedenlerinden biri de budur. Türk toplumunda da özellikle dini davranışlarda ve dinden beslenen toplumsal normların geçerli olduğu alanlarda, bireylerin tutum ve değerleri ile zorunluluklar karşısında şekillenen davranışlarda bir farklılık görülmesi kuvvetle muhtemeldir. Kişinin elindeki bir anket formuna vereceği cevaplar aklının ve gönlünün olması gerektiğini söylediği şeyler olacaktır. Ama zorunluklar karşısında davranışlar farklılık da gösterebilir. Bu aradaki sapmayı tespit etmek akademik araştırmaların

---

¹⁷⁹ Gül ve Gül, “*Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları*”, s. 74.

¹⁸⁰ Gül ve Gül, “*Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları*”, s. 77.

hedefi olmalıdır. Sözelimi emaneti zamanında teslim etmenin önemi konusunda formda “kesinlikle katılıyorum” veya “kesinlikle doğru” şeklinde bir şıkkı işaretleyen biri kendi ekonomik kısıtlı dünyasında bunu kişisel nedenlerle uygulayamayabilir. Evine ekmek almak veya borcunu zamanında ödemek ikilemi arasında kalan kişinin hangi nedenlerle bunu yaptığı ve dini tutumlarının bunda ne kadar etkili olduğu bir anket formu ile anlaşılacak kadar hassas ve derin bir konudur. Bu çalışmanın bunu başardığını iddia edemeyiz. Fakat bu tür çalışmalara ihtiyaç olduğu bir gerçektir.

Daha önce yoksulluğun kültür olarak tanımlanmasını eleştirmiştik. Bu eleştiriyi bir kenarda tutup yoksulluk kültürü tartışmalarına geri dönersek bizce bu yaklaşımın önemli bir katkısı iki görüşü birleştiren bir çözümlenme olmasıdır. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi aslında yoksulluk ne tamamen bireyin sorunluluğundadır ne de tamamen sistem kaynaklı bir sorundur. Yapıyı da bireyi de yoksullukla mücadele için uygun hale getirmek gerekmektedir. Bizce yoksulluk kültürü bireyin sarmalandığı toplumu izah etmesi açısından çatışma-sorunu sistemde arayan kuramın, toplumun alt kültürü olarak bireyler tarafından bu kültürün inşa edildiğini izah etmesi açısından işlevselci-bireyi sorumlu tutan kuramın açıklamalarını tutarlı hale getirir ve iki kuramın bileşimini sunar. Yoksulluk kültürü denilebilecek bir davranışlar örüntüsünün varlığı bir yere kadar kabul edilebilir ancak bizi “yoksulluğun oluşumunda tüm toplumun mesela bir orta sınıf üyesinin sorumluluğu var mıdır?” veya “yoksulluk içinde doğan insanlar davranış kalıplarını ve yoksullukla mücadele stratejilerini kendileri her seferinde yeniden mi keşfediyorlar veya kuruyorlar?” sorularının cevabına götürmez. Fakat onun bu kapsayıcı yaklaşımı, olgunun anlaşılmasında bize çok faydalar sağlayabilir. Bu

faydayı yoksulluk kültürünü Giddens'in yapılaşma kuramı çerçevesinde okuduğumuzda daha iyi anlayabiliriz.¹⁸¹ Bu kurama göre bireyler yapı içinde bu kültürü hem yaşarlar hem de inşa ederler. Yoksulun bu sarmal içinde kendini bulması onun suçu değildir. Fakat bu kültürden çıkması sadece sarmalın düzeltilmesi ile olmayabilir, bireysel çabalar da gerekir. Bu çabanın oluşması için bir bireysel farkındalık gerekir. Farkındalığı tetikleyecek olan faktörün eğitim olduğu ve onun da bir sistem sorunu olduğu tartışmanın ne kadar girift olduğunu görmemiz açısından önemli bir noktadır.

Çiğdem de yoksulluk ve dinselliği ele aldığı çalışmasında yoksulluk kültürünü yoksulların bir kültürü olarak ele alır. Buna göre yoksullar, kültürün de dahil olduğu toplumun genel hayat standartlarıyla ve bu standartların genel maddi çerçevesiyle ilişki kuramama halinden dolayı alternatif ve kendine özgü bir kültür inşa ederler.¹⁸² Yani bir zorunluluktan dolayı bu kültür oluşur. Bu inşanın bir bilinçle ve amaçlı olarak oluşturulduğu iddia edilemez. Ama yoksullara ait bir yaşam kültürünü izah etmesi açısından son derece güçlü bir açıklama olarak kabul edilebilir. Bizim, konunun açıklaması açısından olumlu bir basamak olarak gördüğümüz yoksulluk kültürü tartışmalarına olumsuz eleştirilerde olmuştur. Yoksulluk kültürü yaklaşımı, ABD sağı tarafından yaygın bir biçimde benimsenmiş ve yoksulluğun, yoksulların “suçu” kendini sürekli yeniden üreten bir yaşam tarzı olduğu yolundaki argümanlara destek olarak yaygın biçimde kullanılmıştır. Böylelikle bu tez, refah devletinin temel fonksiyonlarından olan yoksulluk yardımlarının kısıtlanmasını öngören neo-liberal politikalara da gerekli malzeme sağlamıştır. Bu arada

---

¹⁸¹ Ali Esgin, *Giddens Sosyolojisi*, Anı Yay. Ankara 2005, s.143-144.

¹⁸² Çiğdem, “Yoksulluk ve Dinsellik”, s. 141.

yoksulluğu, kendine özgü psikopatolojisi olan bir kültür ya da alt kültür olarak tanımlama girişiminin, yoksulluğun ardında yatan yapısal nedenleri perdelemesine izin verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Oscar Lewis'in yoksulluk kültürü ile kapitalizm arasında kurmuş olduğu ilişki bu durumu net bir şekilde açıklamaktadır. Lewis, yoksulluk kültürünü kapitalizmin alt kültürü olarak biçimlendirmektedir.¹⁸³ Yoksulların sınıf bilincine ulaştıklarında veya sendikal örgütlerin aktif üyeleri haline geldiklerinde veyahut dünyaya karşı uluslararası bir bakış açısına sahip olduklarında, yoksul olsalar da, yoksulluk kültürünün bir parçası olmaktan çıkacakları öngörülür. Yoksulları örgütleyen ve onlara umut veren, dayanışmayı etkin biçimde teşvik eden, daha geniş gruplarla özdeşleşme olanağı sunan her hareketin, yoksulluk kültürünün psikolojik ve toplumsal çekirdeğini kıracağı ileri sürülmektedir.¹⁸⁴ Burada dinin yoksulları bir sınıf bilincine ulaştırdığı, onları inananlar topluluğunun birer ferdi haline getirdiği ve evrensel bir bakış açısına ulaştırdığı kabul edilebilir. Sadece yoksulları değil tüm toplumu örgütleyen ve onları bir dayanışma hareketinin içine sokan, yoksulu zenginle kaynaştırma fırsatı sunan dinin de yoksulluk kültürünün psikolojik ve toplumsal çekirdeğini kopardığı kabul edilmelidir. Buradan hareketle daha dindar toplum yapısına sahip insan topluluklarında yoksulluğun ezici ve insan haysiyetine zarar verici, onu yalnızlığa ve duygusal kırıklığa iten etmenlerin azalmasını beklemek yanlış olmayacaktır. Nitekim daha önce açıkladığımız gibi Lewis'de herhangi bir dinsel, barışçı, ve ihtilalci hareketin yoksulluk kültürünün psikolojik ve sosyal nüvesini bütünüyle tahrip edeceğini söylemişti.¹⁸⁵

---

¹⁸³ Sibel Özbudun, "Kitlese Bir Yoksulluk Kültürü mü?", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, TODAİE Yay., Ankara 2002, s. 61.

¹⁸⁴ Özbudun, "Kitlese Bir Yoksulluk Kültürü mü ?", s. 61.

¹⁸⁵ Lewis, *İşte Hayat*, s. LVII.

Şenses, yoksulluğun nedenlerini ayrıntılı olarak inceledikten sonra yoksulluğun nedenlerini her toplum-toplulukta her zaman ve her koşulda genel geçer etmenler olarak değil, zaman içinde bir yerden bir yere ve değişik kesimler arasında değişiklik gösteren ancak birbiriyle ilişkili ve birbirini besleyen etmenler dizisi olarak değerlendirmek gerektiği sonucuna varmaktadır.¹⁸⁶ Buna göre Türk toplumunda ortaya çıkan yoksulluğu çözümlene açısından kültürel değerlerin baş mimarı olan dinin, bireylerdeki ve toplumdaki yoksulluk algılarına, bu algılar sonucunda ortaya çıkan toplumsal desenlere eğilmeye ihtiyaç vardır. Dinin etkin olduğu her toplumda bütün sosyal olayların din ile ilişkili olacağı muhakkaktır. Bu bağlamda dindar bir yapısı olan güney Amerika ülkelerinde sosyalizmin yayılmasında bile din ile bağlantı kurulması, bu tespiti destekler.¹⁸⁷

Her ne kadar yukarıda yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının yaşanılan yoksulluğu anlamak noktasında faydalı olabileceğini söylesek de bu kavramın bazı sakıncaları olabileceğini de belirtmeden geçmek doğru olmayacaktır. Yukarıdaki eleştirilere ek olarak şunları söyleyebiliriz. Yoksulluğun bir kültüre dönüşeceği ve ahlaki bir dejenerasyona yol açıp rüşvet almak, sözünden dönmek, yalan söylemek gibi sonuçlar doğuracağı şeklindeki kuramsallaştırmalar bir tüketim kültürü çağında tüketememenin özür sayıldığı bir ortamda üretildiği için dikkat edilmesi gereken savlardır. Çünkü bu savlar içinden bakılan kültürün değer yargılarını da içinde barındırabilir. Örneğin bugün yoksulluk kültürünün özelliğiymiş gibi gösterilen birçok şeyin aslında ortanın üstü sayılan varlıklı aileler arasında daha yaygın

---

¹⁸⁶ Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, s.216.

¹⁸⁷ Dindar Güney Amerika ülkelerinde sosyalizmin yayılmasında sosyalizmin Hristiyanlığın aksiyoner hali olduğu ve sosyalizmin sevgi demek olduğu işlenerek sosyalizm tabana yayılabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Judith Soares, "Religion and Poverty in the Caribbean", *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 20, Taylor & Francis Group, ISSN 1040-2659.

olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira cinsellikle erken tanışma, devlete karşı yükümlülüklerinde nizami davranmama gibi birçok gayri ahlaki davranış Türkiye toplumunda gelir düzeyinin daha yüksek olduğu ailelerde daha çok görülebilmektedir. Bunun yanında ekonomik duruma dayandırılan bir kültür söyleminin yoksulluk gibi bir olgunun sebebi veya sonucu olan durumların birbirine karıştırılmasına, sonuç olanın sebep, sebep olanın sonuç gibi görülmesine neden olabileceği düşünülmelidir. Bunun yanında bir zenginlik kültürü veya orta gelir kültüründen söz edilmezken yoksulluk kültüründen bahsedilmesinin bir indirgemecilik veya küçük görme yargısı taşıyabileceği düşünülmelidir.

4. Kütahya İline Genel Bir Bakış

4.1. İlin Coğrafi Yapısı

Kütahya, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer alır. İç Anadolu Bölgesi ile denize kıyısı olan Ege Bölümü arasında geçiş alanıdır. İl 11.875 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye topraklarının yaklaşık % 1,5'ini kaplamaktadır. Kütahya, kuzeyinde Bursa, kuzeydoğusunda Bilecik, doğusunda Eskişehir ve Afyon, güneyinde Uşak, batısında Manisa ve Balıkesir illerimizle çevrilidir. Kütahya ili; Ege Bölgesi'nde yer almasına rağmen, denizden uzaklık ve yükseltiye bağlı olarak iklimi kıyı Ege'den daha farklıdır. Kütahya ve çevresinin iklimi Ege, Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri arasında bir geçiş tipidir. İklim ve sıcaklık şartları bakımından, her üç bölgenin özelliklerini taşır. Sıcaklık şartları İç Anadolu, yağış şartları Marmara Bölgesi tesiri altındadır. Doğal bitki örtüsü Akdeniz, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinin özelliklerini taşır. Kütahya'da kuru ormanlar çoğunluktadır. Bunu bozkır bitki toplulukları takip etmektedir. Ormanları, daha çok dağ

eteklerindeki platolarda yer alır. Yerleşim birimlerine yakın ormanlık alanlar çeşitli amaçlarla bilinçsizce tahrip edilmiştir. Buna karşın il arazilerinin % 52,97'sini ormanlık alanlar oluşturmaktadır. Kütahya il merkezi ve doğusu II. derece deprem kuşağı, merkezin batısında yer alan ilçeler I.derece deprem kuşağı içerisinde yer almaktadır. Bu fay hatlarının sonucu olarak, yeraltı sıcak suları bakımından güçlü bir potansiyele sahiptir. Kütahya ilinin arazi yapısında kireç taşı, kil, kum taşı tabakaları oldukça yaygındır. Kütahya ilinde ortalama yükselti 1.200 metredir. Dağların ve platoların ağırlıkta olduğu ilde yeryüzü şekillerinin % 57,5'ini dağlar, % 11'ini ovalar, % 31,5'ini platolar oluşturmaktadır. Kütahya tek kütleli dağlardan ve sıradağlardan oluşan yeryüzü şekillerinden ibaret değildir. Dağların uzanış biçimleri sistematik dağılışı göstermez. Kütahya; kuzeydoğusunda Türkmen Dağı, batısında Karlık Tepe, kuzeybatısında Eğrigöz Dağı, güneybatısında Şaphane Dağı, güneyinde Murat Dağı ile çevrilidir. İlin önemli ovaları, Kütahya Ovası, Yoncalı Ovası, Köprüören Ovası, Aslanapa Ovası, Altıntaş Ovası, Tavşanlı Ovası, Örencik Ovası ve Simav Ovasıdır. Bir çok küçük çaplı baraj göleti vardır ancak zikredilmesi gereken en önemli barajı bir kısmı Eskişehir topraklarında kalan porsuk barajıdır. Bir çok küçük çaplı akarsuda ilin içinde doğar ve nihayete erer. Yine bunların içinde kayda değer olanı porsuk çayıdır.¹⁸⁸

4.2. Tarihi Bilgiler

Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer alan Kütahya, bilinen tarihi içinde Hitit, Frig, Lidya, Makedonya, Roma, Bizans, Selçuklu, Germiyanogulları ve

---

¹⁸⁸ <http://www.zafer.org.tr/bolgemiz/tr33-bolgesi/kutahya.html>;
http://www.kutahya.gov.tr/tab_icerik.php?cat=cografya (Erişim 10.04.2014).

Osmanlı Dönemi uygarlıklarıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne ulaşmıştır. Kütahya ili sınırları içinde kalan topraklarda yerleşen ve adı bilinen en eski halk Hitit'lerdir. Buna rağmen çevredeki Arkeolojik buluntular ilin yerleşim tarihini çok daha eskilere, ilk çağlara değin götürmektedir. Kütahya için kesin bir kuruluş tarihi verilememekle birlikte; Hitit metinlerinde geçen Assuva tarihiyle ilgili IV. Tuthaliya (M.Ö. 1256–1220) yıllıklarına dayanarak M.Ö. II. binin ortalarında kurulduğu söylenebilir. Kütahya, bugün de işletilen zengin maden yatakları dolayısıyla tarihin her devresinde ilgi görmüş, bu sayede geniş ticaret yollarına sahip olmuş, hızla gelişmiştir. Malazgirt Zaferi'nin ardından XI. yüzyılın sonunda Türk uygarlıklarıyla tanışan Kütahya, Germiyanoglu Beyliği'ne başkentlik yapmış olup Osmanlı Devleti bu topraklar üzerinde kurulmuştur. Roma İmparatorluğu'nun önemli şehirlerinden biri olan ve bu imparatorluğun parçalanmasıyla da Bizans'ın bir parçası haline gelen Kütahya, Melik Mansur'un 1074 yılında şehri fethetmesiyle Anadolu Selçuklularının egemenliğine girmiştir. Bundan sonra bir uç şehri (sınır şehri) hüviyetine bürünen il 13. yüzyılın sonlarından itibaren kendisiyle özdeşleşen Germiyanogulları Beyliği'nin merkezi olmuştur. 1429'da 2.Yakup Bey'in vefatından sonra bölge kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. İlk zamanlar sancak merkeziyken 1451'de Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olan Kütahya'da Kanuni'nin oğulları Şehzade Bayezid (1542-1558) ve (Sultan II.) Selim (1558-1566) valilik yapmışlardır. 1511'de Safavilerin Anadolu'da yaptıkları bölücülük sonucunda çıkan Şahkulu ayaklanması Kütahya'ya kadar yayılmıştır. 1833'te Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Kütahya'yı işgali ve aynı yıl imzalanan Kütahya Antlaşması ile şehri terk etmesi dönemin kayda değer olaylarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar imparatorluğu oluşturan 34

beylerbeyliğinin içerisinde Rumeli Beylerbeyliği'nden sonra en önde gelen Anadolu Beylerbeyliği'ne merkezlik etmiş olan il, Cumhuriyet Dönemi'nin başlangıcında da milli varoluş mücadelesine şahitlik etmiştir. Eskişehir-Dumlupınar Muharebeleri bu coğrafyada cereyan etmiştir.

Kültürel özelliklerine baktığımızdaysa ateşte açan çiçek olarak tasvir edilen çinisiyle dünyaca meşhur olan ilde Avrupa ve Dünyadaki ilk ve tek Çini Müzesi bulunmaktadır. 13 Temmuz 1766'da çini işçileriyle tarihte bilinen en eski toplu iş sözleşmesi de Fincancılar Esnafı Anlaşması adıyla bu il de imzalanmıştır.

1849'da Osmanlı Devleti'ne sığınan Macar bağımsızlık hareketinin önderi Lajos Kossuth ve beraberindeki 56 mülteci, 1850-1851 yıllarında Kütahya'da konuk edilmiştir. Lajos Kossuth'un Kütahya'da kaldığı ev 1982 yılında müze haline getirilmiştir.

1867'de Hüdavendigâr Vilayetine bağlı bir sancak merkezi olan Kütahya, 8 Ekim 1923'te vilayet olmuştur. İlde bulunan Aizonai Antik kenti dünyanın ilk borsasına ev sahipliği yapmıştır. Zeus Tapınakları içinde Dünya'da en sağlam korunagelmiş tapınakta bu Antik kentte bulunmaktadır. Osmanlı coğrafyasını baştanbaşa gezen ve Seyahatname gibi bir eser bırakan Evliya Çelebi de aslen Kütahyalıdır. Turizm açısından baktığımızda, Frigya Vadisi ilde önem arz eden başka bir yerdir. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi ve onun nenesi Hayme Ana adına yapılmış anıtlar ve Başkumandanlık Tarihi Milli Parkıysa kentte milli duygulara hitabeden tarihi turistik yerlerdendir.

Şehrin adı konusunda çeşitli iddialar vardır. Eski kaynaklara, sikke ve yazıtlara göre Kütahya'nın antik dönemdeki adı "Kotiaieion"dur. Ünlü Antik Çağ Coğrafyacısı Strabon bu adın, "Kotys'in Kenti" anlamına geldiğini belirtmektedir.

Kotys, Trakya'da yaşayan Odrisler'den olup, Romalılar'ın M.S. 38'de Anadolu'ya gönderdiği bir komutanın adıdır. Kütahya Müzesi'nde bulunan bir sikkede bu ad "Koti" olarak geçmektedir. Kütahya adı, eskisine benzetilerek Türkler tarafından verilmiştir. Kütahya Osmanlı mimarisinin güzel örnekleriyle donatılmış, çeşme, köprü, cami, medrese, han ve hamamlarla imar edilmiştir. Selçuklulardan bu yana devam eden çini sanatı Osmanlı döneminde en parlak devrini yaşamıştır.

4.3.Ekonomik Yapı

Işık ve Pınarcıoğlu günümüzde yoksulluğun kıtlık yoksulluğundan sistem yoksulluğuna döndüğünü iddia etmişlerdi. Haklılık oranı yüksek bu iddia çerçevesinde Kütahya ilinin ekonomik göstergelerine değinmekte fayda vardır. Kütahya'nın sahip olduğu toplam tarım alanı 409.488 hektar olup yüzölçümünün %34'ünü oluşturmaktadır. Bu oran Türkiye genelinde % 31,3 iken Kütahya'da daha fazla olması tarımın İlin önemli bir geçim kaynağı olduğunu göstermektedir. Sulanan tarım alanlarının azlığı nedeniyle tarım alanlarının yaklaşık %96'sında hububat ekimi yapılmaktadır. Tarla ürünleri arasında buğday, arpa, nohut, fiğ (kuru ot) ve pancar önemli tarımsal ürünler olarak öne çıkmaktadır. Sebze ve meyve üretimi ise ancak %4 gibi küçük bir alanda yapılabilmektedir. Sebzelerden domates, sivri biber ve salatalık, meyvelerden kiraz, elma, vişne ve kestane önemli katkı sağlayan ürünler olarak göze çarpmaktadır. Tarım alanlarının ancak %14'ü sulanabildiği için ürün çeşitliliği görülmemektedir.

Kütahya için önemli bir geçim kaynağı da hayvancılık olup 140.000'in üzerinde büyükbaş, 400.000'den fazla küçükbaş ve 1 milyon civarı kümes hayvanı varlığı mevcuttur. Kanatlı hayvan varlığında Tavşanlı başı çekerken Simav et tavuğu

üretiminde önde gelmektedir. Kütahya'nın çoğu yöresinden anayol geçmediği için hastalıklara ari bölge olmasını sağlamakta ve bu durum tavukçuluk yapılması için bir fırsat oluşturmaktadır. Büyükbaş hayvanlardaki ıslah çalışmaları neticesinde kültür ırkı hayvan sayısında artış gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye ortalamasının çok üzerinde süt veriminin elde edilmesi sağlanmıştır.

Tavukçuluk, seracılık ve organik tarım için uygun ekolojinin varlığı ve jeotermal kaynakların kullanılabilir olması öne çıkan fırsatlardandır.

Kütahya İli yer altı kaynakları bakımından zengin illerden biri olup, aynı zamanda Türkiye için stratejik öneme sahip madenleri de sınırları içerisinde barındırmaktadır. 36 çeşit madene sahip olan Kütahya'da öne çıkan madenler bor, manyezit, gümüş ve linyittir. Türkiye'nin, Dünya rezervinin büyük bir bölümünü elinde bulundurduğu bor madeninin 1.681.474.000 ton rezervi Kütahya İli sınırları içerisinde, Emet ilçesinde yer almaktadır. Manyezit açısından da oldukça zengin bir il olan Kütahya'da, Türkiye manyezit üretiminin büyük bir bölümü yapılmaktadır. Merkez ve Tavşanlı ilçelerinde halen işletilmekte olan çok sayıda manyezit yatağı vardır. Türkiye'de işletilen tek gümüş yatağı Kütahya İli Gümüşköy yatağıdır.

Kütahya İli zengin linyit potansiyellerine sahip olup, bu durum ildeki sanayinin gelişiminde çok önemli rol oynamaktadır. Kütahya'daki linyit madeni ve termik santraller önemli bir istihdam kaynağı yaratmaktadır. Özellikle Tunçbilek ve Seyitömer yörelerindeki linyit sahaları en önemli yataklardan olup, Seyitömer ve Tunçbilek Termik santrallerinin linyit ihtiyaçları buralardan karşılanmaktadır. Seyitömer ve Tunçbilek'te bulunan termik santrallerin kurulu kapasitesi 965 MW'dir. Jeotermal kaynaklar açısından da zengin olan Kütahya İlinde, bu kaynaklardan konut ısıtılması ve termal turizmde faydalanılmaktadır.

Kütahya ili sanayi açısından madencilik ve seramik sektörleri konusunda önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte özellikle son yıllarda otomotiv sektörüne ait firmalar da kente gelmeye başlamışlardır. Kentte faal durumda olan 1 adet OSB bulunmaktadır. Kütahya OSB’de Haziran 2010 itibariyle 3.000’in üzerinde istihdam yaratılmıştır.

Kütahya’daki en önemli sanayi yatırımları TKİ Seyitömer ve Garp Linyitleri İşletmeleri, Kütahya Porselen A.Ş., Güral Porselen A.Ş., ile Gürok Turizm ve Madencilik A.Ş., Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş., Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü Emet Bor İşletmeleri, Seher Tekstil A.Ş., KÜMAŞ, Altın Çini ve Seramik A.Ş., Gimsan Gediz İplik ve Mensucat Sanayi A.Ş., Artcraft , Tarhan Madencilik San. Tic. A.Ş., Yılmazlar Madencilik San. Ve Tic. Ltd. ,Kros Otomotiv San. Ve Tic. A.Ş.,Orcia Otomotiv Yan Sanayi A.Ş., Martur Sünger ve Koltuk San. A.Ş. olarak sayılabilir.

2008 döneminde Kütahya`ya ait kişi başına düşen ihracat miktarı 202 dolar iken, kişi başına düşen ithalat miktarı 161 dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarım ve ormancılık, madencilik ve taşocakçılığı ile imalat sektörlerinde gerçekleştirilen ihracatın toplam değeri 114 milyon 374 bin dolardır. Tarım ve ormancılık, madencilik ve taşocakçılığı, imalat ve toptan ve perakende ticaret sektörlerinde gerçekleştirilen ithalatın toplam değeri 91 milyon 86 bin dolardır.

Kütahya`da 2009 yılında kurulan ticaret unvanlı işyeri sayısı 217, şirket ve kooperatiflerin sayıları 167 olup, il merkezindeki ticaret ve sanayi odalarına kayıtlı üye sayısı 2095`dir. T.S.O.`sına kayıtlı olan üye sayıları bakımından öne çıkan ilk 5 sektör Otomotiv, Ulaştırma ve Akaryakıt , Gıda Ticareti, Mühendislik ve Teknik Hizmetler, Finans, Sigorta, Emlak ve Kuyumculuk, Yapı ve Yaşam şeklinde

sıralanabilir. Firmalar ağırlıklı olarak “birinci nesil aile şirketi” görünümünde olup, profesyonel yönetici istihdamı oldukça düşük, dolayısıyla kurumsallaşma yetersiz düzeydedir. Beşer yıllık periyodlar dikkate alındığında, 1990 yılı sonrasında yeni kurulan firma sayısında genel anlamda artış eğilimi gözlenirse de, yıl bazında aynı eğilim gözlenmemektedir. Son 20 yıllık dönemde, 2005-2009 yılları arasındaki 5 yıllık dönem hariç, hiçbir dönemde yeni kurulan firma sayısında 5 yıl boyunca artış görülmektedir. Firmalar ağırlıklı olarak tüketim malı üretimi yapmakta, sektörel dağılımda ilk sırayı gıda alırken, ikinci ve üçüncü sırada maden-toprak ve yapı sanayi firmaları gelmektedir.

Buna ek olarak Kütahya’da öne çıkan ekonomik faaliyetler; metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı, madencilik ve taş ocakçılığı, ağaç ve ağaç mantarı ürünleri (mobilya hariç) imalatı; saz, saman ve benzeri malzemelerden, örülerek yapılan eşyaların imalatı şeklinde sıralanmaktadır.¹⁸⁹

4.4. Kütahya Hakkında Genel bilgiler

Kütahya ili toplam nüfusu 572.000, merkez ilçe nüfusu ise 235.685’tir. Merkez ilçe dâhil 11 adet ilçe bulunmaktadır. Merkez ilçeden sonra nüfusu en fazla olan ilçe 100.911’lik nüfusuyla Tavşanlı’dır. Tavşanlı İlçesini 69.946’lık nüfus ile Simav ilçesi izlemektedir. İl nüfusunun 381.260’si il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, 189.933’ü belde ve köylerde yaşamaktadır. Nüfus artış hızı binde eksi 2.4 dür. Bu bir küçülmeye işaret etmektedir.¹⁹⁰

---

¹⁸⁹ <http://www.kutahyasanayi.net/2014/index.php?;>
<http://www.zafer.org.tr/bolgemiz/tr33-bolgesi/kutahya;>
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/index.aspx> (Erişim 10.04.2014).

¹⁹⁰ http://www.kutahyanufus.gov.tr/ortak_icerik/kutahyanufus/Kas%C4%B1m%20Ay%C4%B1%20T%C4%B0K%20%C4%B0statistikleri.pdf (Erişim 10.04.2014).

Gelişmişlik endeksinde il Uram rekabetçilik endeksi sonuçlarına göre Türkiye’de 45. Sıradadır.

Kütahya istihdam olarak Türkiye ve bölge ortalamalarının üzerinde bir istihdam oranına sahiptir. Bölgede en az işsizliğin yaşandığı bölge olarak göze çarpmaktadır.¹⁹¹ Buna karşın bölgenin en çok göç veren ili olma özelliğini de taşımaktadır. Buna sebep olarak çalışma hayatının zengin seçenekler sunamaması ve ücret düşüklükleri gösterilebilir. İş imkanlarının varolmasına karşın asgari ücretin zemininde belirlenen ücretler nüfusun nispeten yakın olan Bursa, İstanbul ve İzmir gibi büyük illere göç etmesine sebep olmaktadır. Nitekim göç verilen iller sıralamasında da ilk üç sırayı bu iller almaktadır.¹⁹² Ancak son yılların verileri işsizlik oranında bir artış olduğunu işaret etmektedir. İşverenlerin işçi bulamamaktan yakındıkları ve hatta doğu illerinden aileleriyle birlikte işçi transferlerinin sözkonusu olduğu, ilin sanayi platformlarında dile getirilen gelişmelerdir. Buna karşın rakamlardaki artış bireylerin asgari ücretli seçenekler karşısında kayıt dışı işlere, tarıma hayvancılığa vb. sektörlere yönelmeleri ile açıklanabilir. Akla gelebilecek nedenlerden olan Suriyeli istihdamı pek mümkün gözükmemektedir çünkü ilde çok fazla Suriyeli yoktur. Yardımlaşma derneklerinde çalışanların dile getirdiği iddialar ise ücretlerin düşüklüğü ve işlerin ağırlığı karşısında sosyal yardımlardan yararlanmak için işsizliğin tercih edildiği yönündedir. Okullaşma oranları olarak Türkiye’nin en yüksek okullaşma oranlarını yakalayan Kütahya eğitim ortamıyla, öğretmen sayıları ile ve öğretmen başına düşen öğrenci sayıları ile

---

¹⁹¹ *Göstergelerle TR 33 Bölgesi*, Zafer kalkınma Ajansı Yayını, <http://www.zafer.org.tr/bolgemiz/tr33-bolgesi/gostergelerle-tr33-bolgesi.html>, s. 13,57. (Erişim 10.04.2014).

¹⁹² *Göstergelerle TR 33 Bölgesi*, Zafer kalkınma Ajansı Yayını, <http://www.zafer.org.tr/bolgemiz/tr33-bolgesi/gostergelerle-tr33-bolgesi.html>, s. 11. (Erişim 10.04.2014).

Türkiye ortalamalarının üzerindedir ve ideal bir görüntü vermektedir. Sistemde değişikliklere gidilmiş olmasına rağmen veri sağlaması açısından yeşil kart sayısına baktığımızda son kayıt yılı itibarıyla 31.873 kişi ve % 5,3'lük yeşilkart sayısı ile bölgenin en az yeşil kart sahibi ili konumundadır. Burada kentin gelir durumunu ortaya koymak açısından genel sağlık sigortası verilerine gözetmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Her ne kadar değişikliğe gidilmiş olsa da bu verilerin bir kentin genel durumunu yansıtacağı düşünülebilir. Kütahya merkez ilçede 2013 verileri itibarıyla herhangi bir sosyal güvenlik birimi ile irtibatı olmayan ve gelir testi yaptıran 6439 kişinin bulunduğu görülmektedir. Bunlardan 4097 kişinin hiçbir gelirinin olmadığı ve primlerini devletin ödediği bildirilmektedir. En düşük prim olan 40 tl'yi ödeyen kişi sayısının 2198 olduğu görülür. Diğer 2 üst prim dilimini ödeyen toplam kişi sayısı ise 144 dür. SYDF'den kömür yardımı alan aile sayısı 2747 dir. 1316 aileye ramazan ve kurban bayramlarında nakdi yardım yapılmaktadır. 553 kişi özürlü aylığı almakta, 29 kişi ise özürlü yakını olarak bakım ücreti almaktadır. 575 kişi yaşlı aylığı, 582 kişi şartlı eğitim desteği, 256 kadın ise dul aylığı almaktadır. Bu şekilde SYDF'den sabit maaş alanların sayısı 1995'dir. SYDF'den yardım alanlar adına açılan toplam dosya sayısı ise 5300'ü bulmaktadır. Son yıllarda kente gelen yabancı uyruklulara verilen nakdi ve ayni yardımlar ise bunların dışındadır.¹⁹³

Kütahya 65 belediye mahallesinden oluşmaktadır. İlin genişlemesiyle yakın köylerde belediye mahallesine dönüştürülmüştür. Nüfusun çoğunluğu çevre ilçe ve köylerden gelen göçle oluşmuştur. Bunun yanında doksan üç harbinden kurtuluş savaşına kadar bir balkan Türkü göçü de olmuştur. Bu nüfus bölge halkı tarafından muhacir olarak isimlendirilmektedir. Daha önceden burada olan halk da kendine

---

¹⁹³ Veriler SYDF'den alınmıştır.

manav demektedir. Bu iki kesim arasında tamamen bir kaynaşma vardır. Halk arasında bir probleme rastlanmaz. Balkan göçmenlerinin geldiği ağırlıklı bir gölge yoktur. Yerleşim olarak Kütahya ili Afyon Tavşanlı yolu istikametinde uzun bir yerleşime sahiptir. Ova'nın şekli ve sanayi kuruluşları ile askeri kışlaların merkez olarak nitelenebilecek konumlara yerleşmesi bunda etkili olmuştur. Merkez olarak nitelenebilecek mahalleler Yıldırım Beyazıt, Lala Hüseyin Paşa, Meydan, Fatih, Cumhuriyet, Yenidoğan, Yunus Emre, 75. Ve 100. Yıl mahalleleridir. Yoksulluğun daha çok gözlemlendiği, yardım derneklerinin yardımlarının daha çok yöneldiği mahalleler ise Bahçelievler, Gaybi efendi, Sultanbağı, Vefa, Osmangazi, Balıklı, Paşamsultan, Maltepe, Gültepe mahalleleridir. Kentin yeni yapılaşan yaşam alanları ise Zafertepe, Dumlupınar-spor kent, ve Akkent Toki mahalleleridir. Buna karşın kentin her mahallesinde yoksulluk içindeki ailelere de rastlamak mümkündür.

Kütahya'nın muhafazakar yapısının tesiriyle her devir iktidara yakın duruşları kentin sanayi kuruluşları açısından zenginleşmesini sağlamıştır. Azot tesisleri, Eti gümüş işletmeleri, Seyitömer Linyit ve termik işletmeleri, Şeker Fabrikası, Kümaş işletmeleri bunlar arasında sayılabilir. Şehrin yaşlı nüfusunun büyük çoğunluğu ya bu işletmelerden emekli olmuş veya dolaylı olarak bunlarla geçimlerini sağlamışlardır. Fakat son zamanlarda başvurulan özelleştirme politikaları sebebiyle bu işletmelerin özelleştirilmesi nedeniyle buralarda çalışmak cazibesini kaybetmiş adeta bir mahkumiyete dönüşmüştür. Bu hazırbulmuşluk şehrin kaderini de etkilemiş, zamanında hazır iş imkanlarının bulunuyor olması girişimcilik ve yeni sektörlere yönelmeye engel olmuş, dolayısıyla özel sektörün gelişmesini de etkilemiştir. Şehrin son yıllardaki durgunluğu bu sebebe bağlanabilir. Şehrin yoksul mahalleleri çoğunlukla ateşli ocakçılık olarak tanımlanan çini işletmelerinde ve diğer

sektörlerde çalışan işçilerin yaşadıkları yerlerdir. Bu mahalleler nispeten eski evlerden oluştuğu ve kiraların ucuz olması nedeniyle yoksul ailelerinde ikamet ettikleri yerlerdir. Şehir merkezinde kiralar 500-800 lira arasında değişirken bu mahallerde kiralar 200-400 lira arasındadır. Şehirde doğalgaz kullanılmasına rağmen bu mahalleler soba kullanımının yaygın olduğu yerlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

*“Eğer yarasına merhem sürüp önüne biraz dünyalık koymayacaksan,
yoksula “Nasılsın” deme.”*

Şeyh Sadi Şirazi

Bu bölümde mülakatlardan elde edilen veriler çerçevesinde bulgular sunulmuştur. Değerlendirmeler yapılırken yaşanan tecrübeler çerçevesinde gözlemlere de yer verilmiş, katılımcıların ifadeleri ağızlarından çıkan ifadelerle sunulmuş, literatür ve dini boyutlarıyla ilişkilendirilmiştir. Katılımcının yaşı ve adı parantez içinde verilmek suretiyle varsa özel durumuyla birlikte sunulmaktadır. Bölümlendirme ve başlıkların oluşturulması, ortaya koymaya çalıştığımız hayattan memnuniyet, değersizlik hissi, dışlanma, umutsuzluk şeklindeki sosyal parametrelerin değerlendirilmesi ve görüşmeler sırasında ortaya çıkan özgün veriler neticesinde yeni başlıkların belirlenmesiyle yapılmıştır. Bu başlıklar, mülakatlar sonucu biçimlenen, yoksulların söylemleriyle şekillendirdiği betimlemeler, bizim gözlemlerimiz, birlikte ev ziyaretleri ve mülakatlar yaptığımız dernek gönüllüsü Ahmet Tunçkafa ve diğer çalışanlarla yaptığımız mülakatlardan elde edilen verilerle sunulmuştur. Sorulabilen ve cevap alınabilen sondaj soruları ise alt başlıkları biçimlendirmiştir.

1. Hayat Memnuniyeti ve Din

Hayat memnuniyeti kavramını anlamak için önce hayatın ne olduğunu açıklamak faydalı olacaktır. İnsanı hareket noktası kabul eden bir anlayışla konuya

yaklaşıldığında hayatın, tabîî kanunların yürürlükte olduğu dünyada insanlığın oynamak zorunda olduğu roller ile karşılaşılan sorunlar önünde ortaya konan sosyal ve psikolojik çabalar bütünü olarak tanımlandığı görülür.¹⁹⁴ Hayat memnuniyeti ise bireyin yaşamına dair yaptığı bilişsel bir değerlendirmedir. İyi olma halinin bilişsel boyutudur. Hayat memnuniyeti kişinin, idealindeki hayatı yaşadığını düşünmesi, hayat şartlarını beğenmesi ve tekrar yaşama şansı sunulsa hâlihazırda yaşadığı hayatta pek çok şeyi değiştiremeyecek olması gibi duygu ve düşünceleri içermektedir.¹⁹⁵ Hayattan memnuniyetin bir ölçüsü ve boyutları olmamakla beraber standartlarının da belirlenmesi çok zordur. Zira tarifte de belirtildiği üzere kişinin memnuniyeti idealine göre değişebilecektir. İdeal yaşam beklentisi kişinin içinde yetiştiği çevreye, yaşadığı ortama, sokak ve mahalleye varıncaya kadar yerleşim yerine göre değişebilir. Ayrıca dini yaşam ve inanışlarda hayat memnuniyetini derinden etkiler. Yapılan araştırmalar kutsalın yaşamın çeşitli yönleriyle algılanmasında manevi duyguların ortaya çıkmasını sağlayan bir durum olduğunu göstermektedir. Şükran, hûşû, saygı, sevgi ve umut gibi manevi duygular yaşamlarının çeşitli yönlerinde kutsallık algılayan insanlarda oluşması beklenen bir durumdur. Yoksulluğa bir örnek oluşturması açısından dikkat çeken bir araştırmada, ilişkileri ilahi özellikler ile donatılmış evli çiftlere bakıldığında içinde bir kutsallık görülmeyen evliliklere göre daha yapıcı bir şekilde sorun giderme davranışlarına yöneldikleri, daha az eşler arası çatışmanın yaşandığı ve daha fazla bağlılığın olduğu bildirilmiştir. Yine benzer şekilde doğanın kutsal olduğuna dair inanç ile çevrenin korunması için daha fazla istekli olmanın güçlü ilişkiler içinde olduğu

---

¹⁹⁴ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yay., İstanbul 2011, s. 17.

¹⁹⁵ Ali Ayten vd., “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 2012, s. 56.

bulgulanmıştır.¹⁹⁶ Bu bağlamda yoksulluk içinde dini yönelimlere ve dindar bir altyapıya sahip olmanın zor şartlar altında hayat memnuniyetini arttıracığı öngörülebilir. Ancak hayat memnuniyetinde beklentinin değişkenliği dini-dünyevi alan geriliminde belirleyicidir. Zira organizmanın en asli ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında din, her zaman dünyevi şartları meşrulaştırmasıyla bireyin rahatlamasını ve hayatını idame ettirmesini teşvik etmektedir. Yasak kabul edilen bir şeyin hayatta kalmak için tüketilmesinin zorunlu kılındığı ruhsat olarak bilinen kural, dinin her zaman hayatın devamına yönelik kurallar koyan ve ondan memnuniyeti sağlayan yönünü gösteren uygulamalardır. Bireye kendisi için iyi olanı istemede meşru sınırlar belirleyen din, bu sınırlar içinde davranan müntesibi için bir referans kaynağı olacaktır. Ancak bu sınırlar içinde memnuniyete dayanak olan beklenti kişiden kişiye değişebilmektedir. Çalışmamız sırasında hayat memnuniyetine zemin oluşturan beklentinin değişkenliğine dair gözlemlerimiz oldu. Örneğin eşinden kötü muamele gören, başka erkeklerle birlikte olmaya zorlanan, kızının ensest mağduru olduğu 39 yaşındaki kronik yoksul kabul edilebilecek bir anne için (mülakat 7) hayat memnuniyeti, kızlarını yuvadan alıp bir evde oturabilmek ve yalnızlığını giderebilmektir. Kredi kartı borçları sebebiyle aylık gelirinin yüzde 75'i banka tarafından kesilen akut yani geçici yoksul kabul edilebilecek bir baba (mülakat 10) için beklenti zaten takdir getiren çocuklarının okuması ve hayatta başarılı olmasıdır. Yine de yoksulların hayat memnuniyetini belirlemek konusunda “tekrar hayata gelirse pek çok şeyi değiştirmemesi” gibi bir kriterin çok fonksiyonel olmadığını söylemek doğru olacaktır. Çünkü tüm yoksullar tekrar yaşam şansı verilse

---

¹⁹⁶ Robert A. Emmons, “Duygu ve Din”(Çev. Gülüşan Göcen), *Din ve Maneviyat Psikolojisi-Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları* (Ed. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, Çev. Ed. İ. Çapcıoğlu, A. Ayten), Phoenix Yay., Ankara 2013, s. 476.

hayatlarındaki pek çok şeyi değiştirmeyi arzu edeceklerdir. Zira hayat memnuniyeti ile ilgili sorularımızın sonucunda katılımcıların sözü getirdikleri nokta genellikle bulunulan duruma nasıl gelindiğinin izahıdır. Bu izahlar gençlik dönemlerindeki hayatlarının nasıl kurgulandığının anlatımı şeklindedir. Anlatılar kadınlarda evliliğin nasıl gerçekleştiği, ne sebeplerle evlendiği ve evlilikteki başarısızlıkların sebepleri üzerine yoğunlaşmakta, erkeklerde ise eğitimden uzak kalmanın sebepleri ve yaşanan başarısızlıkların nedenleri anlatılmaktadır. Hayat memnuniyeti üzerine değerlendirmelerimiz aşağıda sunulmaya devam edilecektir. Burada eklemek istediğimiz, çalışmamızın nitel özelliğinden dolayı bulgu ve yorumların birlikte sunulacağıdır.

1.1. Yoksulun Hayat Memnuniyeti

Görüşmelerden elde ettiğimiz sonuç, hayattan memnuniyet olmasa bile bir şükür vurgusunun öne çıkmasıdır. “Genel olarak hayattan memnun musunuz” sorusu ile açmaya çalıştığımız konu, “nasıl memnun olalım” anlamındaki anlatılarla cevaplanmakta, ama daima şükür vurgusu içeren cümlelerle bitirilmektedir. Örneğin 66 yaşındaki Ayşegül teyzenin söyledikleri hem içinde bulunulan maddi durumu hem de dini avuntuyu gözler önüne serer:

“Hayatımdan memnunum şimdi eyi kötü veriyo Allah, ev parası işte kimi zaman veriyoz, kimi zaman veremiyoz. Geçen ilaç alcak oldum, devamlı aldığım ilaçla var elimde reçetesi de var, gösteriverem param çıkışmadı evde accık pate vardı onu sattım accığımı verdim accığı duruyor eczaneye. İşte öyle hayat gidiyo bakalım. Bunu evlendirinceye kadar ben başağrısı bilmezdim.” (Mülakat 1, Ayşegül, 66).

Bu örnekte bağış yapılan patatesi bile satıp paraya çevirecek kadar ihtiyaç içinde olan anneanne, kız ve torundan oluşan bir aile sözkonusudur. Fakat

şaşkınlığımızı ifade ettiğimizde söylenen “şükür ı şükür eyi naparsın, Allah’a içimde haram hırs yok ki” ifadeleri, zorluklarla karşılaşılsa bile şükretmenin esas alındığını, şükretmemenin “haram ve hırs” gibi kötü huyların bir sonucu kabul edildiğini göstermekte. Tablo, hiç okula gitmemiş bir kadının zihinsel altyapısının dini kavramlarla kurulduğunu gözler önüne seriyor.

Yoksulluk durumunda yaşanan daha kötü günlerin tecrübesinin, şükürün daha derin duygularla ve cümlelerle ifade edilmesinde etkili olduğu görülebiliyor. Örneğin 54 yaşındaki Akif’in yaşadığı kaza bugünün kıymetini bilmesi ve şükretmesi için ona katkı yapmıştır.

“Ben memnunum hayatımdan, neden sağ olduğu için insanlar her zaman memnundur yani. Sağlık bakımından yani sağlık varsa insan memnun olur, ha ben yaşadım 9 ay evde yattım ayaklarım kırıldı 9 ay evde yattım. Mesela 2000 yıllarında iş kazası geçirdim kamyon devirdim evde yattım onu ev hapsini iyi bilirim yani zordur. ” (Mülakat 2, Akif, 54).

Yine 39 yaşındaki Nazik’in yaşadıkları da hayat memnuniyetini bugün üzerinden kurgulamasını ve şükre ulaşmasını sağlıyor.

“Şöyle bakarsan eskisine göre şu anda rahatım çünkü geçmişim çok acımasız geçti. Eşim tarafından çocuğunun çocuğumun elimden alınması çok şeyler yaşadım. Açta kalsam huzurluyum, eskiden çok şeyim vardı ama şeyim yoktu devamlı şiddet dayak en çok sokaklarda kalmak, afedersiniz beni başkalarına satmaya varasıya kadar annem babam bana destek olmadı şimdi neye bakarsam mutluyum Allah’a şükür. Çocuklarım hiç olmazsa arıyolar varyom yanlarına anne şöyle diye soruyolar, eskisine bakarsan şimdiki hayatım mutluyum yani huzurluyum şöyle.” (Mülakat 7, Nazik 39).

İfadelerde görüldüğü gibi yoksul birey daha zor günleri gördüğü ve zor durumlarla karşılaştığı için bugününün kıymetini bilmekte ve geçmiş durumlardan kurtulmasının şükürünü de dile getirmektedir.

Yaşlılık durumu da yoksul olunsa dahi şükür edebilmenin ve şükretmeye vesile bulabilmenin bir yoludur. 90 yaşındaki Kadir dede bunun en güzel örneğidir:

“çok çok memnunum ne demek ya bugün 90 yaşında bi adam, camiye gidip geldi daha ne istiyon. Allah muhafaza etsin aha buralarda benden daha gençleri var, çok zengin evden çıkamıyo ailesi bazen benlen konuşuyo kadir amca napıyon diyo, senin bey napıyo diyom ayda 15 milyar kira parası varmış, hep hap alıyomuş adamı sürekli uyutuyolarmış, öyle uyuyomuş ee n’oldu ne faydası var(.....)ah yalan yalan 90 sene nasıl geçti bilmiyom. Önemli olan imtihan, ya gaybedersen o önemli” (Mülakat 3, Kadir, 90).

Kadir dede'nin söylemi şükürün dayandığı imtihan bilincini ortaya çıkarmaktadır. Şükürün yoksulluk için tek başına bir ilaç olmadığı söylenebilir. O aslında arka zemini oluşturan imtihan bilincinin bir ifadesi, içinde bulunulan imtihanın doğru cevabıdır. Sosyolojik olarak ise teodisenin bize görünen yüzüdür. Daha kötülerini de verebilecek Allah'a karşı sakınmadır. Şükredildiğinde daha fazlasını verebilecek olana karşı borcun ifası, adeta bir hayat sırrının yerine getirilmesidir. Hayat memnuniyetinde etkili olan bir unsurun hayatın anlamlandırılması olduğu düşünülebilir. Bahadır'ın araştırma bulguları yaşın yükselmesine bağlı olarak hayatın anlamlılık düzeyinin de yükseldiğini ortaya koymaktadır. İlerleyen yaşla birlikte hayata anlamlı yöneliş en üst düzeye ulaşır. Bahadır bu sonucu ileri yaşlarda amaçların büyük ölçüde gerçekleştirilmiş olmasına ve bireyin toplumda kendine uygun bir statü edinmiş bulunmasına bağlanabileceğini söyler.¹⁹⁷ Örnek, bu genellemenin yoksulluk gibi zor bir durumda dahi bireyin anlamlılığı devam ettirebildiğini ve hayat memnuniyetini sağladığını ortaya koymaktadır.

---

¹⁹⁷ Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, s. 175.

“hiç isyan etmedim çok sıkıntılar oldu ama bi gün sonra hep iyi şeyler çıkardı Allah. Zamanında mesela inşaatlarda iş olmayıverdi 3 gün 4 gün bir hafta para bulamadık kira ödeyemedik ama mesela resim çekme işi çıktı bi gün resim çektim belki 1 aylık para kazandık biz, emmim dayım 1 kuruş vermedi ama Allah tarafından o iş çıktı karşıma benim. İsyana da etmedim Allah’da denk getirdi yani.” (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Görüldüğü gibi yoksulun hayatında şükürün karşılığının bulunduğu ve bulunacağı inancı vardır ve bu en zor anlarda, yani elde bir şey olmadığı, yokluğun en şiddetli hissedildiği anlarda yoksula bir teskin ve teselli sağlamakta, yoksulun geleceğe dair umudunu korumasına yardımcı olmaktadır. Din, bir şeyi olmayana sahip olabileceği bir maneviyat ve inanç aşılamaştır.

Hayat memnuniyetinin her zaman aynı derecede olumlu olduğunu söylemek zordur. Zira yokluk öyle zordur ki her an idare edilebilecek bir durum değildir. 55 yaşındaki kanser hastası ve dul Hasibe bunu şöyle dile getirmekte:

“hiç memnun değilim ben kaç kere öldürmeye kalktım kendimi tuz ruhu içtim ölem diye. Çocuklara öldürmeye kalktım, sokakta kaldım. Şey var adliyenin karşısında eski bir ev var pencereleri dökük onun yukarısında M.D’nin evinde oturuyoduk, gökyüzü gözüküyodu ben ona bile razıydım adam kapıya kalas çaktı 3 ay dışarda kaldık sonra başbakana mektup yazdık sonra sahip çıktılar bu evi tutuverdiler iyi kötü maaş bağladılar.”(Mülakat 6, Hasibe, 55).

Evsizlik toplumsal dışlanmanın bir şeklidir. Burada dışlanma nedeniyle bir memnuniyetsizliğin yaşandığı düşünülebilir. Yine aynı kişinin, yani 55 yaşındaki Hasibe’nin hayatlarından memnun oldukları bir ânın bile bulunmadığını belirtmesi durumu daha da dramatik hale getirmektedir.

“hayatta mutlu olduğumu bilmiyom ki görmedim ki nasıl mutlu olcan? Hadi söyle çocukların biri böyle öbürkü öyle büyük daha beter. Nasıl mutlu olcan bir anne çocuklarını istediklerini alamadıktan sonra nasıl mutlu olacak ? Ahmet abi olmasa bunun kep törenine gidemicedik işte, kapıyı kitledi üstünden gitmicem diye ağladı. Ahmet abi

telefonunu açmasa gönderemiycem okula, çocuğun mutlu olmadığında sen mutlu olabiliyomusun, ben kendimi unutuyorum ya ben bitiyorum o anda.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Hayat memnuniyeti konusunda çocukların varlığı, hem derin bir sıkıntı kaynağı hem bir umut ışığıdır. Gözlemlerimiz çocuk sahibi olup da yoksulluk içinde yaşayanların daha çok fevran ettikleri, gözlerinin önünde evlatlarının mağduriyetinden büyük elem ve üzüntü duydukları yönündedir. Bu durum onların mücadelede daha güçlü davranmalarına ve yoksulluktan kurtulma çabalarına motivasyon sağlamaktadır. Çocuk sahibi olmayanların veya çocukları büyümüş ve evden ayrılmış olanların ise durumu daha kabullenmiş ve yoksulluğun verdiği suskunluğu daha çok içselleştirmiş oldukları gözlemlenmiştir. Nurhan’ın söyledikleri bu duruma bir örnek teşkil ediyor.

“misafirlerimizi ağırlamak için yüzüklerimizi sattık, işte çocuklar okuyor, çocukları beslemek için mecbur alışveriş yapıyoruz, hani bize kalsa ekmek soğan kırar yeriz, ama çocukların okuması lazım onun için yemesi lazım, hasta olur. İşte yakacak konusunda çok sıkışıyoz açıkça söyleyim. Çatı yeni yaptı işte, yapmadan önce öyleydi.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Yine Nurhan ve eşi hayat memnuniyetlerini de çocukları üzerinden ifade ediyorlar:

“Tabi Allahın verdiği can yani yaşıyoruz sonuçta memnun olmasan napacan, ona şükür, yaşıyoruz, yaşatmaya çalışıyoruz evlatlarımızı. (Mülakat 10, Nurhan,38).

Genç yaşta (25) dul kalan, kendi anne babası da ayrıldığı için ortada kalmaktan kurtulmak için 16 yaşında evlenen ama kayınpeder ve kayınvalide şiddetine maruz kalan Ayça’nın söyledikleri evladın sıkıntılar karşısında bir hayat memnuniyeti vasıtası olduğunu gösteriyor.

“çok şükür yani yine de evlatlarım var ya yetiyo bana onlar.” (Mülakat 19, Ayça, 25).

40 yaşındaki İlhan hayat memnuniyeti sorusunda benzer bir cevap veriyor.

“valla hocam pek memnun değilim açıkcası sölicecek yani ama çoluğumuz çocuğumuz için katlanıyoz her şeye. Pekte memnun bi yaşantımız yok yani evet hocam bu şekilde yani.” (Mülakat 20, İlhan, 40).

48 yaşındaki oldukça dindar ve lise mezunu Ayten’in ifadeleri ise oldukça olumsuz ve site mlidir.

“hiç güzel bişey yaşamadım hiiç güzel bişey yaşamadım” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Hayat memnuniyeti konusunda el tepsisinde çığkäfte satarak evini geçindiren Cemil’in ifadeleri kişinin dini yaşantısı, bilgisi ve dünyevi yaşayışının arasındaki denge kurma çabasının yoksullukla baş etme konusunda ona bir alan ve güç kazandırdığını gösteriyor:

“şu anda hayatımdan memnunum, ama bunu açıklamaya kalkarsak iki şekil. Birincisi Allaha şükür huzuruna çıkabiliyoz yani elhamdülillah üç beş bildiğimiz kadar ibadetimizi yapıyoz. Her beklentimiz ondan ha dünyada hayatımızdan memnunuz. Maddi bakımdan dersin ki maddi bakım yani sıkıntı şöyle sıkıntı hani çoluğumuz var çocuğumuz var evlencek barklanacak, sistem ne kadar sıkıcı olursa olsun yani ne kadar daraltsada bunaltsada hayatımızdan memnunuz, yani bu içimizdeki Allah korkusu ile beraber ümit kesmemekle beraber ikisi birleştiğinde bu korkularda geçim sıkıntısı falan gidiyo yani. Bi bakıma şeytanın insana dürtüsü olurmuş (eğüzü besleme çekiyor) insanı ya yoklukla korkutmuş veyahutta ümitsizliğe düşürmüş rabbim inşallah hepimiz öyleyiz yani bütün müslümanlar öyle, yani geçimden bi şikayetimiz yok yani, elhamdülillah mutluyuz yani.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Görüldüğü gibi ifadelerde tam bir netlik olmasa da, dünyevi olanla dini olanın uyuşturulması çabası kendini gösteriyor. Bu çabanın nerdeyse her mülakatımızda gözlemlendiğini söyleyebiliriz. Bu çaba aslında bir bakıma, dünyevi olarak içinde bulunulan yoksulluğa katlanma çabası ile yaratıcıdan beklenen ilahi adaletle henüz kavuşamamış olmanın kırıklığı içinde olma, ama yine de ondan başka sığınılacak yer olmadığı düşüncesinin çakışma alanıdır.

48 yaşındaki Havva'nın hayat memnuniyeti konusunda söyledikleri mutluluğun yoksulluk durumunda bir yaraya dönüştüğünü göstermektedir. Çok dindar olan ve çevresinde de bu yönüyle takdir toplayan Havva mülakat sırasında en çok dert dinlediğimiz fakat ifadelerinde de en çok dini ifadelerin bulunduğu kişidir:

“hiç memnun değilim tevbe yarabbim 25 senedir hiç gün yüzü görmedim hele şu evliliklerden hiç şeyetmedim yani, önceki evliliğim 14 sene sürdü 2 tane çocuk var şimdiki de 9,5 sene oldu hiç memnun olmadım, tam da yarımı deştin yani, mutluluk diye bişey tatmadım hiç.” (Mülakat 9, Havva, 48).

Hayat memnuniyeti konusunda yoksulluk durumunda elde bulunanlarla yetinmek önemli bir ayırım noktasıdır. Kanaat bütün dinlerin ve ahlak sistemlerinin öngördüğü eldekilerle yetinmeyi öngören erdemli bir davranıştır. 42 yaşındaki Fikret'in ifadelerinde rastladığımız kanaat vurgusu sağlığa işaret etmektedir. Çalışmamız sırasında bu durum bizzat görülmüş, mülakat amacıyla gidilen bir çok evde hastalık sebebiyle mülakatlar yapılamamıştır. Fikret de sağlığın önemini vurgulamakta, bir akıl, tevekkül ve rasyonalite göstergesi olarak yoksulluk durumunda sağlığın önemine işaret ederek şöyle demektedir.

“Şimdi hayatımızdan şöyle memnunuz, sağlık yönünden iyiyiz elhamdulillah öyle memnunuz maddi yönden sıkıntı çekiyoz mu çekiyoz, zor hele hele çocuk okutmak bu devirde daha da zor.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Hayat memnuniyeti konusunda beklenti ve gerçekleştirenler arasındaki ikiliği en güzel Mutlu'nun ifadelerinde buluyoruz. O gençliğindeki hayat beklentilerini ve şimdi yaşadıklarını kıyaslayarak şunları söylüyor:

“yani memnuniyet şekil şekil değişir. Şimdi hayatımdan şu yaşantımdan memnun değilim ben kendimi gençliğimde çocukluğumda böyle hayal etmiyodum ama evimde mutlu muyum eşimle falan şu an için mutluyum. Az da gıd ganad geçinebiliyom mu, evimde huzurum var ama hayatımdan memnun değilim. Ben kendimi böyle hayal

etmiyodum. Biraz yüksek şeylerim vardı hayallerim vardı ama tutduğum dallar hep gitti.” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Sonuç olarak 21 mülakat sonucunda hayat memnuniyetinin sorgulandığı kısımlardan 13 olumlu cevap, 7 tane ise olumsuz cevap alınmıştır. Din ve dindarlık, bilinç düzeyinde bireylere yoksulluk durumunda bir hayat memnuniyeti içinde bulunmayı vazetmekte, bu da bireylerde bilinç düzeyinde bir karşılık bulmaktadır. Bu memnuniyetin, dinin emrettiği şekliyle daima şükür içinde olmak, herşeyin Allah’tan geldiği inancıyla isyan etmemek gibi inanç ilkeleriyle yakından bağlantılı olduğu düşünülebilir. Çünkü mülakatlardaki ifadelerin çoğunda kullanılan “şükür, elhamdülillah, buna şükür” gibi kelimeler buna işaret etmektedir. Fakat yoksulluk durumu öyle zor bir duygusal kırıklık yaratmaktadır ki, bireyler içinde buldukları şartların getirdiği ağır duygusal ve psikolojik halleri kendi içlerinde yine de yaşamaktadırlar. Din, bu içsel yaşantıların toplumsal alana aksettirilmesi noktasında bir frenleyici vazifesi görmektedir. Ancak bireyi de kanaat, dünyanın geçiciliği fikri gibi donanımlarla donatarak bireyin bilinç düzeyini yükseltmekte ve onu yoksulluk karşısında dirençli kılmaktadır.

1.2. Yoksul Ne Zaman Mutlu Olur?

Ne zamanlar mutlu olunduğuyla ilgili şıkların verilmediği bir soruyla karşılaşmak her birey için biraz şaşırtıcı olabilir. Araştırma sırasında böyle bir soruyla karşılaşmak görüşülen kişilerde kısa bir duraksamaya neden oldu. Şıkların olmaması ise bir yönlendirme olmadan direk bilgiye ulaşma fırsatı sağladı. Ne zamanlar mutlu olunduğu yokluk içindeki bireye sorulduğunda cevabın para bulunduğu zaman olması normaldir. Araştırmada da bu yönde, yani maddi durumla

ilgili cevaplar alındığı gözlenmiştir. Ancak ifadelerde paranın kendisi için değil de aile bireyleri, çoluk çocuk için istendiğinin vurgulandığı görülmektedir.

“evime vardım mı çoluk çocuğunnan oturup kalktık mı mutlu oluyom yani, bayramlarda mübarek günlerde, aileylen beraber oluyo tabi.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

“evimin yiyeceği içeceği arttığı zaman yani çoluk çocuğumun yiceği içeceği olduğu zaman daha mutlu oluyom, yani çalışma azmim artıyo. Biri bi yerden eksik olduğu zaman kafam oraya gidiyo, iş kalıyo yani, yani çoluğu everemiyon diyon o kalıyo diyon hepsine yetişemiyon diyon öyle oluyo yani.” (Mülakat 2, Akif, 54).

“maaş günleri diyeyim(gülüşmeler) o zamanlarda pek mutlu olmuyoz da cebimiz az para görüyo diyeyim. Yani kalmıyo burdan giriyo burdan çıkıyo da napalım işte.” (Mülakat 10, Nurhan, 38.) .

Paranın olmaması durumu ile beraber borçtan kurtulma da mutlu olabilmek için yeterlidir yoksulun dünyasında.

“borcum olmazsa düzlüğe çıkarsak başka bi sorunumuz olmuyo yani ben hiç bi şeyin derdin de değilim arabam olsun evim olsun falan hiçbir şey istemiyom yani hiçbir şeyim yok ama borçlam kapanmış olsun başka bir şey istemiyom hocam borçlarımı bi kapatabilirim” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Çocuklarından ayrı yaşayan Nazik için ise mutluluk çocuklarının gelmesidir.

“Çocuklarım geldiğinde çocuklar gelince, sanki bana altın verseler böyle mutlu olamam. Çocuklaam geldiği zaman çok mutlu oluyom sanki dünyaya bi daha geldim çocuklarımnan çok mutlu oluyom.” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Tabi ki mutluluğun ne olduğunu bilmemek de yoksulun hayatında sıkça görülen bir durumdur.

“hayatta mutlu olduğumu bilmiyom ki, görmedim ki, nasıl mutlu olcan hadi söyle? Çocukların biri böyle öbürkü öyle büyük daha beter, nasıl mutlu olcan, bir anne çocuklarını istediklerini alamadıktan sonra nasıl mutlu olacak?” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

“heç benim mutlu olduğum gün yok hinci, mutlu olduğun olur mu öyle hesab içinde mutlu olabilir min ?” (Mülakat 1, Ayşegül, 66).

Mutluluğun dini ifade ve motiflerle birlikte verildiği bir mülakatımız ise seyyar satıcımız Cemil’in mülakatıdır:

“yani ben kendimi komik duruma düşürmek istemem de hani, ben namaz kılarken az bişey mutlu oluyom yani. Bi ferahlık geliyo insana, işlerim de şöyle bi düzgün gidiyo işte, o ay şöyle hani mutlu oluyoz yani, elhamdülillah hastalıkda olmadı mı mutlu oluyoz yani.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Mutluluğun psikolojik unsurlarına dikkat çeken lise mezunu Ayten ise ilginç cümlelerle mutluluğu tarif etmektedir:

“Tabiki mutlu oluyoz da acık polyanna oyunu oynuyoz hani polyanna oyunu vardır ya onu oynuyor yani her türlü oynuyoz, aslında herşey mutlu eder insanı yaşamayı bildikten sonra.

- mesela seni en çok mutlu eden şey ne?

-sağlığım iyi oldu mu bişeyler yapabildimmi kimseye muhtaç olmadım mı mutlu olurum tabi, yani böyle göz dolduran kendi becerim olan bişeyler yani, elişi olur bişey olur herşeyi yaparım. (Mülakat 8, Ayten, 48).

Yine yoksul olmakla beraber paylaştığı zaman mutlu olan Nermin’in ifadelerindeki tablo yoksulun dünyasında paylaşmanın yerini göstermektedir:

“Ben nasıl, bir kaşık çorba yaparım ya da hamur aşı pişirin şu nineye verdim mi mutlu olurum ben, oda boş çevirmez yumurta kor bişey kor” (Mülakat 5, Nermin, 54) .

Yine ileride göreceğimiz gibi çok parası olduğunda yapılacaklarda yoksulların ellerindeki ile ihtiyaç sahiplerine yardım etmenin bir amaç olduğu görülmüştür. Araştırma çerçevesinde zaman zaman psikolojik şartların elverdiği ölçüde hayattan istenilenlerin elde edilip edilmediği sorulmaya çalışılmıştır. Fakat sorunun cevaplayan açısından anlamsızlığı gözlenmiştir. Zaten mülakat yapılan kişiler ya soruyu cevaplamak istememiş ya da başka konulara kayarak sorunun

üzerinde durmamışlardır. Örneğin 39 yaşındaki Nazik örneğinde hayattan istediklerini elde edip etmediği sorulduğunda cevap yine yetiştirme yurduna vermek zorunda kaldığı çocuklarına dayanmaktadır.

“hocam en şey çocuklarım burda kalaylardı da yavrularım yanımda kalaydı. Keşke yanım da kalaydı, şimdi pişman mıyım hayır değilim ama anneye babaya ihtiyaçları varken benim çocuklarım yanımdan alındı. Devletimide suçlamıyorum onlarda haklı da herşey yavrusunna güzelmiş annem babam bana sahip çıkmadılar ama ben evlatlarıma sahip çıkmak istedim ama yapamadım hocam olmadı, Rabbim bilmiyorum sonradan mı güzellik verecek bilemiyorum, ha mutlu musun huzurlu musun, hiç olmazsa bi beklentim var bi sene sonra yavrum gelecek daha bi başka bi dünyam olacak, küçüğüm 16 yaşındaki (Başka bir il) de, mesela 9 da 10 da kapatıyosam sabaha kadar yancak bu ışığım benim, bayramlarda evim daha bi şen olcek, bayramlarda camın kıyısında gelen gidene bakıyorum ben, bende istiyom evlatlarımla...(Gözyaşları)” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Burada hiçbir dini yaşantısı olmadığı halde Nazik’in “Rabbim bilmiyorum sonradan mı güzellik verecek bilemiyorum” ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Bu ifadeler kendi yanlışlara düşse ve dine aykırı bir çok davranışta bulunsada Allah’a bağlı olmaya ve ondan beklenti içinde olmaya işaret etmektedir. Yine yukarda geçen Mutlu’nun ifadeleri de hayattan beklenenlerin elde edilmesi konusunda yoksulların kelimelerle ifade bile edilmeyecek bir hayal kırıklığı yaşadıklarını göstermektedir.

1.3.Yoksulların Kendilerine Bakışı

Halk arasında kullanılan şekliyle “insan kendini beğenmezse çatlar ölmüş” deyişiyle ifade edilen, bilimsel olarak da benlik saygısı olarak tarif edilen durumun yoksulun dünyasındaki yansıması nasıldır ? Din burada nerede durmaktadır ? Macit Rahnama’nın da ifade ettiği gibi veren ve alan tarafların bulunduğu ve sahnenin böyle şekillendiği bir dünyada kullanılan örtülü sözler ne olursa olsun, zenginlik

yarışıyla kirlenmiş bir çevrede yardım alan hatta yoksul terimlerinin, aşağılayan, küçük düşüren, yetersizliği, yeteneksizliği sorumsuzluğu ya da bir karakter ya da kültür eksikliğini belirten bir yargıyı ifşa ettiği açıktır. Bu olumsuz yan anlamlar nedeniyle yoksullar diye nitelenen kimselerin pek çoğu kategorize edilmeyi reddederler.¹⁹⁸ Yardım alanlar kategorisine girmek söz konusu bireyde, başkalarıyla olan ilişkilerine kadar her alanda iz bırakmaktadır. Buna yoksulluğun sosyo-psikolojik iz bırakması diyebiliriz. Akademik çerçeveden topluma baktığımızda alt, orta, ve üst sınıflar olarak bir yapı görsek de yoksulun dünyasında bunun böyle şekillenmediğini görebiliriz. Yoksulun dünyasında insanlar yoksullar ve diğerleri olarak ikiye ayrılır. Bu diğerleri ile kasıt ise zenginlerdir. Görüşmelerimizde bunu sürekli gözlemledik. Zygmunt Baumann, Joseph E. Stiglitz'in araştırmasına atıfla zenginlerinde giderek zenginler ve diğerleri olarak bir bakış açısına yöneldiklerini ve kapalı kapılar arkasındaki topluluklar olarak yaşayarak, çocuklarını pahalı okullara göndererek bir sınıflaşmaya gittiklerini bildirerek bir uyarıda bulunur.¹⁹⁹ Necmi Erdoğan'da Yoksulluk Halleri isimli yoksulluğun nitel boyutlarının ele alındığı çalışmada yoksulluların penceresinden temalar vererek bunu vurgular. O, alt ve üst sınıflar arasındaki ilişkinin özelliğinin onur kırıcı, aşağılayıcı ve yaralayıcı bir tarzda yaşanması olduğunu bildirir. Yoksulların “zengin anlatılarında” kendini beğenmiş, havalı, burnu havada, şımarık, cimri, bencil, çocuksu, yapmacık, merhametten uzak, herşeyle dalga geçer, fiyakalı vasıflandırmalarının çok görüldüğünü söyler. İlhan'ın araştırmasında da yoksul zengin farklılaşmasının istatistik sonuçlarında yüzde 62 civarında bir katılımcı yoksulların gözü tokluğu, dürüstlüğü ve samimiyetine işaret

---

¹⁹⁸ Rahnema, *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*, s. 289.

¹⁹⁹ Baumann, *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, s. 18.

etmiştir.²⁰⁰ Yoksullar kendilerini zenginlere karşı insani değerlerle daha çok donanmış olarak resmetme eğilimindedirler. Bu açıdan yoksul, erdemi kendini kurmada ve ifade etmede zenginden farklı olduğu bir alan ve üstünlük olarak resmetmektedir.²⁰¹ Dini ve dini değerleride bu alanda değerlendirebiliriz. Mülakatlarımızda bu yönde gözlemlerimiz ve ifadelerle karşılaşmalarımız olmuştur. 66 yaşındaki Ayşegül'ün ifadelerinde gördüğümüz aidiyet ve kendini doğruluk yönünden farklı görme Erdoğan'ın ifadelerini desteklemektedir.

“valla diğer insanlardan hiç farkım yok benim doğruluktan farkım var, doğruluk yanında farkım, öyle sosyete yanından şey yanından bir farkım şeyim yok zatan öyle tamahım da yok da doğruluk yanından kendimi farklı görüyom tabi.” (Mülakat 1, Ayşegül, 66) .

90 yaşındaki Kadir dede bu durumu oldukça rasyonel bir şekilde ele alıyor;

“kimsenin içini bilemezsin ki, bilemen.” (Mülakat 3, Kadir, 90).

O zenginlik ve fakirlik arasında insanların kendilerini ve diğerlerini nasıl gördüklerinin bilinemeyeceğini ifade ediyor. Mahmut ise zenginler konusundaki algısını şöyle ifade ediyor.

“Bazen denk geliyoz zengin adama çarşıda pazarda denk geliyo yani çarşıda pazarda adam selam vermeden bile gelip geçiyö havaalı havaalı. O zaman diyom kendi kendime ‘Allah Allah’ diyom ‘havasına bak’ diyom ama öyle kısa süreli öyle deyip geçiyoz ‘para insanı nasıl değıştiriyo’ diyom ben kendime diyom Allah’ın izniyle ‘Allah beni böyle yaratmış ben böyleyim’ diyom.” (Mülakat 4, Mahmut, 53)

Mahmut'un ifadelerinde gördüğümüz gibi ekonomik durum temelli bir farklılıktan doğan bir sınıfsal ayrılığın ifadesinde, Allah'ın onu böyle yarattığı

---

²⁰⁰ Süleyman İlhan, “Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası”, *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek*(Ed. Ö. Aytaç, S. İlhan), Birleşik Yay., Ankara 2013, s. 205.

²⁰¹ Necmi Erdoğan, “*Yok-sanma-Medeniyet ve Fark Yaraları*”, s.34.

düşüncesi ile diğer insanı mazur görme ve kendini de iyi hissetme, teselli durumu göze çarpmaktadır. Bu, belki hiçbir eğitim sisteminde öğretilmeyecek olan, saatlerce sürebilecek psikolojik terapilerle bile zor elde edilecek psikolojik ve toplumsal bir bakış açısıdır. Bu bakış açısı, toplumun ruhuna sirayet etmiş olan dini anlayışın bir sonucudur.

Seyyar satıcılık yapan Cemil sürekli toplumla içiçe yaşadığı için bu durumlarla sık sık karşılaşmıştır.

“Ha belki üstüm başım kalitesiz giyiniyorum mesela. Bizim dinimizde selam vermek güzel bir şeydir. Tanır tanımaz selam vermek zorundadır, adam mesela kelli felli selam veriyoz mesela adam almıyo bakıp geçiyo, bu insanın benden alçak olduğuna eminim. Neden benden alçak ve alt derecede bi insan çünkü Rabbimizin güzel selamını almadı.”
(Mülakat 11, Cemil, 53).

Görüldüğü gibi bireyler arasında iletişimi sağlayan ve teşvik edilen bir unsur olan selamın alınıp alınmaması bile yoksulu yaralayabilen bir durumdur. Ancak asıl konumuz olan yoksulun kendini bu durum karşısında nasıl hissettiğine bakarsak, insanlar arasında iletişimi sağlayan selamın Allah’a nispetinin selamı almayarak iletişimden yüz çeviren kişiyi değersizleştirdiğini, böylece yoksulu hem koruduğunu hem de zengin ile eşitlediğini görüyoruz. Bu doğrultuda, dinin varlığının insan ilişkilerinde paranın varlığını geri plana iterek zengin ile fakir arasındaki farkı kapattığını söylemek yanlış olmayacaktır. “Ölüm herkesi eşitler” atasözündeki inceliğin dünya hayatı içinde din herkesi eşitler şeklinde sunulmasının yanlış olmayacağını söyleyebiliriz.

Araştırmada görüldüğü üzere bir yoksulluk araştırmasında karşıdaki insandan ancak verdiği kadarını almak mümkündür. Görüşmeler sırasında cevaplar verilirken zaman zaman duygusal yoğunluklar yaşanmıştır. Görüşülen kişiler gözleri yaşararak,

gönüllerinin yandığını söylemişler, ağlayarak gözlerini kaçırmışlar bazı soruları da suskunlukla karşılamışlardır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerimizde bazen bu sorular cevapsız kalmıştır. Bunun için betimlemeler verilen cevaplar nispetinde oluşturulmuştur. Değersizlik hissi ile ilgili bölümde yoksulun kendini nitelemesi ile ilgili ipuçları vardır. Orada atıflarla konuya devam edilecektir.

1.4. Dinin Hayat Memnuniyetine Etkisi

Hayattan memnun olup olunmadığıyla ilgili görüşme sorusunun yanında, dini inançların hayattan memnuniyeti etkileyip etkilemediği ile ilgili sorularda sorulmuş veya konuşma içerisinde böyle bir konuya kendiliğinden gelindiye konu açılmaya çalışılmıştır.

Genelde bütün görüşmelerde dini inançların hayattan memnuniyeti etkilediği yönünde cevaplar alınmıştır. Ancak ne tür duygulanımlar içinde bulunduğu, hangi dini argümanların bunda etkili olduğuyla ilgili olarak görüşme derinleştirilmeye çalışıldığında ya çekimser davranılmış ya da çok az cevap alınabilmiştir. Bu iki durumda dini bilgi seviyesiyle veya kişinin bu konuda kendini yetersiz görmesiyle orantılı olduğunu düşünülebilir. Fakat araştırmamız bu konuda daha çok bilgiyi değil dine yapılan her türlü atfı araştırmaktadır. Bir kelime veya Allah denmesi bile bir veri olarak kabul edilmiştir. Örneğin dini inançların senin hayattan memnuniyetini etkiler mi sorusunu anlamayan Birol'a 2 defa cümlenin açıklaması yapıldıktan sonra "evet aynen ona katılıyorum aynen" (Mülakat 14, Birol, 30) cevabı alındı.

Yine Nermin'de kısa bir cevap vermekle yetindi:

"tabii tabi yani borcumu ödemiş gibi oluyom." (Mülakat 5, Nermin, 54) .

Mülakat sırasında sıklıkla ağlayan Havva'nın söyledikleri ise hayatta başına gelenlerle dini ne kadar birbirine yakın gördüğünü ve içselleştirdiğini gösteriyor :

“ha tabi çok faydası oluyo faydasını da görüyom dualarım da kabul oluyo zaten inşallah daha da görcem, hayırlısınıda isteyom herşeyinde, bazende küsüyom ‘ya’ diyom ‘bu kadar dua ediyom’ diyom ‘Allah’ım neden böyle oluyo’ diyom ‘herşey böyle üstüme üstüme geliyo’ diyom ‘dua etmicem ben’ diyom ‘2 kere evlendik’ diyom ‘ne mutluluk gördük’ diyom, ‘öyle deme’ diyolar ‘Allah sevdiği kuluna verirmiş’ diyolar, ondan sonra geçince pişman oluyom tevbe ediyom yine.” (Mülakat 9, Havva, 48).

Havva’nın ifadeleri derin dini psikolojik yaşantısına dair ipuçları vermektedir. Yoksulun dünyası, içinde bulunulan duruma sebep olan kişi ve olaylarla hesaplaşmaların yaşandığı bir dünyadır. Bu hesaplaşmalarda çıkış için bireyin sahip olduğu zihinsel varlığı çok önemlidir. Eğer kişi zayıf bir zihinsel mirasa sahipse bu hesaplaşmalarda yanlış ve yanlı sonuçlara varacak, yaşadıklarının sorumluluğunu hep başkalarında bulacak ve sonuçta şiddete varabilecek eylemlere girişebilecektir. Yine bu noktada din devreye girmekte ve sunduğu teodiselerle, hayattan memnun olma veya olamama gibi durumlarda zengin senaryolarla bireyleri rahatlatmaktadır. Havva’nın “Allah sevdiği kuluna verirmiş diyolar” dediği husus ahiret inancının dünya hayatının sıkıntılarına teselli olmasının en somut örneklerindedir. Bu inanç “Allahu Teala bir kulunu severse ona sıkıntı verir”²⁰² mealinde ve benzeri şekillerde görülen hadislere dayanan bir anlayıştır.

Fikretin söyledikleri aslında dinin onu hayatın zorbalığından alıp başka dünyalara götürdüğünü anlatıyor:

“yok etkilemez mi? Dinimizi yaşamaya çalışıyoz istiyoz, dinimizi abdestimizi namazımızı aldıkmi kendimizi mutlu hissediyoz.” (Mülakat 13, Fikret, 42) .

Görüşmelerde bu sıkça karşılaşılan bir durumdur. Yukardaki Nermin’in “borcumu ödemiş gibi oluyom” ifadesi de bu kapsamdadır.

---

²⁰² Buhari, Merdâ, 75/1.

Lise mezunu Ayten olaya farklı bakış açıları da katmakta:

“yani o inanç meselesi zaten Allahla başbaşa oldunmu zaten herşey başkadır. Tabi herşeyden önce Allah’a olan inancım çoktur, tabiki birazda sevmesini bilcen birazda varlığa yokluğa katlanmasını bildikten kere mutluluğu zaten yakalıyosunda yalnız biraz ağır basar dini inançlarım ağır basar.” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Ayten, sadece Allah inancının değil inancın gerektirdiği sevgi ile bakma, kanaat gibi unsurlarında hayat memnuniyetinde etkili olduğunu vurguluyor. Kendi hayatında da bunu uygulamaya çalıştığını ifade ediyor.

66 yaşındaki Ayşegül ise dinin kendini hayat memnuniyeti yanında sorumluluk alanında da etkilediğini söylüyor. Ona göre dinin yüklediği sorumluluklar uhrevi olanı hatırlatıp huzur verdiği gibi dünyevi sorumlulukları pekiştirip bir yetersizlik hissi de doğurabiliyor.

“etkilemez mi oğlum herşeyi etkiliyo, insan dururken ölüm aklına geliyo. Şunu şöyle edemedim bunu böyle edemedim, herşeyi etkiliyor etkilemez olur mu, sen şöyle acık bi yaşlarda gör neler geliyo insanın başına. E bak olumun birini 35-36 yaşına girdi everemedim. O benim vebalim şimdi kendimde görüyom şeyini” (Mülakat 1, Ayşegül, 66).

Akif ise diğer insanların başına gelenlerin kendi başına da gelebileceğini, gelmemesinin Allah’ın bir lütfu olduğunu düşünüyor. “Benim de başıma gelebilirdi” vurgusu buna işaret ediyor.

“etkiliyor tabi, nasıl etkiliyor, bugün etkilemiyo diye bişey yok mesela ben televizyonu açtım mı yeri geliyo ağlıyom mesela şimdi somada ölenler, trafik kazaları, keşke olmayaydı deyom üzülüyom yani benimde başıma gelebilirdi. Şimdi trafik kazaları, arabalar yeni, 200 len gidiyo, 160 lan gidiyo vuruyo yani az usul gitse olmazdı, adam üzülüyo yani. Keşke olmayaydı diyom.” (Mülakat 2, Akif, 54).

Trafik kazaları üzerinden verilen örnek insanın başına gelenlerde kendisinin de payının olduğuna işaret ederek rasyonel bir inancın varlığını gösteriyor. Hızı

yapanın insan olduğunun altının çizilmesi insanın sorumluluğunun unutulmadığını gösteriyor. Akif'in okuyan 8 çocuğuyla hayat mücadelesine devam etmesi bu sorumluluğu hayatında da taşıdığını gösteriyor.

Mutlu örneğinde olduğu gibi, bazen yokluk içinde yaşayan bireyler hayat memnuniyeti konusunda Allah'ı bir dert yanma mercii ve içinde buldukları durum hakkında sorgulama nedeni olarak da görebiliyorlar. Ancak Mutlu'nun bu gelgitlerinin sonunda yolda yürürken dahi dilini zikre alıştırmaya çalıştığını bildirmesi dini sorgulamalarının onu daha derinlikli bir dini yaşayışa götürdüğüne işaret sayılabilir:

“hani çok inançlıyım televizyonda da hep dini programları seyredirim şey yaparım (.....) ama isyan ettiğimde olmuştur. Allah'ım beni yani niye böyle yaptın bu hastalık geldi, eşlerimden ayrılıklar oldu çocuğumdan ayrırım ben yedi yıldır.....” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Çok nadir namaz kıldığını ve oruç tutmadığını söyleyen Nazik ise dini inancının hayat memnuniyetini etkileyip etkilemediği sorulduğunda çok içten bir cevap veriyor :

“hissediyorum hissediyorum, Allah'ıma ellerimi açtığım zaman bambaşka oluyo bi bambaşka oluyo yani, yeri geliyo namaz kılmayıverm şunu etmeyevirem içim, bı kanadım bi kolum kırık gibi, mesela şu parmağımı kesem canım acıyo ama namazı kılınca o canım acımıyo benim. Rabbim bana duyurmuyo hocam beni.” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Nazik örneği nerdeyse hiç dini eğitim almamış ve düzenli ibadetlerini yerine getirmeyen biri için dini duygunun zorluk zamanlarında nasıl bir kaçış yeri ve yönelme noktası olduğunun açık göstergesidir. Nerdeyse hiç kimsesi olmayan Nazik'in Tanrı inancını tek sığınak olarak görmesi yoksul için dinin bir zenginlik olduğunu gösterir. Namaz kılınca rahatladığını söylemesine rağmen ilerleyen

bölümlerde subhanekeden başka dua bilmediğini açıklayan Nazik'in durumu çok az dini bilgi düzeyinde bile olsa namaz kılındığını ve namazın bir duygusal yöneliş olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Mahmut' un olaya yaklaşımı ise dini inanç olmasa bir hayat memnuniyetinin olamayacağı şeklindedir.

“tabi tabi canım etkiliyo tabi etkilemez mi, zaten öyle olmasa nasıl memnun olcaz”

(Mülakat 4, Mahmut, 53).

Bu yaklaşım aslında ontolojik bir bakış açısına da ışık tutar. Dini inanış olmasa hayata sağlam bir bakış açısı sözkonusu olamayacak ve hayat memnuniyeti diye bir durum sözkonusu bile olamayacaktır.

Hasibe'nin söyledikleri dini inancın, sadece yoksulluk içinde yaşayan bireyin kendine güç vermesi için değil çocuklarına da güç ve teselli vermesi için kullanıldığının açık göstergesidir

“etkilemez mi nasıl etkiliyo hemde. Hepimiz namazımızı kılarız oruç tutarız, dün kızım oruçtu, kitaplarımızı okuruz bak şurda kitaplarımız var. (Başucunda) İlmihal okuyom çocuklarımı onlarla sakinleştiriyom başka türlü sakinleştiremiyom, okuyuver diyom bak ben okuyamıyom diyom onlarıda okutuyom onlar da huzur duyuyo bende huzur duyuyom. Çok şükür Rabbime Allah'ıma zaten o var ablam bizde ne götürcez öbür dünyaya ne koyuyon torbana.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Burada durumu ilginç kılan başka bir husus, önceki gün oruçlu olduğu bildirilen genç kızın 2 erkek misafirin yanına askılı olarak tabir edilen elbise ile gelmesidir. Din hayatın her alanında yönlendirici ve görüş bildiren zengin bir fikri birikimdir. Yoksulun dünyasında ise daha çok bir manevi destek ve güç kaynağı olarak bulunmakta ve o yöndeki boyutlarından istifade edilmektedir.

Nurhan'ın ifadeleri sadece yokluk durumunda değil, her durumda inancın ortama huzur getireceği yönündedir:

“Allah şükür her müslümanın olduğu kadar inancım vardır, inançlar olumsuz etkilemez tabi, gayet olumludur, evde inanç oldumu huzurlu olur.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Cemil, dini inancının hayattan memnuniyetini etkileyip etkilemediği sorulduğunda oldukça açıklayıcı bir cevap vermiştir:

“hayatın esas ana maddesi dindir, estağfürullah ben size öğretmiyorum ben fikrimi söylüyorum. Kuranı kerimde açıkça yazılı biz imtihan için buraya geldik, ha o televolecilere sorarsan hayat başka hayat, ama biz imtihan için geldik. Şu anda ölse bile bırak her azamızın sorulcağını gözümüzün kirpiklerinin bile hesabının sorulcağını düşünmemiz lazım. Kul hakkına düşmememiz lazım. Tabi hayat çok güzel bişey ve etkiler yani tabi ama hataya düşmememiz lazım.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil’in cevabı aslında insanın eşya ile ilişkisinde durması gereken yeri tarif eden bir cevaptır. Bu cevabın içinde popüler kültüre de bir işaret vardır ve bu televole kültürü olarak ifade edilir. Daha çok varsıllara hitap eden ve tüketime çağıran bu yaşam tarzının ötekine ait olduğunun anlatılması, yoksulun kendini dini olanla konumlandığına bizi götürmektedir.

25 yaşındaki Ayça’nın cevabı dini inancın bazen hayat memnuniyetinden ziyade hayatta tutan yegane bağ olabildiğini göstermektedir.

“ya bazen intihar bile düşündüğüm oldu yani çoğu zaman ama Allah’tan korktuğum için yapamadım. 2 evladım var diye ya çocuğum yokken defalarca kalkıştım zaten” (Mülakat 19, Ayça, 25).

Buradaki Allah korkusu yine imtihan bilinci ve hesabın sorulacağı inancıdır. Ayça da yine 16 yaşında evlenmiş ve okul haricinde bir dini eğitim almamıştır. Ailesi de dindar değildir. Ancak görüldüğü gibi dinin temel boyutlarından biri olan inancın kişilerde yerleşmiş olmasının bireyleri intihar gibi felaketlerden uzak tuttuğu görülmektedir. Yine benzer şekilde Hasibe’de de bu durum görülmüştür. O da

kendini ve çocuklarını öldürmek istediği dile getirmiş Allah korkusunun kendisine engel olduğunu dile getirmiştir:

“şükran ettiğim oluyor da tövbe tövbe yarabbim bazende hepsini öldüresim geliyo, o şükür olmasa Rabbim Allahım acıcık huzur veriyo dua ediyorum azıcık huzur ver diyorum veriyo, hepsini öldürmek istiyorum hele birinci kızıma -neden- kimsenin eline kötü olmasın diye” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

İlhan'ın ifadeleri ise daha çok ibadet ile dinin ferahlatıcılığına ulaşılabileceğine inanıldığını gösteriyor.

“sağlamaz olur mu hocam tabi ki. Tabi ki daha çok. Biz her zaman hepimizde yani namazımızı abdestimizi gomayan insanlarız ama ben şu anda işe gittiğim için bazen namazlarda falan aksama oluyo ama elimizden geldiğince kılmaya çalışıyoruz hocam yani namazımızı”(Mülakat 20, İlhan, 40) .

İlhan'ın bahsettiği iş yaz aylarında 6 ay tuğla ocağında yapılan geçici iştir. İlhan bunun haricinde başka bir işte çalışmamaktadır. Bazı mülakatlarda dinî ibadetlerini yerine getirdiğini dile getiren kişiler dini inançlarının hayattan memnuniyetlerini etkilemediğini dile getirmişlerdir. Sorularla neden etkilemediği üzerine yoğunlaşmaya çalışılmışsa da cevaplar alınamamıştır. Bunun nedeninin dinin anlam ve teodise üreten inanç boyutunun bireylerin hayatlarına aksetmemesi olduğu düşünülebilir. Yoksulun yoksulluğu sebebiyle eğitim imkanlarından mahrum kalması nedeniyle bir muhakeme yeteneği geliştirememiş olması ve yoksulluk sebebiyle konuşmaya dahi istek ve hatta mecalinin olmaması da birer sebep sayılabilir. Zira bu mülakatlarımız en kısa mülakatlarımız olmuştur. (Mülakat 12,16, 21)

Adaman ve Keyder tarafından gerçekleştirilen yoksulluk ve dışlanma başlıklı çalışmada yoksulların hayat memnuniyetine dair bir bölümde yer almıştır. Araştırma 6 büyük ilde 1800'ü aşkın kişinin katılımıyla kent merkezlerinin yoksul

mahallelerinde gerçekleştirilmiş ve hayattan memnuniyete dair sorularda sorulmuştur. 0 ile 10 puan arasında 10 puan hayattan çok memnun olmayı ifade etmek üzere yapılan değerlendirme sonucunda ortalama 4 puanlık bir hayat memnuniyeti sonucuna ulaşılmıştır. 5 puanın ne memnunum ne memnun değilim şeklindeki ortalama değere işaret ettiği gözönünde bulundurulursa yoksulların hayatlarından memnuniyetsizlik içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma da göze çarpan başka bir husus İstanbul, Ankara ve İzmir de yaşayan yoksulların hayat memnuniyetinin sırasıyla 5, 4.5, 4.8 olarak gerçekleşirken Adana, Diyarbakır ve Gaziantep illerinde yaşayan yoksulların hayat memnuniyetinin sırasıyla 3.6, 3.1 ve 3.1 olarak gerçekleşmesidir.²⁰³ Bunun, büyük şehirlerde yaşayanların sosyal imkanlar dolayısıyla hayatlarından daha memnun olduklarına işaret ettiği düşünülebilir. Kütahya'nın bu ikinci grup şehirlere benzerliği dolayısıyla hayat memnuniyetinin düşük olması beklenebilir. Ancak mülakatlarda gördüğümüz üzere hayattan memnuniyet olmamakla birlikte dinin yoksullara verdiği moral ve dini değerlerden gelen şükür içinde olmaya adanmışlığın hayattan memnuniyeti olumlu etkilediği mülakatlardaki ifadelerden anlaşılmaktadır.

1.5. Yoksulun İsyanı ve Din

Yoksulun dünyası maddi olarak marjinalliğin yaşandığı bir dünyadır. O dünyada, yokluğun sınırlarında yaşanır. Organizmanın varlığını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu en temel gıda maddelerinin temininde ve onurlu bir insan olarak

---

²⁰³ Fikret Adaman, Çağlar Keyder, *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu Ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma*, s. 80; http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf, (Erişim: 30-01-2015).

yaşamak için gerekli olan asgari saygınlığın elde edilmesinde, başkasına el uzatmadan hayatı idame ettirebilmenin sıkıntısı duyulur. Bu sıkıntılar içinde bireylerin yaratıcıyla ilişkileri onların hem içsel dünyalarını düzenleyecek, hem de yoksulluk kaynaklı toplumsal sorunların azaltılmasına yardımcı olacaktır. Dinin bu konudaki tavsiyesi her durumda şükür etmek üzerinedir. İslam dininde bu husus özellikle vurgulanmıştır. İnananların “biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan, ürünlerden eksiltme ile imtihan edileceği”²⁰⁴ Kuran’da haber verilmektedir. Bu ilahî kanunun her an her yerde, afetler, kazalar, ölümler, hastalıklar, işlerin bozulması gibi musibetlerle hükmünü yürüteceği bildirilmektedir. Böyle durumlarda bağırıp çağırarak şikayetten, kendini kaybedecek kadar sarsılmaktan, ümitsizlikten kaçınılması gerektiği, sabr-ı cemil olarak adlandırılan güzel bir sabırla ile dayanmaları müslümanlardan istenmektedir. Yine şükrederlerse nimetlerin artırılacağı ve nankörlük ederlerse de Allah’ın azabının çok çetin olduğu ilahi kitapta bildirilmektedir.²⁰⁵ Şükür üzerine yazılan klasik ahlaki yazılar ve modern ampirik bulgular gözden geçirildiğinde şükürün üç ahlaki işleve sahip olduğu ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisi şükürün ahlaki bir barometre görevi gördüğü şeklindedir. Yani şükür farklı özellikte insanlarla kurulan sosyal ilişkilerde duyarlılık sağlayan, diğer ahlaki öğeler gibi kişinin iyi oluşunu artırmada destek sağlayan bir duygusal göstergedir. İkinci olarak şükürün ahlaki bir motivasyon ve güç kaynağı olma özelliği görülmüş, üçüncü olarak ise tüm şükran ölçümlerinin dindarlık ilişkileriyle olumlu yönde bağlantılı oldukları tespit edilmiştir.²⁰⁶

---

²⁰⁴ Kur’an, 2/ 155

²⁰⁵ Kur’an, 14/, 7

²⁰⁶ Emmons, “Duygu ve Din”, s. 478.

Ortaya çıktığı dönem itibarıyla sıkıntı ve yokluk içindeki inananlarının özverileriyle yayılan İslam dini müntesiplerine bu konuda daha fazla bir motivasyon sağlamaktadır. Peki yoksulluk içinde yaşayanlar dinin bu gerçeğini hayatlarına aksettirebilmekte midirler? Mülakatlarda içinde buldukları durum açısından isyan mı yoksa şükran mı içinde oldukları sorusu görüşülen kişilere yöneltilmiş ve anlatılar çerçevesinde bunun sebepleri üzerine derinleşilmeye çalışılmıştır. Alınan cevaplar yoksulların asla isyanı kendi üzerlerine kondurmadıkları izlenimini oluşturmaktadır. Ancak zaman zaman yine de isyan içine düşülebildiği fakat hemen tevbe edildiği görülmektedir. Ayşegül teyze'nin ifadesi bu konuda oldukça manidardır:

“yoo isyan etmek yok isyan yok her zaman dua ediyon, şükür ediyon neye biz eller gibi olmadık diyon ama isyan etmeyon. Bu kadar başka türlü değil.”(Mülakat 1, Ayşegül, 66).

Buradaki “neye biz eller gibi olmadık” şeklindeki yakınmanın bir dini temelli tartışmayı içinde barındırdığı görülmektedir. Ancak bunun asla bir isyana vardırılmadığı anlaşılıyor. Yine Akif de benzer şekilde bir ifade kullanıyor.

“İsyan etmem hiçbir zaman için, ne diyom Allah bana bunu verdiyse şükrederim.”
(Mülakat 2, Akif, 54).

Ancak Akif bunu söyledikten sonra dakikalarca kendisi ve çocuklarının sıkıntılarında bahsetmiş ve en sonunda da elinde olsa daha iyi hissedeceği şeyleri anlatmaktadır.

“Ama istekleri olmuyo mu insanın oluyo, Allah şöyle 2 göz evim olsa kapını önünde araban olsa olmaz mı olur. Ben kaç defa burdan kucağımda çocuk taşıdım hastaneye sırtımda götürmek zorunda kaldım.”

Kadir dede ise yaşından beklenmeyecek bir cevap vermektedir:

“katiyen asla, öyle olur mu imtihanı kazanmak kolay mı ya, sabahleyin öyle hasta oldum çok şey oldum.” (Mülakat 3, Kadir, 90).

Nermin daha samimi bir itirafta bulunmaktadır:

“yani isyan ediyon da ağlıyom ağlıyom sonra beterin beterin beteri vardır diyom televizyondan görüyom, isyan etmicekmişsin aslında da Allah’ın gücüne gidermiş derler.” (Mülakat 5, Nermin, 55).

Burada gördüğümüz durum yoksulluğun acı tablosu karşısında isyan edilebildiğini gösteriyor. Dikkat çekici bir başka husus televizyonun daha zor durumda olanları ekrana taşıyıp bir kıyaslama imkanı vermesidir. Bu yine şükür duygusunu gündeme getirmektedir. Modernleşen ve tektipleşen yaşam tarzının yoksulluk açısından olumsuz tarafları vardır. Herkesin aynı tarzlarda ve benzer şekilde giyinmesi, zengin ve fakir semtlerinin ayrışması gibi nedenler, zengin ve yoksulun birbirinin varlığını hissetmesine engel oluşturmakta, aralarındaki yardımlaşma kanallarını tıkamakta, insanların daha kötü durumda olanları görmesine ve yardım etme davranışına engel olmakta, kanaat ile şükür hislerinin oluşmasına mani olmaktadır. Bu durum Meydan aşevi çalışanlarının da sıklıkla dile getirdiği bir durumdur. Son yıllarda bir maddi refah ortamında yaşanıldığı varsayımı kamuoyuna hakim olduğu için zaman zaman “fakir mi kaldı ki siz yardım topluyorsunuz” şeklinde tepkiler geldiği bildirilmektedir. Nermin’in “beterin beteri vardır diyom televizyondan görüyom” diyerek dile getirdiği husus bu sosyal etkileşim ortamını biraz televizyonun karşıladığına işaret etmektedir. Ancak burada şunu da hatırlamamız gerekir ki televizyonun bu yönde olumlu bir etkisi var gibi görünsede daha çok lüks hayatları gündeme getirmesiyle olumsuz özellikleri de vardır. Nitekim mülakatlarda da bu gündeme geldi ve yeri geldiğinde aktarılacaktır. Bu noktada Baumann’ın ifadeleriyle medya vasıtası ile yoksulluk yönetiminin nasıl yapıldığına

bakılması ufuk açıcı olacaktır: “Tüketim toplumunda sefaleti suçlulukla buluşturmak bir amaçtır ve meyveleri vardır. Mesela yoksulları ahlaki yükümlülükler evreninden defetmeye yarar. Ahlakın özü güçsüz, talihsiz acı çeken insanların bütünlüğü ve mutluluğu için sorumluluk dürtüsüdür. Yoksulluğun suçluluk kaynağı görülmesi bu dürtüyü ortadan kaldırmaya yöneliktir. Ryszard Kapunscinski’nin açıklamasıyla bu medya yoluyla üç aşamalı olarak yapılır. 1- Sefalet haberleri asya kaplanları haberleriyle birlikte verilir ki, bak çalışan yapıyor mesajı yollar. 2- Sefalet sadece açlığa indirgenir. Yoksullar yerine açlar ekrana getirilir ve açlarla birlikte tek bir çalışma aleti gösterilmez. 3- Felaket gösterileri vb. argümanlarla daha ciddi yerlere para harcanması gerektiği anlatılır. Silahlı vahşilerle mücadele varken yoksullarla uğraşamayız denir. Halbuki tüm bu silahlar üstüne titrediğimiz refahın kaynağıdır.”²⁰⁷ Nermin’in ifadeleri Baumann’ın ifade ettiklerinin yanında medyanın yoksulluğu ele alışının bir fonksiyonunu daha ortaya koymaktadır; yoksulun diğerlerine bakarak teselli bulması ve sesini çıkartmaması. Doğrudan bir ilişki kurulamasa bile Türkiye’deki gazetecilik sektörünün yoksulluğa ve yoksulluğun bir sonucu olan dilencilğe habercilik açısından ilginç olanı yakalama refleksiyle yaklaştığını söylemek mümkündür. Bu alanda yapılan bir araştırmada Şen, 1998-2008 yılları arasındaki Hürriyet gazetesinde yer alan dilenci haberlerini irdelediği araştırmasında dilenci haberlerinin çoğunun dilencilerin servetleriyle ilgili olduğunu bulgulamıştır.²⁰⁸ Zengin dilenci haberlerine bir diğer örnek yakın geçmişte Konya’da yaşanan ünlü bir dilencinin trilyonları aşan mal varlığı ile ilgili

---

²⁰⁷ Baumann, *Çalışma Tüketim ve Yeni Yoksullar*, s.116-120.

²⁰⁸ İsmail Şen, “Basında Dilencilik”, *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Dairesi Başkanlığı, İstanbul 2008, s. 461.

haberlerdir.²⁰⁹ Söz konusu dilencinin mirasçuları ve adli makamlar arasında, malın kamuya mı yoksa mirasçılara mı ait olduğu şeklindeki tartışma yoksulluk etrafında dönen tartışmanın ihtiyaç sahipleri adına kötü bir mecraya çekilmesine neden olmuştur denilebilir.

Yine Hasibe’de Nevres’in ifadelerine benzer ifadelerle durumu açıklamıştır. Ama o daha uçlarda bir his dünyası içinde olduğunu seçtiği kelimelerle gösteriyor:

“şükran ettiğim oluyor da tövbe tövbe yarabbim bazende hepsini öldüresim geliyo, o şükür olmasa Rabbim Allah’ım acıcık huzur veriyo dua ediyorum azıcık huzur ver diyorum veriyo, hepsini öldürmek istiyorum hele birinci kızıma, neden, kimsenin eline kötü olmasın diye” (Mülakat 6, Hasibe, 55)

Hasibe’nin anlatıları aslında şükürün de dereceleri olduğunu gösteriyor. Her mülakatta şükür edildiği cevabı bir şekilde görülmektedir. Ama bu şükür içinde kızını öldürmeyi düşünecek kadar bir isyan ifadesi de çıkabilmektedir. Demek ki yoksulun dünyasında şükür, onu hayata bağlayan bir bağıdır. Olması gerekeni anlatmaktadır ve yokluk içindeki birey her durumda şükür edilmesi bilinci ile kanaate yönlendirilmektedir. Ancak bu ifadeler sınırdaki yaşayan insanların diğer uca ne kadar yakın olduğunun ve oraya kaymasının bir an meselesi olduğuna işaret etmektedir. Aşırı uçların birbirine yakın olması ile ifade edilebilecek olan bu duruma şükür etme bilincinin bir engel olduğu görülmektedir.

Hasibe’nin mülakatında devam eden diyaloglar, yaşadıkları ve dini düşünceleri hakkında daha fikir vericidir. Hıçkırarak ağlayan Hasibe’ye teselli olması için söylenenlere verilen cevaplar yoksulun yaşadığı dünyaya ve dini olanın onun dünyasındaki getirdiği aydınlığa kapı aralamaktadır:

---

²⁰⁹ <http://www.haberturk.com/yasam/haber/994698-dilencinin-banka-hesabinda-15-milyon-tl>.

Mülakatçı “- yarının ne getireceği bilinmez yarın kim bilir? Bu kızımız ne iyi insanlarla karşılaşır bilinmez ne efendilerle karşılaşır.

Hasibe : karşılaşmasın ablam ben evlendimde ne oldu gitsin okusun mesleğini alsın, bizim ne çektiğimizi kimse bilmez, onu bi geçin siz onu bi geçin ablam bu duvarların arasında neler yaşandığını kimse bilmez. Gece olduğu zaman burda biz burda başbaşa kaldığımızda benim küçücük çocuğum diyoki anne diyo sabah kalktığımızda Allah canımızı alsada şuracıkta huzura kavuşsak diyo, benim çocuklarım deyince ben bi anneyim ya iyi olcemken ben bitiyom ya (iç çekerek ağlıyor), bizim imtihanımız bu, öbür dünyada imtihan vermesin Allah’ım öbür dünyada başarılı olcaz inşallah yine Allaha şükür. Çocuklarım hırsız değil, pislik değil çocuğum bak hiç sokağa girmez okuldan eve beni koyupda gitmez. Allah imandan Kur’an’dan ayırmasın, Allah sevgisini eksik etmesin benim çocuklarım gözü aç değil yağ ver bi dilim ekmek ver karınlarını duya kalkar.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

2 boşanma vakası yaşayan Havva ise yukarda anlattığı gibi bazen isyan ettiğini itiraf ediyor. Ama sonrasında tevbe ettiğini ve Allah’a güvendiğini, bunun sonucunda da yine karşılığını aldığını söylüyor:

“tevbe ediyom tevbe, sonra çok pişman oluyom, bu sonraki eşim işte ben olmasam ne yapacan derdi. Bende bi senin ekmeğin mi var derdim, rızkımı Allah veriyo bi senin ekmeğin mi var, derdim. İşte Allah’ım karşıma çıkardı, bi babam gibi yani herşeyime koşturuyo yani bunlarda olmasaymış napardım bilmiyom yani pisi pisine giderdim(ağlıyor)” (Mülakat 9, Havva, 49)

Havva’nın bunlar dediği, bir baba gibi dediği kişiler aslında kendinden çok da fazla yaşlı olmayan 58- 60 yaşlarında bir ailedir. Evlerinde yatalak çocukları da olan bu çift Havva’ya sahip çıkmışlar ve evlerinin karşısındaki şu anda içinde oturduğu evi kiralamışlar. Yakın çevreden ve aşevinden sağladıkları yardımlarla Havva’ya destek oluyorlar. Daha önce Cemil’den ve Mahmut’tan da benzerini duyduğumuz ifadeler isyan edilmeyip şükür edildiğinde inanç sahiplerine bir manevi

yardımın geldiğinin tecrübe edildiğini gösteriyor. Bu tecrübe ve inanç, yokluk anında yoksulun ümitsizliğe düşmesini, çaresiz hissedip toplumsal normlara aykırı işlere yönelmesini engellemektedir. Doğru inanç sayesinde kişi gücü yetiyorsa çalışıp çabalayarak yetmiyorsa dua ve sabır ile usulüne uygun bir şekilde ihtiyacının karşılanacağını bilinci ve tatmini içine girmektedir. Cemil'in ifadeleri hem Havva'nın ifadelerini pekiştirmekte, hemde konuya yeni bir bakış açısı daha getirmektedir.

“valla riyaya kaçmasın Rabbim beni affetsin sen şeyapmasın diye söylüyom. Yokken şükretmek varken şükretmekten bin kat daha değerlidir. Ben mesela sayın Ahmet abimle konuşuyoduk, ramazanda benim işsiz kalma ihtimalim var, sahurda teravihin arası çok dar. O arada satma imkanı nerdeyse yok gibi ben her zaman şükretmeye çalışırım. Şimdi örnek vereyim şuraya çay bardakları geldi, çayın gelmesi için napmamız lazım senden istememiz lazım, herşeyimiz olsaydı senden istemezdim, şükretmeyi de unutturdum, yani Allaha karşıda böyle. - sen bunu söylüyorsun ve yapıyorsun kendi hayatında da öylemi yani?

- Elhamdülillah. Yapmaya çalışıyorum yani, dört dörtlük yapıyorum demiyorum da, isyan etmiyorum yani, ben kullara isyan ediyorum. Şimdi mesela sattığım nimet her zaman temizdir benim, ama temiz bulmuyolar, fiyatını düşük buluyolar, burun kıvırıyolar, böylelerine isyanım benim ama tabi yüce Rabbimiz hariç. Bana bişey verilcekse Rabbim verir, vermeyecekse de Rabbim bilir.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil'in ifadeleri aslında bir teoloji-kelam dersini de içinde barındırmaktadır. Aile ve cami kursları dışında bir dini eğitim almayan Cemil'in her durumda Allah'a ihtiyaç içinde olmanın gerekliliğini ifade eden ve çay örneğiyle anlattığı inanç, bilgiden öte hayata ve bilinçaltına aksettirilmiş bir uygulama örneğidir. Bunu kendi durumuna da uygulaması ise oldukça parlak bir zekanın izlerini barındırmaktadır. Tepsisinde sattığı çiğ köfteye burun kıvıranların rahatsızlığını kullara maletmesi

sağlam bir inancın göstergesi olmakla beraber inancı ve yaşadıkları arasında bir nedensellik kurabildiğinin bir kanıtıdır. Bu, dinin sunduğu teodisenin yoksul bireye sunduğu bir anlam zenginliğidir. Bunun yokluğu, bir anlamsızlık içinde yaşamak anlamına gelecek ve yoksulu yokluklarla başbaşa bırakacaktır. “Bana bişey verilcekse rabbim verir, vermiyecekse de rabbim bilir” ifadesi insana bir şey verildiğinde dahi bunu Allah’a maletmesi ile verilenler sebebiyle insanlara karşı bir borçluluk duymadığını göstermektedir. Burada inancın yoksulu, kendisine verilenler için verenler karşısında ezilmekten ve mahcup olmaktan koruduğunu görüyoruz. Zira ihtiyaç sahibine yardım edenler kendi lütuflarından değil Allah’ın kendilerine verdiklerinden yoksula vermektedirler. Bu da yoksulun gönül rahatlığı ile verileni almasını sağlamakta ve bir minnet altına girmesine engel olmaktadır. Cemil’in ifadeleri bunu son derece güzel açıklamaktadır. Cemil’in soruyu bu derece somut örneklerle ve güzel ifadelerle açıklayabilmesinin sebebinin son derece parlak bir zekaya sahip olmasının yanında sosyal bir insan olması ve her gün yüzlerce insanla karşılaşarak bolca hayat tecrübesine sahip olması olduğunu söyleyebiliriz.

Kart borçları sebebiyle aldığı asgari ücretin dörtte üçünü bankaya veren Nurhan ise yine de şükrettiğini dile getirmektedir.

“Ben her zaman maaşımı aldım, bordromuzu verirler, hep şükrederim, maaşımı alırım, dağıtılacak yerimi dağıtırım yinede şükrederim, şükrediyo her zaman, olmayanlarda var diyoz, keşke bizde olsa olmayanlarada verebilsek diyoz. Mesela okuldan suriyeli mültecilere yardım toplanyomuş, çocuklar giymedikleri elbiseleri topladılar, göturdüler mutlu oldular yani.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

İfadelerdeki verebilme odaklı yaklaşım burada çok önemlidir. Kendisi sıkıntı içersinde olan insanın yine de verebilme arzusu içinde olması ve fırsat bulduğunda hemen vermesi nasıl açıklanabilir. Bu ancak dini kültürden istifade etmiş, insani

değerleri özümsemiş ve verebilmeyi meziyet sayan bir yaşam kültürünün etkisi altındaki bireylerin geliştirebileceği bir davranış çeşididir. Bahsini ettiğimiz bu kültür, verebilecek duruma gelmeyi teşvik eden, zekat, sadaka gibi ibadetleri inananlarının bilinçaltına yerleştirerek Allah'ın vermiş olduğunun tüm insanların hakkı olduğu gerçeğine insanları ikna eden dinin şekillendirdiği kültürdür. Türkiye'de toplam gelirin yüzde 46,7'sini alan en zengin yüzde 20'lik gurubun aynı derecede paylaşabilme arzusu ve davranışına sahip olup olmadıkları, sahiplerse hangi özelliklere sahip olanların daha paylaşımcı oldukları başka bir araştırmanın konusudur. Ancak bizim bu çalışmada gördüğümüz dini hassasiyetleri orta derecede bulunan yoksul bireylerin şükretmeyi bildikleri ve içinde buldukları her durumda şükrettikleridir. Burada yeri gelmişken 2013 verileriyle toplumsal gelir paylaşımını sunmayı uygun görüyoruz.²¹⁰

Tablo 5: Gelire Göre Sıralı Yüzde 20'lik Grupların Toplam Gelirden Aldığı Paylar*

Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar	Toplam Gelirden Aldığı Pay
İlk Yüzde 20 (Geliri en düşük olan grup)	% 5,9
İkinci Yüzde 20	% 10,6
Üçüncü Yüzde 20	% 15,3
Dördüncü Yüzde 20	% 21,7
Beşinci Yüzde 20 * (Geliri en yüksek olan grup)	% 46,6

²¹⁰ TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*, Sayı:13594, 23 Eylül 2013, www.tuik.gov.tr, (Erişim 19.12.2014).

(*) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirine göre küçükten büyüğe sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; “İlk yüzde 20’lik grup” geliri en düşük olan grubu, “Son yüzde 20’lik grup” ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Bununla ilgili olarak Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Birimi (ESA) tarafından hazırlanan “*Yoksulluğu Yeniden Düşünmek*” başlıklı 2010 Dünya Sosyal Durum Raporu, dünyadaki durum hakkında önemli veriler sunmaktadır. Dünya nüfusunun %80’inden fazlasının gelir farklılıklarının geniş olduğu ülkelerde yaşadığına dikkat çeken rapor, dünya nüfusunun en yoksul %40’nın küresel dünya gelirinin ancak %5’ini aldığını, buna karşın en zengin %20’nin ise dünya gelirinin %75’ini aldığını belirtmektedir. Yoksulların dünya genelinde görülen mali ve ekonomik krizlere daha fazla maruz kaldığını belirten rapor, 2008’deki ekonomik kriz ve gıda fiyatlarında görülen artıştan dolayı 200 milyondan fazla insanın yoksul duruma düştüğünü ifade etmektedir.²¹¹

Fikret’in ifadeleri, öteki gibi olabilme düşüncesinin bazen insanı isyana götürebildiğini gösteriyor.

“yav işin doğrusunu söylemek gerekirse Allah günah yazmasında bazen isyan ettiğimizde oluyo yani, yani bazen diyom bizde eller gibi olabilsem yani çoluğuma çocuğuma şöyle rahat bi hayat yaşatabilsem diyom yani yalan söylemiyim.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Günümüzdeki gösteriş yarışının, sahip olduklarını gizlemekten ziyade ortaya döküp reklam etme alışkanlığının sebep olduğu bu hisse sebep olan yersiz davranışların daha çok sosyal medya üzerinden yaşandığı inkar edilemez. Yenilen yemeklerin dahi sosyal medya üzerinden reklam edilmesinin sıradan bir olay haline geldiği bu ortamda, her türlü farklılığın sahip olamayan adına bir acizyet duygusunun

---

²¹¹ <http://www.un.org/en/ga/second/65/docs/jomo.pdf>, s. 3,4, (Erişim 21.06.2015).

uyanmasına sebep olduğu unutulmaktadır. Evlenemeyen veya yuvası dağılan insanlar unutulup mutluluk anlarının resimleri paylaşmakta, çocuk sahibi olamayan arkadaşların hassasiyetleri atlanıp yüzlerce çocuk resmi yüklenmektedir. Hayatın sanki sadece bu yönü varmış gibi yapılan sunumlar kendi hayatında hem acıyı hem tatlıyı yaşayan fakat başka hayatlarda sadece güzel şeyler varmış gibi düşünen bireyleri daha da mutsuz yapabilmektedir. Yine bu tür eşitsizliklerin yaratacağı kırıklıkları insana hatırlatacak, erdemli davranışları bireyin hayatına aksettirmesine vesile olacak olanın dini ve ahlaki düşünce olduğu söylenebilir.

Mutlu, bir dini inancın, dahası hadisteki ifadenin tezahürü olan kendinden aşağıdakilere bakma tavsiyesini hayatına uygulamaktadır.

“şükran vardır daha çok. Daha çok şimdi kendimden daha kötülerini görüyorum. Şimdi çalışamayan oluyor akli dengesi kötü olanları gördüğüm zaman Allah’ıma şükürler olsun diyom daha çok şükrediyorum. Ee bazen sıkıştığım zamanlarda maddi konularda sıkıştığım zaman falan bazı duygulandığım zaman çocuk aklıma geldiğinde falan tabi ki isyan..” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Burada cümlesini bitiremeyen Mutlu yaptığıın yanlış olduğu düşüncesi ile bir müddet susmuştur. Sonrasında ne yaptığını öğrenmek için sorulan sondaj sorusunun cevabında ise her ne kadar hayatın sıkıntıları bazen yorsa da sonrasında daima bir tövbe bulunduğunu anlatmaktadır.

“tabii ki evet hemen şey yaparım zaten hemen kendi kendime ya rabbi nefsim uydum isyan ettim Allah’ım beni affetsin diye u zamanda hanımda şeydir.” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Selman’ın cevabında şükürün ibadetle eşdeğer tutulduğunu görüyoruz:

“ben daima şükrediyom hocam. Şu anda bak geldik mesela bak banyomu yaparım undan sonra çocuk görüyo akşam namazımı gılarım yani her gün yorgun olem

argın olem akşam namazını gılarım. İş yerinde gılamıyoz o yani.” (Mülakat 18, Selman, 35)

İlhan durumu oldukça samimi bir şekilde dile getiriyor ama duygularındaki mahcubiyet ifadelerine yansıyor. Devrik ve karışık bir cümleyle bazen isyan ettiğini ifade ediyor:

“İsyan ettiğim oluyo hocam şimdi yalan değil şimdi bizim herkesin olmicekte işte oluyo hocam yani hana yalan söylememize gerek yok yani şimdi.” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Bu ifadede isyan ettiğini ifade ederken gösterdiği mahcubiyet bile davranışlarını kontrol etmedeki ölçüyü gösteriyor. Sonuç olarak yoksulluk durumunda her zaman bir şükran duygusunun varolduğu, ancak bazı sıkıntı ve yokluk anlarında bazı isyankar ifadelerin ve duyguların yaşanabildiği görülmektedir. Bu isyan içeren patlama anlarından sonra mutlaka tevbe edildiği görülmekte, bu tevbe anlarında Allah’a karşı derin bir sığınma ve yakınlaşma hissini bireylerde uyandırdığı mülakatlardan anlaşılmaktadır. Bu hissini bireyde yalnızlık, sahipsizlik ve karamsarlığının yaşanmasına engel olacağı, kendini toplumdan itilmiş, herkesten farklı gören karamsar bir tablo içinde kalmasına engel olacağı düşünülebilir. Herkesin birtakım sıkıntılarla deneneceğini öngören dini düşüncenin yoksulda oluşturacağı paradigma, sıkıntılarının sadece yoklukla değil bazen hastalıklarla, bazen beraber yaşamak zorunda olduğu insanlarla bazen de bizzat mal mülkle olacağını öngörür. Bunun sonucunda da kişide sanki sıkıntı için kendisinin seçilmiş olduğu, bütün dertlerin onun başına geldiği şeklinde tamamen karamsar bir bakış açısı hasıl olmaz. Kişi herkesin deneneceği bilinciyle sabırlı ve eşitlikçi bir düşünce içinde yaşar.

2. Değersizlik Hissi ve Din

Değersizlik hissi ile kasmımız psikolojide benlik saygısı olarak ifade edilen kavramın sosyolojik görüngüsüdür. Yoksulluk içindeki bireyin bir değersizlik hissi ile karşı karşıya olması kaçınılmazdır. Hele ki tüm değerlerin maddi unsurlar üzerinden paylaştırıldığı bir dünyada maddiyat olarak en dezavantajlı konumda olan bireylerin değer olarak kendilerini en değersiz olarak hissedeceklerini söylemek yanlış olmaz. Bu açıdan yoksulluğu dinî ve sosyolojik olarak ele alan bir çalışmada bu boyutu ve dinin bu konudaki yardımını ve yoksula açtığı ufukları sorgulamak gerekmektedir.

Bu konuda Baumann'ın ifadeleri teşhis koymaktadır: “ Yoksulluk fenomeni yalnızca yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmez. Yoksulluk aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir durumdur. İnsan yaşamının edebe uygunluğu içinde bulunduğu toplumun nezih yaşam şartlarıyla ölçüldüğü için bu standartlara erişememenin kendisi bir sıkıntı ızdırıp ve özsaygı yitimi sebebidir. Yoksulluk “normal yaşam” olarak kabul edilen herşeyden mahrum bırakılma demektir. “İstenilen düzeyde olmama” demektir. Bu durum kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk ayrıca mevcut toplumda “mutlu bir yaşam” ifade eden tüm imkanlardan mahrum bırakılmak “hayatın sunmak zorunda olduğunu” alamamak anlamına da gelir. Bu da kendini değersiz görmeyle, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır.”²¹² Konuyla ilişkili sayılabilecek araştırmalardan biri olan Bora'nın yaptığı çalışmada yoksulluk durumunda sosyal patlama iddialarının aksine sıkıntılar karşısında yoksulların içe doğru çöktükleri ve çözüldükleri

---

²¹² Baumann, *Çalışma Tüketicik ve Yeni Yoksullar*, s. 60.

bulgulanmıştır.²¹³ Topateş de yoksulların bireyselleştikleri, sessizleştikleri, içlerine kapandıkları, kabullenici ve tevekkül içeren tutumlar geliştirdiklerini bulgulanmıştır.²¹⁴ Konusu insan olan bütün araştırmaların yüzde yüz genellemeye ulaşması mümkün değildir. İlhan'ın araştırması yine bir içe kapanıklık, içerleme ve değersizlik hissi bulgulamakla beraber bunun bir yansımasının olduğunu ortaya koymaktadır. İlhan yoksulluk kaynaklı utanç, eziklik, değersizlik duygusunun tepkisellik ile bastırılmakta olduğunu, bunun yardımlar konusunda bir hak iddiası ile görüldüğünü bildirmektedir.²¹⁵

Benlik kavramı kişinin kendisi ile ilgili algıların, yüklemelerin, geçmiş yaşantıların, gelecekle ilgili amaçlarının ve sosyal rollerinin zihinde temsil edilişi, kavramsal ben olarak odaklaşmasıdır.²¹⁶ Benlik saygısı ise, benliğin duygusal boyutudur. Birey, kim olduğuyla ilgili belirli fikirlere sahip olmasının yanı sıra, kim olduğuyla ilgili belirli duygulara da sahiptir. Böylelikle benlik saygısı bireyin benliği beğenme ve değerli bulma derecesi olmaktadır.²¹⁷

Benlik saygısının düşük olması kişide birtakım problemlere ve sosyal yaşantısında anormalliklere sebep olabilmektedir. Bunlardan, kişinin toplumsal yaşantısıyla ilgili olanlarının üzerinde yoğunlaşılacaktır. Düşük benlik saygısına sahip bireylerde görüldüğü düşünülen özellikler şunlardır.

- Görevden, denemeden kaçınır. Bu, tepki, başarısızlık kaygısı ve güçsüzlük belirtisidir.

---

²¹³ Aksu Bora, "Yoksulluk ve Kadınlar", *TES- İŞ Dergisi*, Haziran 2007, s. 95.

²¹⁴ Topateş, *Dilencilik: Türkiye'de Yoksulluk ve Dilenme Kültürü*, s. 270.

²¹⁵ İlhan, "Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası", s. 192.

²¹⁶ Betül Aydın, *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, Atlas Yay., Ankara 2005, s. 47.

²¹⁷ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, Özgür Yay., Ankara 2000, s. 105.

- Bir işe başladıktan kısa bir süre sonra bırakır. En ufak bir hayal kırıklığında yaptığı işten vazgeçer.
- Kaybedeceğine veya başarısız olacağına inandığında yalan söyler.
- Başkalarını suçlayarak veya dış etkenleri ileri sürerek mazeretler bulur
- Sosyal olarak geri çekilir, arkadaşlarıyla olan ilişkisini kaybeder ya da azaltır.
- “Hiçbir şeyi doğru yapamıyorum”, “Kimse beni sevmiyor”, “Ben çirkinim”, “Bu benim hatam” veya “Herkes benden daha akıllı” gibi kendine yönelik eleştiriler yapar.
- Övgü veya eleştirileri kabul etmede güçlük yasar.
- Diğer insanların kendisi hakkındaki düşüncelerinden ve olumsuz akran davranışlarından aşırı derecede etkilenir. Genç ise okulu hafife almak, dersi bölmek, saygısız davranmak çalışıyor ise işi aksatmak gibi tavır ve davranışları benimser.
- Evde ya aşırı derecede yardımcıdır ya da hiç yardım etmez.²¹⁸

Görüldüğü gibi benlik saygısının düşük olması bireylerde toplumsal açıdan oldukça ciddi sıkıntılar yaşanmasına neden olabilmektedir. Bizim araştırmamızda yoksulluğun sosyal parametrelerinden biri olarak değerlendirdiğimiz değersizlik hissi, benlik saygısı düşüklüğünün bireyde sebep olduğu toplumsal çöküntülerdir. Burda yine kişide yaşanan içsel yaşantılara da değinilecektir. Yarı yapılandırılmış mülakatımızda değersizlik hissi ve toplumsal yaşamdaki temsili ile ilgili olarak “diğer insanların yanında kendini değersiz hissettiğin oluyor mu ?” veya konuyu

---

²¹⁸ Haluk Yavuzer, *Gençleri Anlamak*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 41.

açmak için sondaj sorusu olarak “bazı insanlar kendilerini ve çevresindekileri sahip olduklarına göre değerlendiriyorlar. Senin kendini hiç bu şekilde değersiz hissettiğin oluyor mu ?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Yine de muhatabın soruyu anlamadığı durumlarda sorular daha da açılmaya çalışılmıştır. Cevap alınamayan veya konunun değiştirilmeye çalışıldığı mülakatlar olmuştur. Alınan cevaplar çerçevesinde yoksulluk durumunda değersizlik hissini yaşamaları ve dinin bu duruma getirdiği yardımlar ve çözümler hakkındaki ifadeler şu şekilde olmuştur.

66 yaşındaki Ayşegül değersizlik hissi konusunda insanlığın belirleyici olduğunun altını çiziyor:

“başka insanlardan benim bir farkım öyle elimde avcumda olmadığı, ben sosyetik istemiyom zaten öyle giyim kuşam istemiyom zaten öyle doğruluktan vazgeçmediğim için kendimi insan sanıyon ondan değil mi zaten insanlık kendimi insan yerine koyuyon tabi.” (Mülakat 1, Ayşegül, 66).

Burada Ayşegül’ün değersizlik hissine karşı doğruluk ve insanlık değerlerini ortaya koyması ve bir mihenk taşı olarak bunları belirlemesi önemlidir. Kendisinde bunlara aykırı bir durum olmadığını vurgulayarak bir değersizlik hissine düşmekten kendini koruduğu görülüyor. Bu da yoksulluk durumunda inanç ve değer sahibi olmanın önemini gösteriyor.

Yine Akif’inde değersizlik hissi sorusu karşılığında benzer ifadeler verdiğini görüyoruz:

“hocam para heç bişey değil, para hayata karşı para ha geçinmek için mutlaka lazım, ama para heçbişey. Benim 90’lar da dükkanım da vardı, paramda vardı. Şimdi para biyerde insanların psikolojisinde bozuyo. Neden? Eve gelmiyo adam para oldumu, çoluğa çocuğa bakmiyo bırakıyo yani para herşey olmuyor yani.” (Mülakat 2, Akif, 54).

Akif’in ifadesinde de değerlerin paraya değil, onu kullanmayı bilmeye atfedildiğini görüyoruz. Bu da dinin tesis ettiği değerleri içselleştiren bireylerin

görünüşte kendilerini değersiz hissetmelerine sebep olacak durumlarda bile zorluğa düşmediklerini göstermektedir. Dinin vazettiği değerler, bir pusula misali zor zamanlarında yoksullara yol göstermekte, bireyin hem içsel olarak çalkantılar yaşamasına engel olmakta hem de sosyal olarak geri çekilmesine, ilişkilerini kaybetmesine, diğer insanların düşüncelerinden aşırı derecede etkilenmesine engel olmaktadır.

Mahmut olaya doğrudan insanın kendi içselliği açısından yaklaşmaktadır.

“Yok ben öyle bişey hissetmedim öyle hiç ne kendimizden üsttekilere bakıp imrendim ne de kendimiz gibi olanlara bakıp aa şöyleymiş böyleymiş demedim hiç.” (Mülakat 4, Mahmut, 54).

Nermin de yine değersizlik hissine karşı imtihan teodisesi ile teselli bulmaktadır.

“Yani öyle geliyo aklıma kıymetsiz hissediyom bide diyom Allahım beni böyle diyom sınıyo diyom imtihan diyom.” (Mülakat 5, Nermin, 54).

İnsanın duygusal bir varlık olması hasebiyle zaman zaman duygusal kırıklıklara düşmesi olağandır. Bu duygusal gel-gitleri yaşaması insan olmanın hem lütfü hem de cilvesidir. Yoksulluk durumunda bunlar daha sık yaşanır ve derin izler bırakır. İmtihan teodisesi, yani dünya hayatında insanın başına gelen herşeyin dünya hayatından sonra yaşanacak olan ahiret hayatı için bir sınama süreci olduğu inancı yaşamında uç örnekler yaşayan ve diğer insanların kendi yaşadıklarını yaşamadığını gören birey için anlaşılabilir ve makul bir açıklama olmaktadır. Geniş bir toplumsal çevrede her bireyin ayrı ayrı yaşadığı hayat tecrübeleri, her insanın imtihanının farklı olduğu retoriği ile anlam kazanmakta, insanın anlam arayışına bir cevap olmaktadır. Böylece yoksulluk kaynaklı bir değersizlik duygusunun önlenmesinde çok faydalı olabilmektedir.

Hasibe'nin değersizlik hissi ile ilgili cevabı, hayatında değerler varolan bireyin bu değerlerle kendine ve hayatına da değer kattığını göstermektedir.

“Hayır neden değersiz olem hiç öyle hissetmem güzel Rabbim bana el vermiş kol vermiş, imtihan olmaya geldim onu da başardım, başardım bilene, çocuklarımı hırsız yapmadım kendim kötü değilim hırsızlık yapmadım çok şükür gurur duyulcak bir annelik yaptım öyle biriyim öyle biliyorum kendimi hani çocuklarıma şunu al gel demedim.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Hasibe içinde bulunduğu zorluklara rağmen çocuklarına gayri ahlaki birşeyler yaptırmadığı için gururludur. Bu haklı gurur onu değersizlik hissinden korumaktadır. Yoksulluk durumunda bireylerin normal hayatlarında yanlış ve ayıp olarak nitelendirebileceği, suç olarak nitelenen davranışlar muğlaklaşabilir ve öznel yorumlarla bu davranışlar hayatın ikamesi için makul birer davranışmış gibi veya hayatın zorladığı kaderin cilveleri olarak ele alınıp başvurulabilir. Bunların başında hırsızlık, dilencilik, fuhuş, yasadışı işler, vb. sayılabilir. Ancak Hasibe örneğinde gördüğümüz gibi hayatını dini değerler çerçevesinde şekillendiren bir anne ne kendi hayatında ne de çocuklarının yetişmesinde bu tür olumsuz davranışlara yönelmemektedir. Halbuki 2000-2008 yılları arasındaki TÜİK verileri çerçevesinde yoksulluk ve suç arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu saptanmış, yoksulluk arttıkça suç işleme ve suça bulaşma oranlarının arttığı tespit edilmiş, bu durum literatürle de desteklenmiştir.²¹⁹ Böyle bir veri ortadayken bizim mülakatlarımızda 2 vaka haricinde suç eğilimi ve tecrübesinin görülmemesi dini değerlere bağlı ailelerde dinin yoksulluğun suça bulaşmaya sebep olmanın önüne geçtiğini ortaya koyar. Bu iki vaka da zaten direk görüşülen kişilerin değil eşlerin sebep olduğu olaylardır.

---

²¹⁹ Başaran, *Yoksulluk ve Suç*, s. 53.

Bunlardan biri eşin diğer erkeklerle para karşılığı beraber olmaya zorlanması diğeri de babadan kalan maaşı almak için yapılan anlaşmalı boşanma olayıdır.

Nazik'in söyledikleri onun yaşadıklarına da işaret etmektedir. Nazik eşi tarafından para karşılığı başka erkeklerle birlikte olmaya zorlanmış biridir. Bunun sıkıntısını yaşamakta, karşı koymadığı için kendini de suçlamaktadır.

“oluyo hocam oluyo, mesela bayramda millet tertemiz giyiniyo sen ille, Allah razı olsun yine konu komşumun verdiği var, ama kendi giyinmen var bi de.. yani olmuyom hocam, hissediyom yani, o şeye kapılıyom yani. Mesela düğün olur, arka mahallede can ciğer dostum var acaba gidersem bana orda bi naf mı ederler, bişey olur. Çekiniyorum hocam ne kadar olsa çekiniyom..” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Nazik'in ifadelerinde hem yoksulluk sebebiyle yaşadığı bir değersizlik hissi gözlenmekte, hem de geçmişi nedeniyle toplumun değerlerine aykırı işler işlediğini düşündüğü için bir söze veya hakarete maruz kalma yahut aşağılanma korkusu vardır. Bu örnek araştırmanın yapıldığı Kütahya toplumunun yapısı hakkında da ipuçları vermektedir. Nazik'in ifadeleri ayrıca yoksulluğun yanında bireyin hayatında yaşadıklarının da değersizlik hissine kapılması konusunda etkili olduğunu göstermekte. Bir önceki Hasibe örneğiyle karşılaştırılınca bu daha net anlaşılmaktadır. Nazik'in bu konuda ve mülakat boyunca imtihan teodisesi konusunda hiç söz açmaması durumu ilginç kılmaktadır. O namaz kılmadığını ve oruç tutmadığını bildirmiştir. Bunun yanında dini bilgilerinin zayıflığı sözkonusudur ve dünyanın bir imtihan yeri olduğu konusunda bir akaid eğitimi almadığı muhtemeldir. Bu konuda şu ifadeleri bilgi vericidir:

“Yani bilebildiğim yok okumam yazmam yok rahmetlik babaannemin bana öğrettiği subhaneke var bi onu bilen okuyunca içim rahatlıyo yani subhanekende başka bişey bilmiyom zaten, okuma yazma olmadığı gibi.”

Lise mezunu Ayten'in olumlu bakış açısı göze çarpmaktadır.

“valla son derece akıllıyım, yok değersiz hissetmem herkes farklı yaratılmıştır, onda olmayan bende var mesela belki güzel konuşma var belki becerim daha fazla, onda para pul vardır ama yiyemiyodur sağlığı yoktur. Bende sağlık var. Mesela 3 tane çocuğum 3’ünün farklı bişeyi var mesela onda çocuk yoktur benim en büyük zenginliğim bunlardır zaten.” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Bu bakış açısı şükretmeye de götürmektedir. Sonuçta yine dini bir gerçekliğe işaret edilmektedir ve kişiyi mutluluğa ulaştırmaktadır. Ayten’in konuşmalarında içinde bulunduğu borç batağına rağmen bir mutluluk duygusu gözlenmektedir.

Yaşadığı duygusal çöküntü nedeniyle bazı sorulara ağlayarak cevap veren Havva ise değersizlik hissi ile ilgili sorular karşısında sitem içeren dolaylı bir cevap vermiştir:

“Valla usandım ‘Allah’ım neden böyleyim’ diyom ‘bi param oldumu’ diyom ‘heryerlere şöyle yardım saşçam’ diyom..... geçen Arif (yemek dağıtıcısı) 5 lira verdi pek sevindim ‘inşallah’ dedim ‘eve çıktığımda, bende dedim kendime geldiğim zaman bende veriririm’ diyom, gerçi accık accık başladı damlamaya. Nafaka falan gelmeye başladı.” (Mülakat 9, Havva, 48).

Havva’nın yaşadığı değersizlik hissi görüldüğü üzere almak zorunda kalmış olması nedeniyledir. Bundan dolayı içermekte ve kendisi de verebilecek duruma gelmeyi istemekte, o duruma geldiğinde hemen vereceğini söylemektedir.

Nurhan ise değersizlik hissini diğer insanlara karşı, yani değerli olduğu düşünülen insanlara karşı bir fesatlık olduğunu düşünmektedir:

“deriz ya insanın alınına doğuştan yazılmıştır kader, yani o insanlar yükseğe niye ben böyle oldum diye bi fesatlık yoktur içimde benim. Kesinlikle fesatlık zaten Allaha şirk koşmak gibi bişeydir.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Nurhan’ın bu fesatlık olarak düşündüğü duruma karşı kriteri dini bir düşünceye dayanmaktadır. Ona göre insanların ellerindekiler yine bir takdir işidir ve kader olarak değerlendirilmelidir. Buna aykırı olan düşüncelerin fesadlık olarak

değerlendirmesi ve mal verenin Allah'tan başkası olabileceğinin düşünülmesinin ise şirk olarak değerlendirileceğini belirtmesi dini konularda yoruma gidebilmesinin sonucu olarak görülebilir. Nurhan da Ayten gibi lise mezunudur ve kader ile yoksulluk arasında kurduğu bağlantılarla, akıl yürütmelerle ve akıl ile dini uzlaştıran yorumlarıyla diğer görüşülen yoksullardan ayrılmaktadır. Her ne kadar lise de aldıkları din dersleri bir saat olsada itikadi açıdan dini pratikleri hayatlarına olumlu yönde aksettirdikleri ve daha olumlu yorumlar getirdikleri gözlemlenmiştir.

Cemil'in cümlelerinde hem yaşanmış bir tecrübe hem de hislerinin birarada verilmesi vardır.

“Hani insan bazen üstüne bişey alamıyo yani, hani dışı çok önem verenler var. Şimdi kimin ne olacağına bilemezsin. Hatta bi söz vardır bazılarının ne olduğunu bilemezsin anlamında. Allah razı olsun sosyal dayanışmada abilerimiz var. Ben orda o gün bekliyorum işte müdürü, böyle ordaki arkadaşlarda giyinmişer güzel güzel, ben orda oturuyorum süklüm püklüm ordaki bana ‘sen niye öyle duruyon’ dedi, ben ‘işte arkadaş böyle böyle’ dedim, dedi ‘biz burda insanların üstüne başına bakmıyoz’ dedi. Bak ne kadar güzel, hem bana kibar davrandı.

- sen böyle bi hisse kapıldın yani

-kapılabiliyoz da yani eziklik yaşamaktan korkuyoz yoksa Allah katında kişinin mevkinin olması Ahmet abinin cumhurbaşkanı olması vs. o önemli değil. Önemli olan senin takvan, mezardan çağıdıklarında sen bedenle kalkcan zaten. Ha olmadı mı oldu, oldu.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil'in yaşadığı olayda karşısındaki kişinin bir hatırlatmasının nasıl olumlu karşılık bulduğunu görüyoruz. Bu açıdan yardım kuruluşlarında çalışanlarında bu tür dinî ve insanî değerleri bilmelerinin ve hayata geçirmelerinin önemi ortadadır. Öte yandan Cemil'in içsel dinamiklerinin kaynağını ahiret vurgusu yapmasından anlıyoruz. O diğer insanların yanında bir eziklik yaşamaktan korktuğunu yoksa Allah

katında üstünlüğün güzel davranışla ve takva ile olduğunu kabul ettiğini açıklamaktadır. Bu da göstermektedir ki din, yoksulun dünyasında her zaman alternatif ve daha önemli bir alan oluşturmakta, dünyevi sıkıntı ve zorluklar karşısında bir çıkış ve ferahlama alanı yaratmaktadır. Bunu sosyolojik olarak bir önbölge arka bölge ikilemine benzetebiliriz. Önbölge arka bölge ikilemi Goffman tarafından sosyolojiye kazandırılmış kavramlardır. Literatürde dramaturjik teori olarak isimlendirilir ve sembolik etkileşimciliğin etki alanında kalınarak tanımlanmıştır. Önbölge bireylerin içlerinde biçimsel roller oynadıkları toplumsal birliktelikler ya da karşılaşmalardır. Arka bölge ise insanların daha biçimsel ortamlardaki etkileşimler için kendilerini ve sahnede kullanacakları malzemeleri hazırladıkları yerlerdir. Arka bölge kendi kendine yapılan önemsiz fiziksel edimlere olanak verse de ön bölge için referans ve dayanak seti oluşturur.²²⁰ Bizim araştırmamız sırasında gözlemlediğimiz şeyler bu teorinin yoksulun dinle ilişkisini oldukça iyi anlamlandırdığı şeklindedir. Dini argümanlardan istifade eden yoksul birey, ön bölgede diğer insanlarla olan ilişkilerinden sıkıntılar yaşasa da arka bölgede yaratıcının insanlara verdiği eşitlik ve para-mala dayanmayan üstünlük ilkeleri ile yaşamaktadır. Bu ilkelere ona sıkıntılar karşısında dayanma gücü vermektedir. Varsıl olanlardan din ile bir şekilde bağlantısı olanlarda bu şekilde bir önbölge arka bölge ilişkisi kurmaktadır. Tek tek bireylerde bulunan bu değerler, bireylerin oluşturduğu toplumun değerler manzumesini oluşturmakta, dolayısıyla topluma bu değerler yön vermekte, dünyevi olan eşyanın değeri sorgulanmaktadır. Bu sorgulama

---

²²⁰ Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (Çev. Barış Cezar), Metis Yay., İstanbul 2009, s. 33. ; Daha geniş bilgi ve yorumlar için bkz. M. Margeret Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (Çev. H. Erbaş), Palme Yay. Ankara 2011, s. 213 vd. ; Wallece, Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 319.

neticesinde ihtiyaç sahibine vermenin önemi anlaşılmaktadır. Yoksulda da varsıl da Allah katında olanın daha değerli olduğu bilinci her iki tarafıda kendi açılardan haklı gerekçelerle düşünmeye ve dünyanın geçiciliğini değerlendirmeye götürmektedir. Dünyanın geçiciliği gerçeği yoksul için teselli varsıl için de bir dizgin olmakta sonuç itibarıyla da yardımlaşma davranışına götürmektedir.

Fikret'in ifadeleri ise değersizlik hissini tüketim üzerinden yaşanabildiğini göstermektedir.

“kendimi değersiz hissediyom yani neden diyom ben eller gibi olamıyom, çoluğuma çocuğuma daha iyi bi hayat herkes ister, istemez mi hocam ?” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Biri üniversitede 2 çocuğunu çeşitli yardım derneklerinin sağladığı imkanlardan istifade ederek ücretsiz yurtlarda barındıran Fikret çocuklarının başarısı ile övünüyor olsa bile yine de bir değersizlik duygusu yaşadığını anlatmaktadır. Buradaki “herkes” ifadesi toplumdaki genel standartlara işaret ediyor. Birey bir sosyal obje olarak öteki'nin sahip olduklarını görmezden gelemez. Ötekinin ve kendisinin sahip olduklarının eşit olmaması bir eşitsizlik olarak göze batar ve bu da bir gerilim doğurur. Bu gerilimi yok etmeye yarayacak her türlü şey yoksul için önem kazanır. Bu açıdan dinin yoksul için önemi anlaşılabilir.

Yine Birol da toplumun genel standartlarından geri kalmanın yarattığı gerilime işaret etmektedir:

“olur da çok düşük yaa. O ihtimal çok düşük çok nadir yani, öyle şeyler pek olmaz da, o da herkesin istediği, yani evim olsun arabam olsun öyle şeyler yani. Nadir, yani oda evim arabam. Çok seyrek yani herkesin istediği şeyler. Bizim bide asgari ücret yatmayıverse hemen 2 ay geriye gitcem yani.” (Mülakat 14, Birol, 30)

Yaptığı geçici işde ücretin yatmamasının bile onu toplumun gerisine getireceğini düşünen Birol da Fikret ile aynı kaygıları yaşamaktadır.

Yoksulun dünyasında elde avuçta olmasa ve bir fakirlik olsa bile gönül zenginliğinin olduğu sık sık dile getirilir. Bu aslında gönül zenginliğinin önemli olduğu ve insanı değerli kılanın bu olduğunun imasıdır. Bu düşünce dayanağını dinin inşa ettiği zeminden almaktadır.

“Zenginlik mal çokluğu değildir. Asıl zenginlik gönül zenginliğidir”²²¹ hadisine dayanan toplumsal bilinci anlatan bu deyimleşmiş anlatıma Nesrin de rastlıyoruz. Hiç değersizlik hissine kapılıp kapılmadığı yönündeki soruya verdiği cevap ile hem gönül zenginliğine sahip olduğunu düşündüğünü hem de bunun için yine şükür içinde olduğunu görüyoruz.

“kendim fakirim ama gönlüm zengin şükür elhamdülillah” (Mülakat 16, Nesrin, 40).

Değersizlik hissi konusunda belki de en açıklayıcı ifadeleri Mutlu kullanmaktadır. Yolda yürürken bile bunu yaşadığını anlatan Mutlu'nun ifadeleri şöyledir:

“oluyor. Yani ne gibi ee şimdi işsizken inan ki yani belki bu kuruntu olur, belki bişeydir hana belki yanlış, işsizken çarşıda gezeken dahi millet böyle bunun cebinde parası yok, bu şeymiş gibi sanki değişik bi göz gibi geliyo bana evet. Yani böyle sinsi, böyle şey yoruyorum böyle yani yürüyüşüm dahi değişiyor. Yani şimdi çalışırken ee paralıyken ki insan nasıl normal bir şeysi varken çalışmadığım zaman böyle parasızken işsizken yani hana böyle suçlu bi insan köşe başından böyle yavaş yavaş bu şekilde gidişlerim oluyor yani” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Mutlu'nun işsizken bunları daha çok yaşadığını söylemesi yoksulluğun yanında yaşadığı yetersizlik duygusunun da bir göstergesidir. O, bir iş bulamadığı veya iş bulacak yeterliliğe gelmediği için pişmanlık yaşamaktadır. Gençlik yıllarında ortaya çıkan sara hastalığı nedeniyle makine başı işler bulamadığını söylese de daha

---

²²¹ Müslim, 1741.

öncesinde liseye devam etse bir memurluk alabileceğini anlatmakta ve bunun yine kendi yetersizliği olduğunu itiraf etmektedir. Ancak hatırdaki tutulmalıdır ki bunlarda yoksulluğun bir parçasıdır. Mutlu'nun uzun anlatılarının kısa özetini şu ifadelerinde buluyoruz.

“ya zaten kendimi değerlendirmedim hocam. Şimdi ne gibi yani ben çok kafam çalışıyordu ortaokulda okurken.” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Bir yoksulluk araştırmasında yoksullukla ilgili soruları sormanın kolay olmadığı gibi cevaplamakta kolay değildir. Özellikle biraz gururuna düşkün bireyler için kendi yaşlarında bir araştırmacı ile bunları konuşmak daha da zordur. Selman'ın mülakat sırasındaki duruşu ve ifadeleri bunu gözönüne sermektedir. O, değersiz hissedip hissetmediği ile ilgili soruda doğrudan cevap vermemiş ancak böyle hissetmesine neden olacak durumlarda ne gibi bir tavır koyduğunu ortaya koymuştur.

“yani şunun olsun veya param çok olsun da şunu yapem bunu yapem hayatta dememişimdir yani demem de Allahıma çok şükür bin şükür yani oldumu yerim olmadımı galsın derim yani” (Mülakat 18, Selman, 35).

Ancak mülakat sırasında hayattan istediklerini elde edemediği ile ilgili konuşulurken kullandığı ifadeler, her ne kadar gururlu bir duruş sergilemeye çalışsa da yoksulluk sebebiyle çocuklarının istediği bir şeyi elde edemediği için yaşadığı kırıklığı tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermekte:

“hayattan istediklemi elde edemedim. Bi istediğim araba vardı arabayı daha hala alcem hala alcem alamadım yani. Bi istediğim u var yani. Hayatta istediğim çocuklamın istediği o var yani. Gelen geçen arabaya araba bizim olsun bizim olsun şu gördüğün çocukla u şekilde diyo yani bende böyle yıkılıyom onu gördüm mü yani” (Mülakat 18, Selman, 35).

Tabi bunu söylerken Selman'ın 6 aylığına girdiği asgari ücretli işinden aldığı maaşının bir kısmının kesintiye uğradığını hatırlatmakta da fayda var. Yani onun

ömrü boyunca bir arabaya sahip olması çok zor görünmektedir. Ayrıca övgüyle bahsettiği arabada en düşük düzeydeki 2 aylık memur maaşı ile alınabilecek düzeyde eski model bir arabadır.

Erkeklerde değersizlik hissi bir gururla karşılanmaya çalışılmaktayken kadınlarda farklı durumlar görülebilmektedir. Kadınlarda görülen yoksulluğun büyük çoğunluğu aile kurumunun parçalanması nedeniyle yaşanmaktadır. Bu durum araştırmalarımız sırasında da gözlemlenmiştir. Böyle bir durumda olan Ayça'nın anlatıları evlilik kurumunda bile gelir yokluğunun yanında ebeveyn yokluğunun nelere sebep olduğunu gösteriyor.

“ya çalışmayı çok düşünüyodum ya sığınma evine girdiğimde eşime dedim çocuklara sen bak ben çalışayım dedim onu da kabul etmedi. İşte ne bilim sığıntı gibi hissediyodum kendimi hep bana öyle diyodu sen bana mecbursun dayancaksın ailen yok sahip çıkanın yok.” (Mülakat 19 Ayça, 25).

Ayça örneğinde gördüğümüz gibi yoksulluk sadece mal yokluğu değil insan yokluğudur aynı zamanda. Bu örnek aile bağlarına önem veren din kurumunu aklımıza getirmektedir. Örneğe bakarak dinin aile fertlerinin birbirine yakınlaşmasını tavsiye etmesinin önemini daha iyi kavrayabiliriz.

İlhan da değersizlik hissine eziklik kelimesiyle kendi yorumunu katıyor. Öteki olarak tanımladığı varsıl olanın sahip olduklarının, kendisinde olmayan birey için bir ezikliğe sebep olduğunu anlatıyor:

“eziklik oluyo evet biraz kendini insan öyle hissediyo hocam doğrusu bu biraz hana durumum iyi olmadığı için herkesin mesela evi var diyem ki arabası var diyoz borcu yok derdi yok gibi gözüküyo ama bilmiyom tabi herkes nasıldır içine girmediğimiz için bilemiyom herkes kendini bildiği için bu şekilde hissettiğimde oluyor hocam” (Mülakat 20, İlhan, 40) .

Yine 38 yaşındaki Ahmet'in de yukardaki Selman benzeri ifadeler verdiğini görüyoruz.

“yok Allaha şükür, ...hayır öyle kapıldığım yok yani,... evet aklıma gelmez”

(Mülakat 21, Ahmet, 38).

Yoksulluk ve şehirleşme ile ilgili çalışmalarda zengin ve varlıklı kesimin kendilerini yüksek duvarlı ve güvenli sitelere çekmesinin toplumsal uzaklaşmaya neden olduğu üzerinde durulmaktadır. Kütahya'da da bu durum yaşanmaktadır. Zenginleşen kesim şehrin bakir bölgelerine inşa edilen etrafı çevrili lüks sitelere taşınmakta böylece yoksullardan uzaklaşmaktadır. Bunun haklı olarak yoksul ve zengin birbirinden uzak kalmasına neden olduğu, özellikle zenginlerin yoksulların içinde buldukları durumdan haberdar olmamak adına olumsuz bir durum olduğu belirtilmektedir. Aşevi çalışanları da artık insanlara toplumda yoksulların bulunduğu inandıramadıklarını söylemişlerdir. Ancak gerek İlhan'ın gerek yukarda geçen Fikret, Birol, Akif ve diğerlerinin ifadelerinden anlıyoruz ki aslında yoksul bireylerde kendilerinde daha çok değersizlik ve eziklik hissi yaratmaması için daha mütevazı ve kendilerine yakın sosyal çevrelerde yaşamayı tercih etmektedirler.

2.1.Yoksulluk, Hayat Başarısı ve Din

Değersizlik hissinin toplumsal olarak çevredekilerle kendini kıyaslama sonucunda oluştuğunu ve bireylerin bundan etkilendiğini mülakat örnekleriyle gördük. Araştırmamızda kullandığımız sorulardan biri de biraz daha içsel faktörlere bağlı olan ve bir özdeğerlendirmeyi de içermesi açısından önemli olan başarısızlık ile ilgili sorudur. Bu soru hayatın gerekliliklerine karşı bireylerin kendilerini

değerlendirmesini öngörmektedir. Hayat başarısı hayat memnuniyeti ile yakından ilgilidir. Bireyin yetişme ortamı onun hayat başarısını şekillendirmesi yönünden fevkalade önemlidir. Çünkü birey fırsatları değerlendirebilme becerisini, kendini ifade edebilme yeteneğini ve diğer bir çok entelektüel beceriyi yetişme çağında ve yetişme çağındaki eğitimle kazanacaktır. Ancak yoksulluk bu eğitimin alınmamasının da bir nedenidir. Yoksul bireyler, sadece fiziksel olarak ayakta kalmak için gerekli olanlara sahip olamamakla değil, aynı zamanda ihtiyaç duydukları zamanlarda yardım alma veya kendileriyle ilgili tercih yapma konularında gerekli yeteneğe sahip olmamakla da tanınırlar.²²² Bu yetersizlik, aile niteliği ve eğitim eksikliğinin sonuçlarıdır. Bireylere nitelik kazandırma demek olan eğitimin bugün bir yarış haline gelmiş olması ve bu yarışında tamamen para üzerine dönmesi yoksullukta bir eğitim sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu da yoksul ailelerde yetişen çocukların yoksulluk çemberinden çıkışını zorlaştırmakta, dikey toplumsal hareketliliği yavaşlatmakta, böylece hantal bir toplumsal yapının oluşmasına neden olmaktadır denilebilir. Yoksulluk konusundaki özgün çalışmalarıyla tanınan Amarttha Sen toplumda gelirler arasındaki farklılığı anlatan görelî yoksulluğun yetenekler arasındaki bir mutlak yoksulluğa yol açabileceğini ifade ederken buna işaret etmektedir denilebilir.²²³ Görelîliğin maksimum düzeye ulaştığı tüketim toplumunda böyle sonuçların daha sık görüleceğini öngörmek yanlış olmayacaktır. Hayat başarısını elde etmenin yolu eğitimden geçerken böyle bir eğitime ulaşamamış ve yoksulluğu yaşayan bireylerin kendilerini değerlendirmeleri

---

²²² Michael Bratton, "Poor People and Democratic Citizenship in Africa", *Poverty, Participation and Democracy* (Ed. Amirudh Krishna), Cambridge University Press, New York 2008, s. 30.

²²³ Amarttha Sen, *Inequality Reexamined*, Harvard University Press, Cambridge 1995, s. 15.

nasıl olmaktadır. Araştırmamız sırasında bu soruya oldukça içten ve faydalı olacak cevaplar verilmiştir.

8 çocuk okutan Akif bu durumu bir boşluk hissetmek olarak tarif ediyor.

“hayatta bazen kendini böyle boşluk hissediyor insan kendi kendine boşluk yapıyo oluyor yani, boşlukta şöyle herşeye yetişemeyon maddi olarak yani öyle başka değil yani.” (Mülakat 2, Akif, 54) .

Akif’in bahsettiği boşluk aslında sorunun özü olan başarısızlık hissidir. O yetişemediği yerlerde böyle hissetmektedir. Mahmut ise benzer koşullarda olmasına rağmen çocuk sayısının az olması ve onlara karşı görevlerini yerine getirdiğini düşündüğü için kendini daha mutlu hissetmektedir.

“yok ya öyle de olmadı hiç. çok şükür oldu bizim istediklerimizi yaptık biz çocukları yetiştirdik gelin ettik mesela. Bunu okucam dedi okuttuk daha iyisi olurmuydu bilmem ama ha olurdu falan demedik mesela şöyle idare ettik geldik.”(Mülakat 4, Mahmut, 53).

Eşinden ayrılan bir kadın olan Nermin’e hayatta kendini başarılı bulup bulmadığı sorulduğunda konuyu evliliğine dayandırmıştır.

“Hissediyom öyle düşünüyom çünkü benim beyim yakışıklı iyiydi. Üzerime halamın kızını getirdi, sonra boşandık ettik işte bende buna vardım ettim ‘keşke’ dedim, aççık eyi olaydı aylığı olaydı aççık yalancıdı şimdiki, arkamızda çalışmış bize yol boyunda çalışıyom dedi 3 günde 5 günde gelirdi, keşke diyom başka biri olaydı bileydim” (Mülakat 5, Nermin, 55) .

İki evliliğinden de umduğunu bulamayan Nermin’in başarı anlayışı aile içinde oynadığı role dayanmaktadır. Diğer bazı örneklerde de görüldüğü gibi kadınlarda bu durum pişmanlık olarak da görülmektedir.

Nazik’in bu konudaki ifadeleri samimidir ve başarısızlığının sebebini eğitimsizliğinde bulmaktadır:

“oluyo hocam oluyo, okuseydim dimdik ayakta olurdum yıkılmazdım çocuklarım böyle gurbetlere gitmezdi. İlkokul mezunuyum. Veya daha başka bi sanatım olsaydı daha bambaşka olurdu, okumamam kolumu kanadımı kırdı.” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Hayata oldukça reel bakan Ayten başarı konusunda da aynı yaklaşımı gösteriyor.

“tabi bi insan mükemmel olamaz ya başarısızlığı da yakalıyo insan bazen, el attığım bi işte başarı kazanırım hırslıyım ama olmadımı olmuyor yani” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Burada Ayten’i farklı kılan şey başarısızlık kavramını içinde bulunduğu yoksulluk durumu ile ilişkilendirmemesidir.

Yine Nurhan da kendini başarısız bulmamaktadır. O da Ayten gibi başarısızlık ile ilgili soruyu yoksulluğu ile bağlantılandırmamıştır.

“başarısızlık, iş konusunda başarılıyım, ev konusunda işte keşke iyi bişey olsadı da başarılı olsaydım diyorum yani, yani öyle bi başarılılıkla kendimi suçladığım oluyo, keşke üniversiteye gitseydim imtihanlara girseydim diyorum yani, ama babam öldükten sonra giremedim yani. Girseydim diye öyle bi düşüncem var yani.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Nurhan ile Ayten’in ortak noktaları ikisinin de lise mezunu olmaları ve akut yoksulluk diyebileceğimiz yoksulluktan çıkma ümidi içinde bulunmalarındır. Nurhan kredi kartı borçları sebebiyle, Ayten de aldığı maaşın kurum tarafından usulsüz bulunması ve geri ödenmesi talebi yüzünden akut yoksulluk içindedirler. Normalde yoksulluk sınırında olsalarda kendi tabirleri ile kimseye muhtaç olmadan karınlarını doyurabilecek konumdadırlar. Gerek lise mezunu olmaları gerek yoksulluğa geçici olarak düşmüş olmaları sebebiyle sorulara yaklaşımlarında benzerlikler görülmüştür.

Seyyar satıcılık yapan Cemil ise bu konuda oldukça net bir cevap veriyor.

“evet bu sigorta işinde ben başarısız oldum ama o da imkanlar olmadığından işler rast gitmediğinden şey olduğundan. mesela ben evlendim düğün deyince hemen bi

belediye gidip 2 imza attık o kadar. Kız tarafı yaptı da o kadar. Hanım tarafı da cıvıllı yani. O zaman öyle şey edemedik, birileri bişey söylüyor, kapılıyor insan acaba olur mu diye yani, öyle başarısızlıklarım oldu yani” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil’in normalde daha düzgün cümleler kurarken bu konuda çok kesik ve duraksamalı cümleler kullanması dikkat çekicidir. O sigorta konusunda kendini başarısız görüyor. Ama bunda dış etmenlerinde etkili olduğunu düşünüyor. Sigortanın bir başarı normu olarak görülmesi toplumda bir şekilde devlet kurumları ile bağlantıya geçmenin yoksulluktan korunma için gerekli bir norm olarak görüldüğüne işaret etmektedir.

İleri yaşına rağmen berberde kalfa olarak çalışan Fikret’in ifadeleri konuya başka bir boyut kazandırıyor.

“yeri geldimi hissediyon ya, çünkü başarılı olsan daha üst düzey yerlerde olur gelirin daha üst düzey olur, mesela okusaydım demin örnek verdim ya geçtik diye mesela bizim emsaller memur adam oturduğu yerde veya 8 saatte en düşük memur kaç lira alıyo 2000 lira alıyo ya adam şimdi okumuş oldunmu hanımında okumuş oluyo noluyo 4000 lira oluyo, rahat yaşam oluyo yani.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Görüşmeler sonucunda mülakat yaptığımız erkeklerin küçük yaşta babalarını kaybetmiş olmaları ve bu yüzden yaşlılarından geri kaldıklarını söylemeleri yoksullukta aile ve eğitimin etkisini gözler önüne seriyor. Fikret, Nurhan ve Cemil hep görüşmenin içinde bir yerde babalarının erken yaşta vefatlarından dolayı muzdarip olduklarını dile getirdiler. Bunlardan Fikret’in abisi babaları vefat ettiğinde üniversitede olduğu için pek mağdur olmamış ve kendini kurtarıp öğretmen olmuş. Nurhan ise lisedeyken babası vefat etmiş kendi imkanlarıyla çalışarak liseyi bitirmiş ancak o da üniversiteye gidememiş. Yine anne babası ayrıldığı için ve üvey anne elinde kalmamak için evlenip kurtulmak düşüncesiyle erken evlilik yapmak zorunda kaldığını söyleyen Ayça’nın durumuda böyledir.

Değersizlik hissine verdiği cevaptaki samimiyeti burada da devam ettiren Mutlu adeta içini boşaltmaktadır.

“sürekli hissediyorum. İşte demin konuşmanın başında dedim ya ben kendimi hani şey yapmıyom yani hana yanlış bi söz olmasın hayat kültür olarak ben şey kendimi çok yüksek olarak görüyom ama çok başarısız oldum. Yani ben şöyle hayal ederken şeydeyim. (Eliyle baş hizasını ve zemini işaret ediyor)” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Toplumsal standartlara erişememenin bireyde oluşturduğu gerilim ortadadır. Bu yüzden ya bu standartların makul olması ya da standartlara yaklaşamayanlara yardım yapılması ihtiyacı vardır. Standartların bireyde gerilim yaratacak derecede yüksek olmasının nedeni tüketim kültürünün toplumsal yaşama sinmiş olmasına mâl edilebilir. Bu noktada bireylerin ihtiyaçları ve istekleri arasında bir ayrım yapabilmeleri önemlidir. Bireylere bu ayrımı yapabilmelerini sağlayacak donanımı kazandıracak olan, ontolojik unsurları insana hatırlatarak değer odaklı bir hayat yaşamalarını sağlayacak olan dîni eğitimidir.

Selman’da bazen başarısızlık hissine kapıldığını söylemektedir.

“bazen o hisse giriyom yani şunu beceremedik veya bunu ödeyemedik bu hislere giriyom yani” (Mülakat 18, Selman, 35).

Ama Selman bu hisse kapıldığı zaman suçu “daima kendimde arıyom” demektedir. Bu tavır olgun bir birey tavrıdır. Fakat Selman’ın kısa hayat hikayesini dinlediğimizde onun içinde bulunduğu durumdan tamamen sorumlu tutulamayacağı görülmektedir. O ailesi tarafından okutulmamış, yanına verildiği mobilya ustası tarafından da ücretleri verilmeyerek istismar edilmiştir. Bunun sonucunda beç buçuk ay asgari ücretle çalıştığı geçici tuğla ocağında çalışacağı işe mahkum olmuştur. Yukardaki örneklerde gördüğümüz gibi babasının vefatından muzdarip olan, gençlik çağında bir rehberlik ve kılavuzluk görmeyen erkeklerin yoksulluğa düşmelerini

Selman örneğiyle somut olarak görüyoruz. Bu kriterdeki görüşülen kişilerin dini yaşantı ve tutumlarının ise olumsuz olduğu söylenemez. Yoksulluk kaynaklı ve diğer sıkıntılar karşısında bireylerin başvurdukları unsurların başında din gelmektedir. Çok az bir dini eğitim almış olmalarına rağmen, sadece okulda veya gittilerse camilerdeki yaz kurslarında aldıkları bir eğitim sözkonusudur. Dini olarak hayatlarına anlam katacak dini argümana sahip olmaları yaşanan kültüre dinin sirayet etmesiyle açıklanabilir. Zira bireyler içinde yaşadıkları toplumsal yapının özelliklerini kendi toplumsal kimliklerine aktarmaktadırlar. Sağlıklı bir sosyo ekonomik yapıdan yoksun bir toplumda sağlıklı gencin yetişmeside beklenememektedir.²²⁴ Ülkemiz henüz böyle bir sosyo ekonomik yapıya homojen olarak her yerde ulaşabilmiş değildir. Böyle olunca toplumsal açıdan sağlıklı gençlerin yetişmesi sorunu başgösterecektir. Ancak yaptığımız mülakatlarda karşılaştığımız örnekler dinin bu açığı kapattığını gözler önüne sermektedir. Örgün bir dini eğitimi çok az almalarına rağmen içinde yetiştikleri toplumsal yapının özelliklerini özümsemiş olan bireyler sağlıklı birer toplumsal kimlik geliştirmişlerdir. Bu şekilde de yoksulluğun sebep olabileceği bir çok marjinal ve topluma zararlı davranıştan uzak kalmaktadırlar. Bu durum gençlik yıllarındaki rehberlik eksikliğini ortadan kaldıramamaktadır. Bunun içinse dini sohbet, televizyon programı, hutbe vaaz gibi argümanlarda gençlik çağındaki bireylere kılavuzluk edecek dini argümanların daha sık kullanılmasını önerebiliriz. Yine din görevlilerinin niteliğinin artırılarak cami ve benzeri kurumlardaki irşad hizmetlerinde meslek sahibi olmaya teşvik edici, hayata hazırlayıcı yönlendirmelerin yapılması dinin mevcut faydalarının yanına eklenebilir.

---

²²⁴ Haluk Yavuzer, *Gençleri Anlamak*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 13.

Bu durumu İlhan'da dile getiriyor. Ancak o dışsal sebeplere de dikkat çekerek hem bir çıkarıma gidiyor hem de kendini rahatlatma yolunda bir adım atıyor.

“çok oldu hocam tabi ki başarısız hissettiğim oldu ya başarısız halende hissediyom yani hissettiğim olduğundan ziyade....devamlı bi işe giremedik, bir herhangi bi mesleğimiz de yok. Belki de bu bizim suçumuz değil ama belki anne babamın suçu. Ben 13 yaşına geldiğimde buraya Kütahya'ya köyden benim babamın durumu ailemin durumu çok kötüye gitti. Babam batırdı yani hiçbir tarla falan hiçbir şeyimiz kalmadı o yüzden buraya Kütahya'ya 13 yaşında geldim hocam çalışmaya hiçbir meslekte görmedik kiremit fabrikasından başladık” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Selman'a oranla İlhan biraz daha dışa dönük bir yorum getirerek eğitimsizliğinin nedenini ailevi nedenlere bağlamaktadır. Sonuç olarak bütün mülakatlarda buraya almaya lüzüm görmediğimiz “oluyor” veya “evet” gibi kısa cevaplarla bile olsa yoksul bireylerin başarısızlık hissine kapıldığı görülmüştür. Sadece bir mülakatta (Mülakat 16) hayır cevabı alınmıştır. “Kendinizi başarısız hissettiğiniz oluyor mu” şeklindeki soru bir sondaj sorusu olarak sorulduğu için mülakat yapılan kişinin yeterince açıldığının görülmediği, uygun ortamın oluşmadığı veya karşıdaki kişinin soruları kişiliğine yönelik olarak kırıcı olarak algıladığının hissedildiği durumlarda bu soru kullanılmamıştır. Hayat başarısı ile ilgili sorular cevaplanırken dini atıflara hiç yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Bu sorudaki başarısızlık kelimesinin tamamen seküler ve dini söylemden uzak bir çağrışım yapması dolayısıyla olduğu düşünülebilir. Açıktan hiç ifade edilmemiş olsa da başarının tamamen cüzi irade içinde kabul edildiğinin kabulü ile de böyle davranıldığı düşünülebilir.

2.2.Yoksullukta Sıkıntı Basınca

Sıkıntılar karşısında neler yapıldığı, nerelere başvurulduğu bir yoksulluk araştırmasında ele alınması gereken bir sorundur. Araştırmamızın dini boyutu nedeniyle biz daha çok manevi unsurları dikkate alarak bu soruya cevap bulmaya çalıştık. Ayşegül'ün bu konudaki cevabı şöyledir.

“işte kafama sıkırtıyon kendimi sıkırtıyon kafam ağrıyo ağrıo, ööyle geçtiriyon işte ne teselli verecek. Tansiyon çıktıkça çıkıyo, sağlık bozuluyo işte” (Mülakat 1, Ayşegül, 66).

Ayşegül bu soruya önce hiçbir şeyin teselli vermediği şeklinde bir cevap verdi. Konseptimiz gereği “din sıkıntılarınıza çare oluyor mu” şeklindeki açıcı soruya cevap verirken biraz daha somut veriler sundu.

“ha öyle deyoz canım bunlar bazen kendi kendilerine kıziyolar, sıkıtyolar öyle şeyler diyolar da ‘susun Allah’ınıza şükredin daha neler var’ diyoz zaten öyle diyoz, her zaman öyle diyoz. Para sıkıntısında çekiyoz Allah var şöyle vakıflardan accık erzak geliyo yiceğimizi o karşılıyor Allah var ama para sıkıntısı çok oluyo, elektriği, suyu, kirası çok sıkıty oluyo da öyle gidiyo işte. Napalım Ahmet getiriyo öyle öyle ediyoz işte. Telefonu da kapattık ayda 20 lere ona veriyoduk işte.” (Mülakat 1, Ayşegül, 66).

Ayşegül'ün bu ifadeleri şükürün sıkıntılı zamanlarda bireye yardımcı olduğunu, aile içinde teselli verecek bireylere bir fırsat sunduğunu gösteriyor. Bunun yanında vakıflar dediği aşevi ve Ahmet dediği kendilerini kollayan ve sık sık yardım getiren Ahmet Tunçkafa'da aslında dini kültürün bir ürünü olmaları dolayısıyla yine dinin birer hizmetidirler.

Sıkıntılar karşısında neler yapıldığı ile ilgili soruya cevap alınamayınca “üstünlüğün takva ile olduğu, Allah korkusu gibi şeylerin teselli verip vermediği” sorulan Akif'ten alınan cevap ise yoksulluk durumunda kişinin kendini Allah karşısında nasıl konumlandığına güzel bir örnektir:

“Allah’tan niye korkcam ya, zaten Allahın verdiği canı Allah alır.” (Mülakat 2, Akif, 54).

Yine açıklamalar sonucunda aldığımız cevap ise biraz mülakatçıyı memnun etmek için verilmiş gibidir: “Rahatlıyo tabi böyle diyenler.”

90 yaşındaki Kadir dede’nin cevabı kendi tecrübelerini de içermektedir:

“şimdi şunun farkındayım abdest aldın geldin mi insan bi ferahlık oluyo, namaz kıldın geldin mi insan bi yenileniyo, abdest aldıktan sonra boyunlarını meshediyon ya aha onun bile faydası var, yaşadım yaşıyom ben yani” (Mülakat 3, Kadir, 90).

Burada “yaşadım, yaşıyom ben” ile kastedilen yaşına rağmen camiye gidip gelmesi ve kendi sağlığıdır. Daha da büyük maddi sıkıntı basarsa ne yaptığı sorulduğunda verdiği cevap ise onun dini bilgisini göstermektedir:

“o zaman salavat getiriyom Yunus aleyhisselamin duasını ediyom (Yunus peygamberin kıssasını anlatıyor)” (Mülakat 3, Kadir, 90).

İlerlemiş yaşı ve yaşadığı bodrum katının sıkıntılına rağmen Kadir dede aldığı 3 yıllık ilkokul eğitiminden çok daha fazlasını sunmaktadır. O bu haliyle mutlu ve yaşlı bir dindar prototipi sunmaktadır. Burada değinilmesi gereken başka bir hususda dinin sunduğu informal eğitimidir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Kadir dede sadece 3 yıl ilkokul okumuştur ancak mülakat sırasında o kadar çok konuştu ki bazen lafını kesmek zorunda kaldık. Anlattığı şeyler de bizim ilahiyat alanında eğitim sahibi olmamız dolayısıyla farkedebildiğimiz doğru bilgilerdir. Burada Kadir dedeye bu farkı katanın ne olduğunu sorgulamamız gerekmektedir. Gözlem ve kanaatlerimiz sonucu bu farkı yaratanın informal bir eğitim imkanı sunan din olduğu tespiti yapılmıştır. Görülen ve literatürden de anlaşılan o ki yoksulluğun hemen her kademesinde bir eğitimsizlik, cahillik ve iletişimsizlik söz konusudur. Yoksulluğun nedenlerinde, yaşanılmasında ve sonuçlarında hep bir eğitim eksikliği ortaya çıkmaktadır. Din ise tüm bu aşamalarda bir formasyon içermesiyle hep fark

yaratmaktadır. Yoksulların içinde buldukları bir şeylerin sürekli eksik olması ve birşeylerden yoksun olma hali, insan olmanın tüketen olmakla özdeşleştirildiği modern toplumda, insani olandan yoksun olma hali olarak görülmektedir. Buna karşın öğrenilmesi, yaşanması ve aktarılmasıyla hep birer eğitim süreçlerini içermesiyle din, yoksullara kültürel bir birikimle beraber eğitimsel süreçlerde sunmaktadır. Gerek yazılı gerek sözel bu kültürel zenginlik, varoluşun temellerini de içerdiği için yoksulların hayatına bir anlam katmaktadır. Sonuçta kağıt üzerinde hep aynı eğitim düzeyine sahip görünseler bile dindar ailelerden gelmiş ve dini kültür edinmiş olanlar, dini kurumlara, camilere, cemaatlara, veya sohbetlere devam etmiş olanlar eğitim anlamında informal bir dini eğitim almış olarak diğerlerine göre avantajlı duruma gelmektedirler. Yaptığımız mülakatlardaki Kadir dede, Ayten, Mutlu ve Cemil örnekleri buna birer delil sayılabilir. Şerif Mardin dinin alt kesimler için gördüğü işlevleri değerlendirirken yoksulluk ve din konusuna kısa sosyolojik bir değerlendirmeye katkıda bulunur. Mardin, dinin alt kesimler için gördüğü işlevler arasında saygınlığın kazanılması, aile ilişkilerinin bütünlüğünün sağlanması ve hatta göreceli olarak alt gelir gruplarının eğitim olanaklarından daha kolay yararlanabilmeleri gibi olguları sayar.²²⁵ Yukarıdaki bulgularımız Mardin'in değerlendirmelerini destekler mahiyettedir. Onun değerlendirmeleri de bizim bulgularımızı özetlemektedir.

İletişim ve eğitim anlamında sözel olan kültür kadar davranışların önemide inkar edilemez bir gerçektir. Davranışlar örnek olması ve model oluşturması bakımından eğitimde son derece önemlidir. Gerek aile içinde gerekse eğitim kurumlarında çocuk ve öğrencilerin, ebeveynlerini ve öğretmenlerini rol model

---

²²⁵ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay., İstanbul 1991, s. 219.

olarak yaşantılarını şekillendirdikleri muhakkaktır. Dini konularda da tüm ilahi ve nebevi bilgiler salt bilgidirler. Dinî olanın rol model alınabilmesi için çocuğun yetişkin yakın çevrede, yetişkinin ise çevrede gözlemleyebilmesi gereklidir. Dinî bir ortamda büyüyen çocuğun ve dindar bir çevrede yaşayan yetişkinin, dünyevi olanın sebep olduğu krizlere karşı teskiye edici mesajlar içeren bir dini paradigmayı içselleştirmeleri daha muhtemeldir. Bu noktada dini aile ortamlarında büyüyen, şehir olarak dini sembol, şekil, ilan, gelenek, vb. yaşantıların hakim olduğu şehirlerde yaşayan ve büyüyen bireylerin yoksulluğun sebep olduğu insani kırımlara karşı daha hazırlıklı ve dayanıklı oldukları düşünülebilir. Dinin yardımlaşmayı teşvik etmesi ve vicdanlara hitap etmesi de başka bir artı değer olarak hatırlanabilir. Yine dinin verdiği en önemli katkılardan birisi insanları birbirine yaklaştırmasıdır. Çoğunlukla yoksullukta kimsesizlik çok karşılaşılan bir durumdur ve ziyaretine gittiğimiz insanlar en çok ziyarete, hal ve hatırlarının sorulmasına sevinmişlerdir. Dinin bu konuda akraba ve hısım ile bağların koparılmamasına yönelik teşvik ve hatırlatmalarını ziyaretlerimiz sırasında bizzat tecrübe ettik.

Sıkıntılı anlarını tarif eden Mahmut ifadelerine içselleştirdiği inancı şöyle açıklıyor:

“yarın daha iyi olu inşallah diyoz geçer gider diyoz kendi kendimize teselliye öyle ediyoz. Allah beterinden saklansın diyoz dua ediyoz bol bol. Ondan sonra açılıp gidiyoz zaten” (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Nermin’de çok kısa bir cevapla sıkıntılı anlarında kendine teselli veren dini argümanı ortaya koymaktadır:

“Salavat getiririm” (Mülakat 5, Nermin, 55).

Dul olması hasebiyle Nermin’le benzeşen Hasibe’de sıkıntılarında dinî dua ve zikirlerden bir teselli bulmakta ve bunları yapmaktadır:

“Hemen Kur’an okurum kitaplarımı okurum hemen aptesimi alırım gelirim , hemen kitaplarım kafamın üstündedir. En az bi sayfa 2 sayfa okurum zikirmatiğimi çekerim kaybetmeyim diye telefonuma bağladım, aha bunlardan güç alıyorum ben.... Çocuklarım, bi de dua okuyuşum. Yasin, okuyamadığım zaman televizyondan Nihat Hatipoğlu izliyorum ilahiler, öyle, yoksa bilmiyorum ben depresyon geçiriyom ben depresyon ilaçları kullanıyom ben, töbe töbe yarabbim bazen diyom bişey yapabiliirmiyim ben diyom. Geçen günü iyice gari, aylık kesildi yıllık kesildi napabilcem ben ya dedim, bak genç kız bu, hadi kapının önüne koysa napcam ben şimdi insan 3 ay bekliyo 4’üncü ay nolcak, akrabada olsa (ev akrabanın) öyle yani.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Hasibe’de gördüğümüz gibi dini yayınlarda sıkıntıların giderilmesinde başvurulan bir çare arayışıdır. Sıkıntıların sadece yoksulluk olmadığı günümüzde her insanın başı sıkıştığında dini yayınlara başvuracağı aşikardır. Bu açıdan dini yayınların kalitesinin ve hayata cevap verebilirliğinin artırılması gerekliliği ortadadır.

Yukarda bahsettiğimiz Nazik ise sıkıntılı anlarıyla ilgili görünüşte dini içerikli kelimelerin geçmediği bir cümle kuruyor:

“sakinlik kafamın içini dinlemek hocam, şöyle kafayı koyup dinlemek yani, beni sakinleştiren yalnız kalmak, topluma girmecem, yani topluma girdimmi temelli şeyoluyom, afedersin kalkıyorlar koca bulmaya kalkıyorlar. İstemiyom, benim 2 tane yavrum var yeter, birinde bunlar geldi başıma ikincide neler gelmiycek. Asla başka bi evlilik de düşünmüyom.” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Nazik’in yaşadığı büyük sıkıntılar onu toplumdan uzak kalmaya itmektedir. Toplumsal normlardan uzaklaşması sonucu insanların kendisine nasıl baktığını düşünmek onu rahatsız etmektedir. Bunun içinde yalnız kalarak sakinleşmeye çalışmaktadır. “Kafamın içini dinlemek” dediği durumda ise düşündükleri büyük ihtimalle geçmişle hesaplaşmalarıdır. Burada bireye yardım edecek olan, hayatına devam etmesine imkan verecek kurguları sağlamasına yardım edecek olan temel hazine bireyin sahip olduğu eğitim ve kültürel birikimdir. Kişi bu sayede bir

varoluşsal düzlem bulacak ve krizlerini aşabilecektir. Din bu bu düzlemi kurmada oldukça fonksiyonel görünmektedir.

Mülakatımız sırasında masanın üzerinde kitaplarının bulunduğu Ayten’de sıkıntısını daha çok dini kitaplarla giderdiğini itiraf etmektedir.

“abdes alırım namaz kılarım kitap okurum – dini kitap mı - tabi dua kitabı okurum, takvim yaprağı okurum konu komşu gelir yani onlarla konuşurum, her zaman kitaplarım eksik olmaz, kitaplarımı okurum ettiğim dualar çektiğim tesbihatlar beni her yönde rahatlatır.” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Nazik’in aksine Ayten’in komşularıyla konuşarak bir teselli bulması bireyin geçmiş yaşantısının önemini ortaya koymaktadır. Zira Nazik geçmişinde kötü şeyler yaşamış ve bunların hatırasını hala bedeninde ve ruhunda taşımaktadır. Yaşadığı mekana yeni yerleşmiş olmasına rağmen geçmişin izlerini zihninde taşıdığı için toplumdaki çekinmektedir. Ayten ise uzun yıllardır aynı sokakta yaşamasının da etkisiyle komşuları ve çevresiyle uyum sağlamıştır ve onlarda teselli bulmaktadır. Bu ayrımı toplumla ilişkisinin bireyin sıkıntılarıyla mücadelede nasıl önemli bir rolü olduğunu bize gösterir. Birey, sağlam ve sağlıklı toplumsal ilişkilere sahip ise yoksulluk durumuyla ve yoksulluğun sebep olduğu sıkıntılarla daha kolay başedebilmektedir. Ancak böyle bir ilişkisi yoksa bilakis toplumun kendisi bireye bir baskı ve ağırlık oluşturmaktadır. Bu farklılık bizi sosyal sermaye kavramına götürecektir. Sosyal sermaye kavramı sosyal bilimlerde gittikçe büyük bir hızla yayılmaya ve etkili hale gelmeye başlamıştır. Amerikalı sosyolog Robert Putman’ın “Tek Başına Bowling” kitabıyla gündeme taşıdığı bu kavram Amerika’daki sosyal sermayenin çöküşüne işaret etmektedir. Daha sonra üzerine bir çok araştırmaların yapıldığı bu kavram genel olarak “sosyal kurumun koordine edilmiş eylemleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini artıran güven, normlar ve iletişim ağları gibi

özelliklerine” işaret etmektedir.²²⁶ Konumuz olması açısından dinin sosyal sermaye özelliğine de dikkat çekmekte fayda vardır. Buna göre dini kurumlar, ailenin ötesinde, nesilleri kesiştiren, toplumda var olmaya devam eden kurumlardır. Bu nedenle dini kurumlar yetişkin topluluklarının sosyal sermayesinin gençler ve çocuklar içinde ulaşılabilir olduğu nadir bir sosyal sermaye çeşididirler.²²⁷ Putnam Amerika’da yaptığı araştırmalarda dindar insanların yardımlaşma faaliyetlerine ve politik faaliyetlere daha sık katılım göstediklerini bulgulararak bu katılımların sosyal sermayeye çok ciddi katkıda bulunduğunu bildirmiştir. Ayrıca dindar toplumların gerek dini nedenlerle gerekse dini olarak isimlendirmedikleri faaliyetlerle ilişkilerini ve gönüllülüklerini ortaya koyduklarını bildirmektedir. O, getirdiği bu dinamizmle dinin sivil toplum kuruluşlarına da önemli bir kaynak oluşturduğunu düşünmektedir. Seküler Amerikalıların bile yüzde 47’sinin dini nedenlerle paylaşımında bulduklarını buna delil kabul etmektedir.²²⁸ Ülkemizde yapılan bir araştırmada sosyal sermayenin güven unsuruyla ilgili olarak “insanlar arasında en güvenilir olanlar dindar olanlardır” sorusuna katılım oranları üzerinden yapılan değerlendirmede olumlu görüş bildirenlerin yüzde 27,6 olumsuz görüş bildirenlerin ise yüzde 38,8 oranında olduğu görülmüştür. Araştırmacı cümlelerin ideal olana katılım yönünden değerlendirildiğinde yüzde 27,6’nın dindarlığın güvenilirlikle ilişkilendirilmesi idealine katıldığı şeklinde yorumlamıştır.²²⁹ Ancak rakamsal veriler dindarların temsil açısından yetersiz kaldığına işaret etmektedir. Bizim örneğimizde

---

²²⁶ John Field, *Sosyal Sermaye* (Çev. Bahar Bilgen, Bayram Şen), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. 2. Baskı, İstanbul 2008, s. 5.

²²⁷ Coleman, 1990’dan akt. Field, *Sosyal Sermaye*, s. 37.

²²⁸ I Mylek and P Nel, “Religion and Relief: The Role of Religion in Mobilizing Civil Society”, *Kötuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, Vol. 5, No. 2, November 2010, p. 84, 94.

²²⁹ Erhan Tecim, *Sosyal Güven Oluşumunda Dinin Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, s. 152.

sadece sübhaneke duasını bilen Nazik'in aksine sık sık hatimler yapan Ayten'in hem komşuluk ilişkileri hem de dini faaliyetler yönüyle sosyal sermayesinin çok iyi düzeyde olduğu görülmektedir.

Havva'nın anlatılarında ise ahiret inancına direk vurgu göze çarpmaktadır.

“tabi tabi ‘amaan’ diyom ‘belki öte dünyam kazanıyo’ diyom, ne kadar olsa bu dünya geçici, hocalarda söylüyo öyle, ‘bu dünyada çok çeken öte dünyada rahat edermiş’ diyom, yoksa öte türlü çatlacak insan, öyle diniyom da rahat ediyom. Kocam öyleydi, şunu yapcam bunu yapcam diyodu neye yapcam o kadar diyodum ölümlü dünya .”

(Mülakat 9, Havva, 48).

Ayrıca yine Hocalar diyerek dini yayınların kastedilmeside mülakat içinde henüz bundan bahsedilmemişken buraya atıf yapılması açısından önemlidir.

Nurhan'a ise ilk olarak ailesinin varlığı sıkıntılı anlarında yardımcı olsada birlikte olarak yine Allah'a yönelmeleri bir teselli ve güç sağlamaktadır:

“eşim, kesinlikle eşim yani, ne içkim var ne kumarım var varsa bi sigaram var o da kötü sayılırsa yani, tek tesellim eşim çocuklarım, ben geldiğim zaman yüzüm asık olsun hemen anlarlar çocuklarım gelir teselli ederler...kendimi kötü hissettiğim zaman tabi canım geliyoda hanım diyo işte ‘Allah sabrımızı verir Nurhan’ diyo ‘sabır oku’ diyo okuya okuya rahatlıyoz işte, ‘illa billa hil aliyyül azim’ diyoz, öyle bir kuvvetli vasıflı bişey okuyoz işte.” (Mülakat 10, Nurhan, 38) .

Nurhan'ın vasıflı bişeyler dediği dualardır. Ve dualara “vasıflı, kuvvetli” atıflarının yapılması bireylerdeki zihinsel arka planı göstermesi açısından önemlidir.

Ayet ve hadislerdeki insanın eşit yaratıldığı vurgusunun nasıl anlaşıldığıyla ilgili olarak sıkıntılar karşısında ne düşündüğü sorulan Cemil ifadelerinde tamamen yoksulluğun içinden gelen bir gözle ve öğrenmiş olduğu amentü duasının kendine kattıklarıyla özgün bir yorum yapmaktadır.

“Yarın huzura vardığımız zaman yanımızda buğday tanesi kadar bişey olmayacak, eşit yaratılmıştır tabi, dünyaya gelirken eşit yaratılmıştır tabi ama dünyaya geldikten sonra insanlar bölük bölük bölünmüşlerdir. Mesela mertebe olarak dünyalık olarak çok verilmiş olanlar vardır az verilmiş olanlar vardır. Ha zengindir çok verilmiştir, takvalı dersin değildir, fakirede az verilmiştir takvalı dersin değildir. Onu Rabbimiz anca bilir, ama en üst olan takvadır. Ama insan sormalı ben nasılım. İşte kendini insan sorguladığı zaman ona inaniyo demektir, sen bunu kendine sorabiliyosan ‘ben takvalı mıyım’ diye demek ki Allaha inaniyosun, Allah’a inaniyosanda Allah’ın sana neler verceğine de inaniyosun vermiyeceğine de inaniyosun. Allah istemeyene bela da vermez iyilik de vermez. “Hayrun ve şerrun min Allahi teala”, herşey yalnız Allah’tan gelir ve yalnızca ona döneriz. Amentu billah herşeyi açıklıyo yani.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil’in ifadeleri sıkıntılar karşısında dini ve manevi unsurlardan faydalanabilecek kişinin öncelikle kendini sorgulayabilen bir insan olması gerektiğini belirtmektedir. Şaşırtıcı derecede bilgelik ve dini konulara hakimiyet içeren konuşmasının ilerleyen bölümlerinde Cemil’in bu altyapısını küçük yaşta babasını kaybetmesine rağmen annesinden aldığını görüyoruz.

“Şimdi benim dedelerim Balıkesir Dursunbey’in büyük hocalarından biriymiş. Öyle kulaktan dolma şeyler aldık, Kur’anda okuyoduk ama unuttuk şimdi zaten zamanım yok mümkün değil.... Rahmetli annem dini ne yapılması gerekiyorsa yapardı abdestli namazlıydı hatimlerini yapardı. Benim annem 2 gün yatak 3. gün kabir derdi. Öyle oldu zaten tek başına ayakta kaldı yani. Benim sigaram var ne yalan söyleyeyim, ama toptur kavedir bişey bilmem yani hatta ben valla bilmem yani top nedir nasıl oynanır bilmem, topu görsem karpuz sanırım yani. Anlatabiliyor muyum bilmiyorum. Kitaplar herşeyi vermiyo yani mesela. Amentü var ‘hayrun ve şerrün minallahi teala’ oku geç. Ama telefon düştü kırıldı, ‘tüh allah belasını versin’ diyon. Ama niyee oldu hayrun ve şerrun minallahi teala işte bunu burda kullanmasını bilcen. Budur işte kitaplar bunu vermiyo dediğim budur, ha o anda gökten parada yağmaz veya mercedes inmez ama o anki melekler ya rabbi işte şükretti derler.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil'in ifadeleri sıkıntılar karşısında şükrederek yaratıcıya nasıl dayanılabileceğini açıklıyor. Üstelik sadece birkaç dua bilen ve çok bilmenin de fayda sağlayamayabileceğini söyleyen Cemil'in ifadelerindeki samimiyet mülakatın ilerleyen bölümlerindeki itirafları ile daha da pekişmektedir. Günah kavramıyla ilgili olarak konuşurken gençlik yıllarına kadar kendisini leyleklerin getirdiğini düşündüğünü söylemektedir.

“rahmetli annem çok titiz yetiştirdi bizi, çok afedersiniz çok saygısızlık olacak da biz 18 yaşına gelesiyeye kadar yani daha çok detaylara girmek istemiyom bizi leyleklerin getirdiğine inanıyoduk biz inanıyo musunuz bakın yani. Gençken cahillik tabi cahiliz daha biz tabi bi genelevine gittik de daha biz orda gördük deli gibi, daha bilmiyoduk yani. O kadar sıkı yetiştirildik yani. Dini bilgi diyosun ya hani onun için diyom yani. Dini bilgiden önce ahlak lazım yani. Bizim kayınbiraderler var 2 tane imam hatibe gittiler şimdi, kuran kursundan imam hatipten belgeleri var, (el çırpıyo) yok, daha bazen oturmaya gelirler bazen şimdi ben kalkarım napcan namaz kılcam, dur kalk kılma neden şimdi kılarısan bize de derler. İşte önce ahlak lazım. Allah size herşeyi vermiş kardeşim bak marangozhanede çalışırken marangoz dükkanları açmışsınız çalışıyosun, Allah çocukta vermiş eşin var o zengin olduğu eşinin evinede oturmuşsun daha ne istiyon, Allah tokadı yapıştırırverir bi kumar illetine yakalanıverirsin tepe taklak hepsi gider.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil'in burada dini eğitim veren okul ve kursları içine katarak karşılaştırmalı bir yorum yapması duruma farklı bir boyut kazandırıyor. Bu ifadeler öncelikle dini eğitim kurumlarından mezun olan bireylerin yaşantı ve davranış olarak toplumun dikkatini çektiğini ve bir beklenti içinde olunduğuna işaret etmektedir. İkinci olarak bu tür dini eğitim kurumlarından mezun olan bireylerin toplumun beklentilerini karşılayamayabildiklerini ortaya koyuyor. Örnekte de sözkonusu 2 kayınbirader marangoz olarak çalışmaktadırlar ancak namaz ibadeti konusunda pek hassas değildirlere. Cemil'in ifadelerini bir ispat sayarsak, bu kurumlara devam etmiş

bireylerden dini yaşam ve örneklik beklentisinin yüksek olduğunu görürüz. Burada karşımıza çıkan dikotominin bir halk dindarlığı ve kitabi temellere vurgu yapan, İslam'ın temel kaynaklarıyla organik ilişkileri sürekli canlı tutmayı hedefleyen kitabi dindarlık ikilemi olduğunu da düşünebiliriz. Sözkonusu karşılıklılık bugün halk islami şeklinde tanımlanan ve geniş bir halk kesiminin ilgi ve tercihlerini yansıtırken, zihniyet boyutunda Allah'ı merkeze alan bir evren tasavvurunu kitleleşmiştir. Diğer taraftan daha çok din eğitimi almış ya da dini kaynaklarla organik ilişkilerini sürdürenlerin ürettiği kitabi dindarlık da sözkonusudur.²³⁰ İslam toplumlarındaki popüler dindarlık biçimlerinin onun kendinde kökleşmiş ve kalıplaşmış unsurlar, geleneksellik, ritüalizm ve derin teolojik konulardan uzak olmak gibi özellikleri olduğu bildirilir. Ayrıca şer'i hükümlerden çok dini coşkuyu içerdiği de vurgulanır.²³¹ Buradaki örnek popüler dindarlık anlayışının dinin sosyal hayattaki görünürlüğünü arttırabildiğini kitabi dindarlığa hizmet eden kurumlardan yetişen bireylerde ise bu görünürlüğün sağlanamadığına bizi götürür. Popüler dindarlığa atfedilen keramet ve büyüsel uygulamalar gibi irrasyonel bir takım uygulamaların gözlemlenmediğini belirtmeden geçmemeliyiz.

Cemil'in bahsettiği örnek bize kitabi dindarlığı olumsuzlamaz ancak formel dini eğitim kurumlarıyla toplumsal beklentileri karşılayamayan örnekliklerin üretilebildiğini örneklendirir.

Mülakat yapmakta zorlandığımız Ramazan söyleyebildiği birkaç cümlesinden birinde sıkıntılı zamanlarında başvurduğu yolu kısa ve net bir şekilde anlatmaktadır:

---

²³⁰ Necdet Subaşı, *Dini Sosyaliteler*, Tezkire Yay., İstanbul 2014, s. 21.

²³¹ Mustafa Arslan, "Gündelik Hayatta Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ed. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu), Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 658; ayrıca bkz. S. F. Ülgener, *Zihniyet ve Din*, Der Yay. İstanbul 1981; Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yay., İstanbul 2004.

“Sıkıntılı zamanlarda iyi olmak şey ediyom, yani iyi olmak için dua ediyom yani.”
(Mülakat 12, Ramazan, 62).

Fikret sıkıntılar karşısında kendi ifadesiyle dini şeyler okuyarak teselli bulmaktadır.

“valla hocam ne biliyim böyle dini şeyler okuyarak kendime teselli veriyom, çoğumlan çocuğumlan konuşarak teselli bulmya çalışiyom. Yani okumaktan başka bi tesellin olmuyo yani. mesela 3 kulfalla bi elham oluyoz onun rahatlatıcı etkisi var mesela namaz kılyon namazla rahatlyon öyle oluyo yani.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Halk arasında meşhur olan ve genellikle ölmüş kimselerin ruhuna hediye edilen üç ihlas bir fatihanın bir ferahlık elde etmek için okunduğu görülüyor. Bu belki de Fikret’in bildiği birkaç duadan biri olduğu için burada tercih ediliyor ve yukarıda Cemil’in amentü ile bir çok şeyi açıklaması gibi Fikret’in de bildiği ile yani elindeki silahı ile mücadele etmesine imkan veriyor. Buraya kadar gördüklerimiz bizi şu yorumu yapmaya götürmüştür. Yoksulluk maddi olandan mahrumiyeti ifade ettiği kadar bireye bir çok avantajlar sağlayan bir sosyal sermayeden ona yeri geldiğinde birşeyler kazandıran bağlantılardan ve maddi olmayan şeylerden mahrumiyetide ifade etmektedir. Yoksul olupta dindar olan ve dinden uzak olan bireyin karşılaştırmasının bir vahşi hayvanla karşı karşıya kalan silahlı ve silahsız kişinin örneğiyle verilmesinin durumu daha iyi açıklayacağı kanaatindeyiz.

Biol’un bu konudaki yorumu daha genel bir değerlendirme içeriyor.

“yani tabi mesela biz şimdi maddi bi sıkıntı çektik o ara dini bi konu aklıma geldi o ara tabi rahatlyo insan.” (Mülakat 14, Birol, 30).

Nesrin sıkıntılar karşısında dua ettiğini anlatırken ev içindeki kendi rolü hakkında da ipucu vermektedir.

“eğeri kendi kendime teselli yapıyom abi inşallah diyom bugün olmazsa dua ediyom bugün olmazsa yarın olur diyom eşime falan sıkma canını diyom ben bugün bulunmasa

da yarın bulunur diyom ben hatta bi zamanlar simit sattı da simit parasınlan geçindik geçimimizi sağladık iş yoğdu iş bulamadı da simit parası sattık bi iki sene simit parasınlan geçimimizi sağladık. o da üzülüyo bende üzülüyom dı ben hem üzülüyom hem onu hissetmeme gayretiyle teselli yapıyom buyoda teselli veriyom” (Mülakat 16, Nesrin, 40).

“Yuvayı dişi kuş yapar” atasözünü bize hatırlatan Nesrin’in anlattıkları eşine teselli vermek amacıyla kendi hissettiklerini belli etmeme erdemini taşıyan kadın profilinin örneklerini sunmaktadır. Nesrin’i ilginç kılan bir özellik Kütahya’da şehrin ormana doğru son evinde yaşamalarına neden olan köydeki geçmiş yaşantıdır. Nesrin ve eşi Kütahya’ya bağlı Çavdarhisar ilçesinin bir köyünde eşinin ailesi ile birlikte yaşarlarken onlardan şiddet görmüşler ve ordan kaçarak buraya yerleşmek zorunda kalmışlardır. “geçinemedik bir arada geçinemedik şiddet gavgava dövüş aile içinde eşime de bene de devamlı şiddet uyguladılar.” Küresel ölçekte paylaşma sorunlarının yoksulluğa neden olması gibi mikro ölçeklerde de köydeki mal varlığını paylaşamama ve geçimsizlik gibi sorunların yoksulluğa neden olduğu ve daha genç olanların kente göçünü doğurduğu görülebilmekte. Ayrıca köyden gelen bu vasıfsız insan gücünde kentte yoksulluğa maruz kaldığı anlaşılmaktadır.

Mutlu’nun söyledikleri sıkıntılı zamanlarda din kadar dinin tavsiyelerini içselleştirmiş, ahlaki erdem ve meziyetlere sahip bir eşinde önemini ortaya koyuyor. Üstelik Mutlu bunu daha önce evlenmiş ayrılmış olmasının verdiği fırsatla karşılaştırmalı olarak bize sunuyor:

“ailemin desteği yani eşim Allah bin kere razı olsun yani öbür boşandıklarım ayrıldıklarımın anlamadık yani şimdi bunu diyem bunun çok büyük bi desteği var. Ailemden mesela sıkıldığım nası paylaşırım sıkıntım neyse yani şurda bi şuraya param yatcek. Şöyle oldu böyle oldu o bana manevi olarak destek verir. Ya şöyle hallederiz

Mutlu sıkıntı yapma beraberiz şu bu. Bu benim yani başka bişey değil.” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Selman’ın samimi ifadeleri ibadetlerin yanında ilahilerin de bir fikir ve inanç unsuru içermeleriyle bireye kazanımlar sağlayabildiğini göstermektedir.

“bene teselli veren zigara bide gaynımdan telefonda ilahi açarım. Kabrimin şaysini onu dinlerim u benim dağıdıyo yani bunaltımı dağıtıp gidiyo yani veya namaz gılarım o zaman eseliyo” (Mülakat 18, Selman, 35).

Bahsi geçen ilahi, ölümden sonraki kabir hayatını anlatmasıyla dünya hayatının geçiciliğini ve imtihan olduğunu anlatmaktadır. Selman onu dinleyerek rahatlamaktadır. Ayrıca bunu dinlerken “şuraya çıkarım” dediği yer de çatının merdiven başıdır ve bir yalnız kalma durumunu da işaret etmektedir. İlahinin nasıl bir fayda sağladığına dair açmasını istediğimizde verdiği cevap tatmin edicidir.

“işte onu dinlediğim zaman kendi içimden de okumak geliyo mesela aynı şeyi onun söylediğini dilimle çevirip duruyom.” (Mülakat 18, Selman, 35).

Ayça için sıkıntıları karşısında sığındığı ve teselli bulduğu şey evlatlarıdır. Çünkü ayrılan anne babasının eksikliğini hissetmemek için erken yaşta evlenmiş ancak orada da eşi ve onun ailesinden şiddet görmüştür. Sarılabileceği tek varlıkları evlatlarıdır.

“evlatlarıma sarılmak sadece....onların annecim ağlama dedikleri zaman.... oğlum özellikle çok üstüme düşüyo annecim ağlama diyo” (Mülakat 19, Ayça, 26).

İlhan’da sıkıntılar karşısında kendisine teselli verenin çocukları olduğunu anlatmaktadır.

“çocuklamanın mutluluğu onlan yüzü güldüğü zaman benim için her şey bitmiştir hocam en çok ben benim çocuklamı çok seviyom” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Ayet ve hadislerin bu konuda yardımcı olup olmadığını sorduğumuzda ise verdiği cevap nettir:

“tabi ki hocam. Gelmez olur mu? Rahatlatıyo ee bunlar aklımıza geldiği içinde bazen işte rahatlığa düşebiliyoruz yani yoksa hayat çekilmez.”

Buradaki hayatın çekilmezliği sıkıntılar karşısında hayatın anlamsızlığı olarak değerlendirilebilir. Din, dolayısıyla ayet ve hadisler yoksulun hayatına anlam katmakta ve yaşanılabilir hale getirmektedir.

Bazı mülakatlarda ise sıkıntılar karşısında nelerden teselli bulunduğu ve dini argümanların faydalı olup olmadığı konusunda kayda değer cevaplar bir türlü elde edilememiştir. Ahmet’in mülakatında bunlar yaşanmıştır. O, soruyu çeşitli şekillerde açmamıza rağmen yoksulluğun verdiği tükenmişlikle ve halini özetleyen ifadelerle şunları söylemiştir.

“ya şu an bişey diyemicem ya.” (Mülakat 21, Ahmet, 38).

Mülakatın ardından yardım gönüllüsü olan ve her mülakatımızda bize eşlik eden Ahmet Tunçkafa ile değerlendirmemizde o, Ahmet ve eşinin çocuklarının olmamasını bir nimet olarak değerlendirmiştir. Fakat bu konuda bizim yorumumuz ve gözlemimiz üstteki Ayça, İlhan, Hasibe ve diğerlerini de gördüğümüz ve bu konuda çocuklarını mutluluk ve teselli kaynağı olarak değerlendirdiklerine şahit olduğumuz için yoksulluk durumunda çocuk sahibi olmamanın aslında bir dezavantaj olduğu şeklinde olmuştur. Belki Akif örneğinde olduğu gibi çok fazla sayıda çocuk sahibi olmak dezavantaj olabilecektir ama yoksulluk durumunda yalnızlık ve kimsesizlik çok daha zordur. Yoksulluk durumunda inanç konusununda çocuk sahibi olmaya benzetilebileceği düşünülebilir. Yani inanç bireyde bir varlık durumunun en azından manevi bir varlığın ve zenginliğin ifadesidir. Yoksulluk içindeki bireyin sıkıntıda olmasının nedeni bir şeylerin yokluğudur. Din ise bu bireye bir varlık alanı sunmaktadır ve bu küçümsenebilecek bir şey değildir. Öte yandan çocuk sahibi olmanın yoksul birey için bir motivasyon ve güç kaynağı olmasının din ile ilişkisinin

olduğu düşünülebilir. Çünkü yoksul ve çocuk sahibi olup çocuklarını yoksulluktan kurtulmak için veya yoksulluk durumunu devam ettirip kazanç sağlamak için kullanan insanların olduğu da hatıra getirilmelidir. Yine yoksulluk içine düşüp ailesini ve çocuklarını terk edip giden kişi sayısında toplumda azımsanmayacak sayıda olduğunu biliyoruz. Bizim araştırmamızda da Nevres, Hasibe ve Ayça'nın eşleri yoksulluk ve maddi sıkıntılar karşısında ailelerini terketmişler veya evden uzaklaşmışlardır. Yani bu durumda çocuk vasıtası ile yoksulluk karşısında hayata tutunanların kendilerinde bulunan farklı bir değişken vasıtasıyla bunu sağladıkları düşünülebilir. Bu farklılığın bireylerde bulunan dini duygular ve değerler olduğunu öngörmek yanlış olmayacaktır.

2.3. Kendine Duyulan Saygı ve Güven'in Parayla İlişkisi

Mülakatlar sırasında bu soru değerersizlik hissi konusunda bir destekleyici ve açıcı sondaj sorusu olarak yarı yapılandırılmış mülakata dahil edilmiştir. Alınan cevaplar ile yaşama desenleri, zihniyet yapıları, hayat tasavvurları ve dünya algıları üzerine oldukça faydalı doneler elde edilmiştir. Görüşmeler sırasında her bireye bu sorunun yöneltilemediği olmuştur.

Akif “daha çok paran olsaydı kendine daha çok saygı ve güven duyar mıydın ?” şeklindeki soruya sorunun ilk kısmını muhatap alan bir cevap veriyor:

“olsaydı yardımdan başka şey düşünmezdim, napcam parayı kendimde yeterli para varsa karşımdaki insanda da para varsa ne güzel daha napcam yani. Bende 100 lira varsa 50-50 üleşiyosak ne güzel ikimizde mutlu oluruz, bende 80 lira varda sende 20

lira olsa insan mutlu olur mu olmaz. Param olsa ne güzel dağıtırım valla²³²,” (Mülakat 2, Akif, 54).

Burada aslında veren konumunda olabilmenin üstünlüğüne ve o durumda olabilmeye bir atıf sözkonusudur. Ancak bu, paylaşma değer ve erdeminin içselleştirildiği bir şekilde ve ulvi amaçlarla ortaya konmaktadır ki biz bunu gönül zenginliği olarak da ifade edebiliriz.

Mahmut para ile saygı ve güven olacağını düşünmemektedir.

“yok ya paraylan saygı olacağını hiç tahmin etmiyom, olmaz güzel harcamadıktan sonra zaten o paranın hayrı da olmaz.” (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Akif’in cevabına benzer şekilde kendine saygı ve güven duymanın para sahibi olmakla değilde harcama ile ilişkilendirilmesi bir anlam içermektedir. Bu aslında yoksulun gözünden yapılan bir gözlemin sonucudur. Kişilere değer katanın paranın değil bilakis harcama şekillerinin olduğunun tespitinin ekonomik piramidin en altında kalanlar tarafından yapılması bu tespite çok değer katar. Bu yine dini değerleri ve bakış açısını içselleştirmiş dinen olgun bir zihniyet yapısının ipucudur.

Nazik bu soruda önce en çok ihtiyacını duyduğu şeyi, yalnızlığını gidermek için çocuklarını yanına almayı öncelemektedir. Bu cevap aslında çocuklarını çocuk yuvasına vermek zorunda kaldığı için kendine saygı ve güveninde bir zedelenme hissettiğini göstermektedir:

“çocuklarımı alırdım ilkönce, sonra ihtiyacı olanlara verirdim, başka bişey istemezdim, onların bi Allah razı olsun demeleri bana yeterdi, rabbım bana böyle para pul vercek ilk önce ihtiyacı olana, sonra yavrularımı yanıma alırım.” (Mülakat 7, Nazik, 39) .

---

²³² Doğu insanının yoksulluk karşısındaki tutumunu özetleyen bir cümlede Kenize Murat şöyle der; “Doğuda insanlar yoksullaştıkça paylaşmak ister, bu onların sahip olabildikleri tek lüktür.” Bu eser aynı zamanda Filistin’de bir toplumun din anlayışı sebebiyle diğer bir toplumu nasıl yoksulluğa ve sefaletle mahkum ettiğinin örneklerini nitel bir tarzda gözler önüne serer. Bkz. Kenize Murat, *Toprağımızın Kokusu* (Çev. M. Nedim Demirtaş), Everest Yay., İstanbul 2011, s. 242.

Yine ihtiyacı olana vererek kendine bir saygı ve güven maletme anlayışı Nazik'te de görülmektedir. Ayten ise aynı bakış açısını sürdürmektedir ancak cümlesini bitirirken kurduğu önerme saygı ve güvenin para ile ilgili olamayacağı, paranın ancak Allah tarafından verileceği düşüncesinin ipucunu vermektedir.

“param olsaydı çok hayır hasenat yapardım, 3 tane bişey varsa elimde 2 tanesini dağıtırdım gerçekten bak, çok harcardım yani. Allah'da biliyo da vermiyo zaten. Yimeğe bilmez bu diyor dağıtır bu diyo.” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Havva önce güven ve saygı kavramlarını kibirlenmek ve büyüklenmek anlamında algılamakta, açıklama yapıldıktan sonra dahi kendi yaşamı üzerinden paranın elde edemeyeceği toplumsal değerlere işaret etmektedir.

“Yo öyle değişmem Allah bigün olur alıverir elinden derim değişmem tamda bilemedim ki -kendine güvenmek anlamında diyorum-yo güvenmem daha oraya çıktık işte diyelim boşandık, para bana napıvercek namus için, ne bileyim işte şu olur canım isteyince alırım meyve tavuk şey işte o olur tabi biraz, ama büyüklenmem.” (Mülakat 9, Havva, 48).

Buradaki namus için ifadesi önemlidir çünkü Havva ikinci eşinden boşanmış ve mülakat yapıldığı gün, bir buçuk yıllık kimsesizlik ve parasızlık döneminden sonra eline birikmiş nafakası o gün geçmiştir. Ancak o paranın dul kalmanın getirdiği namusa hanel getirmemek ilkesine ve toplumun dula bakışına karşı yardımı olamayacağını söylemektedir. Havva'nın bu yorumunun yoksulluk durumunda gayri ahlaki ilişkilere düşülebileceği ihtimalini ıskaladığını düşünebiliriz. İfadesinin sonundaki canı isteyince alınacaklara ulaşmak için gerekli olan güveni sağlayacak olan paranın o an için elinde olması onu bu cevabı vermeye yönlendirmiş olabilir.

Nurhan değersizlik hissi konusunda verdiği cevaba benzer bir cevabı burada da vermektedir:

“Kesinlikle hayır, dedim ya az önce fesatlık yapmayı da sevmem büyüklenmeyi de sevmem ha ben gizliden gizliye yapmayı severim, mesela biz fitreyi veririz, hanımla birlikte ölçeriz biçeriz kişi başı şu kadar vercez git şuna ver gizlice ver, gösteriş yapma yani” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Nurhan güven ve saygıyı biraz gösteriş ile özdeşleştirmekte, fitrenin gizliden verilmesini kendine saygı ve güvenin bir işareti olarak görmekte ve bunu dile getirerek paylaşabilmenin ona kazandırdığı özgüveni ortaya koymaktadır. Bu cevap aslında yukarıda Akif ve Mahmut’un ifadelerinde dile getirdikleri saygının paranın çokluğu ile değil de nasıl harcandığıyla ilgili olduğuna işaret eden ifadeleriyle paralellik göstermektedir. Cevaplarda ortaya çıkan başka bir ayrıntı mülakat yapılan kişilerin saygıyı aslında toplumsal bir saygınlık olarak algıladıklarıdır. Bu araştırmamızın sosyolojik boyutu açısından olumlu bir yaklaşım olmuştur.

Cemil’in bu konudaki cevabı paranın kendine güven ve saygı duymayı sağlayabileceği gibi bir kibir ve diğer insanlara karşı büyüklenmeyi de beraberinde getirebileceğinin düşünüldüğünü göstermektedir.

“Burda işte yine ikiye ayrılıyo eğer ben çok parayı bulursam Allah yolunda ne kadar imanlı olduğumu öğrenirim. Eğer çok parayı bulursam kendimi büyük hissetmem ama rahatlarım çok rahatlarım. Ama napabilirm insanları aşağılayabilirim, horlayabilirim. Geçen benim dediğim gibi bu adamın kılık kıyafeti iyi değilmiş diye saç sakalı iyi değil diye selam almayabilirim. Ama ha hoş çok iyiysem n’olur, büyüdükçe rahatladıkça onlara yardım edebilirim simitçi arkadaşlara, şey yapan arkadaşlara. Ha ben bunu yaptım, yapmadım mı, arkadaşlarımla elinde simit kalmış onları aldım dağıttıverdim, 2 dene hayır, elimden gelen bu yani. Hepsine değil tabi 10 tane alıverdim arkadaşımın elinde kalmış çocuklara dağıttıverdim. Hem ona hem çocuklara yardım işte. Kendini unutmamak daha güzel bişey, işte Allah kendini unutturmasın.” (Mülakat 11, Cemil, 53)

Cemil’in dikkat çeken ifadesi “parayı bulursam Allah yolunda ne kadar imanlı olduğumu öğrenirim” şeklindeki ifadeleridir. Maddi olanın kendisini daha

değerli hissettirip hissettirmediğini sorgulayan soru karşısında bunun daha ciddi bir dünyalık imtihanına götüreceği şeklindeki bir cevap dini kaygılar taşıyan ve kendine güven ve saygı konusunda tereddüdü olmayan bir kişinin yorumu olarak değerlendirilebilir. Varlığında yoksulluk gibi bir imtihan olduğu düşüncesinin yoksulluk durumunda bireyin bir güven ve saygı eksikliği hissetmesinin önüne geçtiği görünmektedir. Zira Cemil burada insani olanın ölçüsü kabul ettiği paylaşma davranışını yapmaya çalıştığını örneğiyle dile getirmektedir. O, elinde simidi kalan simitçi arkadaşının simitlerini almış ve çocuklara dağıtmaktadır. Bu hareketiyle o kendince değerli gördüğü paylaşma davranışını tecrübe etmektedir.

Soruyu sorduğumuz konjektüre uygun cevaplardan birini Fikret vermiştir:

“tabi artardı, ayaklarım yere daha sağlam basardı öyle olurdu, şimdi böyle olduğun zaman bi topluma çıktığında yani bazı konularda geri kalıyosun yani, gelirin şeyin iyi oldumu onlara daha şey bakıyolar, yani sende bişeye bakıyolar yani.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Fikret maddi durumunun daha iyi olması durumunda kendine güveninin ve saygısının daha da artacağını söylemektedir. Ancak bunun sebebinin toplumsal nedenler olduğunu söylemektedir. Toplumun onlara “daha şey” baktığını söylediği durum, aslında fıkralara konu olan “ye kürküm ye” şeklinde deyimleşen maddiyata gösterilen iltifattır. Yoksulun maddiyata ulaşmadaki hedefi onunla öne geçmek, göze batmak gibi marjinal amaçlar değildir. O sadece diğer insanlardan geri kalmamak için bunu istemektedir. Çünkü “ötekiler” geri kalana sorgulayıcı bir gözle ve rahatsız edici şekilde bakmaktadırlar. Yoksul bundan rahatsız olmaktadır ve ayaklarının yere daha sağlam basmasını istemektedir. Ayakların yere daha sağlam basması kendine daha çok güven duymasıdır.

Eraslan'ın bu konudaki tespiti burada karşımıza çıkan yoksulun dünyasındaki “öteki” kavramının anlaşılmasında bize yardımcı olmaktadır: “Fiziksel ve sosyal olarak yoksulluğun beraberinde oluşturduğu yoksunluklar bireylerin psikolojik olarak da kendilerine karşı güven düzeylerinin düşük olmasına neden olabilmektedir. Yoksulluğun bir sonucu toplumsal yaşamda üretilen “öteki” kategorisi bireylerin ruhsal yapılarında ürkekliğe ve insiyatif alamama, “kaderine razı olma” gibi öğrenilmiş çaresizlik davranışlarının üretilmesine neden olmaktadır.”²³³

Ayakların yere sağlam basması olarak anlamını bulan şey Eraslan'ın işaret ettiği ürkekliğe bir çözüm arayışıdır. Kadere razı olma ise dini bir çağrışım yapmakla beraber aslında bir çaresizliği ifade etmektedir. Yoksulluk karşısında sosyo-psikolojik olarak çıkışların kapalı olduğunu hisseden bireyin dini bir argümana mecbur kalması şeklinde bir anlam yoğunluğu olan kavramın, dini son seçenek ve mecburi istikamet olarak kodlanması bakımından bir indirgemecilik içermesinin yanında dine öğrenilmiş çaresizlik üzerinden yönelindiği anlamına gelmesiyle konuya farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Biröl yoksulluktan kurtulduğunda da aynı olacağını iddia etmektedir.

“yo, hiç düşünmezdim onu. Şimdi nasılsam o anda da öyle olduğumu düşünürdüm, karşımdaki insanında öyle düşünmesini isterdim.” (Mülakat 14, Biröl, 30).

Nesrin kendine karşı duygularında bir değişiklik olabileceğini, saygı ve güven duygusunun artabileceğini söylüyor. Bu olurken dışarıya karşı kendinde bir değişiklik olmayacağını da eklemeyi ihmal etmiyor.

“duyarım. Saygı sevgi duyarım... bende bi değişiklik olmaz.” (Mülakat 16, Nesrin, 40).

---

²³³ Levent Eraslan, “Sivil Toplum Kavramının Gelişimi Bağlamında STK'ların Yoksulluğu Önleme Stratejilerinin Değerlendirilmesi: Deniz Feneri Derneği- Ankara Şubesi Örneği”, *Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri II.cilt* (Ed. K. Tuna vd.), Deniz Feneri Yay., İstanbul 2008, s. 71.

Mutlu'nun ifadeleri kendine güven ve saygı ile özdeşleştirdiği özlemlerini ortaya koyması açısından önemlidir.

“param olsaydı tabi ki yani param oldu diye bi şınarık bi hayat yaşamazdım. Şimdi parayı bulan genelde şey yapıyo ama u şey olmazdı bende. Daha çok her zaman istediklerimin birisi mesela Allah bana bi para nasip etse şu borçtan gurtulsam. Emekli olsam ilk mesela hacca gitcem diyom bunları gerçekleştirirdim ihtiyarlayınca değil gençken gitmeyi isterdim.” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Parayı bulanın genelde “şey yapıyo” olarak değerlendirildiği durum toplumsal normlara uygun olmayan davranışlar ve kibir olarak konuşmanın ilerleyen bölümlerinde açıklanıyor. Hac ibadetine duyulan özlem ise Mutlu'nun dini düşüncesine ışık tutmaktadır. Soru karşısında bu cevabın verilmesi paranın getireceği haddi aşan davranışlar karşısında dinden yardım ummanın bir göstergesidir.

Ayça'nın cevabı bir genelleme içermektedir. Maddi güvenin yoksulluk içindeki herkesde bir kendine saygı ve güven artışı sağlayacağı şeklindeki genelleme kendi çaresizliğini de gözler önüne koymakta:

“tabi ki kim olsa öyle düşünür. Psikolojim iyice bozuldu benim çok sinirliyim sürekli ağlıyom durup dururken...kimsem yok ki bunlar var sadece 2 evladım...oğlum bile diyo ki anne ben polis olcam diyo sana bakcam ben merak etme diyo.” (Mülakat 19, Ayça, 26).

İlhan sahip olamadıkları üzerinden güven ve kendine saygı kavramlarını değerlendirmektedir:

“Tabi ki değişirdi hocam çok değişirdi diyem ki 3.000 lira 4.000 lira para girmiş olsaydı evimize her şeyimizi alırdık iyi kötü hocam ee şimdi 500-600 lira taksitlerle evler var hocam 5-600 lira aylık taksitlerle” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Herşeyimizi alırdık ifadesi eksikliği duyulan ve bu yüzden bireylerde ortaya çıkan kendine güven eksikliğini gösteriyor. Eşyanın hemen ardından evin sözkonusu

edilmesi de o anda yaşananlarla ilgili olarak değerlendirilebilir. Zira görüşme yapıldığı sırada İlhan ve ailesi evlerinin elektriği ve suyu kesildiği için ablasının evinde kalmaktadırlar ve bu durum 2 aya yakın bir zamandır devam etmektedir.

Sonuç olarak değersizlik duygusu ile ilgili olarak ele aldığımız “daha çok para olması durumunda kendine güven ve saygının artıp artmayacağı” mealindeki sorumuzun sonucunda oldukça farklı cevaplar alınmıştır. Eldeki imkanları artırması dolayısıyla bireylerde bir güven artışı sağlayacağı cevabı alınmakla beraber hayır hasenat işlerine harcanacağı cevabı yoksulun dünyasında paranın varlığı ile değilde nereye harcandığıyla insana değer katacağı görüşünün hakim olduğunu göstermiştir.

“Yoksulluk şiddetin en kötü formudur.”

Mahatma Gandhi

3. Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve Din

Yoksulluk, genel olarak herhangi bir mala veya nesneye sahip olamamayı ifade eden bir anlamı yanında, bir yaşam biçimini de ihtiva eden simgesel niteliği olan bir öge, bir figür olarak değerlendirilebilecek bir kavramdır. Kısaca yoksul, yetersiz düzeyde imkânları; yoksulluk ise ilaveten çeşitli yoksunlukları da içinde barındıran bir kavramdır.²³⁴ Dolayısıyla aynı zamanda yoksulluk bir insan profili de çizmektedir.

Sosyolojik olarak yoksulluğun temelinde yer alan yoksunluklar gıdadan yaşanılan konutun niteliklerine, gelir ve servet farklılıklarına, kamusal hizmetlerden yeterince yararlanamama gibi somut materyal ve hizmetleri kapsadığı gibi bu yoksunlukların yol açtığı sosyal ilişkilerdeki içerme ve dışlanmayı, marjinalleştirilme süreçlerine kadar olan yaygın bir durum ve koşulları içerebildiği de gözardı

---

²³⁴ Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Vural, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara 2002, s. 1.

edilmemelidir.²³⁵ Araştırmamızın konusu itibarıyla bu insani koşulları ve marjinal kabul edilebilen koşulları konu edinmekteyiz. Yoksulluk sebebiyle oluşan travmatik durumlar her zaman söz konusudur ve kaçınılmazdır. Toplumsal dışlanma ve değersizlik duygusu yoksul insanların varoluşlarının temel bileşenleri haline geldiğinde ise, bu artık ekonomik bir sorun değildir, insani, varoluşsal bir sorundur.²³⁶

Bu insani ve varoluşsal sorunun belkide en yoğun hissedildiği alan dışlanma olarak kavramsallaştırılmıştır. Öyleki bazı araştırmalarda yoksulluk ve sosyal dışlanmanın bir bütün olarak ele alındığı bile görülebilmektedir. Esasen dışlanma yoksulluğuda kapsayan daha geniş bir kavramdır. Mesela engelli olmak, farklı siyasi görüşe mensup olmak, giyim tarzı veya genel kabulden farklı yaşam biçimi gibi durumlar dışlanmaya neden olabilir.²³⁷ Sosyal dışlanma ise dışlanmanın değişik boyutlarının bir bileşkesi olarak ele alınabilir. Konumuzun akışı gereği burada yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanmayı ele almaktayız. Bu anlamıyla sosyal dışlanma, her türlü eşitsizliklerin çoğalması ve nüfusun bir bölümünde artan sosyal ve ekonomik güvenlik açığının dönüşümü sonucunda ortaya çıkan sosyal uyum kaybı anlamına gelmektedir. Yani sosyal dışlanma eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Zamanlama olarak küreselleşen sermaye ve onunla ilişkili üst sınıf tarafından yönlendirilen sanayi sonrası düzenin bir ürünüdür denilebilir.²³⁸ Buna karşın dışlanmanın yoğun, kompleks ve göreceli unsurlar içeren yapısı gereği, mutlak

---

²³⁵ Songül Sallan Gül, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (Ed. Yasemin Özdek), Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 2002, s. 67.

²³⁶ Aksu Bora, “*Yoksul Çocukların Medyada Temsili*”, Ulusal 5. Çocuk Kültürü Kongresi, <http://bianet.org/bianet/bianet/70342-yoksul--cocukların-medyada-temsili>, (Erişim. 7.11.2012).

²³⁷ Özbay, *Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma*, s.38.

²³⁸ David Bryne, *Social Exclusion*, Open Universty Press, London 2005, s. 182.

anlamda her zaman yoksulların dışlandıklarını veya dışlananların da her zaman yoksullar olduklarını ifade etmek de yanlış olacaktır. Kimi zaman farklı birçok nedenden dolayı dışlanma oluşabilmekte ve başka bir yerde aynı veya benzer nedenler dışlanma üretmeyebilmektedir. Bir bakıma sosyal dışlanma fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir ve dışlanmış birey veya gruplar, eşitsizliğe uğramış, her türlü riske karşı; korunmasız, savunmasız ve zayıf kişilerdir. Bu nedenle dışlanma bir çeşit “*sosyal hastalık*” olarak da ele alınmıştır.²³⁹ Ne sebeple olursa olsun toplumsal dışlanma toplumsal dayanışma ve içyapışkanlığı aşındırabilir.²⁴⁰

Kısa bir şekilde sosyal dışlanmanın nedenlerine bakarsak nedenlerinin çeşitli ve birbiri ile içiçe geçmiş olduğunu görürüz. Şahin bunu şu şekilde açıklamaktadır: “Küreselleşme ve emek piyasasının şartlarından dolayı işgücüne katılamayan bireyler hem gelirden hem de sosyal ilişkilerden yoksun kalmaktadırlar. Sosyal ilişkilerin zayıflaması ile birlikte bireyler ihtiyaç duydukları sosyal destekten yoksun kalmakta ve toplumdaki sosyal dayanışma bozulmaktadır. Ekonomik olarak kötü durumda olan ve aileleri tarafından desteklenmeyen bireylere, devletin gerekli sosyal korumayı sağlayamaması da sosyal dışlanmanın daha da ağır hissedilmesine neden olmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı sosyal adalet ve sosyal dayanışmanın yokluğunda ortaya çıkar. Dünyada pek çok sorunun altında adaletin ve kaynak paylaşımının büyük payının olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sosyal dışlanma fırsat eşitliği ile de ilgilidir. Sosyal dışlanma eşit olmayan eğitim ve iş fırsatlarının yanında politik fırsat eşitliğinin reddine de dayanır. Sosyal dışlanma riski bulunan birey ve

---

²³⁹ Özbay, *Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma* s. 40.

²⁴⁰ Giddens, *Sosyoloji*, s. 411.

grupların belirlenmesinde engellilik, yaş, cinsiyet, işgücüne katılım, göç ve eşitsizlik gibi çok çeşitli unsurlar rol oynar.”²⁴¹

Sosyolojik olarak konu, yapısal bir sorundur ve bireylerin farkındalığının da ötesinde anlamlar taşıyan bir süreçtir. Bir süreç olması hasebiyle kavramın sınırlarını ve dolayısıyla içeriğini ifade etmek hiç de kolay değildir. Her toplumun kendisine özgü sosyal koşulları, eğilimleri veya tarihsel birikimi bulunmaktadır. Dışlanmanın bu koşullar çerçevesinde yaşanacağı ve bireylerin hissiyatının bu çerçevede şekilleneceği unutulmamalıdır. Bu bağlamda ilden ile ve köyden köye dahi dışlanmanın değişebileceği düşünülebilir. Yani dışlanmanın toplumun mikro düzeydeki davranış örüntülerini oluşturan örf, adet, gelenek, alışkanlıklarla bile bir ilişkisi vardır. Bunu daha iyi açıklamak için Zeybek’in yoksulluğa antropolojik olarak yaklaştığı çalışmasından bir bölümü alıntılanmak istiyoruz. O da Douglas’ın kitabından bir alıntıyla durumu açıklıyor.

“Mary Douglas, antropoloji yazınında büyük öneme sahip kitabı *Saflık ve Tehlike* (2007)’de, kir ve kirlenmek üzerine zihin açıcı bir analiz geliştirir. Douglas’a göre kiri kir yapan içkin bir kısım özellikleri değildir. Kir, pislik, basitçe söyleyecek olursak yanlış yerde bulunan maddedir. Örneğin çorba durduğu yerde kirli değildir ancak üstümüze bulaştığında yani olmaması gereken bir yerde bulunduğu kir hâline gelir. İlk anda şaşırtıcı gelse de bu durum dışkı, idrar, kan, kusmuk veya çamur için de geçerlidir. Ait oldukları yerde yani mesela klozetin içinde, damarlarımızda ya da ağaçların altında durdukları sürece bu maddelerin hiçbirini kirli olarak addetmeyiz. Douglas bu gözlemden yola çıkarak şu tespitte bulunur:

---

²⁴¹ Tijen Şahin, *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara 2009, s. 111.

Demek ki kir gördüğümüz yerde aramamız gereken bozulmuş bir düzendir yani bir ihlaldir. Bir madde olmaması gereken bir yere geçmiş, bir sınırı ihlal etmiştir. O nedenle kir tehlikelidir, engellenmeli, temizlenmeli, mümkün olduğunca çabuk savuşturulmalıdır. Kirilenmenin maddenin özellikleriyle birebir ilgisinin olmadığını, esasen sembolik bir yapıya işaret ettiğini kabul etmek bize öncelikle kirin, pisliğin sosyal bir kurgu olduğunu gösterir. Aşikâr olduğu üzere belli bir coğrafyada ve kültürde kir kabul edilen şey başka bir yerde en ufak bir rahatsızlık uyandırmaz hatta tam tersi anlamlara dahi gelebilir. En basitinden toz toprak bu memleketteki ayakkabıların altında pisliktir de başka bir yerde pek umursanmaz. Ama yine bu civarlarda, temiz su bulunamadığında toprakla teyemmüm etmek yani temizlenip abdestlenmek pek sık uygulanmasa da gayet mümkündür. Yani, bir bağlamda kirletici olan, bir başka bağlamda kolayca temizleyiciye dönüşür.”²⁴² Kir üzerinden örneklendirebileceğimiz dışlanma metaforu yoksulun durduğu yerin bile sorun olabileceğini çok iyi anlatmaktadır. Yine Zeybek’in çalışmasının verileriyle desteklediği analizleri bunu çok iyi açıklar. “Yoksulluk pistir hatta tiksindirici, mide bulandırıcıdır. Bu yüzden de son derece bedensel bir tepkiyle, iğrenerek uzaklaşmakla karşılık bulur. Elbette bu, yoksulların gerçekten pis olduğu anlamına gelmez. Hatta kimi yoksullar orta-üst sınıfların gözünde dahi şaşırtıcı derecede temizdir. Lakin ‘Çok fakir ama görsen nasıl da temiz’ sözü de bize istisnai bir durumu, dolayısıyla da yaygın algının nasıl olduğunu gösterir.”²⁴³ Dışlanmaya dışlanan açısından yaklaşan bu yorumların yanı sıra, dışlanan açısından yaklaşıp bu

---

²⁴² Hilal Alkan Zeybek, “Yoksulluğa Dokunmak: Ötekiyle Karşılaşmada Bedenin Ahlaki Dönüşümü”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı 1*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, İstanbul 2013, s. 103.

²⁴³ Zeybek, “Yoksulluğa Dokunmak: Ötekiyle Karşılaşmada Bedenin Ahlaki Dönüşümü”, s. 102.

durumdan menfaat elde etmeyi uman yoksulların olabileceğini iddia edenlerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Buna göre ölçüsüz veya yanlış devlet desteğinin neden olduğu bu durumda yoksullar kendilerini az çok bilinçli olarak toplumun dışında bırakmaktadırlar.²⁴⁴ Charles Murray'ın *Losing Ground* adlı çalışmasında öne sürdüğü yoksulluk tezine destek sağlayan görüşleri arasında bahsettiği bu iddialar, yoksullara yapılan koşulsuz kamu desteğinin yoksulların maddi ve tinsel yoksulluklarına kalıcılık kazandırdığını ileri sürmektedir.²⁴⁵

Din öngördüğü toplumsal sistem ile sosyal dışlanmaya bir çözüm olarak görünmektedir. İnananlarını ve tüm insanları bir anne babadan üremiş olmaları dolayısıyla kardeşler olarak görmektedir. Bu kardeşliğe binaen bir sosyal ilişkiler ağı önermekte, iletişimde önyargısız ve eşitlikçi olmasını önermektedir. Teorik olarak varoluşsal altyapısını eşitlik üzerine kurduğu toplumun pratikte de ibadet yerlerinde, kutsal gecelerde sınıfsal olarak ayrılmadan biraraya gelmelerini sağlayarak bahsi geçen şekilde bir ötekileştirmenin önüne geçmektedir. Ayrıca herşeyin yaratılmış olması hasebiyle Allah'a ait olması ve insanların emanetçiler olarak görülmesiyle de paylaşım esaslı bir mal rejimini ortaya koymaktadır. Her dinin kendine ait paylaşım öğeleri olmakla beraber İslam da bu öğeler zekat, sadaka, fitre gibi isimler alan ve genel olarak infak olarak bilinen emirlerdir.

Sosyal dışlanmanın sonuçları ise bireysel ve toplumsal sonuçlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bireysel sonuçlar topluma karşı yabancılaşma, psikolojik ve fiziksel bazı rahatsızlıklar, suça eğilimli olma, iyi bir eğitim alamama ve iyi bir işe sahip olamamayı kapsamaktadır. Toplumsal sonuçlar ise toplumsal bölünmüşlük ve

---

²⁴⁴ Bıçk1, "Kentsel Yoksulluğun Kültüralist Okumaları", s. 145.

²⁴⁵ Bıçk1, "Kentsel Yoksulluğun Kültüralist Okumaları", s. 151.

toplumdaki değerlerin kaybedilmesini ifade etmektedir.²⁴⁶ Dinin burada toplumsal bölünmüşlüğü bir ontolojik temele oturtulması ve değerlerin kutsalla muhafaza edilmesi açılarından çok büyük katkıları vardır. Bunların tespiti çok önemlidir. Kur'an'da insanların tanışıp yardımlaşmaları için kavim ve kabilelere ayrıldığı biçimindeki öğüt²⁴⁷ dışlanmanın toplumsal sonuçlarından olan toplumsal bölünmüşlüğe karşı dinin yaklaşımına ve ürettiği çözüme çok güzel bir örnektir. Yoksulluğun toplumlara özgü farklı biçimlerde üretildiği ve yaşandığı, dolayısıyla çözüm önerilerinin mevcut toplumsal şartları gözönüne alarak oluşturulması gerektiği fikri çeşitli araştırmalarda dile getirilmektedir. Bu bağlamda yapılacak çalışmaların incelenen toplulukta sürmekte olan kültürel kodları dikkate alması gerekliliği belirginleşmiştir.²⁴⁸ Dışlanma durumlarında bahsi geçen kültürel kodların içinde en etkili unsur olan dinin getirdiği bireysel ve toplumsal açılımları ve bu açılımların kişilerdeki izdüşümlerini ortaya çıkarmak bu araştırmanın yapacağı küçük bir katkı olarak görülebilir.

Genel olarak İslam'ın toplumsal görünümüne baktığımız da dinsel yükümlülükler arasında bulunan ve yoksula yardım etmeyi teşvik eden geleneklerin, toplumsal yardımlaşma eğilimlerini de güçlendirdiği görülmektedir. “İftar Çadırları” olarak isimlendirilen organizasyonlar önemli sosyal yardımlaşma girişimleri olarak açıklanarak, yoksullara yönelik bir dışlanmanın olmadığı söylenebilir.²⁴⁹ Okuroğlu sürekli dile getirilen, yoksul kesimlerin dışlandığı iddiasını Serdivan örneğiyle araştırmıştır. Kaynakların önemli bir kısmında dile getirilen yoksullara yönelik

---

²⁴⁶ Şahin, *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, s. 111.

²⁴⁷ Kur'an, 49/13,

²⁴⁸ Murat Şentürk, “Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları”, *Sosyoloji Dergisi Dizi 3, sayı 18*, 2009/1, s. 213.

²⁴⁹ Mahmut Bilen, İbrahim Güran Yumuşak, “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Sorunu”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 8, TASAM Yayınları, İstanbul 2006, ss. 47–63.

dışlanma söylemini analiz edebilmek için zengin ve yoksulun bir arada yaşadığı Serdivan ilçesi seçilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcılardan 30 kişi (%14,3) evet “dışlanıyorum” derken, 180 kişi’den (%85,7) hayır “böyle bir şey yok, olur mu öyle şey hiç” şeklinde cevaplar alınmıştır. Önermeye katılımın 1,58 seviyesinde olup, çok olumsuz puan aralığında katılmama düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle örneklem grubunun dışlanıp dışlanmadıklarına dair sorulan sorular sonucunda 210 kişiden 180’i dışlanma gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir. 30 kişi ise dışlandıklarını düşünmektedir. Okuroğlu anket yapılırken sosyal yardımlaşma görevlilerinden alınan bilgiler doğrultusunda, maddi durumdan kaynaklı olarak alınganlık hissini yoksullarda yüksek olduğunu saptandığını rapor etmiştir. En azından Türkiye için yoksul kesimlere yönelik bir dışlanmanın da olmadığı sonucuna varmıştır.²⁵⁰

Necmi Erdoğan’ın araştırması yoksulların hissettiklerini nitel desenler olarak ortaya koymasından çok önemli veriler sunar. O, yoksulluk yaşantısının çok önemli bir parçası olarak dokunmaktan, daha doğrusu dokunulmamaktan bahseder. Erdoğan’ın araştırmasına katılan yoksullar, kendilerine köpek gibi davranıldığını, pis olarak görüldüklerini, çalıştıkları evde kullandıkları tabağın çanağın ayrı olduğunu ya da inşaatını yaptıkları jakuziye girdikleri için işten kovulduklarını, zaten zenginlerin kendilerine yaklaşmadıklarını anlatırlar. Zenginlerin kendilerine nasıl baktıkları ile ilgili kullandıkları ifadelerde köpek vb. hayvan kelimelerini kullanmaları dikkat çeker.²⁵¹ Bu anlatılardan yola çıkan Erdoğan yoksulların

---

²⁵⁰ Hümeyye Okuroğlu, *Türkiye’de Yoksulluk ve Siyasal Davranış: Serdivan Merkezli Bir Çalışma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2006, s. 96.

²⁵¹ Erdoğan, *Yoksulluk Halleri*, s. 36.

diğerlerinin dünyasında tiksiniç olarak düşünöldüğünü hissettiklerini söyler: “Yoksul hem yaşadığı mekânla ve hem de bedeniyle, sağlıksız, kirli, pis kokulu addedilir... Tam bir mekânsal yalıtım sağlanamadığı ve karışıklık olduğu ölçüde, bulaştırılma, kirletilme korkusu kendini gösterir.”²⁵²

Bizim araştırmamızda ise dışlanma ile ilgili farklı ve toplumsal olarak yaşananın ipuçlarını veren sonuçlar elde edilmiştir.

Ayşegöl’ün cevabı dışlanmanın olmadığını söylemiyor, ancak bunun karşısında kendi konumlanmasının da ipuçlarını veriyor.

“yoo heç aklıma bile gelmiyo. Etkilemiyo, el nasıl bakarsa baksın beni hiç etkilemiyo”

(Mülakat 1, Ayşegöl, 66)

Burada hayır cevabı veriliyor gibi görünse de bir dışlanmanın ikrarını görüyoruz. Ayşegöl’ün bundan etkilenmediğini söyleme ihtiyacı hissetmesi yoksulun dünyasındaki yapılanmaya dair ipuçları vermektedir. O, iç dünyasında kendi savunmasını hazırlamıştır. Yaşanılan eşitsizlik dolayısıyla kendinde bir yansıma vardır ancak o bunu umursamamaktadır veya öyle görünmeye gayret etmektedir. Burada eski mahallesi ile şimdi yaşadığı mahallenin kıyaslamasını da yapan Ayşegöl, şehre daha eski tarihlerde yerleşenlerin yoğun yaşadığı şimdi oturduğu mahallesinin komşuluk ilişkilerindeki soğukluğundan şikayet etmektedir. Eskiden oturduğu mahalle şehre daha yeni yerleşenlerin oturduğu bir yerleşimdir ve orada kapısını çalanların daha çok olduğunu anlatmaktadır. İki mahallenin de gelir seviyesinin benzer olmasına rağmen bu farklılığın nedeninin şehir hayatının daha baskın olduğu ikinci mahallede şehir hayatının daha içselleştirilmiş olması olduğunu düşünebiliriz.

---

²⁵² Erdoğan, *Yoksulluk Halleri*, s. 44.

Akif yoksulluk nedeniyle değilde siyaset nedeniyle bir dışlanma olduğundan bahsetmektedir.

“beni dışlatamazlarda bazen siyaset dışlaması oluyo. Siyaset olarak yaşıyoruz tabi. Çalıştığımız ortamlarda bozuyo mesela orda 3-5 arkadaşımız var laf açıyo napverdi diyolar, ne gördük diyolar.” (Mülakat 2, Akif, 54).

Mahmut dışlanmayı bazen yaşadığını itiraf ediyor:

“yok öyle uzun süreli değilde bazen denk geliyoruz zengin adama çarşıda pazarda denk geliyo yani çarşıda pazarda adam selam vermeden bile gelip geçiyö havaalı havaalı o zaman diyom kendi kendime Allah Allah diyom havasına bak diyom ama öyle kısa süreli öyle deyip geçiyöz para insanı nasıl değiştiriyo diyom. Ben kendime diyom Allahın izniyle Allah beni böyle yaratmış ben böyleyim diyom” (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Mahmut’un cevabı hem yaşadığı dışlanmışlığı, hem bu durum karşısında kendisindeki ortaya çıkan tepkiyi, hem de dinden aldığı gücü ve varoluşsal kabulü gösteriyor. Kendisinin böyle yaratıldığının kabulü bir yandan içinde bulunduğu yoksulluğun da kabulüdür. Paranın insanı değiştirdiğinin düşünülmesi ise ilahi vergiyi kabullenememiş, sahip olduklarını kendine maleden insana bir isyandır. Sözlerinin devamı da bunu göstermektedir.

“Evet kibirlidir diyöz bu da böyle diyöz geçiyöz, kendimde bişey yok yani.”

Nermin yaşadığı sosyal dışlanmayı aranıp sorulmamak olarak kodluyor:

“evet tabi oluyo aramıyolar sormuyolar. Düşün mü aramıyolar, varken arıyolar dı da şimdi aramıyolar.” (Mülakat 5, Nermin, 55).

Dışlandığını düşündüğü insanlara karşı ne düşündüğü ile ilgili olarak işunları söylüyor;

“Hayır hayır hiç suçlamıyon ben ne diyom biliyon mu benim hakkımda kötülük düşünüyosa kötülük versin iyilik düşünüyosa iyilik versin diyom bunu diyom yani yanlış mı bu ?” (Mülakat 5, Nermin, 55).

Bu ifade dini tefekküre dayanan bir tepki verildiğini göstermektedir. Ancak Nermin'in dışlanma ile ilgili olarak somut olay vermeden aranıp sorulmamak olarak cevap vermesi dışlanma kadar bir alınma durumuna da işaret ediyor denebilir. Zira Nermin mülakatın diğer yerlerinde hiç dışarı çıkmadığını da belirtmiştir. Bu manada dışlanma aslında bir işe yaramama duygusunun baskın gelmesi durumudur. Bu anlamıyla dışlanma aslında bir içerenmedir. Yani herhangi bir açıdan toplumun standartlarına ulaşamadığını düşünen bireyin içsel nedenlerle yaşadığı duygusal gelgitler bir dışlama davranışı olmasa bile bireyin kendi kendine dışlanmışlık hissetmesine neden olabilir.

Hasibe dışlanmayı en çok yakın komşularından görmektedir:

“hepsi dışlayolar ablam, olmaz mı, yedirirsen iyi, bana diyolar, sen köstebek gibi evden çıkmıyon dışarı, e çıkıyom dışarı ‘e hadi sen çay kaynat gel’, ‘sen pasta yap gel’ diyolar, ben boynum bükülüyo ben onlara bulsam zaten çocuklara yediririm ya.”
(Mülakat 6, Hasibe, 55).

Burdan doğrudan dışlanmanın fiziksel olarak en yakınlardan görülebileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca yoksulluğun komşuluk ilişkilerinde kısıtlayıcı etkisinin olabileceği de düşünülebilir. Hasibe kim tarafından böyle dışlanmaya maruz kaldığı sorulduğunda kendini bilmemişler olarak bir niteleme yapmaktadır. “komşulardan oluyo, kendini bilmemişler”. Her ne kadar kendini bilmemişlik olarak nitelense de aslında burada kastedilen çevresini bilmemektir çünkü sözkonusu kişiler aslında komşularının durumlarını bilmemektedirler.

Maruz kalınan dışlanma sonucunda kendinde mi yoksa bu davranışı yapan kişide mi bir suç bulduğu sorusu karşısında Hasibe karşısındakinin dini yetersizliğine ve dinin inşa ettiği teodiseye vurgu yapan bir cevap veriyor.

“kibirli olduğunu düşünüyom, ben kendime niye suçlayım ablam ben kendimi biliyom. Allah’ım beni böyle yokluklan deneyosa onuda bigün deneycek, çok şükür hiç kendimde kabahat ne olacak” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Hasibe’nin burada imtihan teodisesi ile yaşadığı sıkıntıya doğrudan bir çözüm üretmesine şahit oluyoruz.

Nazik’in tecrübelerinde oldukça sosyolojik görünümlere şahit oluyoruz. O ilginç bir şekilde en çok dışlanmayı ailesinden gördüğünü anlatıyor. Tecrübelerinde geçmişte yaşadıklarının etkisi de çok fazla.

“Hissediyorum, çünkü geçmişim kirli bir insan olduğum için, ediyorum hocam komşularım kapının önünde oturuyo, 5 dakika oturur kalkarım kimsenin öyle dedikodusunu yapmam. Sonra geçmişim kirli olduğu için kalkar biri görür bi naf eder şurda komşunun orda rezil olurum diye korkuyom.” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Nazik’in geçmişindeki bahsettiği kirler eşi dolayısıyla yaşadığı gayri ahlaki ilişkilere. Bedensel hataların izleri ruhunda yaşamaktadır ve her an bunun teşhir edilmesi tehlikesi ile yaşamaktadır. Normların dışına çıkmalar dolayısıyla yaşanan yoksulluk durumunda, yoksulluktan çıkışı sağlayabilecek sosyal imkanlarında tıkanığını gösteren örnekte Nazik, toplumdaki kaçmakta ve içine kapanmaktadır. Genç yaşı ve yalnızlığı onu kronik değil akut bir yoksul olarak yoksulluktan çıkma şansı verirken geçmişte yaşadıkları onu kronik yoksulluğa mahkum etmektedir.

Mülakatçı: İyi de onlar senin hatan değilki eşin sebebiyle olmuş şeyler,

Nazik: Olsun hocam, yine öyle olmaz işte.

Mülakatçı: Peki daha çok kimler tarafından böyle bir dışlanmışlık hissedersin .

Nazik: ailem ailem, en başta ailem, bana sahip çıkmadılar, bu olaylar geldi mesela başıma, açaylardı bi odaya, kızım burda dur demediler, devamlı naf oldu, yediğim ekmeğe naf oldu, yidiğim naf oldu içtiğim naf oldu, devamlı dışladılar, - kovdular mı seni –yo öyle kovmadılar, mesele buraya geliyo surat bi karış, burdan alıyo öfkeli öfkeli hareketler, yemek kasmaları, sen bunu istesen de istemesende görüyorsunuz hocam. Ben

tekstile girdim onda teskil paralarımızı vermedi kaçtı gitti, işte böyle insanlarımız.”(Mülakat 7, Nazik, 39).

Nazik’in hayatında en çok iz bırakan dışlanma durumu ailesi tarafından yaşadığı dışlanmadır. Bunun nedeni onlardan bir sahiplenme bekleme olabilir. Ancak Nazik’in dışlanmışlık hissetmesinin nedeni ailesine karşı yaşadığı suçluluk duygusunda olabilir. Çünkü o yaşadığı felaketlere neden olan eşiyle kaçarak evlenmiştir. Fakat buradan çıkarılabilecek asıl sonuç bunların daha da ötesinde yoksulluk içindeki bireyin en yakınından başlamak üzere herkez tarafından bir dışlanmaya maruz kaldığını hissetmesidir. Bize “yine öyle olmaz işte” diyerek hayatın realitesini hatırlattığı, toplumsalın acımasızlığını ima ettiği şey ise yaşantılarındaki diğer faktörlere diğer insanların kayıtsızlığıdır. Toplum bireyin yaşantısındaki diğer faktörleri, olayların arka planını dikkate almamaktadır. Sadece gördükleri ile bireyleri bir yerlere oturtmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında bireylerin toplumun böyle düşüneceğini varsaydıkları da iddia edilebilir. Ancak Nazik’in ifadeleri birincisinin daha geçerli olduğunu, bir başka ifadeyle bir damgalanmanın var olduğunu göstermektedir. Bu durumu yoksulluk ile ilişkilendirmek de konu açısından faydalı olacaktır. Çünkü sözkonusu durum aynı zamanda yoksulluğa neden olan bir faktördür. Yoksul birey neden yoksulluk içinde olduğu ile ilgili olarak bir sorgulamaya dahil edilmez, yoksul olarak görülür ve genellikle de bireysel özellikleri ile bu durumda olduğu kabul edilir. Yapılan araştırmalarda özellikle muhafazakar toplumlarda bunun daha çok görüldüğü ortaya konmuştur. Yoksulluğun nedenleri konusunda Amerikalıların Avustralyalılara,

muhafazakarların sosyal demokratlara kıyasla kişisel nedenleri öne çıkardıklarının gözlendiğini Şenses aktarmaktadır.²⁵³

Konumuza dönersek Ayten durumu anlatırken oldukça tanımlayıcı cümleler kullanıyor:

“bazen olur oluyo, bazen böyle lüzümsüz insanlar var, yapıyolar yani, sen hissetmesen bile sana hissettiriyolar onu yani, seni böyle itiyolar” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Bunun yoksul olduğu için mi yaşandığına dair açıklama talebine cevabı da yine oldukça aydınlatıcıdır:

“e tabi, bulunduğun mevki, oturduğun ev, bunlar hep ölçü, beyinin işine varıncaya kadar.”

Ayten bu durumda ne yaptığını anlatırken dini argümanları oldukça yerinde kullanmaktadır:

“hayır çekerim o kişiyi konuşurum yani, çok güzel anlatırım, yaptığı hareketin yanlış olduğunu anlatırım yani eğer böyle bizden birisi ise aile çevremden de birisiyse çok rahat konuşurum, yaptığı hareketin çok yanlış olduğunu günah olduğunu bunun Allah nezdinde olmadığını anlatırım yani” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Ayten’in bu durum karşısındaki medeni cesaretinin ve kendini toplumsal konumlandırmasının arkasında dini inancının olduğunu görüyoruz. Yoksulun dünyasına bu denli etki edebilecek dışlanma ve içerlenmelere karşı onu koruyabilecek, çevresel etmenlere karşı medeni çerçevede mücadele etmesine imkan verecek başka bir toplumsal unsurun olup olmadığı cevaplanması gereken bir sorudur. Ancak sosyal destek ve psikolojik terapilerle bu denli güçlü bir iradenin ortaya konulabileceği aşıkardır. Onun da toplum nezdinde ne kadar uygulanabileceği soru işaretidir.

---

²⁵³ Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, s. 146.

Havva'nın dışlanma anlatısı yaşadığı yoksulluk durumuna neden olan başarısız evlilikleri ile ilgilidir:

“evet evet hele gari böyle eşlerden ayrıldın mı şey bakıyolar insana, böyle mahsun şey gibi, bi değişik bakıyolar, benim ilk eşim çok ünü vardı iyiydi şeydi, beni ilk eşimden böyle muskalar büyüler ayırdı bilmiyom inanıyonuz mu böyle şeylere, bize 13 sene işte zindan ettiler daha ilk gecemizden başladı. 13 sene böyle uğraşa uğraşa yıktılar ben 2 sene teyze kızı yanında kaldım, sığınma evlerinde kaldım, orda orda 4. kapıda, oradaki müdür yaptı bu ikinci eşimi de, Kur'an'a el bastı mutlu olcan diye, ben bak yapma dedim öyle öyle geldim geldiğimin 1 haftası gittim ağladım yaktın beni diye, ben ağladıkça o kadına şeyler de ettim ona da rağmen namusuma şeyime laf gelmesin diye çektim onca yıl ama oldu gari işte. Ama yine de şu anki hayatım çok daha iyi yine de küfreden yok döven yok hakaret eden yok. Bu el böyle hiç inmiyodu ne dişler kaldı ne şey, ölmüş anama babama varıncaya dek küfrediyodu. Kurtuldum çok şükür, adaklar dağıttım zaten, şuradan fırından, çocuk olmadı diye hiç benimsemedi, bundan olmadı da öbürkünden ayrıldığımda çok kızdılar bana çok hor baktılar, küçümser gibi öyle bi hoş baktılar öyle hatta köyüme bile gitmedim, napcam köyüme gidip, benim anam babam burdaymış ölmemiş daha.” (Mülakat 9, Havva, 48).

Havva'nın uzun anlatısı yaşadığı dışlanmanın serüvenini vermekte. Burada dikkatimizi çeken yoksulluğun değilde yoksulluğa neden olan durumdan dolayı bir dışlanmanın daha çok hissedilmesi. Bu durumu kadınların anlatılarında daha çok görmekteyiz. Nazik'te gördüğümüz yoksulluğa neden olan durum nedeniyle yaşanan dışlanma Havva'da da yaşanmaktadır. Ayrıca dikkatimizi çeken başka bir ayrıntı da Nermin'inde ifade ettiği bayanların ilk eşlerinden ayrılıklarının sancısını ve pişmanlığını daha çok yaşadıkları ve onlardan ayrılıklarını daha çok dış etkenlere bağlamalarıdır. Nermin de Havva da ilk eşlerine dair olumlu ve duygusal bağlarının devam ettiğini gösteren ifadeler kullanmışlardır.

Bazı durumlarda bireyin dışlanma sürecini başarılı bir şekilde yönettiği görülebilir. Bu, öncelikle o kişinin güçlü bir benlik saygısına sahip olmasıyla açıklanabilir. Nurhan örneğiyle bu güçlü benlik saygısını inşa eden faktörün mala güvenerek diğerini küçük görmeyi kibir olarak niteleyen dini inanç olduğunu görürüz. Yani kibiri tanımlayıp kötüleyen ve ona sebep olan dünyevi sahipliklerin geçiciliğine işaret eden din, müntesiplerine bir moral kaynağı olmakta ve yoksulluk durumunda hatta günümüz tüketim toplumunda metaya bağımlı olmayan dinamik bir hayat görüşü kazandırmaktadır.

“asla, ben ona izin vermem eğer dışlıyorsa beni o toplum buna izin vermem, kişi olsun toplum olsun, eğer dışlıyorsa beni, en yakın arkadaşım olsun ben o arkadaşımın yüzüne bakmam bi daha. Çünkü büyükleniyodur kendini büyük görür, bu onun küçüklüğünü gösterir. Ondaki kibri gösterir.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Nurhan, görüldüğü gibi bir dışlanma yaşadığını ikrar etmemektedir. Ancak dışlanma yaşadığındaki hareket tarzını anlatarak bu durumu anlatmaktadır. O dışladığını düşündüğü kişinin yaratılıştan gelen eşitliği kabullenmeyerek bir büyülenme içine girmesine itiraz etmekte, dinin öngördüğü yaratılıştan eşit olmak ilkesine gönderme yapmaktadır.

Cemil’in ifadeleri dışlanmışlık içeren davranışlara ipucu veriyor:

“Evet bazen çok şekilde oluyo. Mesela bazı insanlar oluyo komşularımızda dahil elimizde tepsi işte satış yaparken işte umursamıyo gibi küçümser gibi bakıyolar veya bazısı yolunu çeviriyo. ya bana öyle geliyo ya gerçekten öyle yapıyo yani. Yüzyüze baktığımız insanlar çok, mesela benim çevremde baya varlıklı insanlar var. Mesela benim bi ihtiyacım olduğu zaman kimseye el açıp bişey demem. Ama kimsenin de el uzattığı yok. Adam ne kadar zengin mesela, benim şu anda bi elektrikli motorum dahi yok, adam mesela gel kardeşim al sana bi elektirkli motor diyebilir. En fazla olsa 1 buçuk milyar, ne kadar sevap olur, ben sana dua ederim, bi kişiye ekmek kapısı açmış

olursun. İnsan böyle dışlanmış hissedebiliyo kendini yani. Bazı insanlar vardır onlarda bizi bi kardeşi gibi görebiliyoda bizle muhabbet ederler. Onları da söylüyoruz tabii” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil dışlanmışlık hissetmesine neden olan davranışları küçük gören bakışlara maruz kalma, yolunu değiştirme gibi hareketler olarak sayıyor. Bunu yapanları komşular ve diğer yakınlar olarak sayması sosyal dışlanmanın en çok yakınlardan görüldüğünü gösteriyor. Cemil’in dışlanmayı anlatırken zengin olarak nitelediği insanlardan beklentilerini sıralaması aslında yoksulun beklentilerini de dışlanmaya dahil ettiğine işaret ediyor. Yoksul birey ihtiyaçlarının karşılanmamasını, beklentilerinin yerine gelmemesini bir içerlenme olarak ele alıyor. Bunları söyleyememesine rağmen karşısındakinden veya çevresindekinden halinin anlaşılmasını, ihtiyacının giderilmesini bekliyor. O kendi adına ihtiyacı olan bir elektrikli bisiklet ile çok şeyin değişeceğini söylüyor. Bu gerçek, aslında yoksula yapılan her yardımın onu topluma yaklaştırdığını ve dışlanmışlık hissetmesine engel olduğunu da gösteriyor. Bu açıdan dini vecibelerden olan zekat, sadaka gibi infak unsurlarının bir başka faydası daha karşımıza çıkıyor. O fayda, yoksulun kendini topluma ait hissetmesi ve bir dışlanmışlık hissinden uzaklaşmasıdır. Nitekim Cemil ifadelerinin sonunda bu türden davranışlarda bulunan insanların da var olduğunu, kendilerini kardeş gibi gördüklerini de eklemeyi ihmal etmiyor.

Ramazan kendisine sorulan dışlanma ile ilgili soruya doğrudan verdiği cevapla dışlanmanın ilişkisellik boyutuna dair ipuçları veriyor:

“Eş dost zaten gelip gitmiyo hiç.”(Mülakat 12, Ramazan, 60).

Halbuki Ramazan son yıllarda sürekli hastalıklar yaşamaktadır ve bir çok ameliyat geçirmiştir. Biz dahi kendisi ile mülakat yapabilmek için dört kez gittiğimiz halde her seferinde bir ameliyat veya hastalık nedeniyle görüşemedik. O en azından

halinin hatrının sorulmasını beklemektedir. Dışlanma ile ilgili soruda verdiği bu cevap ziyaret edilmenin yoksuldaki bulduğu karşılığı ortaya koyuyor. Nitekim mülakat vesilesi ile ardarda yaptığımız ziyaretlerin her seferinde Ramazan ve ailesi memnuniyetlerini belli etmişlerdir.

İlerleyen yaşına rağmen bir berberin yanında kalfa olarak çalışan Fikret ise yaşadıkları ve hissettikleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler veriyor.

“ya olmuyo dersem yalan olur. Kendimi bazen dışlanmış gibi hissediyom yani... mesela bizim derneğimiz var köy derneği var, dernekte böyle paradan puldan efendim şurdan burdan açıldımı ben rahatsız oluyom kendimi dışlanmış gibi hissediyom. Hani bende olmadığı için, adamda var, evden bahsediyo arabadan bahsediyo, tatilden bahsediyo, böyle sıkıntılar oluyo yani.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Fikret’in yaşadığı dışlanmışlık daha çok bir içerlenme şeklindedir. O daha varlıklı kişilerin düşüncesizce yanında yaptıkları para pul muhabbetinden rahatsız olmakta, kendinde olmadığı için bunu bir dışlanma olarak algılamaktadır. Çoğu mülakatta sorma imkanı bulamadığımız veya “yok” şeklinde kısa ve kestirme cevaplarla geçiştirilen bu durum karşısında hiç kimseye kin duyulup duyulmadığına dair sorumuza Fikret’ten somut bir cevap alınmıştır.

“yani öz abime kin duyuyom yani, öz abime, neden bana gelmiyo enişteye gidiyo durumu iyi olan enişteye. Yani traşa değil, termikte çalışıyo iyi para alıyo aylık 3-4 milyar para alıyo yani, ama bizde olmadığı için bize gelmiyo, hatta tartışmasını bile yaptık burda, yani bize gelmiyo, bu öğretmen olan abim yani emekli şimdi yenge de emekli.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Bu açık itiraf yoksulluk karşısında çevreye karşı hissedilenlere açık bir örnektir. Fikret kendi öz abisine karşı bir kin duymaktadır. Bu kinin sebebidir ilişkilerinde abisinin eniştesini kendisine tercih etmesidir ve bu tercihin açıklamasıda maddi eşitsizlik olarak görünmektedir. Toplumda akrabalık ilişkilerinin kaybolmuş

olduğu ve artık önemsenmediği düşüncesi hakimse de bu itiraf, yaşanmasa bile bu ilişkilere ihtiyaç duyulduğunu, eksikliğinden doğan sancının canlılığını koruduğunu göstermektedir. Ayrıca bu ilişkilerin kesilmesine neden olanlara karşıda bir engellenmişlik telakkisiyle kin duyulduğunu ortaya koymaktadır. Soruyu sorarken zenginlere karşı böyle bir kin vb. duygu ile ilgili cevap beklerken bu cevabı almak bizleri de şaşıtmış ve düşünmeye sevketmiştir. Aslında yoksulluk fenomeninin böyle bir sonucunun olacağı teorik çalışmalarda da belirtilmiştir. Baumann'ın bu konudaki tespitlerini hatırlamak verilerimizin anlam kazanmasına yardımcı olacaktır: “Yoksulluk fenomeni yalnızca yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmez. Yoksulluk aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir durumdur. İnsan yaşamının edebe uygunluğu içinde bulunduğu toplumun nezih yaşam şartlarıyla ölçüldüğü için bu standartlara erişememenin kendisi bir sıkıntı ızdırıp ve özsaygı yitimi sebebidir. Yoksulluk “normal yaşam” olarak kabul edilen herşeyden mahrum bırakılma demektir. “İstenilen düzeyde olmama” demektir. Bu durum kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk ayrıca mevcut toplumda “mutlu bir yaşam” ifade eden tüm imkanlardan mahrum bırakılmak “hayatın sunmak sorunda olduğunu” alamamak anlamına da gelir. Bu da kendini değersiz görmeyle, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır.”²⁵⁴

Kendisinin dışlanmışlık yaşamadığını kısa ve net “yok, hayır” cevabıyla açıklayan Birol bunların neden yaşanabileceğine dair sondaj sorusunu şöyle açıklıyor:

---

²⁵⁴ Baumann, *Çalışma Tüketici ve Yeni Yoksullar*, s. 60.

“niye dışlar yani, karşısındakini hor görebilir, küçümseyebilir, yani bu yaptığı iş bakımından aldığı maddiyat bakımından yani, kibir gibi, karşıdaki kişiye göre değişir o yani. Her kimse için geçerli değil. O da çoğu kimse öyle hor görüyo da, küçümsüyo da.

Ama herkez bunu yapıyo değil.”(Mülakat 14, Birol, 30).

Birol’un altını çizdiği kibir insani olgunluğun en büyük düşmanlarından biri ve dinin de karşı olduğu bir davranıştır. Dini değerleri içselleştirebilmiş bireyde görülmesi mümkün olmayan bir davranıştır. Dışlanma konusunda en çok gösterilen nedendir. Bu açıdan dinin dışlanmaya karşı oldukça etkili bir sosyalitesinin olduğu kabul edilebilir. Bunun yanında dini argümanlarda hakim olan kardeşlik söylemlerinin de dışlanmışlığa engel olacağı başka bir husustur.

Mutlu dışlanmışlık yaşadığını itiraf ediyor ve buna karşı kendince aldığı tedbirleride anlatıyor:

“Evet. Oldu yani. Bazı dışlandığım oldu. Bazen kendim bile ben mesela çok şey böyle hana şey gonaşan insanların yanında pek oturmam ben. Şimdi, ukala gonaşan insanların yanında şimdi çünkü küçük görür alçak görür biraz da ben asabiyim sinirli bi insanım bi kavga dövüş etmiyim diye böyle arkadaş çevrem belli bi seviyedir kendime uygun.”

(Mülakat 17, Mutlu, 42).

Bu samimi anlatı bize yoksulluğun bireyin her anını kapsadığına işaret ediyor. Öyleki yoksul kendisini diğer insanlardan gelecek kırıcı ve incitici tehditlere karşı arkadaş seçiminde dahi dikkatli davranmak zorunda hissetmektedir. Bu zorunluluk kendini dışlanmışlıktan ve hatta kavga dövüş diye ifade edilen toplumsal çatışma hallerinden korumak içindir. Yine Mutlu’nun ifadelerinden dini değerleri içselleştirememiş ve ahlaki erdemlere ulaşamamış bireylerin yoksulluk karşısında toplumsal hassasiyet gerektiren seviyelere ulaşamadıklarını ve yoksulların böyle bireylerden kaçınma zorunluluğu hissettiklerini görüyoruz.

Selman ilk etapta kendisinin bir dışlanma görmediğini söylesede biraz üzerinde konuşunca işyerinde, yani geçici işçi olarak çalıştığı tuğla ocağında çalışanların birbirini dışladığını gösteren bir örnekten bahsetmiştir:

“Mesela iş yerindekiler var bazıları var yani Mutlu Abi de anlatmıştır. U unu çekemiy o unu çekemiy o unun çalıştığını çekemiy mesela veya o onun sardığını çekemiy bildiğin araba sardığını çekemiy işte. Varyor u unu mütahite şikayet ediy o mesela. Neymiş saramıyomuş veya yapamıyomuş diye böyle kimselerde var işte.” (Mülakat 18, Selman, 35).

Aşevi çalışanlarının da zaman zaman yaşadıklarını ifade ettikleri ve bizimde yemek dağıtım sırasında şahit olduğumuz bu tür olaylar yoksulluk dünyasında olağan olduğu düşünülebilecek vakalardır. Aşevi çalışanlarının ifade ettikleri tecrübeler birbirini şikayet etmek üzerine kuruludur. Bizim yemek dağıtım sırasında gördüğümüz olaylar ise birbirlerini şikayet etme, fazladan ekme veya dağıtılan ne varsa ondan fazladan alma şeklinde olmuştur. Halbuki bu kişilerin bazılarının evlerine sefer taslarını bırakmak için girdiğimizde önceki günün yiyeceklerinin bayatlamış olarak kenarda bırakıldığına da şahit olunmuştur. Yemek dağıtımını yapan Arif’in bunları anlatırken ve yaşarken ki söyledikleri oldukça teşhis koyucu mahiyettedir:

“Hocam biz bunlara balık tutmayı öğretemiyoz, mecburen balık veriyoz, ama balığıda kokutuyorlar, görüyorsunuz.” (Arif, Aşevi çalışanı).

Yine mülakat gerçekleştirdiğimiz Nurhan’ın eşinin anlattıkları bu konuda önemlidir. Kapısının önüne aşevi arabasının gelmesini istemeyen, çevresinin çalıştığı halde yardım almasını anlayışla karşılamayacağını düşünen kefil mağduru olan Nurhan arka sokaktaki yaşlı ninenin evinden sefer tasını almak ister. Fakat bir müddet sonra yaşlı kadın buna razı olmaz. Nurhan’ın eşini kovar ve bir daha gelmemesini ister. Sebep olarak onlar yemek almaya başladıktan sonra kendisine

gelen yemeklerin azaldığı türünden ve gerçeği yansıtmayan daha başka şeyler söyler. Bunları anlatırken Nurhan'ın eşide o kadının evinde ve bankalarda yüklü miktarda parasının olduğunu anlatmaktadır. Sonunda Nurhan ve ailesi yemek almaktan vazgeçerler. Mülakat gerçekleştirdiğimiz sırada bu aile 3 aydır yemek yardımı almamaktaydı. Bu örnekler, yoksulun dünyasında birbirlerine karşıda bir dışlama yaşandığına işaret etmektedir. Ayrıca bu konuda konuştuğumuz aşevi büro çalışanlarının en çok şikayet ettikleri konulardan biride yine yardım alanların birbirlerini büroya şikayet etmeleri olmuştur. Bir diğerrinin aslında yardıma ihtiyacı olmadığı, tarlası, evi ve benzeri mal varlığı bulunduğu, aldığı yemeği malzemeyi veya giyeceği kullanmadığı gibi şikayetlerin sık sık geldiğinden yakınan aşevi çalışanları yardımlara kendilerinin daha çok hak sahibi olduğu inancı ile bunların yapıldığını söylemişlerdir. Bazen 'neden böyle yapıyorsunuz' şeklinde söylendiğinde veya artık gelmeyin şeklinde ikaz ettiklerinde yardım alanların 'insanlar bunları size ihtiyaç sahiplerine ulaştırın diye veriyor siz ise herkese veriyorsunuz' şeklinde cevap verdiklerini bildirmişlerdir. Görülen o ki yoksulun birbirini dışlamasının arkasında bir ajitasyon vardır. Hatta çağımızın hastalığı olarak görülen narsisizmin bile yokluk üzerinden toplumun bu kesiminde görüldüğünü iddia etmek mümkündür. Burada Simmel'in tespitlerine değinmeden geçmek doğru olmayacaktır. Simmel yardım üzerinde hak iddia edebilmenin hayırseverliğin beraberinde getirdiği aşağılanma ve utanç hislerini bastırmada bir araç olduğunu iddia eder. Buna göre yoksul insan yardımı başka birinin merhamet hislerinin sonucunda bu hislerin nesnesi olarak görev hissi veya yarar gözetilerek almadığı sürece yani o yardımda hak sahibi olduğunu iddia edebildiği zaman o yardımı alabilir. Bu sayede karşılık vermeden alan durumunda olmanın getirdiği ağırlıktan ve tüm olumsuz edimlerden

kurtulabilir.²⁵⁵ Burada gördüğümüz durumun, Simmel'in izah ettiği bir çeşit toplumsal mantığa bürüne mekanizmasına örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Eşinin sorumsuzluğu nedeniyle yoksulluk içinde olan Ayça yaşadığı dışlanmanın yine eşi sebebiyle olduğunu söylemekte ve hatta bunu makul gördüğünü ima eden cümleler kurmaktadır. Ona göre evinin geçimini sağlamaya yanaşmayan eşi sebebiyle bunlar yaşanmıştır ve insanların buna tepki vermesi doğaldır. Öyleki bunun sonucunda cevap verememektedir.

“evet ya söylüyorlar. Mesela eli kolu tutuyo neden çalışmıyo neden yardım alıyorsunuz ?

Hiç bişey diyemiyom laf değiştiriyom ya da başka bi konuya geçiyom hemen. Ya görüyorlar da zaten.” (Mülakat 19, Ayça, 26).

Ayça'nın yaşadığı yoksulluk çaresiz bir yoksulluk değildir. Eşi ve kendisi çalışabilecek konum ve sağlıkta bireylerdir. Ancak eşinin sorumsuzluğu onları gelirsiz bırakmaktadır. Çocukların olmasında Ayça'nın çalışmasına engeldir, zira kendi anne babası ayırdırlar ve Ayça ile ilgilenmemektedirler. Bu durumda Ayça eşinin çalışmaması nedeniyle komşularının sorgulayan ifadelerine maruz kalmaktadır. Bu da dışlanmanın bir çeşidi olarak karşımıza çıkıyor.

Bir sosyal dışlanma yaşamadığını söyleyen ender örneklerimizden bir tanesi İlhan'dır:

“Yok yok Allah'a şükür öyle kimsenin dışladığı yok herkesle anlayışla karşılıyo açıkca konuşceksek benim eşim de olsun kardeşlerimde olsun birbirimize anlayışlıyız yani. Pek dışlanma olmuyo yani niye dışlanma olsun ki.” (Mülakat 20 İlhan, 40).

Kendisinin böyle bir dışlanmaya maruz kalmadığını anlatan İlhan böyle birşeyin neden olabileceğini de anlamaya çalışarak duruma ilginçlik kazandırıyor. İlhan'ın dışlanmışlık hissetmemesinin çeşitli açıklamaları olabilir. Çocukluğundan

---

²⁵⁵ George Simmel, *Bireysellik ve Kültür*(Çev. T. Birkan), Metis Yay., İstanbul 2009, s. 156.

itibaren yoksunluklar içinde yaşayan İlhan bu duruma alışmıştır ve gariban bir yaşam tarzının tüm maddi ve duygusal boyutlarını içselleştirmiştir. Ailesindeki herkesin aynı koşullar içinde olması, bütün bireylerin benzer ekonomik koşullarda olması aile içinde de bir eşitsizlik ve dışlanma yaşanmasına engel olmaktadır. İlhan'ı dışlanma açısından ilginç kılan cevaplardan biride çevresinde yoksulluk nedeniyle bir dışlanma veya dışlanan insanlar görmemesidir:

“valla hocam ben şimdi görüyom demişim yalan yani ben pek ilin içine fazla pek çıkan bi insan değiliz yani sonuçta yani hocam hana şu komşulamızın belki de çoğunun adını bile bilmiyom. Ben şu anda ben pek evde otururum ne bilim televizyon izlerim.... komşulamızın adlarını hiçbirini bilmiyom bak hocam çünkü bi seneyi geçti ben taşınalı oraya onla da beni bilmezle belki de yani.” (Mülakat 20, İlhan, 40).

İlhan çevresindeki yoksulların böyle bir dışlanma yaşadıklarını görmediğini söylerken sosyal ilişkilerinin zayıflığında ortaya koymaktadır. Komşularının hiçbirisi ile bir tanışıklığının olmaması komşuluk ilişkilerinin zayıflığını gösteriyor. Müstakil evlerden müteşekkil bir çevrede yaşamasına rağmen böyle bir tablo çizmesi, ilişkilerin olumlu kazanımlar sağlamasından çok rahatsız edici tehditler içermesi ile açıklanabilir. Zira komşuluk Anadolu'da toplum hayatının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Hele yoksulluk durumunda daha da fonksiyonel bir ilişki biçimidir. Ancak İlhan'ın söylediği gibi hiçbir komşunun adını dahi bilmemek şeklinde olan bir ilişki yoksulun ihtiyaçları karşısında iyice hapsedilmesine neden olacaktır. Acil ihtiyaçlar için insanın en yakın akrabasından bile öncelikli olarak ihtiyaç duyacağı komşuluğun yokluğu yoksulluğun daha da ağırlaşmasına neden olacaktır. İlhan'ın farkında olmadan itiraf ettiği “dışlanmıyorum ama kimseylede ilişkim yok” durumu aslında birbirini doğuran bu zincirin yoksulun hayatındaki

varlığına işaret ediyor. Yoksul bilerek veya bilmeyerek kendisine zarar verecek ilişkilerden uzak duruyor.

Bir yoksulluk araştırmasının tüm ağırlığını hissetmemize neden olan mülakatlardan biri olan 21 numaralı mülakattaki Ahmet'in sosyal dışlanma konusundaki "yok" cevapları bir nitel araştırmada bile araştırmacının gerçeklere ulaşmasının ne kadar zor olduğunu hatta bazı durumlarda mümkün olmadığını bize göstermiştir. Değersizlik, kırıklık, dışlanma, farklı bakılma vb. gibi ifadelerle sorulan sorulardan bir türlü cevap alınamayan Ahmet, araştırmacıya dünyaya küskünlüğünü anlatamayınca,

"ya şu an bişey diyemicem ya" (Mülakat 21, Ahmet, 38).

diyerek kelimelerin ifade edemeyeceği şeylerin varlığını anlatmaktadır. Bu tablo, ne kadar anlatılırsa anlatılsın yoksulun yaşantısının kelimelerin taşıyamayacağı bir ağırlıkta olduğunu göstermiştir. Kendisi henüz 38 yaşında astım hastası olan ve günde 4 defa evde solunum cihazına bağlanan bir erkeğin, genç ve sağlıklı eşinin yanında bu tür cevapları vermesinin zorluğu araştırmacıyı da çok zor durumda bırakmıştır. Uyguladıktan sonra duygusal ağırlığını günlerce taşıdığımız mülakatların bize kazandırdığı gözlem tecrübeleri çoğu zaman sözel verilerden daha etkili olmuştur. Bu gözlemlerden bazıları ek olarak çalışmamızın sonunda paylaşılacaktır.

Eyüboğlu yoksulluk ve dini hayatı araştırdığı aynı adı taşıyan çalışmasında dışlanmayı hor görme olarak ifadelendirmiştir. En düşük gelir gurubunda horlanmanın çok olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 56.2, "az var" diyenlerin oranı yüzde 34.5 ve "hiç yok" diyenlerin oranı da yüzde 37.5 olarak gerçekleşmiştir. Gelir düzeyi yükseldikçe bu tutumun düştüğü yani hor görülmenin azaldığı sonucu ortaya

çıkıştır. Dini tutumla hor görülme yani dışlanmışlık hissine kapılma arasında ise bir ilişki aranmamıştır.²⁵⁶ Erdem'in çalışmasında ise komşular tarafından bir dışlanma yoktur diyenlerin oranı yüzde 77.8, akrabalar tarafından bir dışlanma yoktur diyenlerin oranı ise yüzde 54.2 olarak gerçekleşmiştir. Erdem'in çalışmasında vardır veya yoktur şeklinde cevap seçeneğinin olduğunu hatırlatmak faydalı olacaktır.²⁵⁷ Bu iki araştırma arasında böyle bir farklılığın olmasının nedeni olarak kullanılan kelimelerin etkili olduğu düşünülebilir. Eyüboğlu'nun çalışmasında kullanılan hor görme ifadesi halk arasında daha çok kullanılan ve anlam yüklenen bir kelimedir. Dışlanma kelimesi ise daha resmi ve günlük dilde pek kullanılmayan veya yeni yeni kullanılan bir kelimedir. Bundan dolayı Eyüboğlu'nun çalışmasında dışlanmanın daha çok olduğunu kabul eden bir sonucun çıktığı düşünülebilir.

4. Alman Din Eğitimi ve Ailenin Dini Boyutu Açısından Yoksulluk

Yoksulluğun maddi imkanların eksikliğinin yanında her türlü sosyal imkandan mahrum kalmayı da ifade ettiği bir çok çalışmada ortaya konmuştur. Bu sosyal imkanların en başında eğitim gelmektedir. Öyleki yoksulluk düzgün cümle kuramamayı ve doğru düşünememeyi de beraberinde getirmektedir. Bu durumlar eğitim eksikliğinin bir sonucudur. Yoksulluk araştırmalarında eğitim düzeylerinin düşüklüğü sorunu sıklıkla ortaya konulmuştur. Eyüboğlu'nun araştırmasında 751 tl ve altı gelire sahip olanların yüzde 77'si ortaokul ve altı seviyede eğitime sahiptir.²⁵⁸ Erdem'in yoksulluk araştırmasında da görüşülen kişilerin yüzde 92'sinin ilkokul

---

²⁵⁶ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat-Samsun kent Merkezi Örneği*, s. 222.

²⁵⁷ Erdem, *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik bir Çalışma- Ankara Kent Yoksulları*, s. 94-96.

²⁵⁸ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat-Samsun Kent Merkezi Örneği*, s. 212.

düzeiy ve altında eğitim düzeyine sahip oldukları bilgileri verilmektedir.²⁵⁹ Ayrıca bireylerin eğitim durumu yükseldikçe yoksulluk riskinin azalmakta olduğu TÜİK'in araştırmalarında da ortaya konulmaktadır.²⁶⁰ Yoksulluk içinde yaşayan ailelerde çocuklar ya aileye gelir getirici işler içine girmek zorunda olduklarından ya ebeveynlerinin yaşamak için çok çalışmak zorunda olmalarından dolayı onlara vakit ayıramamaları sebebiyle ilgisizlikten ya da yoksul aileler zaten parçalanmış aile olduğundan dolayı ailevi krizler nedeniyle eğitimlerini tam olarak alamamaktadır. 2015 şartlarında eğitim ortamı ve gereci olarak şartların çok yeterli olduğu iddia edilse bile aile ortamının uygun olmadığı durumlarda eğitimin verilemediği tarafımızca da tecrübe edilmiş bir gerçekliktir. Bu durumda yoksullukta görülen donanımsal yetersizliğin ailevi nedenlerden kaynaklı olduğu düşünülebilir. İlk bakışta yoksulluktaki bu eğitimsizliğin dindarlığı, dini hayatı ve ilişkili göstergeleri olumsuz etkileyeceği akla gelebilir. Ancak eğitim seviyesi yükseldikçe dini inanç, davranış ve tutumlarda bir düşüşün olduğu araştırmaların bize bildirdiği bir sonuçtur. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından TÜİK'e yaptırılan ve çok kapsamlı bir katılımcı sayısıyla Türkiye çapında gerçekleştirilen 2014 yılı Dini Hayat araştırmasında eğitim seviyesi yükseldikçe dindarlık, inanç, ibadet ve diğer tüm boyutlarda bir düşüşün olduğu görülmektedir. Bu araştırmada eğitim durumu yükseldikçe Allah'ın varlığına inanma durumu, ahiret'in varlığına dair kanaat, kaza kader inancına dair kanaat, vakit namazlarını kılma sıklığı, cuma namazı kılma

---

²⁵⁹ Erdem, *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik bir Çalışma-Ankara Kent Yoksulları*, s. 82; ayrıca bkz. Özbay, *Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma*; Gamze Aksan, *Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri- Konya Örneği-*, Yayınlanmamış Y.lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, Engin Güneş, *Kütahya'da Kent Yoksulluğu*.

²⁶⁰ TÜİK Haber Bülteni; 2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10902>, (22.07.2014), ayrıca Bkz. Şadan Çalışkan, "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), İstanbul 2010, s. 122.

sıklığı, oruç tutma sıklığı, imkan bulursa hacca gitmeye karşı isteklilik, Kur'an'ı arapçasından hergün okuma, dua etme zamanı, başörtüsü takma, evlilik öncesi iletişimi sınırlama, gündelik hayatta dinin etkinliği, dindarlık hissi durumlarında bir düşmenin olduğu rapor edilmiştir.²⁶¹

Yine aynı dini hayat araştırması sonuçlarına göre Türkiye'de fertlerin yüzde 47,4'ü dini bilgilerini en çok 6-10 yaş arasında edindiklerini bildirmişlerdir. Bu da bireyin ailede geçirdiği zamana tekabül etmektedir. Bu gurubu 11-13 yaş gurubu (% 30.1) ve 14-16 yaş gurubu (%9.4) izlemektedir. Kişilerin yüzde 90'ından fazlasının dini bilgilerini 16 yaş ve öncesinde öğrendikleri görülmektedir. Araştırmada dini bilgilerin en az öğrenildiği yaş gurubu ise yüzde 0,1 ile 60 yaş üzeri grup olmuştur.²⁶²

Şu halde yoksulluk durumunda alınan dini eğitimin düzeyi nedir? Bu eğitiminde genel eğitim gibi yoksulluk durumunda daha az alınması sözkonusu mudur? Bunun sonucunda yoksullar dini muhteviyata ve uygulamalara daha mı uzaktırlar? Halbuki yukarıdaki verilerin bir açıklamasıda eğitim seviyesi düştükçe dinin her türlü boyutuna ait göstergelerin arttığıdır. Şu halde bir eğitimi gerektirdiği halde düşük eğitim düzeylerinde daha yüksek dindarlık boyutlarının görülmesinin açıklaması nasıl olacaktır. Bunun açıklaması dinin sadece formal bir eğitimin konusu olmadığı, dini eğitimin bütün hayat süreç ve ortamlarından geçen bir eğitim olduğu ile yapılabilir. Dini eğitim aslında bir dini sosyalleşmeyi de içermektedir.

---

²⁶¹ *Türkiye Dini Hayat Araştırması*, www2.diyamet.gov.tr/StratejiGelistirme/Afisanlari/dinihayat.pdf, s. 11, 28, 31, 43, 51, 73, 77, 90, 100, 104, 151, 177, 239., (erişim 31.01.2015).

²⁶² *Türkiye Dini Hayat Araştırması*, www2.diyamet.gov.tr/StratejiGelistirme/Afisanlari/dinihayat.pdf,s.132, (Erişim, 07.03.2015).

Sosyalleşmenin ömür boyu süren bir süreç olduğu düşünülürken bireylerin formal eğitim süreçleri haricinde sürekli bir etkileşime ve bir nevi eğitime tabi oldukları sonucuna varılacaktır. Tabii ki formal eğitim süreçleriyle dine ait bütün boyutların çağdaş bilimin verileri doğrultusunda aktarılması daha uygun olacaktır. Bu, din eğitimi bilimi tarafından amaçlanan daha doğru ve arzu edilir bir gerekliliktir. Ancak dini eğitim hayatın her anında, ailede, çalışma ortamında, medyada, arkadaş ortamında, kısacası her zaman ve her yerde devam etmektedir. Modern hayatın getirilerinin sorgulandığı günümüzde en çok tartışılan konulardan biri de eğitimidir. Geleneksel toplum yapısının değişimiyle genç nüfus artan biçimde yetişkin nüfustan gelecek yönlendirici destek olmadan kendi başına büyümektedir.²⁶³ Bu olumsuzluk ise dinle önlenebilir ve dini yaşantının canlılığını koruduğu yerlerde önlenmektedir. Okul çağındaki çocukların kurslarda ve dini ortamlarda büyükleriyle bir arada olarak ve onlardan görerek bir yönlendirici destek aldıkları inkar edilemez. Bunun ileri yaşlarda da devam ettiğini destekleyen ifadeleri Havva'nın mülakatında görmekteyiz. Din eğitimi alıp almadığı hakkındaki sorumuza cevap verirken o halen hayatında öğrendiği şeyleri anlatmaktadır.

“işte ilkokulu bitirince Kur'an-ı Kerime öğrenmek için camilere gittim işte hocalardan bazı hoca işte gidince, geçen şuradaki hoca akşam namazından sonra 40 elham okuyunca dileğin kabul olmuş dedi onu yaptım aşağıdaki hoca cumadan sonra fetih suresini oku dedi, iza vekağa yı okuyom, hatta aşevine de okuyom oraya verssinde bizde gelsin diye, işte ama içimden geliyoki dinliyom öte türlü benim kulağıma girmez, seviyom öyle şeyi” (Havva, Mülakat 9, Yaş 48)

Havva'nın sözleri hem dini eğitimin veya daha doğru bir ifade ile öğrenmenin hayat boyu sürdüğünü göstermekte hem de bu öğrenmenin yoksulluğun getirdiği

---

²⁶³ Giddens, *Sosyoloji*, s. 410.

sıkıntılara karşı bir arayışıda içerdiğine işaret etmektedir. Yoksul kişi dua ve zikirlerle yokluğa karşı Allah'dan dünyevi bir ferahlama beklemektedir. Zira Havva'nın okudunu söylediği Vakıa suresi, tasavvufi geleneklerde akşam namazlarından sonra maddi sıkıntıların izalesi için okunan bir suredir. Bunun yanında manevi olarak da bir ferahlama vesilesi arandığını görüyoruz ki yine Fetih suresi bu amaçla okunan bir suredir.

Bu araştırmada alınan dini eğitim ve içinde yetişilen ailelerin dindarlıklarına dair veriler de elde edilmeye çalışılmıştır. İstatistiksel bilgi açısından 21 görüşmenin eğitim ve din eğitimi alma durumları tablolaştırılarak verilmiştir.

Tablo 6: Örneklemin Eğitim Durumu Tablosu

Hiç okula gitmemiş	3 yıllık ilkokul	5 yıllık ilkokul	Ortaokul	Lise	Toplam
1	3	12	2	3	21

Tablo 7: Örneklemin Dini Eğitim Alma Durumu

Hiç almamış	Sadece okulda	Evde	Camide	Resmi Kursta	Cemaat yurdunda	Toplam
3	4	7	5	1	1	21

Dini bir eğitim alma ile ilgili soru karşısında verilen cevaplar cevaplayıcıların bu konudaki kafa karışıklığını gözler önüne sermektedir. Tablomuz kümülatif olarak tasarlanmıştır. Buna göre eğitimin birbiri üzerine inşa edildiği kurumlar varsayılarak verilmiştir. Ancak cevaplar ilk verilen cevaba göre sınıflandırılmıştır. Ama mülakatlarda görülmüştür ki bireyler okuldan mezun olmuş olsalar ve teorik olarak din eğitimi almış olsalar bile hiç almadık şeklinde cevaplar verebilmişlerdir. Örneğin

Selman ilkokul mezunu olmasına rağmen hiçbir din eğitimi almadığını, namaz surelerinin çoğunu bilmediğini ifade etmiştir. 3 yıllık ilkokula giden Kadir dede ise evine aldığı kitapları okuyarak çok şeyler öğrendiğini söylemiş, uzun anlatılarla da bildiği dini bilgileri mülakat sırasında bizimle paylaşmıştır. Ancak evde dini eğitim aldığı söyleyenlerin hepsi de oldukça nitelikli sohbetleriyle ve ifadeleriyle ailede verilen dini eğitimin önemini gösteren veriler sunmuşlardır.

Schwadel tarafından Amerika’da Ulusal Gençlik ve Din Araştırmaları Merkezi (NSYR) çalışmaları kapsamında yapılan araştırmada regresyon analizleri ile ebeveyn dininin ergen dinine önemli etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak dini ibadetlere katılım konusunda yoksul olmayan ailelerde yoksul ailelere oranla daha güçlü bir etkilemenin olduğu görülmüştür. Bir diğer anlatımla yoksul ailelerde ebeveynin ibadetlere katılımı ile çocuğun ibadetlere katılımı arasında yoksul olmayanlara göre daha zayıf bir etkileşim olduğu tespit edilmiştir.²⁶⁴ Ancak inanç konusunda ebeveynlerle gençler aynı sorularla sorgulanmadıkları için sonuçlar çıkarılamamıştır. Amerikadaki yaygın olan Hristiyanlık ile bizim araştırma alanımızdaki İslamın farklı olduğu düşünülürse bir genellemeye gitmenin sakıncalı olabileceği düşünülebilir. Ancak yoksulluk değişkeninin güçlü olduğu durumlarda, ebeveynlerin dindarlığının gençlerin dindarlığına daha az etkisi olabildiği sonucu gözönünde bulundurulmalıdır. Yine burada Türkiye’de gelir durumuna göre ebeveyn ve ergen dindarlığının etkileşim düzeylerinin araştırılmasına ihtiyaç duyulduğunun altını çizmekte fayda vardır. Öte yandan dindarlığın genetik olarak aktarılabilmesi aklı gelebilir. Buna ilişkin Allport dinsel aktivitelerde kalıtsallığın etkisini araştırmak amacıyla Loehlin ve Nichols’ün 17 yaşındaki sekizyüz elli ikiz üzerinde

---

²⁶⁴ Schwadel, “Poor Teenager’s Religion”, s. 145.

yaptıkları araştırmadan bahseder ve çok küçük bir genetik etkinin varlığının bulunduğunu bildirir. Buna binâen de dindarlığın genetik faktörlerden çok çevresel faktörlerle şekillenen bir olgu olduğuna işaret etmektedir.²⁶⁵ Burada akla dinin fitrî olmadığı yönünde bir bulgunun sunulduğu gelebilir ancak burada bulguların şeyin dinin fitrîliğinin değil dini yönelimin kalıtsallığının oranlanması olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. Burada Türkiye ve belki İşlam ülkeleri özelinde yaşanan bir gerçekliğe dair gözlemimiz ile dinin ve dinî kurumların yoksulluğun azaltılmasında gördüğu fonksiyona dair bir olayı paylaşarak devam etmek istiyoruz.

16 Mart 2016 tarihinde Kütahya Hacı Halid camisi İmam- Hatib'i Cuma namazı için hutbeye çıktığında İmam- Hatip lisesi için para talebinde bulundu. Bunu cemaate anlatırken toplanan paraların köylerden gelen ve yardım edilmediği takdirde okuma şansı olmayan öğrencilere harcandığını anlattı. Kendisininde yoksul bir ailenin çocuğu olduğunu, bu gibi yardımlar sayesinde eğitim gördüğünü söyledi. Yardım edilmezse hem dini eğitimin hem de yoksul aile çocuklarının eksik kalacağını anlatarak dokunaklı bir konuşma yaptı. Bu konuşmanın sonunda o camide ne kadar para toplandı bilmiyoruz. Ama bilinen bir gerçektir ki dinin ve dini eğitimin mağdur olduğu düşünçesi ile 1950 li yıllardan itibaren Türkiye'de dini eğitim vermek amacıyla yoksul ailelerin çocuklarına yardımlar edilmiştir. Ve bu yardımların özellikle muhafazakar yoksul kesimde ve bu kesim lehinde yoksulluk zincirinin kırılmasına çok olumlu yönde katkıları olmuştur. Kaldı ki İmam- Hatipler ve Diyanet birlikteliğiyle yapılan bu eğitim istihdamı buzdağının görünen yüzüdür denebilir. Birer halk örgütlenmeleri olan dernekler, vakıflar gibi dinî menşeyli kurumların kendi çaplarında bu zincire sayısız katkıları sağladıkları bilinmektedir.

---

²⁶⁵ Allport, *Birey ve Dini*, s. 21.

Çocuklarından herhangi birine dini eğitim aldırma durumuna göre ise 10 kişinin çocuğuna herhangi bir dini eğitim aldırmadığı, 10 kişinin ise bir dini eğitim alması için herhangi bir kuruma gönderdiği görülmüştür. Bir ailenin ise çocuğu yoktur. Çocuğuna eğitim aldırın bu 10 kişinin 6'sının kendi dini eğitimlerini evde ve camide aldıkları 2'sinin resmi veya cemaat kursunda dini eğitim aldıkları 1'nin sadece okulda, diğer 1'nin de sadece camide eğitim aldıklarını bildirdiğini görüyoruz. Ancak burada da çocuğuna dini eğitim aldırın, kendisi ise sadece okulda dini eğitim aldığını ifade eden Nurhan'ın ailesinde anne babasının arasında dini anlamda çok farklılık olduğunu ve annesinin sülalesini dini eğitim kurumlarına karşı olan bir siyasi yapılanmaya dahil gördüğünü öğreniyoruz. Bunu Nurhan'ın ifadelerinde şöyle görüyoruz:

“Baba tarafım dindardı ama anne tarafım yani işte sonradan sonradan, anne tarafım şimdiki şey diyim, ateist değilde halkçı deniyoya işte öyle yani. Ama baba tarafım çok dindardır yani” (Mülakat 10, Nurhan, 38)

Yine mülakatın ilerleyen dakikalarında Nurhan'ın konuşmasında dindarlığın etkileşimini gösteren ifadeler bulmaktayız:

“az önce dedim ya anne tarafım baba tarafım diye, benim anne tarafımın hepsi öğretmendir, mesela benim dayımın oğlu Halk Bankası müdürüdür, benle yaşıt durumları biliyo ama hiç sormuyo, ama benim baba tarafım hiç öyle değildir. Anne tarafımdan bi kişiyi severim burda Milli Eğitim'de çalışıyo. Baba tarafımın hepsini severim. Mesela benim anne baba tarafım hepsi köyde oturur İhsaniye de, bizde yazın gideriz baba tarafımın hepsi sıraya geçer ‘gel bizde kal bizde kal’ diye, ama anne tarafım kayboluverir, diyorum ya işte bunlar halkçı, ama baba tarafım biri bi taraftan çeker biri kahvaltıya çağırır biri öğleye çağırır, hep gezeriz yani, ama anne tarafım bi hoşgeldiniz der kaybolur.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Burada aile içinde eşitliğin söz konusu olduğu bir durumda bireyi etkileyenin ne olduğunu görmekteyiz. Söz konusu etkileşimi sağlayan Nurhan'ın dindar olarak nitelendiği baba tarafının infak ve ikram etme davranışlarıdır. Bu durumda Nurhan'ın tutum olarak baba tarafını takdir etmesine sebep olduğu ve çocuklarını da dini eğitime yönlendirmiş olduğu düşünülebilir. Sadece bunun Nurhan'ı bu davranışa yönlendirdiğini söylemek pek tabii sosyolojik körlük olarak nitelenebilir. Ancak Nurhan'ın bunu ifade etmesinden en etkili faktörün bunlar olduğu düşünülebilir.

Nurhan'ın ailevi durumuna benzer bir durumu Mutlu'nun geçmişinde de görüyoruz. Mutlu'nun ise Nurhan'ın tersine babası dindar değildir.

“annem çok dindar ee şimdi babam vefat etti Allah rahmet eylesin nur içinde yatsın çok dinine düşkün değildi mesela oruç tutmazdı şeye dayanamıyom derdi açlığa tuttuğu zaman zaten biz yani baba istersen parasını öde veya şey yap sen tutma derdik çünkü küfür şey..” (Mutlu, Mülakat 17, yaş 42).

Ama Mutlu dindardır ve dini bilgi olarak da kendini yeterli görmektedir. Çünkü ailesi köyde olduğundan okula gitmek için ilçede dini eğitimde veren yurtlarda kalmıştır. Bir başka açıdan da buralara verilmiştir. Nurhan ile beraber değerlendirdiğimiz de ise ailede bir kişinin dindar olmasının çocukların dindar olması veya dini eğitim alması için yeterli olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Alınan din eğitimi ve ailenin dindarlığı açısından yaptığımız mülakatlarda ailesinde dindar birisi olanların bunu mutlaka dile getirdikleri görülmüştür. Ve bunu dile getirenlerin de dini konularda konuşmaya daha eğilimli oldukları ve ibadetlerini yerine getirdiklerini ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Sıralamak gerekirse Kadir, Mahmut, Hasibe, Ayten, Nurhan, Cemil, Mutlu ve İlhan ailesinden birilerinin dindarlığından bahsetmişlerdir. Diğer mülakatlarda ise dini eğitim ve ailenin dindarlığı ile ilgili sorularda bir geçiştirmenin ve suskunluğun hakim olduğu

görülmüştür. Durumu en açık ifadelerle dile getiren Selman'ın ifadeleri yoksulun dünyasında din eğitimi alamamanın nedenlerini anlatmaktadır.

“Dini eğitimi, dini eğitimini pek gitmedim yani hocam gittim desem yalan olur yani o zaman babam burda çalışıyordu aynı kiremitte tuğlada. O zaman asgari ücretten daha aşağı alıyordu yani bende ilkokula gidiyodum. İlkokuldan çıktuktan sonra yollamıyoladı mesela senin ne işin var niye gitceksin ... sen orda dövüşürsün gibiler, sen çalış.”
(Selman, Mülakat 18, 35).

Aslında diğer az gelişmiş ülkelerde ve halen gelişmesini devam ettiren ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de çocukların sokaklarda gelir getirici işlerde çalışmaları ailelerinin yoksulluklarının bir sonucudur. Çocukların ailelerinin profilleri arasında da benzerlikler vardır. Genellikle yoksul, kırdan kente göç etmiş, parçalanmış ve kalabalık ailelerin çocukları gelir elde etmek için sokaklara itilmektedir.²⁶⁶ Bunun sonucunda çocuklar eğitim imkanlarından yararlanamamakta ve diğer kültürel imkanlara da erişememektedirler. Bu kısıtlılıklar ise yoksulluk döngüsünün kuşaklar boyunca devamına neden olmaktadır.

Nermin ailesine dair din eğitiminden bahsederken dayısından bahsetmektedir. Onun cemaatlerde hocalık yapıyor olması Nermin için bir referanstır. Daha önce değindiğimiz gibi ailede birinin dindar olması bireyde dini duyguların oluşması açısından çok önem arz etmektedir. Nermin mevcut yaşantısında yoksulluğun ve belkide yaşın verdiği yönelimle ibadetlerine de yönelmek istemektedir. Bu noktada teknolojinin getirdiği yeniliklerin din alanında da dikkat çektiğini görmekteyiz. Ancak bunun bir dini geçerlilik gözetilmeden ticari kaygılarla yapılması dinin kullanılması şüphesini de beraberinde getirmektedir:

---

²⁶⁶ Topateş, *Dilenciler: Türkiye’de Yoksulluk ve Dilenme Kültürü*, s. 103.

“ben sureleri pek bilmiyom öyle ayete'l kürsi, subhaneke, fatiha felan biliyom da hepsine bilmiyom, şimdi öyle makine çıkmış namaz kılarken yere koyuyormuşun o sana sunu yap bunu oku diye söylüyomuş başka surelerde okuyomuş onu sordum dayıma olmaz dedi kendin kılcan dedi öyle Allah daha çok kabul eder allah bilir dedi, alamda yardım etsin dıcektim 99 lira ne gerek var dedi, öyle kendim kılmasını etmesine biliyom da işte, hepsini bilmiyom.” (Nermin, Mülakat 5, yaş 55).

Burada Nermin'in böyle bir cihaza duyduğu ihtiyaç ileri yaşlarda da dini eğitim konusunda rehberliğe ve eğitime duyulan ihtiyacı haber vermektedir. Özellikle yoksul ailelerde küçük yaşlarda ailenin geçim sıkıntısı sebebiyle çocuklara eğitim ve dini eğitim aldırılmaması nedeniyle bireyler dini ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde dini bilgi ve beceriye ulaşamayabilmektedirler. Bunun için yoksul ailelere yönelecek bir dini eğitim ve rehberlik hareketinin hem bu dezavantajlılığı gidereceği hem de birer rehabilitasyon süreci oluşturacağı düşünülebilir. Öte yandan bu tablo bize Göle'nin sözünü ettiği türden bir melez desenin yoksulun dünyasında da yaşandığına bir işaret sayılabilir. Göle güncel değişme ve gelişmelerin bir sonucu olarak insanların bir yandan modern teknolojik araçları kullanmak suretiyle dinlerini daha yoğun yaşadıklarını, bir yandan da söz konusu araçların körüklediği tüketim ve eğlence kalıplarına yöneldiklerini bildirmektedir.²⁶⁷ Yoksulluk bu tüketime katılamamakla bağlantısından dolayı önemlidir. Nermin, dinî ve seküler değerlerin ve araçların, bir arada kullanıldığı “melez desenlere” ve yeni dindarlık biçimlerine bir örnek teşkil etmektedir.

---

²⁶⁷ Nilüfer Göle, *Melez Desenler*, Metis Yay., İstanbul 2000, s. 123.

Nermin'in oğluna din eğitimi aldıramama hikayesinde bir başkadır. Yaz aylarında Kuran Kursuna giden 15 yaşındaki oğlu, soyadı ile dalga geçildiği için kursa devam etmemiştir.

“Bu da Cuma akşamları Yasin okur. Kursa gitti şuraya camiye hatimde edecekti kavga etmiş soyadı ile dalga geçmişler gitmedi bi daha, gnderemedim.” (Nermin, Mülakat 5, 55).

Çocuklukta okullarda ve benzeri yerlerde ad veya soyad ile alay edilmesi sık rastlanan bir durumdur. Burada yoksul bir ailenin çocuğunun hem din eğitimi almasının hem de sosyalleşmesinin önünde engel teşkil etmesi ise aslında yoksulluğun doğası ile ilgili bir durumdur. Yaşanılan şanssızlıklar veya olumsuzluklar aslında hep yoksulluğun bir sebebi gibi görünsede aslında yoksulluğun sonucudur. nk yoksul olmayan birinde bu şansızlık yaşansa kolayca atlatılabilecektir ama yoksulun bunu telafi etmeye durumu yoktur. O ilk darbeye yıkılandır. Ancak yoksulların söyleminde bunu göremiyoruz. Bunu gremememiz yoksulun bunun farkında olmadığına bir işaret sayılabilir. Yoksulun dünyasında sorunlarla başedebileceğine dair bir inanç veya nasıl başedebileceğine dair bir arayış yoktur. O daha çok günlük olarak yaşamını devam ettirebilme telaşındadır. Çaresizlik zihinsel aktivitelerini birer savunma mekanizması seviyesinde kalmaya zorlamaktadır.

Din eğitiminin niteliğine dair bir anektod ise genelde tercih ve tavsiye edilmeyen bir metod hakkında bize bir değerlendirme sunmaktadır. Birol ortaokuldaki din dersi öğretmeninin yöntemini anlatırken onun sert yöntemini oldukça takdir etmektedir.

“İsmi de H. İ. A. ti. Valla o da yumruklaya yumruklaya, öyle sureyi ezberlemedim yok.

şimdi gördüm m Allah razı olsun hocam derim. O ayetel kürsi, onun sayesinde

ezberledim. O da öyle der çoğu öğrencim öyle diyo şimdi der. Şimdi öğrenmeye kalksak nerde ezberliyon. Ezberlemeyen çocuk bile hemen git derdi sana 10 dakika mühlet ezberle gel, 10 dakika da giderdi, çocuk 10 dakika da hemen kem küm ezberlerdi onu. Sıralarda namaz kıldırırdı ayrıntıyı verirdi. İşte ilk ikindi ile yatsının ilk sünneti ile oturuşlarda salli barik okunacağını hep öğretti, baya aklımda kalmıştır. O zaten hep uygulamalı gösterirdi.” (Mülakat 14, Birol, 30).

5. Yoksulluğun Kader Olarak Değerlendirilmesi ve Yoksulluktan Kurtulma Yolları

Bu noktada yoksulluktan kurtulmak için yapılması gerekenleri sorduğumuz sorulara aldığımız cevaplar ve yoksulluğun bir kader mi olduğuna dair cevaplarla, cevap verenlerin dini eğitim düzeyleri ve verdikleri cevaplara ilişkin çaprazlamalar yaparak din algısının yoksulluktan kurtuluşa etkisine dair ipuçlarını ortaya koymaya çalışacağız.

66 yaşında herhangi bir formal din eğitimi almamış Ayşegül’ün kader ve yoksulluktan kurtulmak konusundaki yorumu tamamen kadercidir:

“Allah’ın takdiri, Yani Allah’ın takdiri Allah herşeyi edebilir kadere yani ...yoluu, ee Allah yürü ya kulum dedimi yürüyüverirsin o kadar işte. Allah yürü ya kulum dedi mi tamam işte zengin olusun ben öyle zenginlik de araman öyle görevimi yapcak gadar oldumu yeter bana. Başka isteğim olmaz işte benim” (Ayşegül, Mülakat 1, yaş 66)

Rasyonel bir dini anlayışa sahip olan Akif ise yoksulluktan kurtulma konusunda oldukça rasyonel bir yorum yapıyor:

“Başkasının elinden tutarsan kurtulusun, sen tutarsan kurtulursun...evet, zaten peygamberimiz selam vermemiş, iki kişi ağaç yontuyormuş, aylaklıktan iş yok ya; demiş neye oturuyunuz e demişler iş yok efendim demiş iş yoksa evde de mi iş yok aylaklıktan başka bişey değil. İş yoksa evde de mi iş yok gel evine boya yap badana

yap iş ara gelip evine karınla konuş nasıl yapalım nasıl edelim kave köşelerinde oturacağına , az da konuşmak lazım (kişisel hayat tecrübesini anlatıyor)” (Akif, Mülakat 2, 54).

Akif’in sana uzanan eli tutarsan kurtulursun şeklinde yaptığı tarif çok başarılı bir tariftir. Akif’in kader konusundaki cümleleri de yukarıdaki yorumu anlamamız için daha açıklayıcı olacaktır:

“kader diye bişey yoktur yani... ben inanmıyorum öyle bişeye.” (Akif, Mülakat 2, yaş 54).

Akif’in Peygamberden kendi yorumunu katarak mealen yaptığı alıntı ve kader konusundaki sözleri, yaşantısında dini bir inşânın ipuçlarını veriyor. O, dinin kazandırdığı değerleri kendi doğruları ve tecrübeleri ile yoğurarak özgün bir yorum katarak uyguluyor. Bunu yaparken dinin ana sabitelerine saygısı ve kırmızı çizgiler olarak adlandırabileceğimiz haramlara bulaşmamış olduğunu söylemesi onun güven ve cesaretle konuşabilmesini ve hüküm verebilmesini sağlıyor.

90 yaşındaki Kadir dedenin din eğitimini alma hikayesi oldukça ilginçtir.

“eskiden benim zamanımda hep arabiyet hocası gezerdi neden gezerdi bilmem fakirlikten miydi nedendi bilmem. Fakirliktendi heralde köy köy gezerlerdi. Bizim köye de gelirlerdi ben çok severdim hocaları o zaman ne duyduysam aklımdadır. Heç unutmam öğrenciden hoca gelirdi bi dene anlatırdı ben 6 yaşındaydım hiç aklımdan gitmiyo ama unuttum çoğuna (uzunca bir menkibe anlatıyor.) faizi dahi helal diyolar şimdi, Allah kahretsin onlar öyleydi, bunu söyleyen adam öğrenciydi, o adam ölünce caminin avlusuna gömüyolar öğrencik dardı 5 sene sonra mezarını açıyolar kefeni dahi solmamış. Ya..”(Kadir dede, Mülakat 3, Yaş 90).

90 yaşında olmasına rağmen Kadir dede’nin 6 yaşlarındayken aldığı bilgileri anlatması küçük yaşlarda öğrenilen dini bilgilerin ne kadar kalıcı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. 3 yıllık ilkokula giden Kadir Dede’nin kitap okuyarak dini eğitimini devam ettirdiğini öğreniyoruz. Yoksulluktan kurtulma

konusunda Kadir dedenin görüşü olgun bir dini yorumdur. Aynı zamanda bir tasavvufî anlayışın izleride görülür:

“başkasının tutmasınan da kurtulamaz o da, cenabı hak ona bi ilham verir yani, Allah kimsenin rızkı tükendimi zaten öldürür Allah.” (Kadir dede, Mülakat 3, Yaş 90).

Yoksulluğun kader olması ile ilgili soruya Kadir dede tecrübesiyle bir cevap vermektedir.

“olur ben ne adamlar gördüm Alamanya ya gitmiş huraya gitmiş buraya gitmiş ‘çok çalıştım’ diyo ‘höle’ ettim böyle ettim ben hiç yapamadım diyo’ böyle adamlarda gördüm yani. Demek ki bu kader yani Allah o kadar olur, sonra zenginlikte çok sorunlu zekatı var şeyi var, çok zekat vermeyen adamlar var.” (Kadir dede, Mülakat 3, Yaş 90).

Mahmut ilkokul mezunu aileden gelen bir eğitim almış kendini dindar olarak niteleyen ve camiye devam eden biridir. Çocuklarını cami kurslarına ve hoca dediği mahallede sohbetler yapıp Kur’an öğreten kişilere göndermektedir. Mahmut bu konuda bireyi ön plana çıkaran teoriyi destekleyen cümleler söylemiştir.

“şimdi yoksulluktaaan, doğru bi yandan toplumun kurtarması lazım. Hayır yapması lazım elinden tutması lazım eğer gerçekten adam iş bulamadıysa aş bulamadıysa toplumun yardım etmesi lazım ama adam oh iyi bu sene bana yardım ediyolar benim işim iyi deyip işi gevşek tutuyosa olmaz tabi...bence tembellikten, benim çevreme bakıyom ben iş yok diyo hadi inşaatlara gidem iş var deyince e inşaat zor diyo. bu tembellikten gali yoksulluk toplumun hatası değil. O zaman bu onun hatası kendi hatası. (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Mahmut’un yoksulluktan kurtulmak konusundaki görüşleri ile yoksulluğun kader mi olduğuna dair yorumları paralellik göstermektedir.

“değildir, kader değildir tahminim Allah veriyo ya çalışıp kazanınca Allah veriyo ya, yok kaderim bu deyip te yattıysa onu bilmem ama yok ya kader olmaz o yaa. Olmaz bence Allah veriyo çalıştıktan sonra mutlaka bişeyler oluyo” (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Tabi burda bireylerin kendilerini gözönünde tutarak ve başarılı sayarak böyle sonuçlara vardıklarını da düşünebiliriz. Yukarıdaki Akif buradaki Mahmut ve ileride göreceğimiz Cemil örneklerinde yoksul ama dişiyile tırnağıyla gününü kurtarabilen ve günlük yemek yardımı almadan sadece bazen kuru gıda, nakit vb. yardımlarla birer işte çalışarak ayakta duranların böyle söylediği unutulmamalıdır. Çeşitli nedenlerle sürekli yardıma ihtiyaç duyanların görüşleri durumları açısından önemlidir. Yeri gelmişken Cemil'in sözlerine de kulak verelim. Cemil'in dini eğitimi de ailede ve camilerdeki yaz kurslarında tamamlanmıştır. Ama o da ailesindeki dindar kişilerin varlığından onurla bahsetmekte ve bunu bir değer ve taşınması gereken bir gurur olarak taşımaktadır. Bu sonuçları çıkarttığımız cümleleri şu şekildedir.

“Şimdi benim dedelerim Balıkesir Dursunbeyin büyük hocalarından biriymiş. Öyle kulaktan dolma şeyler aldık, Kuranda okuyoduk ama, ama unuttuk şimdi zaten zamanım yok mümkün değil. İşten ihtiyaçtan başımızı kaldıramıyoz ki. Şu anda gidemem zaten mümkün değil, ama çocukken mahalle arasında hocalar vardı oralara gittik tabi...Rahmetli annem dini ne yapılması ferekiyorsa yapardı abdestli namazlıydı hatimlerini yapardı. Benim annem 2 gün yatak 3. Gün kabir derdi. Öyle oldu zaten tek başına ayakta kaldı yani.” (Mülakat 11, Cemil, 55).

Bu cümleler aslında aile içindeki geleneğin gelecek nesillere de bir iz bıraktığına işaret etmektedir. Toplum içinde sıkça karşılaşılan ve bazen bir alay konusu edilen “benim dedem de hocaydı” şeklindeki cümlenin bir özgül ağırlık taşıdığı muhakkaktır. Genelde dine aykırı olduğu düşünülen bir konunun savunulmasında kullanılan bu cümlenin bir savunma mekanizması olduğu düşünülse bile söyleyen kişide iz bırakan yönlerinin olduğu, bireyde derin dini tohumların kalmasına neden olmuş olabileceği ve o kişinin sıkıntılı anlarında bu tohumların bireyin imdadına yetişebileceği düşünülebilir. Nitekim Cemil örneğinde gördüğümüz

gibi Cemil'in yetiştiği zeminin gizil etkisi onun yoksulluk gibi bir durumda sıkıntılarıyla başatmasına yardımcı olmaktadır. Yoksulluktan kurtulma konusunda Cemil'in dini ufku kendini göstermektedir.

“bayrağı kendin dikcen, kendi başına bayrağı dikcen, yani sen bi şart koymıcan, evim olursa otomobilim olursa zenginim demicen, çorban ne kadarsa tuzunu o kadar atcan. Dediğim gibi, ne yapacaksın bugün tüpüm yarın ev kirası sonraki gün bakkal bunu düşüneceksin ona göre bi hayat kuracaksın. Ha çok yükselmek istersen yükselemezsin artı hüsrana uğrarsın. Sen buna bakmazsan dış etkenlere yardıma muhtaç olursun, dış etkenlerde bi yere kadar da sana yardım ederler ondan sonra sana baskı yapmaya çalışırlar. Niye, kardeşim senin ekmeğin ne aşın ne, atalarımızın sözü var ayağını yorganına göre uzat. Ne kadar mayan var ekmek ne kadar kabaracak onu düşüneceksin. Mesela bana diyolarki bi camekan yapsana, bi camekan bugün 500 lira. Ben bunu yaptırırsam bi daha ki ay ne kiramı verebilirim ne elektrik ne de suyum. Ama ben tepsiyle devam edersem bi daha ki ay devam eder. Ne isen o kadar büyüyeceksin, mesela ben ailemi geçindirecek kadar büyüyeceğim diyeceksin. Ama hiçbir fakir insan birden büyümemiştir. Bazı insan var kökten zengindir. Altan gelmiştir, öyle zengin olmuştur. Onun için aza tamah etmek lazım. İslamende bakılırsa da böyledir. Peygamber efendimziin bi tabağı varmış, 2,3 çanağı bi namaz kılacak çulu varmış. Bak en mübarek insan. O böyle yaşamışken, bi çulun üzerinde yaşamışken bizim şu anda çek yatın üstünde oturmamız ne kadar doğru bilmiyorum.”

Kader konusunda da Cemil yukarıdaki görüşlerini devam ettiriyor.

“Demin cevabını verdiğim aslında, insan bi şekilde denenir, annen baban çok fakirdir, sen dünyaya gelirsin sen de fakir olcan diye bişey yok, senin imkanlarında daha fazladır çalışırsın ileri gidersin aileni de kurtarabilirsin. Ama çalışmazsın etmezsin ya işte benim kaderimmiş, yav neler görüyo. Adam sakat önüne kalem koymuş şey koymuş tarak koymuş satıyo, uğraşıyo yani. Hepsini alsalar 20 milyon eder zaten. Ama adam diyoki, adam kaderim diyemezmiydi, ordan burdan isteyemez miydi? Ama yapmıyo.

İşte budur. Bizim orda var, ondan börek ister bundan şey ister. Kesinlikle yoksulluk kader değildir diyorum yani.” (Mülakat 11, Cemil, 5).

Yukarıda kendisinden bahsettiğimiz Nurhan lise mezunudur ve okulda aldığı formal din eğitiminin kazanımları konuşmasında görülmektedir.

“Kaderimizi kendimiz yaratırız da, hayır ve kader Allahtandır da işte o imani şeydir de kendimiz yaratırız yani ” (Mülakat 10, Nurhan, 38)

Yoksulluktan çıkış konusunda ise Nurhan’ın konuşmaları çevresinde gördüklerinden etkilendiklerine işaret ediyor.

“tabi biri el uzatsın diye çalışmamazlık yapılmaz tabi ne diyeyim ben size 10 milyonluk peynir almazsın 5 milyonluk peynir alırsın veya ekmeği pazardan almazsın kendin yaparsın yani kendi kendine önce bi mücadele edersin yani, kurtulur yani kutulmak kendisindedir, ama evi, arabası tarlası olan var evine yardım geliyo. (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Bu noktada mahalle ile daha içli dışlı olması dolayısıyla Nurhan’ın eşi gördüğünü anlatıyor.

Allah canımı alsın ben kendi komşumdan duydum altını var 60 milyarlık herşeyi var erzak alıyo yicek içcek alıyo ben valla almam utanırım yani. - Yok muhtardan geliyo oruçlarda.

Ortaokul mezunu olan ve okul yıllarında katı dini uygulamaları ile bilinen bir cemaatin yurtlarında kaldığını söyleyen Mutlu ise yorumlarında bildikleri ile yaşadıkları arasındaki gerilimin izlerini vermektedir.

“Şimdi bi insanın benim kendim yoksulluktan kurtulmam kendimi ben göremiyorum açıkcası yani şükrediyorum dediğimde ama kendim ben yoksulluktan kurtulur muyum kurtulamam. Toplumun el uzatması eskiden olduğu gibi hani köy yerinde eskiden adamın harmanı kaldığı zaman köy imece usulü herkes galdırırmiş u adam birisi battığı zamanlası millet yardımcı olurmuş ama u eski şeylik yok şimdi düşene vurma hesabı var birisi bitiyosa o adamı tamamen iflas ettirmek için uğraşılıyo” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Mutlu'nun çözüm önerisi ise oldukça dikkat çekicidir. Geleneksel yaşam tarzının içinde barındırdığı yardımlaşma tarzının günümüzde kalmadığına işaret eden Mutlu'nun ifadeleri modern yaşam tarzı karşısında yalnızlaşan bireyin feryadıdır aslında. Bu anlamda mahallenin düşüşü yoksulu yalnızlaştıran etkenlerden biridir. Cami etrafında şekillenen mahalle yapısının toplumu ve dini hayatı ayakta tuttuğu bir gerçektir. Toplu kılınan namazlarla ve cemaatin oluşturduğu organik bağlarla yoksullara yardım edilmesi dinin yoksullukla mücadelede getirdiği en önemli aksiyonlardan biridir. Ama artık bunun olmaması dinin bu fonksiyonunun işlememesine neden olmaktadır. Buradan dinin tam olarak insanları iyi olana ulaştırabilmesi için toplumsal alanda yaşanması gerektiği sonucuna da ulaşabiliriz. Günümüz dünyasında bahsedilmeye başlanan bireysel dindarlığın dinin toplumsal fonksiyonlarından mahrum olmayı ifade ettiği söylenebilir. Mahallenin düşüşüne dönersek Türkiye'de Cumhuriyet döneminde mahallenin işlevlerini mektep'e nakletmeye çalışan bir resmi politikanın varlığı Mardin tarafından dile getirilir.²⁶⁸ Bu nakille beraber mahallenin bir çok özelliği buharlaşmıştır. Resmi bir kurum olan mektebin doğal bir kurum olan mahallenin fonksiyonlarını karşılayamaması sonucu insanın bir çok toplumsal ihtiyacının buharlaşması söz konusu olmuştur. Yoksullukla ilgili dayanışma, yoksullukla mücadele stratejileri, yardımlaşma, yardımına yetişme gibi kavramlarında açıkta kalması sonucu ortaya çıkar. Mutlu'nun ihtiyacını hissettiğini söylediği şey de işte tam olarak budur, yani mahallenin görmesi gereken toplumsal ve kültürel işlevlerdir.

Mahallenin merkezi olması hasebiyle caminin de bu işlevlerini artık görmediğini söyleyebiliriz. Nitekim araştırmada görüşülen kişilerden bazıları camiye

---

²⁶⁸ Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İletişim Yay., 19. Basım, İstanbul 2015, s. 201.

devam eden cemaattirler. Bunlar Ramazan, Hüsnü ve Mahmut'tur. Ancak her üçüde caminin veya cemaatin bir yardımı veya desteği olduğu konusunda bir şeyler söylememişlerdir. Hatta Ramazan çok hastalanmasına ve defalarca ameliyat geçirmesine rağmen kimsenin arayıp sormadığından dert yanmıştır. Bunlar camilerin mahallenin düşüşüyle beraber sosyal fonksiyon görme işlevini de kaybettiğini gösterir. Ancak camilerin sosyal yardımlaşmada öne çıkmamasına rağmen dinî sivil toplum kuruluşlarıyla bu işlevlerin görülüyor olması, bir ayrışmanın yaşandığına da işaret etmektedir. Evet camiler eskisi kadar fonksiyonel değildir ancak dinin verdiği motivasyonla kurulan aşevleri, yardım kuruluşları, çevre dernekleri, eğitim ve barınma kurumları çok yaygınlaşmıştır. Bu gerçek, dinin değişen toplumsal şartlarla birlikte yeni biçimlerde insanlar arasında yaşadığını ve kılavuzluk etmeye devam ettiğini göstermektedir. Eğer öyle ise Mutlu'nun bunu neden dile getirdiği sorgulanabilir. Bunun açıklaması ise Mutlu'nun ihtiyacını dile getirmemesidir. Bizim Mutlu'ya ulaşmamız mahallenin muhtarı vasıtası ile yardım kolisi ulaştırabilmek amacıyla olmuştur. İşte aradığımız cevap buradadır. Caminin ve mahallenin sosyal yardımlarda oynadığı rol sürekli haberdar olma ve o istemeden ulaştırma şeklinde iken modernleşen şekliyle sivil toplum kuruluşlarıyla yürütülen sosyal yardımlaşma ancak bireyin talep etmesiyle yapılabilen bir süreçtir. Bu açıdan günümüz yoksulunun istemeyi öğrenmesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yoksulluğun kaderliği konusunda insanın iradesinin sınırı olduğunu ve onun ötesinde artık yardımlara ihtiyaç olduğunu Mutlu çok güzel özetliyor.

“yoksulluk yani bende katılırim yani kader demeye nasıl ee şu anda kaderim benim bu. Ben şimdi ne kadar çabalasam da benim elimde imkan olmadığı için gaderimi değiştiremiyom kaderimi değiştirmek için fırsatlar yaratamıyorum yani şeyim belli seviyem belli” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

30 yaşında olan ve yeni namaza başladığını söyleyen Birol'un dini eğitimi lisede aldığı Din Kültürü derslerinden ibarettir. Ama Birol dindar olan eşinin sıkıntılar karşısında kendisine anlattığı dini tesellilerin ve onun dindarlığının çok yardımını gördüğünü anlatıyor. Konuştuğumuz dönemde namaz kılmaya başladığını öğrendiğimiz Birol'un yorumları genç neslin düşüncelerini yansıtması açısından önemlidir. Yoksulluğun kaderliği konusunda Birol şunları söylemiştir:

“Kaderdir ama yön verebiliriz diye düşünüyorum ben. İnsanoğlu kaderdir ama kaderini değiştirebilir duayla diye kendisi değiştirebilir diye düşünüyorum ben(.....)Şimdi ben burada akşama kadar otursam dua etsem burda kimse ekmek vermez nasibini arıyan yani. Ne kemik yağar ne et. Dua artı çalışmak” (Mülakat 14, Birol, 30).

Yoksulluktan nasıl kurtulunulacağı sorusunda ise Birol kader konusundaki görüşlerini yansıtan oldukça mantıklı cümleler kurmaktadır. Kendi hayatından da örnek vererek olayı açıklamaktadır.

“İlk kendisinin tırmalası lazım biraz çaba, 2. si dış etmenler. Burada artık takva mı giriyo artık. Dış etmenler de dua etmesi lazım. Ya dünyevi değil de biraz da ahiretide düşünmesi lazım. Dış etmenlerde etkileyici eleman olması lazım . Dış etmenlerde bugün varsa yarın yok. Şimdi ben babamdan mesela her ay kira alıyorum, babama tamam her ay gönderiyo, e babam öldü mü nolcak. O bilinci vermek lazım bence.” (Mülakat 14, Birol, 30).

Yarı yapılandırılmış mülakat içerisinde konuyu açmak için sorulan soruların peşpeşe olmamasına rağmen birbirini tamamlayan cevaplar almamız kader inancının yoksulluktan kurtulmak gibi seküler diyebileceğimiz bir konuda bile ne kadar belirleyici olabildiğini göstermektedir. Bu yoksulluk konusunda doğru bir dini eğitimin önemini ortaya çıkarmaktadır. Zira doğru bir inanç çerçevesinde insanın önce çalışıp çabalayıp gereğini yerine getirdikten sonra dua etmesi ve çevresinden bir yardım beklemesi gerektiği gerçeğini bilen bir birey yoksulluk çemberini kırmak

için içsel etkenlere sahip olan bir birey olarak topluma sunulmuş olacaktır. Bu durumyla topluma faydalı ve yoksulluğun olası olumsuz kurma ve tetiklemelerinden uzak olan bir birey olarak ortaya çıkacaktır. Yani bir suç makinesi veya duygu sömürücüsü, hal istismarcısı olmayacaktır. Ancak kulaktan dolma bilgilerle yanlış bir dini inanca sahip olan bir kimse ise sahip olduğu muğlak dini inanç ile yoksulluğun getirebileceği her türlü psikolojik yıkımlara açık olacağı gibi toplum içinde bir tehdit unsuru olabilecektir. Muğlak kelimesi ile kastedimiz net bir dini bilgiye sahip olunmaması ve bu sebeplede inanç ve ibadet konusunda neye inanacağını ve nasıl ibadet edeceğini bilememektir. Yoksulluğun muğlak bir dindarlık gösterdiği şeklinde yorumlar vardır. Bu noktada yoksulluğun muğlak bir dinselilik içerdiği şeklindeki yorumlara değinmeden geçmek doğru olmayacaktır.²⁶⁹ Kitle dinseliliğinin gevşek sembolik anlam kümelerine ve dinsel davranış örüntülerine bağlı bir dinselilik olduğu kabul edilir. Weber bunu pre-teorik bir dinselilik olarak niteler.²⁷⁰ Bu değerlendirmenin bir genelleme olduğu gözardı edilmemelidir. Yoksulluk ise kendine özgü norm ve olguları olan psikolojik etmenler içeren ayrı bir toplumsal kategoridir. Yoksulluğun dindarlığının hemen kitle dindarlığına dahil edilmesi bir ayrıntının kaçırılması olabilir. Yoksulluğun muğlak dinseliliği ifadesi zorunlu olarak dine yönelen ama bundan ne istediğini bilmeyen veya içeriğini dolduramayan bir dindarlığa işaret eder. Fakat bu tanımlamanın bir üstten bakma veya olması gereken noktasından yani normatif olarak olaya baktığını öne sürmek mümkündür. Yoksulun dindarlığının yoksulluğun kendisini toplumun norm ve değerlerine uymamaya zorladığı, uymadığında bazı gelirler elde edebileceği,

---

²⁶⁹ Subaşı, *Dindarın ve Yoksulun Yaşam Dünyası*, s. 104; Çiğdem, “*Yoksulluk ve Dinselilik*”, s. 163.

²⁷⁰ Çiğdem, “*Yoksulluk ve Dinselilik*”, s. 163.

uymanın aleyhine olduğu şartlarda yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yani yoksulun dindarlığı herkesde olan dindarlıktan farklı olan bir dindarlıktır. Ortama uyma veya herkes yaptığı için yapma gibi sebepsiz davranışlar örüntüsü olması şüphesi yoktur. Bir nitelik arınmışlığını içinde barındırmaktadır. Onun inancı, yoksulluk durumunda bir denenmişlik yaşadığı için samimi bir dindarlık içermektedir. Niceliği ölçülemez veya ölçülse bile yeterli görülemez ancak niteliğiyle çok verimli olabilir. Yoksulluğun içerdığı iddia edilen muğlak dindarlık, yoksulun dinin en çok ihtiyaç duyduğu psikolojik ve insani ihtiyaçları karşılayan, adeta ona gıda olan temel alanlara yönelmesi sonucu dışardan bakanların tanımlamakta zorlandıkları bir dindarlıktır. Bu dindarlığın en çok başvuru alan ritüelleri dua, yakarış, tefekkür, namazdır. En çok görülen ödülü ise içsel huzurdur.

Fikret 11 yaşındayken imam olan babasını kaybedince okul hayatında başarısız olan, kendi ifadesiyle başında tutanı olmayınca istikametini bulamayan sonrada hayata tutunmak için çalışmak zorunda kalan biridir. Dini bilgi olarak yeterli düzeyde değildir. Bunun nedenini de babasının vefatı olarak görmektedir.

“Yaşasaydı ben Kur’an da okurdum yani.”

Onun içinden geçtiği hayat çemberinde yaşadıkları, yoksulluğun kaderliği konusunda görüşlerini etkilemiş görünmektedir. Yukarıda izah ettiğimiz gibi önceki örneklerde gündelik kazancıyla geçimini kıt kanaat sağlayanlar çoğunlukla yoksulluktan kurtulmak konusunda bireyin kendi çabasını daha önceleyen yorumlarda bulunmuşlar ve yoksulluğun kader olması konusunda bireyin iradesiyle bir şeyler yapabileceğini, ardından yaşananların kader olarak isimlendirilebileceğini söylemişlerdi. Fikret’te ise dış etmenleri daha çok sorumlu tutma ve kader konusunda yoksulluğu tamamen kadere bağlama eğilimi vardır. Bunun nedeninin de babasının erken yaşta kaybı ve kendisinden büyük olan abilerinin kendilerini

kurtarmış ve yüksek maaşlı işlerde çalışırken kendisinin sıkıntı içinde yaşaması olduğu düşünülebilir. Kendisi bir berberde kalfa olarak çalışmakta ve yaptığı işin yarı ücretini almaktadır. Şu cümleler yoksulluktan nasıl kurtulunur şeklindeki soruya verdiği cevaptır.

“valla hocam şu şartlarda kendin olmaz illa birinin destek olması lazım. Ya anadan ya babadan olacak, böyle bi şekilde kurtulabilirsin. Bizde şimdi ne ana var ne baba var ne bişey var, ustura makas tarak bunnan dışarda üniversitede çocuk okutuyoz yani gerçi halimizden şikayetçi değiliz ginede. hani daha da iyi olabilirdi ?” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Yoksulluğun bir kader olup olmadığı şeklindeki zihin yapısını tanımlamaya yönelik soruya verdiği cevap ta şu şekildedir.

“evet sebeptir tabi, en büyük sebep o, sen kaderi inancan tabi, şimdi hocam anneye babayı seçme şansın var mı, benim babam devlet memuruydu ama bişeyi yoktu, köyde dururduk memurluk yani maaşla geçinmiş. Sonrada öldü zaten” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Yoksulluğun kader olup olmadığı sorusu araştırma sırasında cevabı aranan bir soruydu. Tüm ziyaretler sırasında gördüğümüz insanlar, yardım kuruluşlarına başvuran yüzlerce kişi, yardım kuyruklarına dizilen yoksulların neden bu halde olduklarının cevabı araştırma azmini körükledi. İnsanın becerisiyle yoksulluk çemberini kırabileceği, bunu başaran insanların olduğu şeklindeki düşünceler araştırmayı bir tarafa yönlendirse de yoksulluğun bir yönüyle zaten beceri ve eğitimden mahrum olmak ve hatta kıvılcımlar saçan bir akla sahip olamamak demek olduğu gerçeği de cevap bulmayı zorlaştırıyordu. Fikret’in kişinin anne ve babasını seçme hakkı olmadığı gibi içinde doğacağı ortamı seçme hakkınında olmadığını ifade etmesi bizi sorunun cevabının dini literatürdeki kader ile açıklanabileceğine götürdü. Çünkü kişinin yoksulluk çemberini kırması için gerekli olan zekâ anne

babadan gelen bir özelliktir. Zeka yüzde 70'inin aileden gelmesi ile büyük oranda kalıtsallık gösteren bir unsurdur.²⁷¹ Geriye kalan kısmının da içinde yaşanılan yoksul ortamda şekilleneceği düşünüldüğünde yoksulluktan kurtulmak için gerekli olan para ve sermaye gibi maddî, zeka ve eğitim gibi manevi unsurların insanın içine doğduğu aile ile kişiye sunulacağı inkar edilemez. 1999 yılında Ersoy ve diğerleri tarafından Ankara'da gerçekleştirilen geniş ölçekli stüdyo çalışmasında yoksulluğun nedenleri üzerine üç neden sayılmaktadır. Araştırmada kurbanı suçlama esasına dayanan doğal kişisel nitelikler ve zekanın yoksulluğu belirleyen nedenlerden birincisi olduğu bildirilmiştir. Diğer nedenler olarak ise yoksulluğun kültür olarak ifade edilen doğru değerlerden yoksun, tembel ve eksik motivasyonlu niteliklere sahip olmanın ve üçüncü olarak toplumsal sistemlerin doğal özelliklerinin sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir.²⁷² Topateş dilencilik bağlamında dolaylı olarak yoksulluğu ele aldığı çalışmasında örnekleminde okul başarısı, yardım ve kurtulmanın Allah'tan geldiği inancının varolduğunu bildirmiştir. O, bu durumun Türkiye gibi dinin önemli bir yere sahip olduğu geleneksel toplumlara özgü olduğu şeklinde bir yorumda bulunmuştur.²⁷³ Ancak bu yorumun bir merkez ve çevre ülkeler sınıflandırması yapan batılı bilim paradigmasının değerlerini taşıdığı hissedilmektedir. Fikret'in sözleri bu açıdan durum tespiti ve örnekleme açısından önemlidir. Büyükleri yetişmiş ve kendilerini kurtarmışken onun küçükken babasının vefatıyla kendisinin yoksulluk içinde olması ancak kaderle açıklanabilecek bir şeydir. El emeği ile ailesinin karnını doyurabilmektedir ancak kendinden iyi durumda

---

²⁷¹ Pierre Oleron, *Zeka* (Çev. Elâ Güngören), İletişim Yay. Cep Üniversitesi Serisi, Tarihsiz, s. 56.

²⁷² Melih Ersoy ve Diğerleri, *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri- Ankara Örneği*, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı 1999 Yılı Stüdyo Çalışması, ODTÜ, Ankara 1999, s. 145.

²⁷³ Topateş, *Dilenciler: Türkiye'de Yoksulluk ve Dilenme Kültürü*, s. 205.

olan aile fertlerinin varlığı yoksulluğu belki de daha da ağır hissetmesine neden olmaktadır. O da bu durumu ancak kader ile anlamlandırabilmektedir.

Ekonomik durum olarak daha sıkıntılı olanlara doğru gittiğimizde kadere daha çok atıfların yapıldığını ve yoksulluktan kurtulmak konusunda bireyi öne çıkararak ve kendine güven içeren cümlelere yer vermeyip kendi dışındaki etmenlere ihtiyaç duyulduğuna işaret eden görüşmeler yapılmıştır. Mesela bunlardan Selman'ın ifadeleri umutsuzluğu ve çaresizliği gözler önüne sermektedir. Selman daha önce bahsettiğimiz ailesinin çalışıp para kazanması için yazın cami kurslarına dahi göndermediği bir çocukluk yaşamış ve bir dini eğitim görmemiştir.

-peki. Nasıl kurtulunur yoksulluktan sence?

-hocam sizin gibileri yardım amacınlar veya iş konusunda yardım ederse yoksulluktan gurtulur yoksa öbür türlü mümkün değil ya mümkün değil yani hocam. Çok zor böyle aylığına veya böyle şeyler çok zor yani bence. (Mülakat 18, Selman, 35).

Kader inancı bu umutsuzluk ve çaresizlik içindeki bireye hem bir teselli sağlamakta hem de olası bir dünyevi ve ahiretle ilgili düzelmeye ilgili umut kaynağı olmaktadır.

“yoksulluk valla bizim gibilere hepimize gader yani hocam böyle geldik biz öbür tarafa da inşallah böyle gitcez heralde.” (Mülakat 18, Selman, 35).

Öbür tarafa da böyle gidileceği şeklindeki cümleler aslında yoksulluğun ahiret hayatı için bir referans olabileceği şeklindeki düşüncenin ürünüdür. Ve aynı zamanda ahiret hayatıyla ilgili şeksiz, şüphesiz inancın itirafıdır.

Köy odasında aldığı din eğitimi düzeyinde dini bilgiye sahip olan İlhan'ın ifadeleri köy hayatı ve şehir hayatı arasında bir kıyaslama yapma imkanı vermektedir. İlhan her öğrencinin bir odun getirerek sobasının yakıldığı köy odasının ortamının paylaşımcı ortamını överken aslında köyde büyümüş olmasının

yoksulluğunun nedeni olduğunu da itiraf etmektedir. Bunu kader ile açıklarken yoksulluktan kurtulmanın yolunun eğitim olduğunu da kendi tecrübeleri ile açıklamaktadır.

“Yoksulluk kader abi çünkü herkesin yoksulluğu yaşaması mümkün değil herkesin zenginliği yaşaması da mümkün değil hocam çünkü her şey eşit olcek yani fakiri de olcek zengini de olcek 5 parmağın beşi de bir mi hocam ee farklı yani kimisi küçük kimisi büyük her türlü insan olcek çünkü dünyada bu sürcek gitcek bi baya bi zaman dünyanın sonuna kadar” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Çok mantıklı bir açıklamayla insanların farklı yaratılması gerçeğiyle yoksulluğunda bir kader olduğu çıkarımına ulaşan İlhan, gözlemlendiği kadarıyla içinde bulunduğu duruma rağmen rahatlığını buna borçludur. Zira evinin elektrik ve suyunu ödeyemediği için uzun süredir ablasının yanında kalmaktadır. Yoksulluktan kurtulmak konusundaki tecrübeye dayalı cümleleri ise çok somut bir gerçekliğe işaret etmektedir.

“Hocam kimsenin elinden tutması lazım değil aslında insan eğitimi olması lazım dimi hocam eğitim olmadığı zaman mesela ben diyelim ki şimdi kiremit fabrikasından başka bi yerde bilmiyom hocam açıkca konuşam, insan başka yerde çalışmıyor nereye gider nerde çalışırsın adama diyom ben mesela sanayiye girem lokantaya girem dedim adam dedi bana ‘5 tane tabağı tutabilir misin’ dedi bir elinde dedi hocam bi elimde ben 5 dene tabağı nasıl tutem dedim adam kendisi tutuyo valla tutuyo abi ya valla tutuyo 5 dene tabağı tutuyo... ben dedim abi öğreniriz dedim bana dedi öğrenmiş adam lazım dedi kardeşim almadı adam almadı yazıyo camda eleman alınecek diyo eleman alınecek yazıyon kardeşim çırak alınecek yazmıyon dedi adama ne dersin yani demek istediğim meslek çok önemli abi. (Mülakat 20, İlhan, 40).

İlhan’ın cümleleri eğitimin önemini ortaya koyduğu kadar yoksulluktaki başka bir etmeni ortaya çıkarıyor. Köyden kente göç. Çünkü köyde yetişen ve tarımdan başka bişey bilmeyen kişi şehir hayatından uzak olunca kalifiye eleman

olamamakta, şehir hayatının gerektirdiği sanayinin insan ihtiyacını da karşılayamamaktadır. Buradan ise Amartya Sen'in yoksulluk literatürüne kazandırdığı "yapabilirlikten yoksunluk" kavramına ulaşıyoruz. Sen kavramı yoksul bireyin kalifiye olamaması ve sosyal ağlara dahil olacak yeterli donanıma sahip olamaması olarak ortaya atmıştır.²⁷⁴ Yapabilirlikten yoksun olan birey yoksul olmaya mahkum kalmaktadır. İlhan'ın kendi hayatıyla somutlaştırdığı gibi yapabilirlikten yoksun olmayı engelleyecek olan şey ise yine eğitimidir.

"şehirde olseydim hocam belki babam bi yerlere verebilirdi diye düşünüyom sanayiye verebilirdi bi eğitim yerlerine verebilirdi ne bilem hocam işte daha farklı olabilirdi yaşantımız ee köyde biz ne eğitimi gördük, hayvancılık eğitimi gördük tavuklara eğitim gördük yemlemesini" (Mülakat 20, İlhan, 40).

Hastalık veya imkansızlık gibi durumlarda yoksulluktan kurtulmak konusunda ve yoksulluğun kaderliği konusunda inançların ve yorumların değiştiğine dair değerlendirmemize Ahmet ile yaptığımız görüşme iyi bir örneklem oluşturmaktadır. Ahmet 38 yaşında ve ciddi sağlık sorunları olan biridir. Hergün 2 saat solunum cihazına bağlanmak zorundadır ve astım krizlerinin ne zaman geleceği belli değildir. Camide din eğitimi almıştır fakat Kur'an okumayı bilmemektedir. Simit satarak geçimini sağlamaya çalışan Ahmet'in yoksulluktan kurtulmaya dair umudu neredeyse yoktur. Yaptığımız görüşme sırasında dahi kelimelerin kifayetsiz kaldığı suskunluklarla cevap verdiği sorular yoksulluk üzerine dini içerikle bile olsa bir mülakat yapmanın yoksulu nasıl incitebildiğini göstermiştir. Yoksulluğun bir kader olup olmadığıyla ilgili Ahmet'in ifadesi o kaderin içinden gelen bir yaşanmışlığın ifadesi gibi durmaktadır.

---

²⁷⁴ Amartya Sen, "Social Exclusion: Concept, Application and Scrunity", *Social Development Papers No. 1.*, Asian Development Bank, Manila 2010, s. 2-3.

“Allah’tan gelene razı olcez gari. yoksul fakir fark etmiyor yani işte Allahtan geleni çekiyoz yani” (Mülakat 21, Ahmet, 38).

Kader olmasının yoksulluğu daha katlanılabilir hale getirdiğine bir işaret olarak algılayabileceğimiz bu cümle yoksulluğun yaşandığı her an aslında dininde orada olduğunu bize anlatmaktadır. Yani yoksul birey yoksulluk halinin Allah’tan geldiğinin farkında olarak sıkıntı çektiği zamanlarda o sıkıntının yaratıcıdan geldiğini düşünerek ilahi olanla daha sık iletişime geçmiş olacaktır. Bunun dini yönden yoksulu zenginden ayıran bir farklılık olduğunu düşünebiliriz. Yoksul bireyin aşkın olanla daha sık iletişime geçmiş olmasının sonucu olarak da dini değerlere, dinin telkin ettiği ahlaki ilkelere, ibadetlere ve zengin içsel manevi yaşantılara varıl bireylere nispetle daha sık ulaşacağı düşünülebilir.

Yoksulluktan kurtuluş konusunda Ahmet’in görüşü kader inancıyla paralellik göstermektedir.

“ya başka sebepler gerekli yani şu anda” (Mülakat 21, Ahmet, 38).

Bu kısacık ifade ile Ahmet kendini örnek göstererek yoksulluktan kurtuluş için dış etkenlere olan ihtiyaca işaret ediyor. “Şu anda” kelimesiyle anlatılan anlam yükü ifadenin sunulduğundaki jest, mimiklerle ve el işaretiyle “işte durum ortada, ben başka nasıl kurtulabilirim” şeklindedir.

Kadınlara baktığımızda ise eşinin az da olsa çalışarak günlük kazancını sağladığı kadınlarda yoksulluğun kaderliği ve yoksulluktan kurtuluşun çaresi konusunda bireyin çabasını önceleyen, kaderi ise bir mazeret olarak gören bir görüntü ile karşılaşıyoruz. 41 yaşında olan ve hasta eşinin inşaatta gece bekçisi olarak çalıştığını söyleyen Nesrin’in yorumları bunu göstermektedir.

“eğeri bence kader değil abi, bence kader değil herva onu akıllı başlı uslu alışmıyo srnyo çoluğunu çocuğunu Şey yapıyo srndryo o kader falan değil abi bence”
(Mülakat 16, Nesrin, 41).

İlkokul mezunu olan ve namaz surelerini dahi 20’li yaşlarında köyden Şehre göç ettikten sonra Şehirde ğrenen Nesrin’in kader inancı konusunda ayrıntılı bir bilgiye sahip olmayacağı düşünülebilir. Ancak alışmayan kişiler üzerinden bir değerlendirmeye gitmesi kader inancı konusunda yoksulun dünyasında dini inançların medya ve diğer kanallardan öğrenilenlerin tecrübelerle birleştirilmesi ile oluşturulduğunu bize düşündürmüştür. Yine daha önceki mülakatlarda olduğu gibi kader konusundaki yorum ile yoksulluktan kurtuluş konusundaki yorumun bağlantılı olduğu Nesrin’de de görülüyor.

“alışa çalışa, alışcek çalışması lazım erkek olsun gadın olsun çalışması lazım çalışa çalışa kurtulcek yoksulluktan çalışması gerek” (Mülakat 16, Nesrin, 41).

Bir dini eğitim almamış olan ve 2. eşinden de ayrılmış olan Nermin yoksulluğun kaderliği konusunda bir cevap verememiş olsa da yoksulluktan kurtulmak konusunda kendi çabalarının yetersizliğini anlatmaktadır.

“nasıl kurtulcan oğlum daha çırpındıkça batıyom ben, işte ben bi ss ryom ona buna veriyom 1 liraya satıyom kimisi 50 kuruş oluyo.” (Mülakat 5, Nermin, 55).

Bu tür cevaplar aslında daha önce Ahmet’te gördüğümüz gibi birer sessiz tasdiktir. Kendi hayatı üzerinden çabalarının yetmediğini gösteren yoksul, dinin kader ile anlamlandırıldığı teodesik anlam dünyasına ulaşmaktadır.

Bazı örneklerde ise dışardan bakıldığında bile yapısal olarak anlam vermenin zor olduğu ve kader ile anlamlandırılabilcek örneklerde yoksul kişinin yine de bireysel gayret ve çalışmaya atıfta bulunduğu görülmektedir. 55 yaşındaki kanser hastası ve eşinden ayrı olan Hasibe daha önceki sağlıklı günlerine kıyaslayarak

yoksulluğa karşı birşeyler yapılabileceğine işaret etmektedir. Yoksulluğun kaderliği konusunda Hasibe şöyle demektedir.

“Yok değildir, ama tabi bi yandan kader bi yandan cahillik. Okusaydık iyi bi yere gelseydik mesela sen okumuşsun öğretmen olmuşsun biyerlere gelmişsin biz okuseydik buralara gelmezdik ablam.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Ancak bu kendine maletmenin ve hayata daha yapısalcı yaklaşmanın Hasibe'nin yoksulluk karşısında daha sancılı durumlar yaşamasına sebep olduğu gözlemlenmiştir. Daha önceki anlatılarımızda geçtiği üzere “kendini ve çocuklarını öldürmeyi düşünme” ve çocuklarının sabah uyandıklarında ölmüş olmayı dilemesi gibi olaylar Hasibe'nin ve ailesinin yoksulluk karşısında yaşadığı büyük krizleri anlatmaktadır. Halbuki Hasibe hasta yatağının her tarafına koyduğu dua kitapları, ilmihaller ve Kur'an ile sürekli dini okumalar yapmaktadır. Ancak kader anlayışını teodise olarak yerleştirmedeğini düşündüğümüz Hasibe olaylar karşısında daha derin krizler yaşamaktadır. Yoksulluktan kurtuluş konusunda Hasibe'nin görüşleri yine tecrübeleri çerçevesindedir.

“hasta olmasan kendi çabanla kurtulursun, kendi çabanla kurutulusun tabi ben eskiden hasta olmadan ev temizliğine gidiyodum merdiven yıkamaya gidiyodum kendi çabamla kendime kurtarıyodum ama hasta olunca güçsüz kaldım hiç bi iş yapamıyom 2 merdiveni silip süpüremiyom yapsam kendi çabamla kurtulamıyom ben kendime bakamıyom kızım bakıyo bana” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Hasibe'nin anlattıkları fiziksel bir düşünün tecrübesidir. Ancak normal şartlarda kader ile açıklamasını beklediğimiz olaylar karşısında yine de kader vurgusu yapılmaması dikkatimizi çekmiştir. Ailesinde de dini bir eğitim aldığını söyleyen Hasibe'nin cüz'i iradeyi önceleyen bir kader inancı vardır ve bu onu çabalamaya sevketmektedir. Bu çabalar sonucunda Başbakan'a mektup yazması

sonucunda bir dönem maaş bağlanmış ve oturdukları ev de belediye başkanlığı tarafından bulunmuştur.

“Başbakana mektup yazdık sonra sahip çıktılar bu evi tutuverdiler iyi kötü maaş bağladılar... buraya gelince çağırdılar kızım görüştü, sarıldı, ondan sonra belediye başkanına çağırdı, eğer siz bu anneye bunlara bakamadıysanız pes gari dedi, ondan sonra maaş bağladılar. işte kesildi 3 aydır kesildi ev kirasını veriyoduk, yicek içcek hiçbirşey alamıyoduk, aha Ahmet abi alıveriyodu okul öğretmeni alıveriyodu, o da Tavşanlı'ya gitti şimdi hiçkimsemiz yok gine şükür napcan.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Kendilerine bağlanan maaşın kesilme nedeni ise yine yoksullukla ilgili bir durumdur. Okula devam eden çocuk üzerinden bağlanan maaş çocuğun poşet satmak için pazara gitmesi ve okula devam etmemesi yüzünden kesilmiştir. Yoksulun şartsız bir şekilde desteklenmesi gerektiğini ortaya koyan bu durum aynı zamanda yoksulluk içinde yaşayan ailelerin çocukları için eğitim fırsatlarının daha ulaşılabilir olması gerektiğini göstermektedir. Sosyal hizmetlerle yaptığımız görüşmelerde ailenin bakamadığı beyanı ile başvurduğunda gereğinin yapılacağı belirtilmişse de bu örnekte annenin aile ortamından uzaklaşmaması için çocuğunu çocuk evine vermeye yanaşmayacağı aşikardır. Bunlara yönelik alana inen daha verimli politikaların geliştirilmesi ihtiyacı ortadadır.

Subhaneke'den başka dua bilmeyen ve okuma yazma bilmeyen ilkokul mezunu Nazik yoksulluğun kader olması konusunda bir yorum getiremese de yoksulluktan kurtuluş konusunda bireyin iradesine yer veren, kelimeleri düzgün kullanılmış olmasada anlatmak istediğini anlatan ifadeler kullanmıştır. Bu arada mülakatlarımız sırasında gözlemlerimiz dini bilgi düzeyi ne olursa olsun bireylerin kader konusunda kapsamlı bir tarife gidemeselerde birer anlayışa sahip oldukları yönündedir. Bu gerçek, bilgi ve ibadet düzeyinde yeterli düzeyde olmasa bile

örnekleme gurubumuzun inanç düzeyinde yeterli ve gündelik hayata yön veren düzeyde inanca sahip olduklarını göstermektedir.

“Allaha şükür etmeleri, dua etmeleri. Kendisi de güçlü olması yani şeyetmesi gerekiyo, yani çalışıp kendi ayaklarının üstünde durması gerekiyo, ama kendi çalıştığı alınterinnen daha bi bambaşka olur. Hem ne zamana kadar gelecek, benim düşüncem böyle hocam” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Ayten’in yoksulluğun kaderliği ve yoksulluktan kurtuluşa dair görüşleri olması gereken penceresinden bir bakışı ortaya koyuyor. Lise mezunu olması dolayısıyla gördüğü akademik eğitimin ve formal din eğitiminin bu normatiflikte etkisi olduğu düşünülebilir.

“birazda öyle, var yani, kaderinde etkisi var inanmak lazım yani” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Yoksulluktan kurtuluş konusunda Ayten’de bireyin çabasının gerekliliğine vurgu yapıyor. Ancak cümleye başlarken kullandığı şart cümlesi kader olarak nitelenebilecek sağlık şartını gözardı etmediğini gösteriyor.

“sağlığın olduğu sürece kurtulursun, şu an benim çocuklar yetti işte bi askerim olmasa yeter yani, işle kışı sevmeyen yoksuldur yani, -kış niye – kışın soğuk diye çalışmaz yani, her türlü ortama girersin sürünürsün yani” (Mülakat 8, Ayten, 48).

2 evlilik yapmış olan ve evliliklerinden ayrılmış olan Havva din eğitimini yaşarken almıştır. Normalde okuldan sonra gittiği cami kurslarında Kur’an öğrenen Havva’nın ifadelerini yoksulun çaresizlik durumunda her duyduğu dini bilgi kırıntısına sarılmasına örnek olarak verebiliriz.

“işte ilkokulu bitirince Kur’an-ı Kerime öğrenmek için camilere gittim işte hocalardan. Bazı hoca işte gidince, geçen şuradaki hoca akşam namazından sonra 40 elham okuyunca dileğin kabul olmuşt dedi onu yaptım aşağıdaki hoca cumadan sonra fetih suresini oku dedi, iza vekağa yı okuyom hatta aşevine de okuyom oraya verssinde

bizde gelsin diye, işte ama içimden geliyoki dinliyorum öte türlü benim kuşağıma girmez, seviyorum öyle şeyi” (Mülakat 9, Havva, 48).

Kader konusunda Havva'nın düşünceleri kader inancı ile imtihan teodisesinin birlikte değerlendirildiğini gösteriyor. Diğer mülakatlarda da rastlanan bu inanç örgüsü daha düşünsel bir derinliğe işaret ediyor.

“ne bileyim işte Allahın işi. Kimine yoksulluklan imtihan edermiş kimine fakirliklen imtihan edermiş böyle şeyler dinliyoruz hocalardan ya.” (Mülakat 9, Havva, 48)

Yine Havva'nın cümlesinin sonundaki “dinliyoruz hocalardan” ifadesi ilk bakışta cami hocalarına işaret ediyor gibi görünse de mülakatlar sırasında gördüğümüz şey hoca ile kastedilen şeyin çoğunlukla ekranlardan dini sohbetler yapan ilahiyatçı ve din görevlileri olduğudur. Yoksulun dünyasında boş vakit çok olduğu için televizyon ile çok zaman geçirilir. Hele sağlık sorunları ile mücadele ediliyorsa bazen zaman geçirmek için bazen teselli bulmak için ekrana çok bakılır. Ve ekrandaki dini yayınlarda doğrudan yoksulu ilgilendirdiği için çok önem kazanır. Mülakatlarımız sırasında biz sormasak bile görüşülen kişiler ekrana çıkan dini yayınlar ve hocalar hakkında çok cümleler sarfettiler. Bunu ilerleyen bölümlerde çoğunlukla zikredilen isimler ve algıların nitelikleri bahsiyle değerlendireceğiz.

Yukarda Havva'nın kader konusunda söylediklerine paralel olarak yoksulluktan kurtuluş konusunda da aynı inançtan doğan dünyevi reçetelerin Havva'nın zihninde dolaştığını görüyoruz.

“bence duamıki diyom yani, tabi birilerinin desteğinnen de olabilir de yani nereye kadar ? Ne derler elden gelir öğün olmaz o da vaktinde gelmez, ya Allah yürü kulum demedikten sonra ne kadar çabalasan olur mu” (Mülakat 9, Havva, 48).

Kendi içindeki bir tartışmanında ipuçlarını veren ifadelerde, bireyin kendi çabasına yer vermemesi yukarıda değindiğimiz bireyin yoksulluktan kurtuluş konusunda kendi gücü ve ufku kadar bireysel çabaya yer verdiği şeklindeki

gözlemimize destek sağlamaktadır. Havva'ya yaşının genç olduğu ve çalışmayı neden denemediğini sorduğumuzda ise aldığımız cevap kendisinin o zamana kadar hiçbir işte çalışmamış olduğunu ve yapamayacağına inandığını gösterdi. Tabii şeker hastası olduğu için olumsuz etkilense de çalışarak yoksulluktan kurtulmayı çözümlerin arasına katmamasının başlıca nedeninin böyle bir şeyi düşünmemesi ve bir ev hanımı profili ile yetişmiş olması olduğu düşünülebilir.

“İşte şeker var, o beni çok etkiliyor(...)sağlığım bozuk benimde, çok iş teklif ediyolar, avukatım bilen söyledide, ama olmuyo ki, sabah erken kalkcan gitcen durağa, orda suyla şeyapcan şapır şapır ama olmuyo işte sağlığım elvermiyo ayaklarım dizlerim donuyo benim, böyle kuş gibi durcam evde işte.” (Mülakat 9, Havva, 48)

Küçük bir tablo ile sonuçlara bir göz atarsak durumu daha somutlaştırmış oluruz.

Tablo 8: Yoksulluktan Kurtuluş Konusunda Görüşlerin Sınıflandırılması

Sadece ilahi nedenlere bağlayanlar	4
Bireyin çabası ve toplumun yardımını birleştiren yorumlar	5
Sağlık varsa kendi çabası ile kurtulunabileceği şeklindeki yorumlar	2
Çalışarak kurtulunabileceği	2
Sadece dış destek ile	3
Eğitim ile	1
Çözümsüz görenler	1
Cevap veremeyen veya bilemeyen	2

Görüldüğü gibi yoksulluktan kurtuluş konusunda görüşülen kişilerin görüşleri çok çeşitlilik arz etmektedir. Bunun nedeni herkesin kendi durumunu kurtarmak için farklı çıkış yolları düşünmesi olabilir. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşme formu

uygulanırken bu soru sorulduğunda karşıdakinin ne cevap vereceğini bilemediği de sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur. Bu durumu aşmak için veya görüşmecinin “nasıl yani” gibi soruyu açmamızı istediği durumlarda “yani bir insan kendisi çabalayarak yoksulluktan kurtulabilir mi, yoksa birilerinin el uzatması mı lazım” şeklindeki sondaj sorularıyla mülakat açılmaya çalışılmıştır. Bireyin çabası ve toplumun el uzatmasını birleştiren yorumlar bu açıdan yüksek çıkmış olabilir.

Erdem’in 2001 krizinin etkisinin hissedildiği yıllarda Ankara’da yaptığı yoksulluk araştırmasında soru yönelttiği kişilerin % 28,9’u iş bulunursa kurtulunabileceğini, %25,3’ü yoksulluktan kurtuluşun imkansız olduğunu, %17,3’ü devletin el uzatmasıyla, % 15,1’i kendi başlarının çaresine bakarak, %7,6’sı hayırseverlerin yardımıyla %5,8’de diğer şekillerde yoksulluktan kurtulunabileceğini ifade etmişlerdir.²⁷⁵

Eyüboğlu’nun çalışmasında yoksulluktan kurtuluş konusunda %73,9’luk çoğunluk yoksulluktan çalışmayla kurtulunabileceğini söylemiştir. % 9,8’lik kesim zekat ile, % 6,5’lik kesim devletin sağladığı imkanlarla kurtulunabileceğini ifade etmiştir. Yine aynı çalışmaya katılanların % 5,4’ü kader nedeniyle ve % 4,4’ü de tembellik nedeniyle yoksulluktan kurtulmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Eyüboğlu ekonomik durumu en düşük olan 1-500 tl arası aylık gelir düzeyinde kadercî anlayışın en yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁷⁶ Bu çalışmada ise yoksullara daha geniş bir perspektiften bakılarak gündelik hayatını sağlık, işsizlik, niteliksizlik gibi nedenlerle idame ettiremeyen, daha fazlasına gücü ve düşüncesinde yer olmayan, sürekli yemek yardımı gibi yardım alanlarda kaderciliğin daha ağır

---

²⁷⁵ Erdem, *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik bir Çalışma- Ankara Kent Yoksulları*, s. 103.

²⁷⁶ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat- Samsun Kent Merkezi Örneği*, s. 220.

bastığı, küçük işlerle hayatını devam ettiren ancak zaman zaman yardıma ihtiyaç duyanlarda bireyin gayretine daha fazla yer veren görüşün ağır bastığı görüntüsüne ulaşılmıştır. Bu sonucun nicel bir araştırmayla nitel bir araştırmanın birbirini tamamlamasına iyi bir örnek oluşturacağı düşünülebilir. Bu sonucun literatüre paralel düştüğünü belirtmekte fayda vardır. Feagen farklı toplumsal sınıfların zenginlik hakkındaki açıklamaları ile ilgili araştırmada düşük sosyo-ekonomik tabakadaki azınlıkların ve kişilerin ekonomik eşitsizlikleri daha çok Tanrı'nın isteğine atfettiklerini bulgulamıştır.²⁷⁷ Bu konuda Türkiye'de yapılmış ve geniş örneklemeyle tüm Türkiye'yi temsil ettiği bildirilen bir araştırmada ise zenginlik, para kazanmak ve çalışmanın çalışmaktan çok Allah'ın bir lütfu olarak görülmesi oranının yüzde 36,4 lere ulaştığı tespit edilmiştir.²⁷⁸

Eyüboğlu'nun çalışmasında ayrıca yoksulluktan kurtuluşu öncelikle kader olarak görmeyenlerin kitabi dindarlık düzeylerinin, öncelikle kader olarak görenlerinde popüler dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.²⁷⁹ Burada kitabi dindarlık bilgiye dayalı daha bilinçli bir dindarlığı ifade ederken popüler dindarlık kulaktan dolma bilgilere dayalı ve halk inançlarının daha yoğun yaşandığı dindarlığı ifade etmektedir. Bizim burada nitel desen olarak katabileceğimiz yorum, bireysel tecrübeleri ile dini bilgilerini karşılaştırarak dini bakış açısını hayatına aksettirenlerin daha isabetli ve bireyin iradesine yer veren bir kader anlayışı çerçevesinde hayata baktıkları ve bunun hayatlarını daha olumlu yönde etkilediği şeklindedir. Yukarıda gördüğümüz gibi lise mezunlarının ve aileden

---

²⁷⁷ Hunt 2004'den akt. Macit, *Yoksulluk ve Din*, s. 604.

²⁷⁸ A. Çarkoğlu, B. Toprak, *Değişen Türkiye'de Din Toplum ve Siyaset*, Tesev Yay, İstanbul 2006, s. 57.

²⁷⁹ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat- Samsun Kent Merkezi Örneği*, s. 221.

bir dini gelenek kazananların yorumlarındaki isabetlilik doğru dini bilginin önemini göstermektedir. Bu noktada Akyüz'ün yoksulluğun yaşandığı bir mekan olan gecekondu üzerinde yaptığı araştırmanın bulgularından istifade edilebilir. Akyüz, hiçbir okul bitirmeyenler içindeki kadere inananların oranının % 84.3 iken bu oranın lise mezunları içinde % 94.7'ye kadar ulaştığını bulgulamıştır. Akyüz, kader konusundaki nihai sonucun farklı çıkmasıyla birlikte kader inancı ile yaşanan hayat arasında bizim yorumlarımıza benzer bir bağlantı kurmuştur. O, kırsal kesimde tabiat kuvvetleriyle karşı karşıya olan ve onunla çoğu zaman başa çıkamayarak boyun eğmek zorunda kalan insanın kente gelince fabrikada, işyerinde devlet dairesinde çalışmaya başlamasıyla parası yetmeyince de ikinci veya üçüncü işte çalışmasıyla kendine imkanlar yaratmasıyla “insan ne yaparsa ve ne kadar çalışırsa onun karşılığını alır ve böylece insan kaderini kendisi çizer” anlayışına doğru gittiğini söylemiştir.²⁸⁰ Bizim de yukarıdaki desenlemelerimiz Akyüz'ün bulgu ve çıkarımlarına uygun düşmektedir. Bireyler sağlık ve güçleri yettiğince yoksulluğun kaderliğini ötelemekte ve bireysel çaba ile kurtuluşu öncelemektedirler. Çeşitli nedenlerle çalışmadığında ve yardımlara bağımlılığı arttıkça ise kaderi öncelemekte ve bireysel çaba ile kurtuluşdan bahsetmemekte veya o şekilde olmayacağına hükmetmektedirler.

6. Yoksulluğun Nedenleri ve Din

Yoksulluğun nedenleri konusunda mülakatlarda sorduğumuz açık uçlu sorular bir yönlendirme olmaksızın cevap alınması ve doğrudan verilere ulaşılması

---

²⁸⁰ Niyazi Akyüz, *Gecekonduarda Dini Hayat ve Kentleşme*, Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara 2007, s. 119-120.

açısından önemlidir. Nicel bir araştırmayla nitel bir araştırmanın farklarından birisi nitel araştırmanın araştırmacının varsayımlarından korunmuş olmasıdır. Örneğin bir önceki bölümde yoksulluktan kurtulmanın yolları konusunda Eyüboğlu'nun araştırmasında yüzde 10'luk bir kesim zekat ile bundan kurtulmanın mümkün olduğu verili şikkını işaretlerken bizim araştırmamızda açık uçlu olmasına rağmen hiçkimse zekat ile bundan kurtulunabileceğini söylememiştir. Bu yönden yoksulluğa nelerin sebep olduğuna dair yoksulların ifadeleri önemlidir.

Yoksulluğun nedenleri konusundaki cevaplar diğer cevaplara göre daha kısa ve kişinin yaşantısından daha çok etkilendiği görülen cevaplar olmuştur. Bu açıdan bütün cevapları tek tek ele alarak anlamsız bir bilgi yığını oluşturmaktan kaçındık. Burada sadece önemli gördüğümüz ve insana ait duygu ve sosyal psikolojik unsurları içeren cevapları vermeye çalışacağız.

Nermin kendi durumu ile genel durumu birleştirerek bir sonuca ulaşmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır.

“Kendimiz aşırı gidiyoz bazen heralda, bilmiyom ki komuyoz zamanında işte ayılığın olsa korsunda, işte komşum diyo aççık yime içme kenara koyda çatını yaptır diyo ben yicek bulamıyom havva dedim.” (Mülakat 5, Nermin, 55).

Nermin'in ifadesindeki durum analizi kendi acıklı halini de gözler önüne sermektedir.

Hasibe'nin yorumu bireysel özelliklerle toplumsal altyapının eksikliği birleştirmekte.

“neden kafasızlıktan okumamazlıktan bunlar işte, keşke okusaydıka iyi biyerlere gelseydik kimseye muhtaç olmasaydık, bildiğim bu bilemicem yani eğitimsizlik yani” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

İfadede ki “kafasızlık” anlatımının getirdiği anlam yükü çok fazladır. Bu bir zihinsel kapasite yetersizliğine işaret ettiği gibi eğitimle beraber kullanılmasıyla eğitim imkanlarının sağlanmamasına da işaret ederek yoksulluktaki yapısal etmenlere de işaret etmektedir.

Ayten’in cevabı da yoksulluğun içinden bakan bir gözle sadece bir etmenle yoksulluğun açıklanamayacağına işaret etmektedir.

“tembellik, eğitimsizlik, kişinin kendine yetmediği sürece bunu yaşar yani” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Kişinin kendine yetmemesi olarak ifade edilen durum aslında tam da durumu özetleyen bir anlatımdır. Yine bu ifade de yapısal etkenlere bir atıftır.

Havva’ya baktığımız zaman onun soruyu tamamen içselleştirdiğini ve derin içsel sorgulamalarının ipuçlarını verdiğini görüyoruz. Aynı zamanda o dini duygularının da ne kadar güçlü olduğunu ve yaşadıklarını anlamlandırmak için dini bilgiyi nasıl kullandığını da farkında olmadan bize sunmaktadır.

“ben kendimde arıyom hatayı, acaba büyük mü konuştum diyom, çok yokluk çektim kızken öyle fitre gelirdi yardım gelirdi (babam) çiftiçiydi, öküzlen tarla sürerdi, çok yokluk çektik öyle zengin yere varcam dedim ondan mı oldu diyom, o cocukların babası (ilk eş) çalışmazdı hiç getirmezdi, bunnan iyimiş dedik(2. eş zenginmiş) gün görürüz dedik evlendik o da öyle hiç koklatmıyo sıkıyo, acaba diyom o sözümden mi yoksa Allah beni bu şekildemi imtihan etcek diyom.” (Mülakat 9, Havva,48).

Havva’nın ifadelerindeki pişmanlık ve sorgulama dini doğrulara uygun davranmadığını düşündüğü için yaşadığı bir çatışma halini göstermektedir. Fakat sonuç olarak ulaştığı imtihan teodisesi ve bakış açısını genişleterek toplumsala bakışı ile işin içinden çıkışı, dinin ortaya koyduğu teodiselerle yaşanan bireysel krizlerde toplumsal olanı bireye hatırlatarak, onu daha geniş bir bakış açısına ulaştırarak nasıl

çözüm ürettiğini göstermektedir. Havva'nın ilerleyen cümleleri bulduğu çözümü bize sunuyor:

“ne bileyim işte Allahın işi. Kimine yoksulluklan imtihan edermiş kimine fakirliklen imtihan edermiş böyle şeyler dinliyo hocalardan ya.” (Mülakat 9, Havva, 48).

Nurhan yoksulluğun nedeni konusunda farklı bir başlığa dikkat çekiyor. O tüketim toplumu içindeki bireyin yoksun hissetmesine neden olan faktörlere atıf yapıyor.

“fazla lüks kullanımı, lüks ihtiyaçların fazla kullanılması yani, şey diyeyim ne derler, israf, hani derler ya çocuğun yediği helal giydiği israf dersin ya.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Cemil kendi gözlemlerini ve tecrübeleri katarak yoksulluğun nedenleri konusunda uzun bir anlatı sunuyor. Anlattıkları ile yoksulluktan nasıl kurtulacağına dâirde ayrıntılara dikkat çekiyor.

“Yoksulluk 2 şeyden olur, biri doğduğunda yoktur, benim babamda da yokmuş yani benim babamda azot sitesinde garsonluk yaparak bizi büyütmüş şimdi orası özel yer oomuş. İkincisi iş yapmamaktan olur. Şimdi bu benim başıma geldi, börekçide çalışıyodum. Kavede oturup ondan bundan sigara istiyo ondan bundan çay istiyo ondan bundan 5-10 milyon istiyo. Buna dikkat ettik, evli çoluk çocuk sahibi, dedik ki gel sana tepsi ayarlayalım 15-20 kıymalı pide ayarlayalım alışsın bugün 20 yarın 100 olur. Ama arkadaş benim havam bozulur dedi. Valla dedi. Şimdi bana Ahmet abi veriyo ama neden veriyo bu adam çalışıyo ama yetmiyo ihtiyacı var deskelemek lazım. Bu işte onikiden vurmak yani. Almanyada bi sistem gelmiş şimdi. İşsizlik sigortası veriyolarmış ama işte buluyolarmış çalışmazsan kesiyolarmış işte bizimde bu olmalı. Dicen ki napabiliyosun sen, esnaflık yaparım şunu yaparım. Ama naptım dimdik ayakta durdum sancak elimde kendime eş buldum, bu zamana kadar evimi geçindirdim dimdik durdum bayrağımı diktim arkadaş. Niye dimdik ayaktaız çalışıyom çünkü. İnandım bildim zor zamanlarımda Allah karşımıza çıkarıyo, ha başkan dediysem valla aklımda yoktu, yani, şimdi sen bana ordan veriyolarmış desen ben gitmem. Ben buyum yani. Ha

tek bi günahım var kimseden gizlemem sigaram var, ama başka türlü bi günahım yok içkiye parmağımı değirmiş değilim.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil’in akıcı anlatımında yoksulluğun nedeni olarak öncelikle içine doğulan ortama atıf yapılarak insanın elinde olmayan kader gibi ilahi sebepler gösteriliyor. İkinci olarak da tembellik sebep gösteriliyor ve örneklendiriliyor. Cemil’in kendine duyduğu güven dikkat çekicidir. Bu barışıklık ve güvenin kaynağının da onun dini bilgileri ve inancı doğrultusunda gerekeni yaptığını düşünmesi olabilir.

Fikret’in mülakatında görünen nedenlerin arkasındaki başka nedenleri keşfetme fırsatımız olmuştur. Yoksulluğun nedeninin ne olabileceğine dair soruya onun cevabı şöyle olmuştur.

“valla hocam yoksulluk ne diyem, çalışmamak mı diyem kader mi diyem, biz çalışıyoruz ama ya biz Allaha şükür rızığımızı alıyoruz da çok da iyi olabilirdik yani eller gibi.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Burada eller gibi cümlesini açması için sorduğumuz “neden oldu sence bu” sorumuz hem nitel bir araştırmanın avantajını bize yaşatmış hem de konuyu açma ve sondajlama yapma imkanı vermiştir.

“birinci şartı okumamak, okusaydık böyle olmazdık, yurttan kaçmasaydık okuldan kaçmasaydık böyle olur mudu böyle olmazdı” (Mülakat 13, Fikret, 42).

İşte burada arkasından söylediği “(baba) olsaydı daha üzerimize düşerdi” ifadesi en net görüntüyü bize vermektedir. Fikret’in okumamasının arkasındaki en büyük etken onun 11 yaşında iken babasını kaybetmesidir. Onun büyük kardeşleri okuyarak memur olmuşlar ancak o kendini kurtaramamıştır. Onun yoksulluğu aile çevresine göre kendini kıyaslayarak yetersiz hissetmesine neden olan bir yoksunluktur. Mülakattan sonra da yarı ücretli kalfa olarak çalıştığı berber dükkanına giderek gözlemlerimizi devam etme fırsatı bulduğumuz Fikret’in yaşam tarzının bu

isyanlar ve bunları karşılayan dini argümanlar üzerine kurulmuş olduğu gözlemlenmiştir.

Mutlu'nun yoksulluğun nedenleri konusundaki uzun sözlerinin içinde yaşanmış tecrübeler ve anlamlı mesajlar vardır.

“etrafımdan da köyümden de söylüyüm ne bileyim kendi köyümden de ben bi yaşım olduğu için -42 yaşındayım- çok zengin aileler vardı sorumsuzluk böyle hana ukalalık yüksekten bilmem ne içki gumar bilmem ne şu anda köyün en fakiri durumuna düştüler. Benim dedem zamanında da öyleymişmiş mesela benim babamla amcam yerken içerken şöyle ederken biz ne seviyeye düştük. Ee köylerde çalışıpta azimle çalışan ekip galdırıpda eskiden hana köylerde bekar durarlarmışmış böyle işçi diyelim yani kalan insanlarda şimdi köyde traktör motor her şeyi var adamın işini düzeltmiş ne diyem çalışmak parayı değerlendirmek hazıra dağ dayanmaz sözü atamızın doğru(...) Cenab-ı Allah kibirliysen kendini çok yüksekten bana bişey olmaz benim şu gada servetim va dersen Cenab-ı Allah onu bir anda yok eder. Çoluk çocuğuna vurur hana bizim orada bi atasözü va belki şey hocam belki sizde bilirsiniz hana ‘dedesi erik yirmiş torunun dişi sancır’ hesabı adamın yüksekten şeysinin yüzünden çoluk çocuğu şey çekenler çok ” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Mutlu'nun anlatmak istediği aslında sorumsuzluk ve kibir durumlarıdır. Bu iki durumun dini perspektiften yorumlamasını yapan Mutlu “hazıra dağ dayanmaz” sözü ile çalışmanın önemini ve geleneksel kültürdeki doğru inancın sembolleştirilmiş ve sloganlaştırılmış şeklini vermektedir. “Dedesi erik yer torununun dişi sancır” şeklindeki atasözü ile de dine aykırı işler yapanların eninde sonunda bunun cezasını çecekleri şeklindeki inancı ortaya atmaktadır. Bu sayede yoksulluğa dair bir gömülü nedensellik inancını da keşfetmiş olmaktadır. Buna göre yaşanan yoksullukların geçmiştekilerin sorumluluğu olduğu şeklinde özetlenebilecek bir inancın var olduğu görülmektedir. Bunun dini bir altyapısının olduğu düşünülemez. Zira “kimse kimsenin günahını çekmez” şeklinde özetlenen ve Kur'an daki “ Allah

insana ancak güç yetirebileceğini yükler, kişinin kazandığı hayır kendisine yaptığı kötülüğün zararı yine kendisinedir”²⁸¹ şeklindeki ayetler bu inancın yanlışlığını ortaya koyar. Ancak bu sözün halk arasında yaşadığı ve bir yaşam pratiğine dönüştüğü ortadadır. Bizim kanaatimiz farklı amaçlarla söylenen ve bir ailenin özelliğinin nesilden nesile aktarıldığı anlamında söylenen bu sözün anlam kaymasıyla yoksulluk içinde kullanıldığıdır.

Yoksulluğa neden olarak gösterilen başlıklara baktığımızda yoksulluktan kurtuluş yolları ile farklı bir manzara ile karşılaştığımızı görmekteyiz. Nedenler konusunda birkaç nedenin birden söylenmesi toplam sayıdan daha fazla cevabın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun tablo olarak gösterimi şu şekildedir.

Tablo 9 : Yoksulluk Nedenlerine Dair Tablo

İlahi nedenler (Takdir, yaptıklarının cezası, kibir, doğuştan gelme)	5
Eğitimsizlik	6
Tambellik-Sorumsuzluk	10
Lüks yaşam- Aşırı gitmek	2
Ücret Düşüklüğü	1
Anne Babanın yetiştirememesi	1
Sağlık sorunları	1

Tabloda görüldüğü gibi yedi farklı başlıkta topladığımız yoksulluk nedenlerine dair cevaplar ölçekli bir çalışmanın verebileceğinden daha çok nedensellik ilişkisi ortaya koymaktadır. Şu halde bu maddeler ilerde yapılabilecek bir anket çalışması verilerine kaynaklık edebilir. Ortaya çıkan sonuçların bireylerdeki yansımaları yukarıda verildiği için tekrar yoruma ihtiyaç olmadığı düşünülebilir. Diğer araştırmalarla karşılaştığımızda bu araştırmada işsizliğin bir neden olarak

---

²⁸¹ Kur'an, 2/286.

gösterilmemesinin bir ilginçlik oluşturduğu düşünülebilir. Zira Erdem'in araştırmasında % 35,1 ile işsizlik yoksulluğun ilk sebebi sayılırken Eyüboğlu'nun araştırmasında da yine işsizlik ilk tercihte en yüksek yoksulluk nedeni sayılmıştır.²⁸² Bizim araştırmamızda işsizliğin öne çıkmamasının nedeni olarak, iş bulsa bile çalışma ümidi olmayan veya kendine göre işlerde çalışan ama kendine yetemeyen kişilerle görüşülmüş olmasının etkili olmuş olduğu düşünülebilir. Öte yandan bu durum iş sahibi olmanın da artık yoksulluğa bir çözüm olarak görülmediğin de işareti olabilir. Çalışmamızın başında söylediğimiz gibi araştırma evrenimiz olan Kütahya yüksek sayılardaki asgari ücretli çalışanı ile çalışan yoksulluğunun görüldüğü bir yerleşimdir. İşsizliğin yoksulluğun nedenlerinden sayılmaması iş bulmanın yoksulluğa engel olabileceğine dair bir kanaatin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Yine Erdem'in çalışmasıyla karşılaştırıldığında ilginç bulunan başka bir durum o çalışmada kader ve Allah'ın takdiri olarak sadece % 0,4'lük bir sonuç bulunmasıdır. Bu da sadece 1 kişidir. Bu durumu da Erdem'in çalışmasının yapıldığı kriz ortamında yoksulluğa neden olarak bir çok nedenin görülmesine bağlamak mümkündür. Zira insanlar yoksulluğu önce insanların çözebileceğini düşündükleri sebeplere bağlama eğilimindedirler. Eğer ortada anlaşılması zor olan veya anlaşılamayan nedenler varsa insanüstü nedenlere daha çok yönelmekte, ilahi nedenlere bir atıf söz konusu olmaktadır.

---

²⁸² Erdem, *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma-Ankara Örneği*, s. 101; Eyüboğlu, *Yoksulluk Ve Dini Hayat- Samsun Örneği*-, s. 219.

7. Yoksulun Dini Bilgi Kaynakları

Bu bölümün başlığını popüler din ve yoksulluk olarak koymak da mümkün olabilirdi. Hatta bunun için bir tereddüt de yaşadık. Ancak daha genel bir anlamı olduğu için bu başlığı tercih ettik. Din algıları, yoksulluk nedenleri ile sonuçları hakkındaki bölümlerdeki mülakatlarda sık sık dini bilginin edinildiği kaynaklara atıflar yapıldığını gözlemledik. Bu atıflar “hocalardan duyduğumuz kadarıyla” veya “hocalar öyle diyor” şeklinde oldu. Hoca ile kastedilen kişiler çoğunlukla ekranlardan dini sohbetler yapan ilahiyatçı ve din görevlileridirler. Dini eğitim sadece formal bir eğitim olmadığı için her ortam ve imkanda öğrenme imkanı sağlamaktadır. Artan dini yayınlarla birlikte ekranlarda sıklıkla boy gösteren ilahiyatçı ve din görevlileri, yoksul için bir öğrenme ortamı oluşturmaktadır. Yoksulun dünyasında televizyon ile çok zaman geçirilmektedir. Hele sağlık sorunları ile mücadele ediliyorsa bazen zaman geçirmek için bazen teselli bulmak için ekran karşısında çok uzun zamanlar geçirilir. Ekrandaki dini yayınlar, eğitim seviyesi düşük, doğrudan kaynaklara ulaşmaya çaba göstermeyen, kolay yoldan bilgi edinmek isteyen ve ekran başında uzun saatler geçirmeyi alışkanlık haline getirmiş kesim tarafından doğrudan alındığı ve hazmedildiği için çok önem arzetmektedir. Yoksulların da bu grupta değerlendirilebileceği düşünüldüğünde konumuzla ilişkisinin ortaya çıkarılmasını ihtiyacı ortaya çıkar. Mülakatların hemen hepsinde ekrana çıkan hocaların bahsi sorularda yer almamasına rağmen görüşülenler tarafından dile getirilmiştir. Sosyal medyada ve dini camiada ekranlarda boy gösteren bu kişilerin dini çok dramatize ettikleri, para karşılığı bu işi yaptıkları, dinden para kazandıkları, sahte duygularla ve gözyaşlarıyla aslında yaşamadıkları bir dini pazarladıkları gibi ithamlara maruz kaldıkları görülmektedir. Ancak yoksulun

dünyasında böyle olmadığını gözlemlemek zor olmamıştır. Bu başlık altında okul ve kurslar haricindeki formal din eğitiminden ayrı olarak, ekranın yanında bireylerin güncel dini bilgilerini nerden aldıklarına dair veriler de sunulacaktır.

90 yaşında olmasına rağmen oldukça verimli bir mülakat gerçekleştirdiğimiz Kadir dede doğal ortamlarda yapılan dini sohbetlerin kalıcılığını bize göstermektedir. O, 6 yaşında iken edindiği dini bilgilerin hala hafızasında olduğunu anlatmakta ve o zamanlarda dinlediği menkıbeleri hala yeni dinlemiş gibi heyecanla anlatmaktadır:

“eskisen benim zamanımda hep arabiyet hocası gezerdi neden gezerdi bilmem fakirlikten miydi nedendi bilmem. Fakirliktendi heralde köy köy gezerlerdi. Bizim köy de gelirlerdi ben çok severdim hocaları o zaman ne duyduysam aklımdadır. Heç unutmam öğrenciden hoca gelirdi bi dene anlatırdı ben 6 yaşındaydım hiç aklımdan gitmiyo...(devamında peşpeşe menkıbeler anlatıyor)” (Mülakat 3, Kadir, 90).

Kadir dede çocukluğunda kazandığı bu dini bilgiye merakını daha sonra kitaplarla devam ettirmiştir.

“şimdi artık yapamıyomda okuyodum hep. 3. sınıftan tesdiknamem vardır. O zaman oyleydi.” (Mülakat 3, Kadir, 90).

Kadir dede ile yaptığımız mülakatta yakaladığımız bir ayrıntı, dini bilginin sosyal ilişkilere nasıl etki ettiğine dair çok faydalı bir örnek oluşturmuştur. Çevresindeki yaşlı ve yoksul insanlarla görüşüp görüşmediği ile ilgili bir soruya verdiği cevapta Kadir dede iletişimde dini bir hadisi ölçü aldığını ve bu yüzden ilişkisini kısıtladığını kendine özgü bir dille anlatmaktadır:

“kimsenin içini bilemezsin ki bilemen. Şurda farkı binalarda Adem bey var. Bazı geliyo bazı gelmiyo. Şimdi 3 kişimi ne insanın kalbini karartırmış, biri ahmaklan şakalaşmakk, çok günahkarlanda konuşmak sonra kadınlan içine giripte senli benli olanlan konuşmak bide ölüylen konuşmak. Peygamberimiz diyo bunu. Kim bu ölü bi adam diyo gençliğinde diyo gençliğinde diyo para kazanmış şunu etmiş bunu etmiş

adam diyo. Demek istemiyom bunu ama işte napıyon deyince eyiyim diyom da accık keyifsizim diyom yanından kaçıyom konuşmak istemiyomda, nakliyecilik yapmış oraya gitmiş buraya gitmiş şöyle yapmış böyle yapmış tam peygamberimizin şöyle dediği adamlardan onları geç gaari gençliğinde şöyle etmiş böyle etmiş Allah hidayet versin.” (Mülakat 3, Kadir, 90).

Gençliğinde girdiği “günahları” ihtiyarlığında meziyet olarak anlattığı için bahsettiği kişiden uzak durmaya çalışan Kadir dede bunu, kalbinin kararmaması için yaptığını söylemektedir. Bu örnek, çok bilinmese bile kitaplardaki bir hadisin bir kişinin hayatına yön verebileceğini göstermektedir. Yine dini kitaplardaki her hadisin toplumda bir karşılık bulabildiğine de işaret etmektedir. Bu örnek toplumda dine verilen önemi göstermekle beraber dini algılarda bir sıkıntıya neden olabileceğini de akla getirebilir. Nitekim bağlam gereği söylenmiş hadislerin veya kendi bağlamlarında indirilen ayetlerin o bağlam ve süreç gözönüne alınmadan değerlendirilebileceği düşünülmelidir. Bunun da hem dine zarar verebileceği hem de toplumsal sıkıntılara neden olacağı aşikardır. Bunun için her dini yayının her seviyeden bireyin okuyabileceği şekilde yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Mahmut camiye devam eden ve güncel dini yaşatısını cami ve komşu ortamında sürdüren biridir. Ancak belirtmeliyiz ki Mahmut görüştüklerimiz içinde durumu en iyi olan ve mülakattan önce bizim bunun farkında olmadığımız biridir. O geçmiş yaşantısında yoksulluk çekmiş, geçici işlerde çalışarak emeklilik kazanmıştır. Şimdi ise o emekliliğine artı olarak ek işler yaparak bir düzey tutturmuştur. Bahsettiği ortam kendisi gibi tırnaklarıyla kazıyarak geçinenlerin yaşadığı ve herkesin yaklaşık aynı düzeyde olduğu vefa mahallesidir. Görüşmelerimizin diğerlerinde böyle birer ortam ve camiye devam gözlenmemiştir. Bu gözlem bize camiye devamın ve komşularla sürekli diyalogun ve karşılıklı gidip gelmelerin bir

düzeşin üzerinde olduğu izlenimini vermiştir. Daha öncede geçen ve Hasibe'nin söylediği kendisine köstebek gibi evden çıkmadığının söylendiği halbuki ortama katıldığında pasta, çay vb. şeyleri yapmasının istendiği şeklindeki sözleri bunu desteklemektedir.

Nermin'in namaz kıldırın cihazı almak isteğini daha önce işlemiştik. Burada dini bilgi edinme açısından bireşlerin ekrana bağımlılıklarını ve ihtiyaçlarını karşılamak için herşeye sarılmalarını göstermek için tekrar değinebiliriz.

“Ben sureleri pek bilmiyom öyle ayetel kürsi subhaneke fatiha faln biliyom da hepsine bilmiyom, şimdi öyle makine çıkmış manaz kılarken yere koyuyormuşun o sana şunu yap bunu oku diye söylüyomuş başka surelerde okuyomuş onu sardum dayıma olmaz dedi kendin kılcan dedi öyle Allah daha çok kabul eder dedi.” (Mülakat 5, Nermin, 55)

Bir ticaret metaı olduğu aşıkar olan bir cihaza bile dini kaynak olarak bakan bireşlerin olduğu bir toplumda her türlü dini yayının, vaazın ve sözün ne kadar dikkatli sunulması gerektiği ortadadır.

Hasibe sıkıntılı anlarında ne yaptığını anlatırken direk ekrandaki dini yayınlara işaret etmektedir. Burada verdiği isim ise bizzat bir teze konu olabileceğini düşündüğümüz Nihat Hatiboğlu'dur.

“ocuklarım, bi de dua okuyuşum, yasin, okuyamadığım zaman televizyondan Nihat Hatipoğlu izliyorum ilahiler, öyle, yoksa bilmiyom ben...” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Hasibe'nin mülakatında dini bilgi kaynağı ve bir yaşam tecrübesi olarak dikkate almamızı gerektirecek bir anlatımı oldu. Bu anlatı oğlunun bir tecrübesi olsada cemaat olarak adlandırılan dini örgütlenmelerin dini birer bilgi kaynağı olarak toplum içinde varlıklarını devam ettirdiklerini ve bireşsel değişimlere sebep olduklarını ortaya koymaktadır.

“O abisinnen kavga ettğimizde kız yüzünden falan, o abimiz şimdi Adıyaman'a gitti geldi, çok değişti ekmek getirdi dolaba koyduk isteyene veriyoz. O işte sazakta

hanımınna dövüşmüş bu karısına gece saat 3 de yamyalak hanımına koluyomuş annesi almış taksiyle götürmüş, ondan sonra beyaz elbiseli birisi tutmuş elinden gel ... demiş sennen bi yere gitcez demiş, sen kim olduğumu bana sorma demiş, giy ayakkabılarını bi çorap demiş bin taksiye demiş ben sene götürcem demiş, ta adiyamanda bulmuş kendisini uyanmış kendisi anlatıyo. Ben diyo adamı göremedim bulamadım bi daha diyo. Aynı olay bizim bayramda da oldu.... O ordan ekmek getirdi, sıkıntısı olanlara verin demiş dolapta duruyo, sıkıntısı olanlara veriyoz, hoca ben herkesle görüşmem demiş ama sennen görüşüyom demiş. Herkesede söyleme demiş, o bişey söylemeden herşeyini söylemiş, şimdi 5 vakit namazını kılıyo, içki vardı uyuşturucu vardı. Fazla da anlatma demiş seni koruyan kaybolur demiş.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Burada konumuz dışında gördüğümüz için dini gruplar konusuna girmeyeceğiz. Ancak çıkarılabilecek sonuç olağanüstü görülen ve dini boyutu olduğu düşünülen olayların büyük bireysel değişimlere sebep olabildiği ve yoksulluğa neden olan kötü alışkanlıkları bıraktıracak çalışarak kazanmaya sevk edebildiğidir. Buradaki örnekte Halise'nin oğlu, içki ve uyuşturucu gibi alışkanlıkları bırakmış ve dini ibadetlerini yerine getirmeye başlamıştır.

Subhanekeden başka dua bilmediğini itiraf eden ve oruç ve namaz ibadetlerini de yerine getirmediğini söyleyen Nazik sadece mübarek gecelerde namaz kıldığını söylemiştir. Ancak o ekrandaki dini yayınlara karşıda ilgisizdir. Bu ilgisizlik son 20 yılında yaşadığı olağanüstü kötü günlerin sonucu olarak yorumlanabilir. Onun her yaşadığı şey bir öncekini aratacak derecede fecidir. Bunların başlangıcına dair pişmanlığını dile getirirken ise çok açık sözlüdür.

“mesela baba dayağından kaçtım, keşke bu adam beni 24 saat dövseydi bu adamları evlenmeseydim” (Mülakat 7, Nazik, 39).

“Keşke bilebilseydim” şeklinde değil de bu şekilde bir pişmanlık dile getiriyor olması Nazik'in algısının yaşamının şekillendiği şekilde yani hep dışardan birilerinin

dayatmasıyla olduğunu göstermektedir. O, şiddetten kaçarak bir irade göstermiş, bu iradesi sonucunda çok kötü olaylar başına gelmiştir. Kendi iradesi ile yaptığı işten bu denli zarar gören birinin, insanları kendi tercihleri ile iyiliğe götüren din ile ilişkisi ve dini yaşantısı çok önemlidir. Nazik'in aşevinden aldığı yemeğin din ile en önemli temaslarından biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ekrandaki dini yayınlara baktığını söylemesede dini yayınların bu tür hayat tecrübesine sahip bireylerin hayatına nasıl etkiler yapabileceği düşünülmelidir.

Ayten dini yayınlar konusunda bir ayırım yapmamaktadır. Onların birbirini tamamlayıcı olduğunu düşünmektedir.

“hangisini epsini izlerim yusuf kavaklı, hepsini hepsini öbürkünün anlatmadığı şeyi bu anlatıyo yani öbürkünün anlatmadığı şeyi bu anlatıyo yani hepsini dinlerim.”(Mülakat 8, Ayten, 48).

Dini bilgi seviyesinin düşüklüğü ekranda görülen her din görevlisinin kabul gördüğüne işaret etmektedir. Dini eğitimin verildiği imam-hatip lisesi, ilahiyat fakültesi gibi ortamlarda ekrana çıkan kişilerin yargılandığı ve adeta takım tutar gibi savunulduğu sıkça görülen bir durumdur. Ancak görüşmelerimiz sırasındaki gözlemimiz “hoca” adını taşıyan herkese karşı bir saygı duyulduğu ve sözlerine değer verildiği şeklindedir. Bunu destekleyen başka bir mülakat Nesrin’le yapılan mülakattır.

“Nihat Hatipoğlu va onu izliyorum Şerafettin Karaduman va onu izliyorum. Vatan da çıkıyo o Şerafettin Karaduman Kanal 7’de şey çıkıyo Mustafa Karataş çıkıyo Necibettin Nursaçan çıkıyo Perşembe Cuma günleri onları izliyorum onları seviyorum onları izleme ilahi falan dinlemeyi onları seviyorum” (Mülakat 16, Nesrin, 40).

Havva'nın hocalarının içinde de yine Necmeddin Nursaçan ve Nihat Hatiboğlu vardır.

“bu Nursaçanı, Hatiboğlunu, ben öyle zapidik zupidik şeylere açık şeylere bakmam, hep onları izliyom zaten, hani insan bazen can sıkıntısında bilen izliyo. Acık da ekseri öyle dini şeylere bakıyom zaten”(Mülakat 9, Havva, 48).

Nurhan’ın gündelik dini bildilerini edindiği kaynağın başında yine ekran gelmektedir. Ancak onun değerlendirmeleri biraz daha eleştireldir.

“tabi onlara şimdi, bi kanalda söylenen bi kanalı tutmuyo. (...) Nihat Hatipoğlu’na bakarım, oğluna bakarım şimdi oğlu çıkıyo, neden çünkü çok samimiler, Ahmet Kavaklı var şimdi, onada bakarız. Bi bakıyosun hocanın biri diyo kurbanda tavuk kesmekte olur diyo öbürü bi bakıyosun sakız çiğnemek diyo orucu bozmaz diyo” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Nurhan’ın yaklaşımında, Nihat Hatiboğlu’na ve oğluna samimi oldukları için saygı duyması dikkat çekicidir. Halbuki bu kişilerin en çok eleştirildikleri nokta aşırı duygusal din sunumlarıdır. Öte yandan Nurhan ekranlarda sunulan dini bilgilerin halk arasında kabul görmüş olanlara aykırı olmasına karşı bir reaksiyon göstermektedir. Bu reaksiyonun dinî sınırlar ve kurallar konusunda toplumda bir netlik ve birlik beklentisi olduğuna işaret etmektedir denilebilir.

Benzer bir değerlendirmeye cemaat konusunda Mutlu’da rastlanmıştır. Kendisi ortaokul yıllarında cemaat yurdunda kalmasına rağmen aynı cemaatin şimdiki uygulamalarına tepki göstermektedir.

“Şimdi bizim köyde bi Kur’an Kursu va yani yanlış olmasın 8 tane öğrenci var 5 tane hoca var. Hocaların altlarında en son model araba. Köyde kurbanda kurban etleni bağış olarak alıyolar kurbandan bir ay sonra unları döner yapıp şey yapıyolar,(...) kermes yapıp halka yidiriyo yarım ekmek 5 lira hocaların altında yemin ederim bak bi almışaa yetmişee milyarlık araba va. Yani bu da mı dindarlık şimdi? Yani bu dindarlıksa öyleyse ben dindar değilim.” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Mutlu’nun tepkisi ortadadır. Onun tepki gösterdiği şey tutarsızlıklardır. İddialarının gerçekliğini araştırmak bizim konumuz değildir. Ancak görünen gerçek

bireylerin dinin istismar edildiğine dair şüphelerinin onları dinden ve dindar kişilerden soğuttuğudur. Hocaların sahip oldukları araçların ortalamanın üzerinde olduğu düşüncesi onu rahatsız etmektedir. Hatta “bu dindarlıkta öyleyse ben dindar değilim” söylemine kadar varabilmektedir. Halbuki Mutlu’da çocuğunu imam hatibe gönderen ve ibadetlerini yerine getirmeye çalışan dindar biridir. İslami burjuva tartışmalarının yaşandığı günümüzde yoksulun dindara bakışını özetleyen bu örnek, kıyafeti, bindiği aracı, yaşam tarzı ile kibir izlenimi uyandıran ve samimiyeti sorgulanan herşeyin aslında dine zarar verebildiğini göstermektedir. Bu açıdan zengin müslümanlık söyleminin ve biçimlenmesinin çok dikkatli inşa edilmesi gerektiği ortadadır.

Ekrandan dini bilgi almak konusunda Mutlu bir cemaat bağlantısı olmamasına rağmen Cübbeli Ahmet olarak bilinen kişiye itibar etmekte ve onun konuşmaları üzerinden hayata bakışını şekillendirmektedir.

“Cübbeli Ahmet hocanın dediği gibi şimdi herkes evliya gelse adam bozular diyo çarşığı yarım saat gezse diyo hakikaten bozular. evliya yani yerin altında yatan evliyalardan bi denesi diyo dirilcek galcek diyo yarım saat sonra bozular diyo çarşıya çıksa hakikaten bende ona gatilıyom ne diyim” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Cemil dini algı konusunda ipuçlarıyla dolu mülkatında din adamı algısına güzel açıklamalar getiriyor.

“ama ekseriyetle Cuma günleri veya Perşembe günleri Cevat hoca diye bi hoca var nur yüzlü imam takkeli bi hoca var, onu diliyom. Ha ötekilerde hocada onlar az şey geliyo öyle kravatlı takım elbiseli, ama cevât hoca çok daha hoca geliyo bana. Ondan sonra cübbeli ahmet hocayı izlerim. Onun bi tarzı vardır, o anlatırken bıktırımıyo, insan anlatırken işte aynen benim size yaptığım gibi işin içine espriler katıyo, insanın kafasında yer ediniyo yani. Öyle bi hocaları az bişey izlerim, ama mübtelası değilim artık ben bunu izlerim demem. Devamlı izlerim diyemem. İnsan namazda bile aklına tamamen ev işinden falan alamıyo” (Mülakat 11, Emin, 53).

Cemil din görevlilerinin önem verdiği ve dini hitabetin gereği olarak da bilinen resmi kıyafet uygulamalarına bir eleştiri ile yaklaşmaktadır. O takım elbiseli din görevlisinin kendisine uzak geldiğini söylemektedir. Tabiki bu bir kişisel görüştür ancak nicel bir araştırma ile din görevlisinde görülmek istenen kıyafetler ve hangi kıyafetlerden daha çok etkilendiğinin araştırılmasının faydalı olacağı düşünülebilir. Yine Cemil'in Cübbeli Ahmet olarak bilinen kişinin anlatımından hoşlanması ve hoşlanma sebebi ilgi çekicidir. O geçim sıkıntısı nedeniyle dikkatini toplamakta zorlanmaktadır. Ama bahsettiği kişinin anlatım tarzındaki sıradışlıklar dini bilgiyi almasını kolaylaştırmaktadır. Bu tespit dezavantajlı gruplara dini hizmet götürmede alternatif ve renklendirici etkinliklere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Yani geçim sıkıntısı gibi bireysel problemlerle uğraşan kişiler göründükleri seviyenin altında olabilmektedirler. Onlara yapılan dini hizmetlerde bu gözönünde bulundurulmalıdır.

İlhan dini bilgi öğrenmek için izlediğini bildirdiği dini yayınları hocaların ismini vererek açıklamaktadır.

“mesela televizyonda Mustafa Karataş çıkıyo bakıyoruz Nihat Hatipoğlu muydu evet Hatipoğlu çıkıyo onları dinliyoruz hocam hemen hemen her gün dinliyoruz yani şimdi kimi zaman dolayısıyla bide oğlu da var heralde oğlu da çok temiz insan. Hem çok güzel şeyler anlatıyo insan ister istemez dinliyo dinlememesi mümkün değil” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Yine İlhan'ın da Hatipoğlu ve oğlu olarak bilinen Said Hatipoğlu üzerinden temizlik ve samimiyet nitelendirmeleri de mevcut dini yayınları değerlendirmesi açısından önemlidir.

Ahmet'le yapılan mülakatta Nihat Hatipoğlu yerine Nihat Doğan olarak bilinen bir sanatçının isminin hatırlanması ise medya gündeminden haberdar

olduğuna bir işaret sayılabilir. Gözlemlerimiz nispeten genç olan veya evde gençlerin bulunduğu yoksul ailelerde eğlence, müzik, dizi türü popüler kültürün taşıyıcısı olan yayınların daha çok izlendiği veya haberdar olduğu şeklindedir. Bunların çok izlenmesinin de bir kıyaslama zorunluluğu getireceği için yoksunluk hissi oluşturacağı ve yoksulluğun daha ağır hissedilmesine yol açacağı düşünülebilir.

Sonuç olarak dini bilgilenme ve kültürlenmenin bir ömür boyu süreceği ve bireyin içinde bulunduğu ortamlarda veya izlediği ve gözlemlediği şeylerle bunu sağlayacağı düşünülebilir. Mülakat ve gözlemlerimizde vardığımız sonuç yoksulların çocukluklarında aldıkları okul ve kurslar haricindeki dini bilgilenmelerini genelde ekranlardaki hocalardan aldıkları, hocaları ismen tanıdıkları şeklindedir. Camiye devamın yoksullar arasında pek olmadığı, cami hocalarından bilgi edinilmediği gözlemlenmiştir. Mülakatlar sonucunda sadece 3 kişi camiye devam ettiğini bildirirken, yine 1 kişi de -kadın- cami hocalarından bilgi aldığını söylemiştir.

Ekranı çıkan çıkan hocaların ilgiyle takip edildiği görülmüş, Bunlardan Nihat Hatioğlu ve oğlunun çok tanındığı ve 6 mülakatta kendilerinden bahsedildiği görülmüştür. Sonrasında ise sırasıyla Mustafa Karataş (3), Necmeddin Nursaçan (2), Yusuf Kavaklı (2), Cevat Akşit (2), Cübbeli Ahmet (2) ve Şerafeddin Karaduman isimli kişilerden bahsedildiği görülmüştür. Ekranı çıkan her dini sunum yapan kişinin sözlerinin özellikle eğitim düzeyi düşük olan yoksullarda büyük etki uyandırdığı görülmüştür. Takip edilen bilgi kaynağının nitelikleri konusunda ise samimiyet, saflık, temizlik, giyiminin geleneksel dini kültüre uygun olması gibi özelliklerin tercih nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

8. Yoksulun Gözünden Dindarların Yardımlaşması

Yardımlar yoksulun dünyasında dinin bir yansımasıdır. Din bir çok ritüeli ve ritüeller haricindeki teşvikleriyle varlık sahibi bireyleri mallarından yoksula vermeye yönlendirir. Bu yönlendirme bir toplumsal alma-verme hareketliliği ve alan-veren sınıflaması meydana getirir. Yoksullar bu sınıflandırmanın alan tarafını teşkil eder. Yani bir nevi olayın nesnesi konumundadırlar. Araştırmanın amacına uygun olarak, mülakatlarda dinin yoksulun dünyasına etkisinin bir görünümü olması gereken dini yardımların yoksulun dünyasında olup olmadığını ve varsa ne anlam ifade ettiğini bulgulamaya yönelik konuşmacıya yönlendirici sorular sorulmuştur.

Yardımlaşma faaliyeti ve ihtiyacı olana verme davranışının tamamen dini kaygılarla yapılıp yapılmadığı ve bireyleri bu davranışlara yönlendiren şeyin ne olduğu daha felsefi ve psikolojik araştırmalara bırakılması gereken bir konudur. Biz, yoksulun gözünden dindarların yardımlaşma davranışının boyutlarını, verme-alma sürecinin nasıl işlediğini anlamaya ve bunun yoksulun derdine bir çare olup olmadığını bulgulamaya çalıştık. Bunun için “dindarlar daha mı çok yardımlaşıyor” şeklinde bir soru yönelttik. Bunun yanında “dindarlık artsa yoksulluk azalır mıydı” şeklinde bir soru ile de sondaj yapmaya çalıştık. Genelde bireysel tecrübelerle cevaplanmaya çalışılan sorular, sorulduğunda karşıdakinin duraksamasına ve düşünmek için gözünü bir yerlere sabitlemesine yol açtı. “Şimdiii, nasıl diyelimmm” şeklinde sonu uzatılarak düşünmeye fırsat oluşturulan cevaplar çoğunlukla dindarların daha çok yardımlaştığı şeklinde olsa da, din’in dindarların verdiğiinden daha ötesi olduğunun bilindiğini ve dindarın yardımlaşma olayında daha dikkatli davranması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Dindarların yardımlaşması konusundaki anlatılara geçmeden önce günümüz koşullarında yardımlaşmanın ne anlama geldiğini özetlemekte fayda vardır. Bu özet, bu dünyaya yönelik bir karşılık beklemeden vermeyi emreden dinin ve dindarın davranışının anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Toplumun yapısında bulunan bir çok kurum insanın yaşamını sürdürebilmesi için ona biyolojik, sosyal ve psikolojik tutunma imkanları sunmaktadır. Sosyolojik bir dille bunlara sosyal uyum sağlayıcı kurumlar denilebilir. Küresel ekonomik sistem sosyal uyum sağlayıcı bir çok kurumun yok olmasına neden olmaktadır.²⁸³ Yardımlaşma bu kurumlardan biridir. Ancak o da günümüz sisteminde görünürlüğünü yavaş yavaş yitirmektedir. Görünürlüğü azalmakla birlikte yardımlaşma kurumu hâlâ küresel sistemin getirdiği sorunlara bir çözüm olarak görülmektedir. Buğra'nın anlatımı, yardımlaşmanın insanoğlunun 21. yüzyılda girdiği çıkmazlardan bir kurtuluşu olarak görüldüğüne işaret etmektedir. “Günümüz toplumlarında hayırsevelik, sosyal alanı belirleyen önemli bir özellik haline gelmiş durumdadır. 2010 yılında Economist dergisinde çıkan bu konuyla ilgili bir yazıda şöyle demektedir. ‘19. yüzyıl kapitalizmin, 20. yüzyıl sosyalizmin yüzyılıydı, 21. yüzyıl ise hayırseverliğin yüzyılı olacak, en azından bize söylenen bu.’ 1980’lerin piyasa toplumu anlayışı aşılp piyasaya yani bireysel çıkarların alanına indirgenemeyecek bir toplumun varlığı yeniden kabul edilirken gündeme gelen şey özellikle hayırseverliğin önemi idi. David Cameron ‘toplum diye bir şey vardır ama bu devletten ayrı birşeydir’ diyor. İşte bu toplumda sosyal alanda belirleyici olanın ne olacağı sorusu bizi liberal hayırseverliğe

---

²⁸³ A.S. Bhalla and Frederic Lapeyre, *Poverty and Social Exclusion in a Global World*, Palgrave Mc Millan, New York 2004, s. 4.

götürmektedir.”²⁸⁴ Tespitler, yoksulluk sorununun aşılmasında topluma ve yardımlara olan ihtiyaca işaret etmektedir. Yoksullara ve dezavantajlı kesimlere karşı bu faaliyetlerin yürütülmesi sosyal politikalar adı altında bir kavramsallaştırmaya ve kurumsallaşmaya gidilmesiyle sonuçlanmıştır. Mevcut durumu dine bir dönüş olarak da yorumlamak mümkündür. Neoliberal kapitalizm yoksulluk sorununda hayırseverliğe yer açmaktadır. Adeta meydanı ona bırakmaktadır. Çünkü kendi sisteminde yedek işçi ordusu diye tanımladığı yoksulları kapsayamamaktadır. Sorunu çözememekte bunun içinde geleneksel bir kurum olarak nitelediği ve modernizmin diğer etmenler seviyesine indirmediği dine ihtiyaç duymaktadır. Bu da dine geri dönüş olarak görülebilir. Çünkü tüm insanlığın sorunlarını çözmek iddiası ile ortaya çıkan bir sistemin tekrar dine yönelmesi, pozitivizm tecrübesinden sonra böyle bir kabul, dinin sosyal hayatın en vazgeçilmezi olduğunun bir kabulüdür aslında. Yeri gelmişken dini kaygılarla yapılan doğal yardımlaşmanın ve sosyal politikaların gerekliliği olan resmi yardımların arasındaki farkı çok iyi açıklayan Tocqueville’in değerlendirmelerine kulak verelim.

“Bireysel sadaka zenginle yoksul arasında paha biçilmez bir ahlaki bağ oluşturur. (...) Çıkarları ve arzuları genellikle onları birbirinden ayırmak için işbirliği eden iki sınıf arasında bir ahlaki bağ oluşturur ve onlar durumları itibarıyla bölünmüş olmalarına rağmen kendi istekleriyle biraraya gelirler. Yasal sadakanın durumunda bu böyle değildir. Bu, yardımın sürmesini sağlar ama onu ahlaki içeriğinden yoksun bırakır. Yasal sadaka, toplumda zenginliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmaz. Bir sınıf dünyaya korku ve tiksintiyle bakar, öteki ise kendi talihsizliğini umutsuzluk ve hasetle değerlendirir. Dünyanın başlangıcından beri varolan ve zenginle yoksul

---

²⁸⁴ Buğra, *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, s. 58.

olarak adlandırılan bu iki rakip ulusu tek bir halk olarak birleştirmek yerine onların arasında kurulabilecek olan tek bağı koparır. Onları birbirleriyle karşı karşıya getirir ve dövüşe hazırlar.”²⁸⁵ Burada yasal sadakanın bu derece sosyal bir kopukluğa neden olmasının nedeni olarak, onun veren ile alan arasındaki bağı koparmasını öngörebiliriz. Din ise verenin direkt olarak alanla iletişime geçmesine olanak vererek birbirlerini görmelerini, temas etmelerini ve anlamalarını sağlayarak toplumsal gerginliklerinde önüne geçer. Bir sınıflaşma ve bölünmenin fitilini ateşleyebilecek toplumsal uçurumların oluşmasına engel olabilir. Günümüzde yaygınlaşan ve zenginle yoksulun arasındaki yardımları organize eden sivil toplum kuruluşlarında da yukarıdaki yasal yardımların barındırdığı tehlikeyi taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kuruluşların veren ile alan arasındaki bağı kopartmayacak ve sosyal ilişkileri devam ettirecek bir yapılanmaya gitmeleri gerektiği düşünülebilir. Aksi takdirde dinin amacına uygun olmayan ve dinin öngördüğü sonuçları vermeyen ama din etiketi taşıyan kurumlar olarak farklı sosyal tepkiler ortaya çıkabilecektir. Bu değerlendirmelerden sonra artık bulgularımıza geçebiliriz.

Ayşegül yardımlaşmanın ve hayırseverliğin dindarlık ile değilde insanlıkla ilgili olduğunu tam toparlayamadığı cümlesi ile ifade ediyor:

“Dindar değil de fakirler daha çok yardım ediyor fakirlerin gönlü daha zengin”

(Mülakat 1, Ayşegül, 66).

Ancak Ayşegül dindarlığın artması durumunda yoksulluğun azalacağını ve insanların Allah korkusu ile daha çok yoksula yaklaşacağını söylemektedir:

“tabi tabi azalır, azalmaz mı ‘Rabbim ne der’ derlerdi daha çok şeyederlerdi” (Mülakat

1, Ayşegül, 66).

---

²⁸⁵ Alexis de Tocqueville’den akt. Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Politika*, s. 58.

Ayşegül'ün değerlendirmesi onun indirilen din ile yaşanan din arasında bir ayrım yaptığını göstermektedir. Fakirlerin daha vicdan sahibi olduğunu ifade ettikten sonra toplumda gerçek dini yaşantının artması durumunda yardımlaşmanın da artacağını söylemektedir.

Akif'in cevabı dinin insanlara vicdan kazandırarak yardımlaşmaya götürdüğüne işaret etmektedir.

“e mutlaka yani dindarlar daha çok yardımlaşıyor, yani insanda acıma duygusu diye bişey vardır, insanlarda acıma duygusu olacak.” (Mülakat 2, Akif, 54).

Buradaki epigraflarda ifadeler kopukmuş gibi görünsede mülakatlarda bizzat bulunduğumuz için ne anlatılmak istendiğini anlamak zor olmamıştır. Akif'in “dindarlık artsa yoksulluk azalırmıydı” sorusuna cevabı evet şeklinde kısa cevap olmuştur. Bundan sonraki kısımda kısa cevaplar verilmeyecek sadece en sonda tablo ile sunulacaktır.

Kadir dede'nin 90 yaşın verdiği birikimle verdiği cevaplar bizimde araştırma sürecinde ufukumuzu açmıştır. Onun bakış açısı, dinin içsel dinamiklerinin dini yaşamaya çalışanları kurtaracağı şeklindedir.

“tabi tabi onlar birbirlerini daha çok severler işlerini rast getirir Allah. Allah onun ecrini veriyo işlerini rast getiriyo, ama şeytan neden kovuldu. Şeytan kibirlendi onu topraktan yarattın beni ateşten dedi, git nalet dedi Allah ona, kovuldu huzurdan. Kibirli insan aç da kalır susuzda kalır. Karun diye bi adam varmış çok zengin Musa aleyhisselam zamanında çok malı varmış herkez dermiş ki keşke Allah bizede verse derlermiş, ‘len ben demiş layıkım ööle verdi Allah bene’ demiş. Kibirleşmiş guruulanmış. Şu gün içinde adını anıldıkça aşağı aşağı gidiyo.”(Mülakat 3, Kadir, 90).

Burada dikkati çeken bir husus Kadir dedenin Karun anlatısıyla Weber'in iyi talihin talihliler tarafından hak olduğuna inanıldığı ve dinin bunu meşrulaştırdığı iddiasının örtüşmemesidir. Weber, Karun örneğindeki gibi iyi

talihli olanların talihlerinin kendileri için bir hak olduğuna inanmaya muhtaç olduklarına işaret eder. Onlar başkalarına oranla zenginliğe layık olduklarına, yoksullarında kendileri gibi paylarına düşenle yaşadıklarına inanabilmeyi istemektedirler. Böylece kendilerine ait olan herşeyi meşrulaştırmakda isterler. Weber, teodiselerin iyi talihli olanlara iyi talihin Tanrısal meşruluk zemini hazırladığını söyler. Din'in, talihin insanlar arasındaki dağılımına ahlaki bir yorum getirerek psikolojik bir rol oynadığına dikkati çeker.²⁸⁶ Kadir dedenin anlatısında Karun zenginliğinin kendisinin liyakati nedeniyle kendisine verildiğini dolayısıyla hakkı olduğunu iddia etmektedir. Dini anlatı bunu kötü örnek göstermekte, Karun'un yerin dibine geçtiğini haber vererek zenginliğin kişilere ait bir kazanım olmadığına işaret etmektedir.²⁸⁷ Şu durumda dinin

---

²⁸⁶ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları* (Çev. Taha Parla), Deniz Yay., İstanbul 2008, s. 361 vd.

²⁸⁷ Kur'an; 28/76-84. İlgili ayetlerde Karun olayı şöyle anlatılmaktadır: Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: "Böbürlenme! Çünkü Allah böbürlenip şımaranları sevmez." (76) "Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez." (77) Kârûn, "Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir" dedi. O, Allah'ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helak etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz (Çünkü Allah hepsini bilir). (78) Kârûn, zineti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, "Keşke Kârûn'a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir" dediler. (79) Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, "Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükafat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur" dediler. (80) Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi! (81) Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, "Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kafirler iflah olmayacak" demeye başladılar. (82)

zenginliğin hak olduğunu meşrulaştırdığı iddiasının en azından İslam dininin kaynakları ve anlatısı açısından tekrar yorumlanmaya veya istisna tutulmaya ihtiyacı olduğunu söyleyebiliriz.

Kadir dede dindarlığın artmasının yoksulluğu azaltacağını da aynı şekilde iyilik-kötülük denklemiyle ifade etmektedir. Bu denklemde insanlar arasındaki bir paylaşımcılıktan çok bereketlenme unsuru ile yokluğun yenileceğine işaret vardır.

“abooo azalırdı tabi hemde nasıl, böyle şerivanlar olmasa. Bu menhiyatlar çoğaldığı zaman Allah bi bela veriyö suçsuzlarda çekiyo ondan ama Allah onları ayırıyo öldürse dahi ayırıyor merhametinnen muamele ediyo yarlıyo, ama kötüler zaten onların yüzünden oluyo ne oluyosa, her ne kadar kötülük varsa dünyada insan kendini yoklasın.” (Mülakat 3, Kadir, 90).

Mahmut kendi mahallesinden verdiği örneklerle olayı açıklıyor. Mahmut’un yaşadığı mahalle daha çok ihtiyaç sahiplerinin yaşadığı bir mahalle görünümündeki Vefa mahallesidir. Ramazan ayında insanlar gelip orada ihtiyaç sahiplerini aramaktadırlar. O bu çıkarımla dindar insanların daha çok yardımlaştığı sonucuna varmaktadır.

“tabi bence öyle benim duyduğum gördüğüm öyle, ramazanlarda özellikle daha çok mahalleye geliyolar, soruyolar komşulara mesela. Denk gelirse bana soruyo babama soruyolar, muhtara soruyolar arıyolar yani. Yardım paketi getiriyo para getiriyo.” (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Mahmut yardım edilirken dindar olma şartının da arandığını söylemektedir.

“heralde varıp da şimdi içkicilere vermezler dini imanı olmayana vermezler heralde dindardır ötekilerde heralde” (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Mahmut’un dindarlığın artması durumunda yoksulluğun azalacağına dair inancı mevcut durumu kullanarak yaptığı bir kıyaslama ile oluşmaktadır. O Türk

insanının yardımseverlik örneklerini ve bunun dini inancı dolayısıyla olduğunu delil göstererek bu sonuca ulaşmaktadır.

“azalırdı tabi azalırdı, bak inanan insanlar taa nereye para gönderiyolar Somaliye şuraya buraya bunlar hep inanan insanlar allaha inanan insanlar para gönderiyolar, onlara dedinmi herkes 3 kuruş 5 kuruş veriyolar bilmiyom inanmayan öteki insanlar napıyo ben öyle almanyada amerikada yardım topladığını hiç duymadım ben. Sokaklardan bugün afad olmuş hadi para toplayalım diyeni duymadım ben. Ama Türkiye’de hemen duydular mı ister zegin olsun ister fakir olsun hemen herkes veriyolar.” (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Hasibe’nin anlatısı bir duygu yoğunluğu içermektedir. Onun dindarların daha çok yardımlaştığına dair delili ise bize görüşmelerimizde kılavuzluk eden Ahmet Tunçkafa’dır.

“Tabi ablam kendini bilmeyen kişiler Allah’ı bilmeyen kişiler verdiği zaman başına kakıyo ve rezil ediyo, bide ukala ukala konuşuyo seni bilmiyo dindar kişi senin herşeyini biliyo geldiği zaman sohbet etmesini biliyo bilmediğin bişeyi öğretiyola yardımcı paylaşmasını biliyola ve benim üzülmemesini.. aha birinci örnek buyrun (ahmet tunçkafa) birinci örnek burda çamaşır makinesini ben önce elde yıkıyodum 15 senedir, birisi getirivedi beni çocuğumu götürdü beğenin dedi siz gidin dedi sonra işte bu örnek bu, menfaatsiz şaysız ama öyle kendini bilmeyenler varya, e kocaya varsan nolcek kurtulursun diyolar ben kendimde hayrım yok koceye netcem her yerim ablam bakın ben haplarla dolu hiçbiriside çocuklarımın değil, bana böyle saygısızlık yapıyolar, ama Allahını kitabını bilen karşısakininde sevgisini bilir, hepimizi bi Allah yarattı.”(Mülakat 6, Hasibe, 55).

Anlatılanlara fazla ekleyecek bir şey yoktur. Aynı yorumları dindarlığın artmasıyla yoksulluğun azalacağı şeklindeki bölümde de devam ettirmektedir.

“daha güzel olurdu, azalırdı tabi, daha böyle (şekerim yükseldi), daha kolay olurdu daha sevgi, pislik olmazdı birbirine kötülük olmazdı, çok özür dilerim 2 gün köpeğe ekmek veriyonda köpek bile insanı koruyo ama o kişi bilmediği zaman varya sana varya nerde

boşluğunu yakalıyayım acaba kızına mı sulanıyım bana mı sulanıyım diye hareket yapıyorlar, Allahına bilen kişi olsaydı bu hayat bu kadar olmazdı ablam be, olmazdı hiç himse birbirine muhtaç olmazdı herkez birbirinden kaynaşırdı ellerini sıkı tutarlardı sizde çok iyi biliyorsunuz bunu. Biz yaşayan ölüyüz be.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Ayten mecazlı bir cevapla dindarların içindeki ayrışmaya dikkat çekmektedir.

“hakkaten daha çok yardımlaşıyorlar kendi çevrelerinde yardımlaşıyorlar herbiri birer tarikat kurmuşlar, kendi çevrelerinde yardımlaşıyorlar,... hiç dışa çıkmıyorlar bak, kendi içlerinde hep tamamlayıcı oluyorlar, ama kendi mahallerindeki çevrelerindeki fakirleri hiç görmüyorlar....çok şükür herkes müslüman ama, insan olarak yardım yapıyorlar, onların içinde olmayan kişiyi görmüyorlar, bir ayrımcılık var yani çok hemde aşırı yani” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Kendisini de dindar olarak niteleyen ve dini yaşamaya çalıştığını bildiren Ayten’in bu eleştirileri cemaat adı verilen dini yapılanmaların yardım dağıtırken mensubiyet gözetmeleri ile birer toplumsal yarılmaya sebep olduklarına işaret etmektedir. Öte yandan bu ifadeler Yılmaz’ın yoksullukla toplumsal başa çıkma stratejilerinden biri olan dayanışmanın artık akrabalık veya hemşehricilikle değil dinsel cemaat veya mezheple sağlandığına dair iddialarını akla getirmekte ve bir yönüyle haklı olduğunu bize göstermektedir.²⁸⁸ Aksan da yoksulların artık akrabalar yerine diğer kurumlara başvurduklarını bulgulamıştır.²⁸⁹

“yok olmazdı, ya dindarlık o kişinin bir vasfıdır yani, olması gereken bir şey yani... ne kadar dindar insanlarımız var, elleri cebinden çıkmıyo yani o sadakadan fitreden haberleri yok, dindarız diye geçiniyorlar yani” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Ayten’in söyledikleri birer gözlem ve tecrübe içeren yaşanmışlıklardır. Dindarlığın bütün ibadetleri kapsamaması gerektiğini ve böyle yaşanmadığını söyleyen

---

²⁸⁸ Cevdet Yılmaz, *Risk Kapıyı Kırınca: Kentlerde Yoksulluk: Dayanışma Güven, Güvensizlik*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 12.

²⁸⁹ Gamze Aksan, “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, Konya 2012, s. 17.

Ayten'in konuşmasına yanımızda gelip bize çalışmamız boyunca eşlik eden Ahmet Tunçkafa'da katkıda bulunmuştur. Onun ifadeleride dindarlığın bir taklitten öte bir bilinçlenme süreci olması gerektiği yönündedir.

“bundan 15-20 sene önce benim yapcağım hayır işi mesela zekat verecek durumda değildim ama, sadece cumadan cumaya varsa verdiğim 1 lira ara sırada dilenci falan görünce verdiğimiz paraydı yani, sonradan kurumda durumumuz falan düzeline arkadaşlardan toplayıp edip vermeye başladık, baktık yine 5 lira falan veriyo, böyle olmaz dedik sen en az yine bi 50 lira falan vermen gerek diye konuştuk falan, yani bunun böyle olduğunu falan sonrada anladık mesela, bu bilince 15 senedir falan vardık yani.” (Ahmet Tunçkafa, 55).

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Tunçkafa çalıştığı Sgk kurumunda her ayın 15'inde çalışanlardan para toplamakta ve ihtiyaç sahiplerine ve özellikle çocuğu okuyan ailelere yardım yapmaktadır. Kurumda içilen çaylardan artan şekerlerin dahi biriktirilip ay başlarında dağıtıldığı gözlemlenmiştir. Bu şeker bile 4-5 kilo civarında olmaktadır. Tunçkafa'nın söylediğine göre insanların en çok vermeme nedeni kendilerinin zekat verecek durumda olmadıkları söylemidir. Tunçkafa ise “o duruma gelmeyi beklerseniz çok beklersiniz, insanlarda bir şey bulamaz, şimdi elinizde varken verin” şeklindeki söylemlerle yardımlara teşvik ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca o kendisine verilen yardımları yerlerine ulaştırırken yanında kurumdan birilerini götürerek hem yardımların yerine ulaştığından emin olunmasını sağlamakta hemde alan ile veren arasındaki bağı devam ettirilmesine yardımcı olmaktadır.

Havva karşılaştığı iki dindar insan tipini karşılaştırarak bir sonuca varmaktadır. Bunlardan biri 2.evliliği olan eski eşi diğeri ise şimdi kendisinin yardımına koşan ailedir. Eski eşi dindardır ama cimriliği ile onu bezdirmiştir, şimdi kaldığı evi tutmasına ve eşya bulmasına yardımcı olan ailede dindardır ama onlardan övgü ile bahsetmektedir.

“mesela b... abi gibi yani, he tabi onlarda öyle çok okurlar dururlar, öyle diyo mahallede ‘bunlar herkese karşı iyilerde seni bi başka tuttular’ diyolar, ben yaşlı olsalar anne baba dicem deme diyolar gençler daha, böyle 60 yaşlarında olsalarda, deme dedi ablam yani hanımı, merhamet yani Allah korkusu olanlar. Parası olanlar öyle oluyolar, verme diyolar benim o herif öyleydi termikliydi 2 milyar kaç para alıyo bilmiyom daha da fazlaydı ama vermiyodu isteyen oldumu kapat kapıyı ben yapcağımı yapıyom derdi. İşte...namaz kılıyodu da selam verdimi başlıyodu küfür, 2 dakika sonra hemen pireyi deve yapıyodu hemen küfür pek seviyodu kavgayı.” (Mülakat 9, Havva, 48).

Nurhan yukarda verdiğimiz anne ve baba tarafının özellikleri üzerinden cevap vermiştir. Baba tarafının daha dindar ve paylaşmayı seven ama anne tarafının biraz daha laik dindar özellikleri gösterdiğini ama paylaşmaya uzak durduğunu söylemiştir.

“tabi, az önce dedim ya anne tarafım baba tarafım diye...” (Mülakat 10, Nurhan 38).

Nurhan dindarlık artsa yoksulluk azalır mıydı şeklindeki soruya ise muhafazakar tarafıyla cevap vermektedir. Bu muhafazakarlığı ile karşı taraf olarak gördüğü kesime karşı biraz duygusal ve konu ile alakası olmayan ifadelerde kullanmaktadır. Burada bunlara yer verilmeyebilirdi, ancak dini değerlerle ilgili konuşulanlar üzerinden bir gruplaşmanın ortaya çıkabildiğini ve toplumda gruplar hakkındaki izlenimlerin bunlar üzerinden kurulduğunu ortaya koymak açısından yer vermenin uygun olduğunu düşündüğümüz için yer veriyoruz.

“evet, dindarlık paylaşmaktır, hani derler ya bir ver bin al, bu paylaşmakta işte dinle olur. Halkçılar sadece imza toplamakla yetinirler, haksız mıyım ya giderler anıtkabire şikayet ederler, ne medet umuyolarsa artık, bilmiyorum artık sizin görüşünüzü necisiniz ama, ama çarşıda görürsünüz dernekler olur çarşıda stant açar filistinli çocuklar için suriyeli çocuklar için bi şey satarlar varsa alırız. Ama öbürleri sadece imza toplamakla yetinirler. Siz ne beklersiniz yani bi halkçının yani mezarlıktaki yazıya lanet bi yazı demesinden yani “ölüm bir gün herkesin kapısını çalacaktır, her nefis tadacaktır”

Allahın ayetine iğrenç diyen insandan ne beklersiniz. Benim annemde bunlardan yani, siz ne beklersiniz o kesimden Allah aşkına ne beklersiniz.” (Mülakat 10, Nurhan 38).

Cemil daha önce Ayten’in dikkat çektiği bir konuya işaret ediyor. Cemaat içi yardımlaşma olarak görünen bu olayın dinin bütün toplumu kucaklayan yapısına bir darbe vurduğu görülmektedir. Anlattığı kadarıyla mahallesinde yaygın olan çarşaf ve sakalı ile meşhur bir cemaatin kendisine hiç yönelmemesinden rahatsız olan Cemil yardımlaşmanın iyi insanların özelliği olduğunu, iyi insanların ise dindar olan veya olmayan her grupta çıkabildiğini söylemektedir.

“Yo alakası yok, şimdi benim olay varda onu da anlatmayayım özele giriyo yani. Şimdi bazen onların içinde de iyileri çıkıyo bazende çıkmıyo yani. Onların içinde de gösteriş için hava olsun riya olsun diyede yardımlaşanda var, dinle alakası yok, ha dindar olanlar var çok iyi abilerimizde var olmayanlarda var, mesela sen filanca tekkesin ben filanca türbedeyim kendi aralarında çok güzel yardımlaşıyolar yani. Dışarı yok, dediğim gibi benim evim belli yerim belli, çarşafılırmış afedersiniz sizler benim abimsiniz ondan diyorum yoksa çarşafılırla bişeyim yok, öyle sakallılırmış şeymiş gelip geçiyolar ama kimse benim evime gelmedi yani kimse arayıp sormuyo. Ha etrafımda konu komşu tabuk kesmiştir kokmuştur diye getirir ama onun dinle alakası yoktur yani. Ama inceleyin bakın onlara çoğunluğu o çember içinde döner. Kendi aralarında döner, ha arada dışarı birine bi tane Cemile verirler, 40 Cemil abi vardır birine verirler adı hayır yaptık olur ama çoğunluğu kendi aralarında döner yani.” (Mülakat 11, Cemil, 54).

Dindarlık artsaydı yoksulluk artmazdı diyen Cemil bunu dindarların yardımlaşmaması ile bağlantılandırmaktadır. Çünkü yukarıda dindar ile dindar olmayanın yardımlaşma konusunda aynı olduğunu söylemektedir.

“Abi yoksulluğun dinle bi alakası yok, dediğim gibi olsaydı zaten herkez zengin olurdu, dediğim gibi peygamberimizden ölçü verdim mesela, tembellik olduğu müddetçe yoksulluk olur. Peygamberimiz öyle yaşamıştır dünyaya tamah vermemiştir bizim peygamberimiz, mesela şu masa olduğu müddetçe bizim bi tane daha masa almamız

caiz değil israftır. Mesela şu yelek gerçi ben olmadığından almıyomda şunu başkası giyemez, şurası bozarmış ben yine giyiyom sen bunu atar başka bi tane daha alırsın, ama atamazsın nasıl sen peygamberden üstün müsün? Adam 40 tane yama giymiş yani böyle tamah. Herkes dindar olursa bişey olur; bereket çok olur. Nerden çıkardın abi, herkes camiye gitse herkes namaz kılsa bereket çok olur. Nerden biliyosun, bak şurda 8-10 gün sonra ramazana giriyoz, herşey bereketleniyo, inanırmısın 50 kuruşun bile olsa bereketleniyo nur yağıyo gökten ya namaz kılıyosun abdest alıyosun herkes imsak kesilmeden namazını kılıyo. Ne kadar bereketleniyo ortalık, ramazanda da 3 kişiyiz, ramazandan sonra da 3 kişiyiz ama o zaman daha başka oluyo işte. Sadece bereket çoğalır ama zenginlik olmaz, zenginlik olması için ya atadan dededen kalması lazım yahutta tembelliğin gitmesi lazım.” (Mülakat 11, Cemil, 54).

Cemil’in söylemleri din’in teorisi ile pratiği arasındaki bir uçuruma işaret etmektedir. Teorik olarak dini metinler üzerinden konuşulduğunda dindar bir toplumun daha paylaşımcı ve yardımsever olması beklenir. Çünkü İslam dininin bir çok emri, vermeyi ve paylaşmayı öngörmektedir ve peygamberinin yaşantıları paylaşma örnekleriyle doludur. Buna rağmen pratikte dindarlığın artmasının yoksullukta bir azalma meydana getirmeyeceğinin öngörülmesi dini yaşayanların din algısındaki sorunlara ve yaşanan dindeki problemlere işaret ediyor olabilir. Bu açıdan dini hizmetleri veren kurumların ve dini eğitim veren kurumların İslam dininin paylaşma ve yardımlaşmayla ilgili öğretilerini de önemseyen ve bireylere kazandırmayı amaçlayan eğitim ve hizmet süreçleri yürütmeleri gerektiği düşünülebilir. Bunun yanında Cemil daha önce Kadir örneğinde olduğu gibi dindarlığın artması ile bir bereketlenme olacağını söyleyerek insan kaynaklı bir iyileşme değil ilahi kaynaklı bir iyileşme olacağını söylemektedir. Bu da aslında yoksulun insanlara küskünlüğünün bir ifadesidir. Yoksul derdinin dermanını Allah’tan beklemektedir.

Fikret dindarın dini değerlerle düşündüğünü ve olaylara öyle baktığını kabul etmektedir.

“Tabi, onlar daha çok dini şeylerden bakıyolar yardımlaşmaya seviyolar.”

(Mülakat 13, Fikret, 42).

Birol kendi fitresini vermeyi düşünmesini örnek göstererek dindarın daha çok yardımlaştığını, en azından onu buna yönelten inançlarının olduğunu söylemektedir.

“tabi bence biraz daha çok oluyo....İşte dini bilgisi, işte dinin gerektiğini düşündüğü, işte dinin anlattığını uygulayarak yapması, zekat gibi fitre gibi. Mesela bu ay ramazan ayı ben mesela düşünüyom. 10 liradan ben 40 lira vercem diye düşünüyom. Kendimi ona göre ayarlıyom mesela bu aydan.”(Mülakat 14, Birol, 30).

Mülakatlar 2014 ramazan ayı öncesi ve sonrasında yapıldığı için bireylerin hem ramazan ayı ve sonrasını kıyaslamaları hem de fitrelerden bahsetmeleri çok karşılaşılan bir durum olmuştur. Nurhan’da fitreyi vermek için fırsat kolladığını bildirmiştir. Halbuki Nurhan’ın kredi kartı kesitilerinden sonra sadece 150 lirası eline geçmektedir. Az önceki Cemil’in ifadeleriyle karşılaştırırsak dindarlık konusunda genellemelere gitmenin yanlış sonuçlar verebildiğini görürüz. Çünkü bazı bireyler bu örneklerde gördüğümüz gibi sadece dini kaygılarla zor durumda olsalar bile bir vecibe olarak yardımlaşma davranışına yönelebilmektedirler.

“fakirlik kalmazdı, cık fakirlik kalmazdı. Yüzde yüz kalmazdı” (Mülakat 14, Birol, 30).

Görüldüğü gibi Birol dindarlığın yoksulluğu azaltacağını değil tamamen bitireceğini düşünmektedir.

Nesrin dindar kesimin daha çok yardımlaştığını düşünürken dindarlığın artması durumunda yoksulluğun azalmayacağını öne sürmektedir. Bu düşüncesine de iyiliği insanın içinden gelen bir şey olduğunu dayanak yapmaktadır. Daha önce Cemil ve Ayten’in de benzer ifadelerine rastlamıştık. Aslında bu cevap bizi iyiliğin ve dindarlığın kaynağının farklı şeyler mi olduğu sorusuna götürecektir. Teolojik

veya felsefi olarak bunun cevabı farklı olabilirse de sosyolojik olarak görünen o ki, toplumda dindarlığın farklı temellere oturduğu düşüncesi mevcuttur. Bu düşünceye sebep olarak dindarlarda dinin amacına uygun olmayan şeylerin görülmesini söyleyebiliriz.

“Azalmazdı, içinden gelecek insanın içinden gelecek her şey.” (Mülakat 16, Nesrin, 40).

Mutlu daha önce başka boyutuyla verdiğimiz konuşmasını asıl bu konu için sarfetmişti.

“şimdi dindar gerçek dindarlık önemli yani şimdi ben çok yani şöyle şuraya gadar sakalı uzatıpta köylerde şey toplayan insanı çok gördüm. Şimdi bizim köyde bi Kur’an Kursu va yani yanlış olmasın 8 tane öğrenci var 5 tane hoca var hocaların altlarında en son model araba köyde kurbanda kurban etleni bağış olarak alıyolar kurbandan bir ay sonra unları döner yapıp şey yapıyolar.” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Dindarların yeterince yardımlaşmadığını düşünmesine rağmen Mutlu yine de dindarlık artsa yoksulluğun azalacağını bunun da Allah’ın lütfu ve bereketinin artması ile olacağını düşünmektedir.

“azalırdı Cenab-ı Allah una göre bereketini verir. Tabi şuanda yağmur istiyoz yüksek veriyo istemiyoruz tamamen gurutuyo ya Cenab-ı Allahın verdiğiine şükredelim genede yani şu toplumumuzda yani çarşıya çıktığımızda gördüğümüz şey yani ben kendi adıma gerçekten yani belki felsefe yapıyo şey yapıyo diye gonusma yaparsınızdır da inan ki inan ki bak utanıyorum kendi payıma şu gençliği gördüğüm zaman yani biz bu değiliz ya yani Türk milleti dindar bi ülke olarak biz bu değiliz yani.” (Mülakat 17, 42, Mutlu).

Selman’ın kendini ifade edememesi mülakatta zorlanmamıza neden olsa da yoksulluğun eğitimsizlik olmasını ve iki kelimeyi biraraya getirememeyi göstermesi açısından önemlidir.

“dinini imanını bilenler yardım hususu yapıyolar hocam ya”

(Mülakat 18, Selman, 35).

Yine dindarlığın artması durumunda yoksulluğun azalacağını kabul ettiği cümleside dinin bir eğitim ve farklılık oluşturduğuna işaret etmesi ile bize yardımcı olmaktadır.

“gaybolurdu hocam. Herkes okumuş şey yapeydi veya herkes şey yapeydi u iş biterdi yani.”
(Mülakat 18, Selman, 35).

Ayça kendi yaşamından verdiği örnekle toplumdaki kötü dindar kesitine bir örnek vermektedir.

“ne bilim bilemedim ki yani öyledir heralde zenginler yardım ediyö ya...valla abdestli namazlı kötü insanlarda var tabi dedim ya işte kayınpederim kaynanam öyle abdest alıp namaz kılyolar yani ne bilim ama o kadar kötüler ki kaynanam yolda mesela yolda kayınpederimi çimdikliye çimdikliye götürür bakma diye şu kadın baktı şöyle yaptı ayy kötü insanlar ya ben delirmedişime şükrediyom işte.” (Mülakat 19, Ayça, 25).

Örnek bize kötü dindar profilinin verdiği tahribatı göstermektedir. Bir boşanma olayı olmasından dolayı çift taraflı bir dinlemeyi gerektirse de 2 çocuklu bir kadının yuvasını yıkmasına neden olarak gördüğü kişileri dindar olarak göstermesi, dinin öngördüğü güzel davranışlara ulaşma konusunda sıkıntılar yaşandığına işaret etmektedir.

İlhan dindarın yardımlaşmasının arkasındaki dinamiklere işaret etmektedir. Kanaatkarlığın dini düşünce sonucu oluştuğunu düşünen İlhan zor da olsa düşüncesini kelimelere dökerek anlatmıştır.

“dindar insanlar daha çok yardımlaşıyo tabi ki hocam gerçekten de öyle yani çünkü diğer öbür insanlar kendine bakamıyo ki. Dindar insanlar Allaha inandıkları güvendikleri için her şeyisini veriyolar iyi kötü inançları olduğu için Cena-ı Allah istediklerini veriyo gerçek hocam ya ama öbür adam zaten abdest almıyo namaz gılmıyosa işi zaten rast gitmiyo hocam...kendine yetiremiyo ki sana yardım etsin veya o adam zengin bile olsa sana banane ya diyo, geçiyo mesela inançsız insan sonuçta dindar insanlar birbirine daha çok yardım ediyö.” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Konuşmasında bir çok faktöre işaret eden İlhan ilahi yardıma ve bereket unsuruna da değinmektedir. Genel sonuç olarak da toplumda dindarlık artsaydı yoksullukda azalır mıydı sonucuna varmaktadır.

“tabi ki hocam biraz daha azalır mıydı sanki azalır mıydı” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Ahmet yoksulluğun verdiği çaresizlik ve ilgisizliği burada da devam ettirmiştir. Aslında yoksul için yardımın kimden geldiğinin önemi yoktur. Yardımın varlığı veya yokluğu önemlidir. Yoksula kimin yardım edeceği yoksulun dışında gelişmesi gereken bir süreçtir. Nasıl yardım edilebileceği konusunda ise belki bir fikir verebilir. Onun mahçubiyetine rağmen mülakatı devam ettirme arzumuz bir sonraki soruya cevap vermeye zorlamışsa da bazen bizde bir suçluluk duygusuna neden olmuştur. Bir sonraki soru dindarlık artsa yoksulluk azalır mıydı şeklindedir ve cevabı şöyledir.

“öyle olsaydı belki azalır mıydı yani kimse bu durumlara düşmeyiverirdi” (Mülakat 21, Ahmet, 38).

Hüsametdin daha önceki görüşmecilerin Ahmet Tunçkafa’yı delil gösterdiği gibi yine onu delil göstererek bir cevap vermiştir:

“E tabi bak bu adam 8-10 senedir benim evimi yokluyo bu adam ne diyem Allah razı olsun. Allahtan korkmasa yapmaz yani. Her sene benim ayağıma geliyo, Allah bela kaza vermesin yani” (Mülakat 15, Hüsametdin, 54).

Hüsametdin’in mülakatını asıl ilginç kılan yönü ise dindarlık artsaydı yoksulluk azalır mıydı sorusu ile ortaya çıkmıştır. 2006 yılında yaşadıkları bir olay din kisvesi altında ortaya çıkan bir yardım programının yoksulların hayatını nasıl altüst edebildiğini göstermektedir. İlk çıkan yardım programından daha sonra bir dini cemaat bünyesinde kurulmuş olan derneğin de sponsorluk yaptığı program yoksul ailelerle zengin ailelerin kardeş yapılması formatı üzerine kuruludur. Ulusal bir

kanalda aynı adla yayınlanan televizyon programının yardım etmek için çekim yaptığı ve Kütahya'dan zengin bir aileyi kardeş aile edindirdiği aile, evlerinin tamamen yenileceği vaadiyle yeni bir eve götürülmüşler yeni bir hayata başlayacakları duyuruları ile umutlandırılmışlar ve bu süreç tamamen kameralara alınmıştır. 45 metrekare bir evden kurtulmanın sevinciyle eşyalarını dağıtan, fakat 6 ay sonra sadece pencereleri yenilenen ve çatısı aktarılan eve yeniden getirilen ailenin dramı yürek burkmaktadır. Umutlarıyla oynanan ailenin yaşadıkları iyi planlanmamış bir yardım sürecinin faydadan çok zarar verebildiğinin çok iyi bir örneğidir. Programda söylenen şeylerin yerine getirilmemesi, yeni eve ne olduğundan habersiz olarak getirilirken 'yeni evinize hoşgeldiniz artık yeni bir hayata başlıyorsunuz' denilen ailenin sosyal çevresine artık kurtuldukları mesajının verilmesi fakat 6 ay sonra aynı eve geri getirilmeleri ve yaşadıkları acı tecrübeler onları çok yaralamıştır.

“aslında bizim yaşadığımız bi program var. Paylaşmak uygun mu bilmiyorum. Ama paylaşalım yani hocam, ... diye bir program vardı..... ‘da çıkıyordu baya bi meşhurdu yani biliyorsunuzdur hocam. Bize geldiler kardeş aileyle tanıştıralım dediler. .... abi biliyorsunuz, eşide .... çok zenginler biliyorsunuz belki. Eşiyle birlikte geldiler, bizi azot sitesinde bi eve yerleştirdiler. Biz orda 6-7 ay kadar kaldık, bize sizin evinizi yapcaz. Babanızı tedavi ettircez. Eğer evinizi beğenirseniz yapcaz beğenmezseniz gitmiceksiniz dediler, ondan sonra aradan 5-6 ay geçti hadi gidiyoz dediler biz geldik evde bişey yapılmamış, sadece bi camlar değişmiş, çatıyı yapıvermişler aynı duruyo. Bize göçürcez yeniden yapcaz dediler. Biz dedik e aynı ev değişen bişey yok ki dedik, dediler kusura bakmayın biz oraya kira veremeyiz. Oraya da zaten kira vermemişler ev sahibi hadi kalsınlar demiş, 6-7 ay kaldık. Adam dedi ki oraya her kira verceğime sizin elinize verem dedi 300 milyon falan ondan sonrada bi koptu zaten bi daha da arayıp sormadılar. Yani çekimler yapıldı, televizyonlara çıktık, sadece reklamı yapmak istediler, biz onlara her şeyimizi açtık, babam size anlattıklarının hepsini onlara anlattı.” (Mülakat 15, Hüsamettin’in kızı, 18).

Hüsamettin o sürecin asıl zararını anlatmaktadır.

“hinci hocam yardımlar falan da kesildi. Biz kalakaldık öyle, bi kaç kişi yine sonradan yardım etti. Buradaki eşyaları da dağıttık, bunlara artık lazım olmayacak dediler. Her şey çığden olcak dediler, sonra da gelince bi daha almaya gittik.” (Mülakat 15, Hüsamettin, 54).

O süreçten en çok etkilenen ise o dönem eşi hasta olan ve çocuklarının üçüde ilkokula giden evin annesi olmuştur.

“O zamanlar televizyon olmadığı için programdan haberimizde yok. Bize sabah arabayla geldiler, akşam size yemeğe gelcez dediler, çocuklar da ufaktı hatta büyük kız saklanmış öyle utanmış. Abime aradım böyle böyle dedim. O dedi korkman dedi. Nolcak dedi. Bizde hazırlık yaptık, börekler yaptık. Akşam geldiler bizde gelecekler diye bakıyoz, hadin gidiyoz dediler yemeği başka yerde yicez dediler. Ben dedim gitmem dedim tanımadığım eve gitmem dedim. Bende onların evine gitcez sanıyom, olmaz dediler gitcez dediler, o şey çeken adam varya kamera çeken, abla yeter dedi ya şu omuzlarım düştü dedi yapma dedi. Sonra gittik, gidiyoz ama nereye gidiyoz ben duruyom soruyom. O şeyin oraya vardık bi eve vardık, dediler ki kapıya vurun dediler, benim jeton gene düşmedi kapıya vurduk, bakcen diyen adamlan kadın kapıya geldi. Evine dediler hoş geldin dediler, ben şöyle kafamı tuttum yere çöktüm, onlar da çekiyolar. Sen şuraya otur dediler, biz dediler gidiyoz dediler. Ben dedim burada kalmam dedim, evime götürün dedim. Tamam gidelim ama 3 günün içinde buraya gelceniz, her şey burada var, buraya bişey getirmeyin hani acil lazım olan eşyanızı alın dediler. Bizde hani inandık, müslümanın şartı inanmak, inandık elhamdülillah. Abimin aldığı buzdolabı vardı, 400 liraya alıverdiydi abimin kızı geldi ben dolabı götürüyom dedi, ben bişey diyemedim tabi. Gelen götürüyo, biz bişey diyemiyoz.....

Televizyonda eviniz diye verdiler, orda herşey vardı. Buraya geldik, herkes gözünüz aydın diyor, başınıza talih kuşu kondu diyolar ama kimsenin haberi yok. Orda bigün ocağı yakıyom yanmıyo adama dedim gaz yanmıyo diye, ben yükleyiverem dedi, kartlıymış kartı da bize vermiyolar ha, gaz bitiyo biz kalıyoz öyle. Sonra bi gün ramazana 1 gün kala, ha mahalleden arıyolar, evlerinizi napcanız çoluğun çocuğun

oyuncağı oldu diyolar, adam geldi neyse, abi dedim napcaksanız yapın, buna (hasta babaya) baktırcez dediler ne gelen var ne giden, bak çocukları okula gönderiyom, ordan hergün üçe bindiriyom kendi paramnan okula geliyolar. İşte ramazan başlıyo, napcaksan yap dedim. Abla eski yerleri mi özledin dedi, oturduğun kadar otur işte dedi. Bak dedim çıktığım yere beni koyceniz dedim, orayı sat dedim, hurlardan ufak tefek ev aliver madem dedim o kadar yapcaz dediniz dedim. Bi akşam iftara (...) yemek yicez artık, zil çaldı baktım, açtım, eşyayı dedi toplan dedi, sabahlan aktarıyom dedi. Nolduğunu anlamadım, abime telefon ettim falan, bu hastalandı şekeri çıktı doktora götürdük ege sağlığa, sahura kadar eşya topladık. Ege sağlıkda doktor vardı. C.A, yapman dedi ben onları ararım dedi. Kalın orda dedi ramazan mübarek günü nereye gitceniz dedi, bu adam hasta olur mu öyle şey dedi. Eve geldik bu dedi hadi yatalım dedi doktor ne dedi bak dedi. Tam yatarkene kamyon kapının önünde yanaştı. Ben bicanımlan geldim bi canımlan giderim dedim eşya falan toplamam dedim, kaynım kaç ordan dedi bu eşyayıda onlar hayırseverlerden toplamış dedi ne götürmücen dedi. Ben camiye gittim Kur'an okumağa, onlar eşyayı toplamış, beni bekliyomuş geldim ben ağlıyom. Beni zorlan getirdiler, eşyayı dışarı atıvermişler, bi yağmur yağdı hepsi ıslandı. Zaten ev küçük, oranın eşyası buraya sığmaz. Yemek yincek, çocuklar küçük. Soba moba hepsi gitmiş, bişey yok. Her şey çarşıda var ama bene yok çünkü para yok. para da verceklerdi hiçbişey de vermediler. Ondan sonra da geldi sonra bende söylendim gayrı. Sonrada okullara gitmiş çocuklara demişki size bakarım da o ananıza bakmam demiş. Oraya kadar vardırımış işi yani. Bi gün beni belediyeden çağırdılar, başkan dedi bu sene böyle böyle demiş dedi yaptı mı dedi, o da orda, gel de bak dedim. O daha ordan yaptım diyo. Bi camları yapmaylan ev mi yapılır dedim. Ordan çıkarken her ay 350 lira vercem diyodu. 1 kere bile vermediler ne aradılar ne sordular. Ben bu çocukları onlara güvenip yapmadım. Trafik kazasından da gencecik oğulları gitti onu da bizden bildiler, sonra dükkanları yandı. (Mülakat 15, Hüsamettin'in eşi, 50).

Epigrafın sonunda görülen, karşı tarafın başına gelen kötü şeylerin bir ilahi ceza olarak görülmesi, karşı tarafında bu tarafın bedduası sonucu olduğunu iddia etmesi olayın bir inançlar mücadelesi şeklinde aktığını göstermektedir. Yardım

amaçlı kurulan derneklerin olayı medyatikleştirmesinin acı sonuçlarını gösteren bu örnek yoksula yaklaşırken son derece dikkatli davranılması gerektiğini gösteriyor. Burada asıl sorumlu görülen kardeş aile yapılan zengin ailenin vaatleri yerine getirmemesinin de sebeplerinin araştırılması önemlidir. Bu ayrı bir araştırma konusu olabilecektir. Ancak bizim kanaatimiz dernek veya cemaat gibi 3. kişilerce teşvik edilen uzun vadeli yardım taahhütlerinin bu sonucu verdiği şeklindedir. Gönüllü olmadan veya gerçek bir dini kaygı gütmeyen guruba uyma davranışı ile yapılan bu tür zorunlu yardım taahhütleri en küçük bir umuda bel bağlayan yoksul ailelerin mağdur olmasına neden olabilmektedir. Aynı zamanda bu tür hayal kırıklıklarının yanında çeşitli kaygılarla verildiği düşünülen bu tür sosyal yardımların toplumsal bir dilencilik ve beklemeçilik psikolojisi yarattığı ve pekiştirdiği değerlendirilmektedir. Yılmaz ilgili bir araştırmasında televizyonlardaki yarışma programlarında bile hediyeler dağıtılırken bu psikolojinin ortaya çıktığını iddia etmektedir.²⁹⁰ Belli bir oluşum, grup, parti, cemaat, vakıf vb. gibi oluşumların yardım kuruluşları kurarak yaptıkları yardımlarla bir minnettarlık kültürü oluşturma ve toplumsal kanaat inşa etme amacı taşıdıkları düşünülebilir. Bu tür kurumların dilencilik ve beklemeçilik psikolojisine hizmet etmemesi ve gerçekten ihtiyaç sahipleri için hayal kırıklıkları yaratmamaları amacıyla gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak dindarların daha mı çok yardımlaştığı ve dindarlık artsaydı yoksulluk azalır mıydı temalarına verilen cevapları derlediğimizde ortaya çıkan tablo şu şekilde olmaktadır.

---

²⁹⁰ Elif Yılmaz, “Gizli Dilenciler; İstanbul’da Sokakta Çalışan Çocuklar”, *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul 2008, s. 201.

Tablo 10: Dindarların Yardımlaşması

Dindarlar daha mı çok yardımlaşıyor ?		Dindarlık artsa yoksulluk azalır mıydı ?	
Evet -16 % 76,2	Hayır- 5 % 23,8	Evet- 15 % 71,5	Hayır-6 % 28,5

Tablodaki sonuçlar dindarların daha çok yardımlaştığı ve dindarlık artsa yoksulluk azalır gibi birer sonuç verse de bizce burada önemli olan hayır cevapları ve bu cevapların arkasındaki açıklamalardır. Dindarların kendi aralarında cemaat çerçevesinde yardımlaştıkları, dindarlığın istismar edilebildiği ve dindar kişilerin ellerini ceplerine atmaktan kaçındıkları gibi iddialar normatif bir değer olan dindarlığın toplumsal olarak iyi bir temsil taşıyamadığı sonucuna bizi götürebilir.

9. Yoksulun Umutsuzluğu ve Din

Çok kompleks bir görünümü olan yoksulluk, çeşitli nedenlerin bir sonucu olmasının yanında bir çok probleminde nedenidir. Yoksulluğun neden olduğu belirgin problemlerden ve bizim açımızdan yoksulluğun sosyal parametrelerinden biriside umutsuzluk hissidir. Umutsuzluk, geleceğe dair olumlu beklentiler içinde olamamak ve bir karamsarlık içinde olmak olarak tanımlanabilir. Umutsuzluk ruhsal yapının esnekliğini, canlılığını ve zenginliğini tahrip ederek katılaşmasına yol açar.²⁹¹ Bireysel olarak umutsuzluk kişisel sorunlara yol açabildiği gibi toplumsal olarak saplanılan umutsuzluk durumu ise büyük buhranlara ve anomalilere, sosyal

---

²⁹¹ Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, s. 95.

sapmalara neden olabilecektir.²⁹² Temelde yoksulluğun umutsuzluğa neden olması yoksulluğun organizmanın isteklerine engel oluşturması ile mümkün olur. En basitinden açlık hissinin giderilmesinin engellenmesi bile insanın ihtiyacını karşılayamaması nedeniyle kızgınlık hissine ve buna bağlı olarak olumsuz duygulanımlara yönelmesine neden olacaktır. Umutsuzluk durumunda bu olumsuz duygulanımlardan biri olarak önümüze çıkar. Gelecek kaygısı her bireyin önünde duran bir varoluşsal meseledir. Bu meselenin insan zihnini meşgul etmesi yadırganamaz bir güvenlik arayışıdır. Para, mal ve günümüz şartlarında maaş gibi bir güvence bu dünyaya yönelik gelecek kaygısının güvencesi olarak görülür. Paranın ve malın yokluğunu ifade eden yoksulluk ise umutsuzluk durumunu akla getirecektir. Günümüz koşullarında umutsuzluğun tüketememekle de ilgili olduğu yadsınamaz. Tüketim toplumunda kuralın teke indirgenmesiyle bir anomali oluşmaktadır. Daha önce değinildiği gibi anomali kuralsızlık, normsuzluk demektir ve bu durumda bir toplumsal buhran oluşmaktadır. Kuralın “tüket de nasıl olursa olsun tüket, sadece tüket” şeklinde formüle edilmesi bir yoksulluk anomisi ortaya çıkarmaktadır. Bu anomali içerisinde birey başka birçok ihtiyacı varken tüketimle tüm ihtiyaçlarını karşılayacakmış gibi kurgulanmaktadır. Toplumsal yapıda bu, insan anlayışına göre şekil almaktadır. Sonuç olarak bir çok normun ihtiyacı içinde olan bireyler bir tek normun ölçü olması sonucunda anlamsızlaşan bir dünyada yaşamaya başlamaktadırlar. Bu anomiyeye bir çok toplumsal norm ihsas etmesiyle din, bir çözüm üretebilir. Psikolojik olarak ölümden sonrasına ait umutsuzluk durumuna insanı rahatlatan çözümler getirdiği gibi bu dünyaya ait yaşantılarda çözümler getirebilir.

---

²⁹² Mehmet Zafer Daniş, “General Characteristic of Underclass Poor, Reasons of Their Poverty, Their Conditions of Showing Depressive Symptoms and Their Level of Hopelessness”, *Humanity & Social Sciences Journal* 4 (2), 2009, s. 143.

Din dili inanç, umut, aşkınlık, teslimiyet, hoşgörü ve anlam ile insanın güçlerinin sınırları hakkında konuşmaktadır. Hayat kontrol dışına çıktığı ve yaşanan olaylar için rasyonel bir açıklamanın olmadığı zaman kutsala yönelik olan inançlar ve pratikler kaos ve korkunun yerine nihai anlam, düzen ve emniyeti sağlayan unsurlar olarak ortaya çıkarlar.²⁹³ Umut ve din hakkında yapılan araştırmaları derleyen makalesinde Emmons teorik olarak dinin inananlarına ister iyi ister kötü olsun hedefler koyarak ve hedeflere giden yolları teşvik ederek umuda teşvik ettiğinin görüldüğünü bildirmektedir. Ayrıca bu umudun fiziksel ve zihinsel olumlu etkilerini gösteren sayısız çalışmada yapıldığını eklemektedir. Emmons üç ilahi dinin mensuplarının oluşturduğu gruplar üzerinden yapılan çalışmalarda dini ne olursa olsun fundamentalistleşen grupların daha umutlu, coşkulu ve iyimser olduğunu bildirerek dinin umutsuzluğa karşı bir reaksiyon yarattığını bildirmektedir.²⁹⁴ Yani görülmektedir ki dinin vaazettiği ilkeler teodise olarak adlandırdığımız sosyal paradigmalarda bireylerin ruhlarını besleyen ve mantıklarına hükmeden anlayışlar oluşturabilir. Bu anlayışla yoksulluk gibi insanı zorlayan bir durumla başbaşa kalan birey maddi olarak mücadele edecek şeylerin yoksunluğunu çekse de manevi olanın varlığını bulur ve yanında hisseder. Sosyal yaşama sirayet etmiş olan “rızk Allah’tandır” ve “her doğan rızıkıyla doğarmış” gibi deyimleşmiş hadisler vasıtasıyla oluşmuş ve yoksulluğa karşı sigorta görevi gören bir anlayış toplumun dokusunda mevcuttur. Araştırmamız sırasında buna yönelik izleri ortaya çıkarabilmek amacıyla geleceğe dair umutlu olunup olunmadığına dair bir soru yapılandırılmıştır. Öncesinde Bech’in umutsuzluk ölçeğiyle değerlendirilmesi

---

²⁹³ Crystal L. Park, “Din ve Anlam”, *Din ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları* (Ed. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park), Phoenix Yay., Ankara 2013, s. 38.

²⁹⁴ Emmons, “Duygu ve Din”, s. 481.

düşünülen bu boyut araştırmanın yön değiştirmesi ile mevcut şeklini almıştır. Bazı mülakatlarda ise bir cevap alınamadığı durumlar olmuştur. Önce sorunun anlaşılammaması ile başlayan böyle durumlarda bir el hareketi veya karşılaşılan bir problemle ilgili konu açılması aslında konu ile ilgili konuşmayı istememenin ve umutsuzluğun da birer ifadesi olarak yorumlanmıştır.

Akif'in mülakatında umutsuzluğu ve buna çare olarak gördüğü şükür duygusunu birarada bulabiliyoruz.

“valla geleceği hiç bakamıyom ileriye göremiyom, sabahlen kalkıyım ezanlan, hoca kaldırıyo işim varsa gidiyom yoksa gene kalkıyom, bugünde kalktım yarabbi şükür diyom. Namazımı kılıyom işime bakıyom” (Mülakat 2, Akif, 54).

Akif'in ifadeleri, şükür etme düşüncesinin bir görev olarak düşünülmesi ile edinilen kanaat hissiyle ilerisi görülemese bile bir yıkıcı umutsuzluk içine düşülmediğini göstermektedir.

90 yaşındaki Kadir Dede'nin umutsuzluğa yaklaşımı ve bunu helal kazanç ile ilişkilendirmesi ilginçtir.

“çok paran olsa o da başına bela, bilemiyon oraya belki paraya paranın hatrına gelirler kızlar oğlanlar bakarlar bişeyler olur yani. Helal olmadıktan sonra hiç birisinin hatrı yok aslanım. Allah yetmeyeniyi yetiiriyoyani, bana bi ekmekeyetiyo haram yesem ben, dert olur bana o” (Mülakat 3, Kadir, 90).

Kadir dede'nin haram yese ona dert olacağı şeklindeki ifadesi aslında haram yemediği için bir umut taşıdığı şeklinde okunabilir. Yaşı itibarıyla artık gelecek kaygısı taşımayan Kadir dede'nin ölümü olgunlukla bekleyen tavrı umudunu da ölümden sonrasına yoğunlaştırmasına sebep olmaktadır denebilir.

Nermin ve oğlunun umut ile ilgili “olmayacak duaya amin dememek” üzerine kurulu düşünceleri yoksulun umutsuzluğuna bir örnek teşkil etmektedir.

“-az önce onu konuşuyoduk bunlan hayal kuruyoduk şöyle olsa böyle olsa diyoduk, anne dedi hayal kurma dedi hayale inanma dedi hani ben şöyle diyodum da M. (oğlu, 15): olmayacak duaya amin demem ben -öyle deme dedi işte çok hayal kuruyoz ama olmuyo işte akşamdan ediyoz sabaha da olmuyo işte” (Mülakat 5, Nermin, 55).

Burada yine dini bir ifade ile karşı karşıyayız. Ancak umutsuzluk durumunun da dini bir kavram olan dua ile ifadesi dikkat çekicidir. “olmayacak duaya amin denilmemesi” şeklindeki deyimın yanlış anlaşılmasının örneğini gördüğümüzü düşünebiliriz. Teolojik olarak herşeyi yaratması mümkün olan ve yaratması için ol demesi yeterli olan Allah’a olmayacak bir şey atfedilmesi inanca aykırı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Söz ile anlatılmak istenen şey aslında Allah’ın koyduğu toplumsal yasalara ve sünnetullah olarak bilinen ilkelere aykırı olarak istenen şeylerin birden olmayacağıdır. Ancak burada yoksulun halinin belli olduğu ve değişmeyeceği şeklinde bir anlamda kullanılmaktadır. İşaret edilmesi gereken önemli nokta ise yoksulun kelime dağarcığının ve anlam dünyasının dinden ne kadar etkilendiğidir.

Mahmut umutsuzluk karşısında geçmişle şimdiki kıyaslayarak bir güç bulduğunu yaşadığı bir olayı anlatarak veriyor.

“daha iyi olur inşallah ya öyle görüyom yani... daha en sıkıntılı zamanlar ev yaparkendi, hanımda bizlen çalışıyordu sıva yapıyordu, çorba yiyivedik o zaman büyük kız daha küçükdü canı kıyma istemiş (duraksıyor gözleri doluyor sesi kesiliyor) ‘daha kıyma çıkmadı mı baba’ dedi yaa (ağlıyor) Çocukda ısrar etmedi, Allah bugünümüzü aratmasın” (Mülakat 4, Mahmut, 53).

Hasibe’nin umut konusunda çocukları ve rüyalarını anlatımı onun iç yaşantıları hakkında fikir vermektedir.

“umutlu musun ay umutluyum Rabbim Allahım çok güzel olcek çocuklarım var, bu okuycek öteki okuycek çok güzel olcek bi haftadan beri o rüyayı görüyom böyle peygamber efendimiz 3 tane inci veriyö bana bir haftan beri 10- 15 günden beri görüyom 3 tane inci verdi ben peygamber efendinizim dedi böyle gözleri kara bana bakma yanarsın dedi böyle 3 tane inci verdi elime kapat dedi, üçü evladın dedi, birisi senin huzur mutluluğun olcek dedi, hepsi aydınlığa geçcek dedi, okşadı saçlarımı, saçlarım benim uzundu hasta olunca şampuan alamıyoz kalkıp yıkanamıyoz kestim, ondan sonra kapattı öptü beni kayboldu. Herkese soruyorum söyleme diyolar. Abim vardı o da polisti ölen kızımı ona evlatlık verdiğim, onu hiç görmüyom 4-5 aydan beri. Ha namazımı kılamadığım zaman bile gözümle kılmaya çalışıyom. Ama namazım olmuyo da ondan mı görüyom neden görüyom yanlış bişey mi yapıyom ki, birisinin kalbini mi kırıyom ki diye düşünüp duruyom gari. Pazardan alıyom topluyom haram mı oluyo ki, bazı pazarcı toplatmıyo bazı, bazıları da çok iyi, abla gel buraya diyolar gitme diyolar dolduruyola alıp geliyoz yığılıp kalmazsak.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Hasibe'nin dini yaşantısı ile rüyalarını bağlantılandırması bir tasavvufi derinliğe ve dini duyguların zenginliğine işarettir. Hasibe'nin umutluluğuna rağmen bir yıl sonra yapılan ziyarette de durumlarının aynen devam ettiğini hatta ev sahibinin evden çıkarması tehdidi ile karşı karşıya olduklarını söylemek de gerekir.

Nazik'in çocuklarını umutlarına dayanak yapması kalabalık ailenin bir yoksulluk nedeni sayılmasına rağmen yoksulluğa karşı bir sığınak olduğunun da göstergesidir.

“Çocuğum gelecek daha iyi olcak B...m geldi mi daha iyi olcak herşey.” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Yetiştirme yurdunda kalan kızın 18 yaşına kadar eve gelmesi ailenin düzensizliği ve yaşanan sorunlar nedeniyle kanunen mümkün değildir. Ancak çocukların eve dönmesi anne için bir umut olmaya devam etmektedir.

Geleceğe dair olumsuz denebilecek bir bakış içinde sayılabilecek bir kişi de Ayten'dir.

“şu an batığım, artık nasıl toparlanır bilmiyorum, geleceğe yönelik hiç bişey düşünmüyom, yarına çıkayım yeter diyom, hani 3-5 senesini 1 senesini düşünemiyom, bilmiyom yani

-bu konuda din sana bi destek sağlıyo mu ?

ya din Allah ile kul arasında olan bişey. Tabiki destek olacak, Rabbim herşeyi bilir, bi batırır bi çıkarır, bi yandırır öyle işte” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Ayten'e sorduğumuz sondaj sorusu aslında umutsuzluğu hakkında bir dini bakış açısına da sahip olduğunu gösteriyor. Fakat Ayten'in bu konudaki bilgisinin ilk anda duygulanımına bir etkisinin olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak anlaşılmaktadır ki bir çok sorun ve kavramla dolu dünyasında din gündemine geldiğinde bir rahatlama ve sorunlarına dair zihinsel çözümlerde bulmaktadır.

Havva'nın umutsuzluğu dualarının kabulü üzerine kurulu görünmektedir.

“İşte diyom ya bazen inşallah şu günüme duam kabul oluyo diyom bazende bazı isteklerim olmadı diyom istediklerim olmadı diyom geri yığılıyom, bazan tekrar gaza geliyom, inşallah ümidüm var gine her zaman, son gülen iyi gülenlerden olurum inşallah” (Mülakat 9, Havva, 48).

Sonuç olarak ise son gülenlerden olmak diye ifade edilen umutluluk hali göze çarpmaktadır. Bunun ise dini bir ahiret inancı ile ilişkisinin olduğu inkar edilemez.

Nurhan kendi gayretlerini ve çevresinde yaşananların tecrübesini gördüğü için umutsuzluktan uzaklaşmaktadır.

“umutluyum yani. Bitcek inşallah bu borçlar yani. 650'si kredi kartına gitti, 250 si kiraya gitti. Benim abim Gedizde kredi borcundan dolayı intihar edecekti, intiharın eşliğinden döndü. Ama sabretti bizde ondan örnek alıyoz yani. Yani birinin elinden tutması da gerekiyo. Destek olacak diye de yan gelip yatmak olmuyo. Ben mesela çini

yapıyom dün gece saat bire kadar çini yaptık kapattık televizyonumuzu, bişeyler yapmaya çalışıyoruz.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Örnekleriyle Nurhan umutlu olabilmek için çevrede iyi örneklerin olması gerektiğinin ve gayret etmek gerektiğinin altını çiziyor. Bahsettiği çini işi kendi işi olmamasına rağmen yaptığı ekstra bir iştir. Parça başı yapılması ve çok küçük kazançlar sağlamasına rağmen aile bütçesine katkı sağlayan bir iş olarak Kütahya’da bir çok aile bu işi ek iş olarak yapmaktadır. Vazoların desenlerinin çizilmesi şeklinde yapılan bu iş yoksulluğa bakışı da etkilemektedir.

Cemil gayet samimi bir şekilde yaşadıklarını ve duygularını ifade ediyor. Ancak bu ifadesinde geçmişde bugünleri hayal etmediğinin de ifade ederek umutlu olmanında yeterli olmayabileceğine de işaret ediyor.

“Hiç bişey olmaz böyle gider, valla bilmem yani, ümit var her zaman tabi ümidimizi kaybetmiyoruz allah bize ümit verirse böyle gitcez ama büyürsekde maddiyat olarak büyürsekde gerçi nasıl olur bilmiyomda piyangoylanmı olur nasıl olur (gülüşmeler)gerçi almıyom ben öyle bilet miletde çok mutlu oluruz, ama zamanla. Nasıl olur bilmiyom yani. Hayrun ve şerrun minallahi teala. Çünkü ben bu günlere geleceğimi bilmiyodum yani, 2 seneye kadar böyle olcağımı bilmiyodum, borçlarımı ödüyodum, ödedim de ama olmadı işte. Borçlarımı ödedim, saraçoğluna borçlarımı bitirdim ama 50 lira kaldı ödeyemedim, onada dedim abi denk gelmedi abi dedim işte” (Mülakat 11, Cemil, 54).

Fikret geleceğe dair umutlu olabilmeyi dinle bağlantılandırarak umudunun kaynağına dair bir göndermede bulunmaktadır.

“ya temenniyle umutla bakıyoz tabi daha olur inşallah diyo Allah’a dua ediyoz önce sağlık istiyoz sonra maddiyat istiyoz çocuklarımıza daha iyi bi gelecek istiyoz.” (Mülakat 13, Fikret, 42).

Hüsamettin’de umutsuzluğa dair olan soruda ilahi olanı ortaya koyduğu görülmektedir. Ancak onun bu yönelmesinin arkasında bu sefer bir olumsuzluk sezildiğini söyleyebiliriz.

“orasını Allah bilir hocam, şükür Allahıma şöyle iyiyim yani.” (Mülakat 15, Hüsameddin,55).

Mutlu umudu emekli olma hayallerine ve oğlunu iyi bir yerde görmeye bağlamaktadır.

“kendi açımdan ya bi hayalim var böyle de olsa şöyle de olsa bi çalışıp bi emeklilik 51 yaşında dolduruyom ben bunu yani günleri doldurmaya çalışacaz emekli olcez yani beklentilerim va tabi herkes gibi böyle şeysiz hayat olmaz zaten hedefsiz öyle olcez. ee oğlum var o da sosyal hizmetlerin sorumluluğunda ee undan beklentilem va yani undan bana maddi olarak değil de çocuğumu bi yerde görmek o da mutlu eder yani beni oğlum okumuş bi makamda olduğu zaman baba olarak şey duyarım hee onun bana bi faydası olduğundan değil ama çoluk çocuğumun mutluluğu tabi ki ataları mutlu edecek bunlar yani bi çok büyük bi hedefim yok” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Mutlu’nun ifadeleri daha önce tespit ettiğimiz yönde yoksulun elde edemediklerine nispetle elinde olanlara sarılma ve onun üzerinden bir umut edinme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu amaçla yoksul birey bir sosyal sermaye olarak gördüğü çocuklarına sarılmakta ve onun üzerinden umudunu beslemektedir.

Selman’ın durumunun kötülüğüne rağmen umutlu olması ve bu umudunu inşa ederken şükür ettiğini söylemesi umudunu dini inancıyla bağlantılandığı şeklinde yorumlanabilir.

“benim için gelecek daha umutlu hocam. Mesela borçlam bitcek alcemi alcem her şey düzenimi alcem mesela yerine gelecek yani daima da şükrediyom yani bi gün olcek düzelcem diyom yani” (Mülakat 18, Selman, 35).

İslam dininde şükredilirse nimetin artırılacağı inancı Kur'an'a dayanan bir inançtır.²⁹⁵ Selman'ın bu ayeti ve mealini bilecek düzeyde bir kitabi dindar olmadığı bilinmektedir. Onun ailesi yaz aylarında gittiği cami kurslarına devam etmesine dahi işe gitmesine engel olacağı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Buna rağmen şükrettiğini ve bundan dolayı umutlu olduğunu söylemesi, içinde bulunduğu kültürel dindarlığın doğru kitabi kodları taşıdığına bir işaret sayılabilir. Bu kültürel dindarlık herşeye rağmen şükredilirse Allah'ın yoksulluk durumundan çıkılmasına yardım edeceğine dair güçlü bir inancı mensuplarına aşılamaktadır.

Ayça çocuklarını bir sosyal sermaye olarak görerek umudunu yaşatmaktadır.

“umudum var yine de...İki çocuğum var yani onlar diyom belki ilerde kendilerini kurtarsın yeter onları okutcam ama napıp yapıp onları okutcam.” (Mülakat 19, Ayça, 25).

İlhan kendisine ve bugüne dair bir şey düşünemediğini belirterek durumu açıklamaktadır.

“abi ben kendime dair hiç bişey düşünemiyom açıkcası hocam benim kendime dair bugünü yaşıyom hocam ben şimdi bugün neyse bugünü kurtardık şeklinde ama başkaları tabi ki benim çocuklam gelecekleri için bişeyler yapmaya çalışıyom yani biraz okusunlar hiç olmazsa bi hoca bi yere olsun veya bi öğretmen olsun bi yerde bi muhasebeci olsun tek isteğimiz bu çocuklamız için fahri olsun semram olsun.”(Mülakat 20, İlhan, 40).

İlhan'da ve yukarıdan beri mülakatlarda gördüğümüz çocukları üzerinden geleceğe umut bağlama ve umutsuzluktan kurtulma halinin hiç görülmediği bir mülakat Ahmet ile yaptığımız mülakat olmuştur. Yoksulluk üzerine çalışmanın yıkıcı

---

²⁹⁵ Kur'an,14/7. Ayetin meali şöyledir : “Hani Rabbiniz şöyle buyurmuştu, elbette şükrederseniz size nimetimi artırırım, eğer nankörlük ederseniz şüphesiz azabım çetindir.”

etkisini gördüğümüz bir mülakat olan bu görüşmede Ahmet'in hiç umudunun olmadığına dair söyledikleri yaşına ve yaşlılarının cevaplarına ters düşmektedir.

“abi bu saatten sonra hiç iyi olceni zannetmiyom yani....evet umudum yok artık bu rahatsızlığımdan dolayı umutsuzluk var” (Mülakat 21, Ahmet, 38).

Daha çok yaşlılarda gördüğümüz bu umutsuzluk halinin Ahmet'de görülmesinin nedenlerinden biri olarak çocuk sahibi olunamamasını da görebiliriz. Genç eşinin bir sağlık sorunu olmadığını söylemesine rağmen Ahmet'in günde beş defa oksijen ve solunum cihazına bağlanması ihtiyacı umutsuzluklarının ve çocuk sahibi olamamalarının nedenidir. Görüşmenin ardından uzun süren sessizlikten sonra refakatçimiz olan Ahmet Tunçkafa'nın “hiç olmazsa çocukları yokmuş o bari rezil olmuyor” şeklindeki cümlesinden sonra da cevabımız “çocukları yok ama umutları da yok” şeklinde olmuştur. Görüşme sonrası aldığımız gözlem notlarında bu durumu şöyle kaydettiğimiz görülmüştür.

“Sağlık sorunu olmasına rağmen yaşadıkları bodrum kat berbat bir halde, zaten sağlıklı bir insanın orada perişan olacağı bir ev. Yaşadığı rahatsızlık nedeniyle günde 4 defa buhar makinesine 1 defa oksijene başlanıyor. Eşi de genç ve çocukları yok. Ahmet abi çocuklarının olmamasını “iyi bari o rezil olmuyor” diye yorumluyor. Ama benim gördüğüm çocukları olan aileler geleceğe daha umutla bakıyorlar ve çocukları üzerinden bir gelecek kurguluyorlar, daha çok yaşlılarda gördüğüm bu umutsuzluk vakasını bu ailede de görüyorum. Demek ki insanların umut beslemeyebilmesi için bir şeylerin var olması gerekiyor. Din de bu anlamda bir aidiyet olduğu kadar sahiplikte oluşturuyor. Mademki insan sahip oldukları üzerinden umudu yaşatabiliyor, dine ve bir dini kültüre sahip olmakta yoksullar için bir gizli hazine ve umut kaynağı olacaktır.” (Görüşme notları, Mülakat 21).

Konumuzla ilişkilendirilebilecek çalışmada Topateş dönüşebilme eğilimi ve umut başlığıyla verdiği bölümde yaşlı yoksullarda hiçbir umut ve dönüşebilme eğiliminin bulunmadığını, genç kadınlarda ise öz dönüşüme dair sınırlı bulgular elde

edildiğini söyler. Topateş'e göre bu Türkiye'nin genel kültürüyle uyumlu "çocuğum bana baksın" anlayışının egemenliğinde bir dönüşme isteğidir ve bir anlamda birilerinin desteği üzerinden dönüşme isteğidir.²⁹⁶ Bizim gözlemlerimizle benzeşen bulgular sunmuş olsa da "çocuğum bana baksın" anlayışını hatırlatan bir gözlemin bizim araştırmamızda görülmediğini söylemek gerekmektedir. Zira bizim araştırmamızda ortaya çıkan ifade ve gözlemler yukarda örneklendiği gibi çocuklara tutunmak ve onlar için hayata tutunmak şeklinde olmuştur. Sonuç olarak umutlu olmanın yoksulun sahip oldukları üzerinden edinilebilecek bir durum olduğu söylenebilir. Bu sahiplik durumunun içinde dinin de değerlendirilmesinin doğru olacağı düşünülebilir. Ayrıca bireylerin çocuk sahibi olmasının da bir sosyal sermaye olarak onlara umut veren bir hal olduğu görülmektedir. Bu açıdan yoksul ailelerin çocuk sahibi olmamalarının onlar için bir avantaj olduğu şeklindeki inancın da doğruluğunun sorgulanması gerektiği ortadadır. Küçük bir tablo ile ilk ifadeleri üzerinden tablolaştırarak umutsuzluk durumuna bakarsak aşağıdaki gibi bir sonucun ortaya çıktığını görürüz.

Tablo 11: İlk İfadeler Üzerinden Geleceğe Dair Umutsuzluk Hali

Umutsuz olduğunu ifade edenler	Umutlu olduğunu ifade edenler	Toplam
9- % 42,8	12- % 57,2	21- % 100

²⁹⁶ Topateş, *Dilencilik: Türkiye'de Yoksulluk ve Dilenme Kültürü*, s. 283.

Tabloyu ilk ifadeler üzerinden şeklinde isimlendirmemizin nedeni görüülen kişilerin önce umutsuz olarak başlamaları, ardından umuda ve şükre atıflar yaparak konuşmalarını bitirmeleridir.

Tablo umutsuz olduğunu ifade edenlerin sayısının dokuz olduğunu göstermektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bireyler kendi adlarına umutsuz olduklarını söylüyorlarsa da çocukları adına umutlu olmaya yönelmektedirler. Burada nitel araştırmanın kazanımlarından birini görüyoruz. İlk cevabın arkasındakine ulaşmamızı sağlayan bu yöntem yoksulluğun çok boyutluluğunu da anlamamıza yardımcı olmaktadır. Öte yandan yukarıda değindiğimiz gibi umutsuzluktan uzak olma ve umutlu olma haline din’de çok katkılar sağlamaktadır. Şükür ederek daha fazlasını Allah’tan bekleme şeklinde tezahür eden bu dini bakış açısı yoksulun umut ile geleceğe bakmasına katkı sağlamaktadır.

10. Yoksulun Dinî Yaşantısı

Araştırmamızın genelinde yoksulun sosyal yaşantısında yoksulluğun etki ettiği tüm alanlarda dinî inançların etkilerini ve ilgili desenleri ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu yönde hayat memnuniyeti, dışlanma, değersizlik hissi, umutsuzluk gibi sosyal parametreler çevresinde bulgular ortaya koymaya çalışırken yoksulluğun nedenleri ile kurtulma yolları konusunda dini değer, inanç ve tutumların etkilerini bulgularla betimlemeye çalıştık. Buraya kadar olan bölümde daha çok sosyolojik olarak dinin inanç ve ahlak boyutlarına dair veriler sunmuş olduk. Bu başlık altında ise görüştüğümüz yoksul bireylerin müstakil dini yaşantılarına ve ibadetlerine dair bildirdikleri çerçevesinde nitel tasvirler ve küçük istatistiksel tablolar yardımıyla veriler ortaya koymaya çalışacağız.

Daha önce yoksulun dindarlığının bir muğlaklık içerdiği şeklindeki yorumları ele almış, buna karşın bizim mülakat ve gözlemlerimiz çerçevesinde bu muğlaklığın dînî ve genel eğitim eksiklikleri nedeniyle görülüyor olabileceğini, yoksulun kendini ifade edemiyor olmasından dolayı araştırmalara böyle yansıyor olabileceğini tartışmıştık.²⁹⁷ Bunun yanında nicelik olarak yoksulun dindarlığının muğlak görünmesine karşın, yoksulluğun kendisini zorladığı dini ve ahlaki olarak yanlış olan davranışlara sapmamasıyla aslında duygu boyutuyla taklidi imandan ziyade tahkiki imana yaklaşmış bir dindarlık sayılabileceğini iddia etmekte yanlış olmayacaktır. Tabi burada taklidi-tahkiki kavramlarını ait olduğu olduğu kelamî konteksteki ayrıntılı dini bilgiye sahip olma ayırımında kullanmadığımızı daha çok bir inancın denenmesi anlamında kullandığımızı hatırlatmakta fayda vardır.

Yoksulluk ve din bağlamında iddialar dindarlığın zenginlikten çok yoksullukla ilişkilendirilen bir durum olduğu şeklindedir. Ancak bunu destekleyen çalışmalar mevcut değildir. Dahası yoksulluk durumundaki dindarlığa ilişkin yeterli araştırmaların olduğunu söylemek zordur. Eyüboğlu'nun çalışması Türkiye'de yoksulluk ve dindarlık konusundaki yegane araştırmadır denilebilir. O da sonuç olarak yoksulluğun dinselliğe sevk edeceğinin söylenemeyeceğini, yoksulun dindarlığının muğlak olduğunu ileri sürmenin de zor olduğunu ortaya koyar. Eyüboğlu gelir seviyesi ile dindarlık arasındaki puanlama ilişkisi üzerinden gelir seviyesinin artmasının dine ilginin azalması, gelir seviyesinin azalmasının da dine ilginin artması anlamına her zaman gelmeyeceğini söyler.²⁹⁸

---

²⁹⁷ İlgili tartışmalar için bkz. Yoksulluk ve Dindarlık İlişkisi, s. 87-96.

²⁹⁸ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat*, s. 17.

Bu konuda Akşit ve arkadaşlarının yaptığı geniş çaplı araştırmadaki tablonun hatırlanmasının durumu genel açıdan değerlendirmemize katkısı olabilir.²⁹⁹

Yakın tarihte yapılan ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından TÜİK'e yaptırılan geniş katılımlı araştırmada ise gelir durumuna göre bir veri tasnifinin yapılmamış olması ise bizim araştırmamız açısından ve bilim dünyası açısından bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Aksan, Konya evreninde yoksullar üzerine yaptığı araştırmada dindarlığa dâir bir soru ile konuya katkı yapmıştır. Araştırma sonunda % 42,2'lik bir kesimin ibadetlerinin tümünü düzenli olarak yerine getirdiği, %15,2'lik bir kesimin bazı ibadetlerini düzenli olarak yerine getirdiği, % 37,2'nin düzenli olmasa da ibadetlerini yerine getirdiği, % 5,2'nin inandığı fakat ibadetlerini yerine getirmediği, % 0,1'lik kesimin inanmadığı fakat inananlara saygılı olduğu, % 0,2'lik kesimin ise inanmadığı ve dine karşı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³⁰⁰

Schwadel araştırmasında genel olarak sosyal sınıf ve Amerikan dini üzerine yapılan emirik araştırmaların hangi tarihte yapılırsa yapılısın yoksulluk açısından yetişkin dindarlığında şu sonuçları ortaya çıkardığını bildirmektedir.

- Yoksul insanlar organize dini faaliyetlerde yoksul olmayan insanlardan daha az aktiftirler.
- Yoksul insanların ölümden sonraki yaşama vurgu yapmaları, anlamlı dini tecrübe sahibi olmaları ve günlük hayatta dinin önemine vurgu yapmaları daha muhtemeldir.

---

²⁹⁹ Bu tablo 96. sayfada verildiği için burada tekrar verilmemiştir. O tabloda görüldüğü gibi gelir durumu azaldıkça dindarlıkta da bir artış görülmesine rağmen en düşük gelir gurubunun bu tedrici genellemeye uymaması dikkat çekicidir. Akşit ve Diğerleri, *Türkiye'de Dindarlık*, s. 493.

³⁰⁰ Aksan, *Yoksulluk Kültürü'nün Toplumsal Görünümleri*, s. 97.

- Yoksul insanlar kişisel ibadet aktivitelerini daha fazla yerine getirirler.
- Yoksul insanlar yoksul olmayanlara göre dünyevi gönüllü organizasyonlara daha az katılırlar fakat benzer düşünceli insanlarla etkileşim içinde olmaya daha yatkındırlar.³⁰¹

Bu sonuçlar her ne kadar Amerikan dini üzerine yapılmış olsa da Türkiye dindarlığına dâir bir fikir verebilirler. Kurt ise dindarlığı etkileyen faktörleri ele aldığı çalışmasında sosyo-ekonomik durum ve dindarlık üzerine yapılan çalışmalarını değerlendirdikten sonra ilgili araştırma sonuçlarının Weber'in "din orta sınıfların aşağı kesimlerinde en canlı yaşanış biçimlerine sahiptir" görüşünü destekleyen sonuçların ortaya çıktığını bildirmektedir.³⁰² Yani buna göre orta sınıfa dahil edemediğimiz yoksul kesimlerin dindarlığının daha zayıf görüntüler vermesinin beklendiği söylenebilir. Birde yoksulun dindarlığına dinin araçsallaştırılması açısından yaklaşan bir görüş vardır ki burada değinmeden geçmek doğru olmayacaktır. Yaptığı çalışmada örneklemin yüzde 70'inin kendini dindar ve çok dindar olarak nitelediği araştırmasında İlhan bu durumu tevekkül ile ilişkilendirmesinin yanısıra yoksul halleriyle zenginlere nasıl bir faydaları dokunacağı müphem olan yoksul insanlar için dinin bir ortak payda üzerinden topluma eklenme ve yardım isteme fırsatı verdiğini, almayı haklılaştırma ve kolaylaştırma çabasını yansıttığını iddia eder.³⁰³ Din'in topluma eklenme, yardım isteme fırsatı verme, yardım almayı kolaylaştırma ve haklılaştırmasının bir toplumsal fonksiyon olarak kabul edilebileceği bizim de kabulümüzdür. Ancak bunun yoksul

---

³⁰¹ Schwadel, *Poor Teenager's Religion*, s. 128.

³⁰² Abdurrahman Kurt, *Dindarlığı Etkileyen Faktörler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 18, Sayı 2, 2009, s. 20.

³⁰³ İlhan, "Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası", s. 209.

bireylere atfedilen bir çaba süreci olduğu genelleyici ve daha somut dayanaklara muhtaç bir iddiadır. Zira böyle bir iddia için dini yaşantının unsurlarına devamı ve bağlılığı dışarıdan ölçen bir ölçeğin olması gerekir ki bu da mümkün görünmemektedir. Şu halde böyle bir yorumsamanın dinin istismarını öngörmesi nedeniyle yoksulun dini yaşantısına dair bir kazanım sağlayamadığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu genel değerlendirmeden sonra namaz, oruç, Kur'an okuma ve iman esaslarına bağlılık gibi genel dindarlık konularındaki verileri değerlendirmeye geçebiliriz.

10.1. Namaz Kılma

Namaz ibadeti İslam dininin en temel ve sürekli ibadeti olması yönüyle önemlidir. Yoksul bireyin Allah ile irtibatını sağlaması açısından içsel dinamiklerini anlatan, cemaatle yapılan bir ibadet olması sebebiyle toplumsal görünürlüğü sağlayan bir ibadettir. Günay araştırmasının gelir grupları ve namaz kılma sıklığı arasındaki ilişkiyi sorguladığı bölümünde gelir düzeyi yükseldikçe vakit namazlarına ilginin düştüğünün görüldüğünü bildirmektedir.³⁰⁴ Ancak dindarlık durumunda olduğu gibi en alt gelir durumunda bir düşme olup olmadığına dair bir veri bildirmemiştir. Eyüboğlu'nun çalışmasında ise 750 tl altı ve üstü gelir grupları arasındaki sınıflandırmada her zaman + çoğu zaman kılanlar gurubunda 750 tl üzeri gelir gurubunun 750 tl altı guruba göre yüzde 6 daha devamlı olduğu sonucuna varılmıştır. En yüksek namaz kılma oranlarına ise 501-2000 tl gurubunda ulaşıldığı bulgulanmıştır.³⁰⁵

---

³⁰⁴ Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s. 99.

³⁰⁵ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat- Samsun Kent Merkezi Örneği-*, s. 253.

Bizim araştırmamızda yoksulluk durumunda örneklemede namaza karşı genelde olumlu ve devamlı bir tutum olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonucun bizim ulaştığımız kişilerin toplumsal kabul gören bireyler olması ile bir ilişkisi olduğu düşünülebilir. Araştırma sırasında karşılaştığımız bir muhtarın söyledikleri üzerine aldığımız notları burada vermenin yoksullarda dindarlık olgusuna yaklaşımı anlamak açısından faydalı olacağını düşünüyoruz.

“Mahalledeki yoksul olupta söyleyemediğini düşündüğümüz kişileri tespit etmek için Osman amcayla görüşüyoruz. Kendi başından geçenleri anlatıyor. Kendisi mahalle bakkalı ve muhtarı. Sayıları az da olsa para verip fakir fukaranın borç defterini kapatanların olduğunu söylüyor. Bunun yanında durumdan istifade eden kişilerin de olduğunu da söylüyor. Hatta kendisini dolandıran dulların da bulunduğunu utana sıkıla anlatıyor.. Kendiside eşi öldükten sonra bir evlilik yaptığını fakat evlendiği kişinin bunu para tırtıklamak için yaptığını anladığını ve boşanmak için mahkemeye gittiğinde çok büyük miktarlarda (30 bin maddi + 50 bin manevi ve 100 bin nafaka gibi) para talep edildiğini söylüyor. Hakimlerinde bu durumlarda kadının tarafını tuttuğu için bir çok kişinin mağdur olduğunu gördüğünü söylüyor. O kadının bunu daha önce 5 defa daha yaptığını anlatıyor. Allah’tan korkmayanın zaten ya böyle şeyler yaptığını ya da hırsızlık veya arsızlık gibi yollara başvurduğunu anlatıyor. Bunu yapanlarında diğer insanlarla pek ilişki kurmadıklarını dolayısıyla bizim onları bulmamızın zor olduğunu söylüyor. Yoksulluk ekipte zaten bu yollara başvurmamanın ve hatta kimseye sylemeyenın zaten en dindar insan olduğunu söylüyor.” (Görüşme Notları).

Namazın yoksul için ne ifade ettiği ve kılınıp kılınmadığı ile ilgili betimsel tablolara baktığımızda farklı anlatımlarla karşılaşmaktayız. Laik bir tutum sergileyen fakat oyunu yaygın muhafazakar bir partiye verdiğini söyleyen Akif ibadetin kul hakkına riayette bir mazeret yapılmamasına yönelik ifadeleri ile dikkat çekiyor.

“Genelde oruç tutarım da pek dindar bulmuyom kendimi. Pek okumadım öyle, yeri geldimi namazımı da beş vakit kılarım ama zamanımı da şeyetmem msaitsem kılarım

yani namazı 1 saat sonra kıyıyom evvela işimi bitiriyom sonra kıyıyom, işten kaçmak için yapmam önce işimi yaparım sonra namazımı. İşı bıraktırma noktasına gelmeyom yani adamı. Diyem ki bazı işverenler var 5 vakit kıyıyon 8 saatin içinde 2 saati namaza gidiyo dedittirmiyom yani demek istediğim bu.” (Mülakat 2, Akif, 54).

Akif'in ifadeleri toplumda ibadetlerin istismarının sözkonusu olabildiğini göstermektedir. Kendisi buna dikkat ettiğini söylerken aslında yoksulun softalık denebilecek nedenlerle işten atılmasıyla yoksulluğa maruz kalabildiğini anlatmaktadır. “İşı bıraktırma noktasına gelmeyom yani adamı” cümlesi bu durumu anlatmaktadır. Kendi hayat mücadelesinde namazı hayatının bir başlangıç noktası yaptığını da satır arasında görüyoruz.

“Ben her sabah namazda kalkarım iş olsada olmasada kalkarım namazımı kılarım kahvaltımı yaparım yengenlen beraber beni uğurlayo. Çıkıyom gidiyom, ama para veremedim mi üzülüyom...” (Mülakat 2, Akif, 54).

Namazın hayatında tuttuğu yeri rüyalarında sevdiklerini görememesiyle ilişkilendiren Hasibe dindarlığın zengin bir içsel yaşantıya imkan verdiğini göstermektedir.

“Abim vardı o da polisti ölen kızımı ona evlatlık veriydim, onu hiç görmüyom 4-5 aydan beri. Ha namazımı kılamadığım zaman bile gözümle kılmaya çalışıyom. Ama namazım olmuyo da ondan mı görmüyom neden görmüyom yanlış bişey mi yapıyom ki, birisinin kalbini mi kırıyom ki diye düşünüp duruyom gari.” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Nazik sadece kandillerde namaz kıldığını ve oruç tutmadığını bildirmesine rağmen ibadetlerin kendisine kattıklarını anlatırken yaşadığı duygusal derinliği anlatmaktadır.

“Allahıma ellerimi açtım zaman bambaşka oluyo bi bambaşka oluyo yani, yeri geliyo namaz kılmayıverem şunu etmeyevirem içim, bi kanadım bi kolum kırık gibi, mesela şu parmağımı kesem canım acıyo ama namazı kılınca o canım acımıyo benim. Rabbim bana duyurmuyo hocam beni.” (Mülakat 7, Nazik, 39).

Ayten ibadetlerini yerine getirdiğini bildirirken eşi ile ilgili durumuda paylaşarak kattığı yorumla dini eğitime dair gözlem ve yaşantılarına dair değerli tecrübelerini dile getiriyor.

“çok dindarım namazımı kılarım Cuma gününe kadar oruçtum işte(3 aylar orucu), ama eşim öyle değil oruç tutmuyo, bana çok ters biri aslında da işte öyle, ailesinde hepsi öyle, anne baba küçükken ölmüşler 5 çocuk orda burda yetişmişler kim ne öğretecek ki, çocuklara en güzel eğitimi anne daha güzel veriyö Ben şahsen kendim çok güzel eğittim. Dini eğitimlerini verdim, yurtlara gönderdim. Okuldan çıkışlarında bile yurda verdim oraya kadar takip ettim.” (Mülakat 8, Ayten, 48).

Ayten eşiyle ilgili bilgiyi paylaşırken aslında dini eğitim aracı olarak gördüğü kurumlara dair bir yaygın uygulamayı açıklamaktadır. Yurt olarak bilinen ve çeşitli cemaatlere bağlı olarak belli kişilerin görüşleri çerçevesinde dini eğitim verdiklerini söyleyerek öğrenci toplayan kurumlar Kütahya’da yaygındır. Halk bu kurumlara çocuklarını uygun fiyatlara yerleştirmekte, okulu ile arasında mesafe olmamasına rağmen buradan okula gidip gelmesini sağlamaktadır. Maddi durumu iyi olmayan ailelerse çocuklarını okul çıkışından yatışa kadar olan sürelerde bu yurtlarda kalmaya göndermekte bu süre içinde çocuklar etüt yapmakta ve dînî dersler almaktadır. Ayten’in dini eğitimlerini aldırıldığını söylediği çocukları da böyle yurtlara gitmişlerdir. Bu uygulamanın ne kadar sağlıklı bir uygulama olduğu ayrı bir araştırmanın konusu olmalıdır. Ancak bizim çıkaracağımız sonuç, Ayten gibi bu kurumlara ihtiyaç duyan bireylerin çok olduğu ve bu kurumların da bir toplumsal fonksiyon gördüğüdür. Bu fonksiyonu nasıl gördükleri ve doğru dini bilgi verilip verilmediği, artıları ve eksileri ile değerlendirilmeye muhtaçtır.

Orta yaşlardaki Nurhan’ın muhafazakar söylemlerine rağmen namaza devamının olmadığını söylediğinde Ahmet Tunçkafa’nın kendini tutamayarak

söylediği hatırlatma ve aldığı cevap bireylerin düşünceleri ile davranışları arasında bir paralellik olamayabildiğini göstermektedir. Benzer durumu az önceki Nazik'in ifadelerinde de görmüştük.

“beş vakit yok da işte cumalarımıza gideriz, ramazanda beş vakit kılarız, işte ramazanda nefsimiz köreliyo artık. Ben kandillerimi kaçırmam.

Ahmet Tunçkafa-Az önce anneni eleştiyodun namaz kılmıyo diye.

-ama kandillerimi kaçırmam” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

Seyyar çiğ köfte satan Cemil'in uzun anlatısı namazdan ne anladığını da bize anlatmaya yöneliktir.

“Allaha şükür huzura çıkıyoz yani, kabul ederse rabbim, dört dörtlük değil ama kılıyoz yani, önemli olan ihlasla yapmaktır ona yönelmektir yalnız onu bi görev olarak değil görevimizdir de yani, onu bi Allahı ziyaret etmek ziyaret de değil de Allahı hissetmek olarak. Şimdi örnek vereyim, ben işime gidiyorum abimde gidiyo sizde gidiyorsunuz, iş iş diye gidiyoz. ama ben işime aşığım sevdalıyım ben işime, ben tepsime sarılır öyle giderim, camiye beraber gideriz, yani herşeyim bunlan, niye, o bana bi ekme getiriyo kazancım ben ona aşığım, Allahda esas bana veren değil mi, Allah beni affetsin bi yakınım bi akrabam bi dostum bi ilah yani, kendiside diyo ki, Allah bizim herşeyimiz ya. Ben onu mecazi anlamda söyledim yöneldiğin zaman herşeyini veriyo ya. Ha efendime söyliyim bilmem kaç tane dua okumuşsun bilmem kaç tane sure okumuşsun ama okumusun İbrahim Tatlıses'in türkü okuduğu gibi okumuşsun. Yürekten okuduğun samimiyet önemli. Ben bazen diyom adama abi işte diyo işte abi sıkılıyoz, kalk abdest al namaz kıl 2 rekat kimse görmeden ya Allah bismillah yat kalk, aç ellerini Allahla konuşuyosun sen yaw benle konuşur gibi anlat derdini. Ha sen sus kimseye söyleme, bekle senin o işin yavaş yavaş hallolur, ama 5 günde hallalolur ama 40 günde hallolur ama hallolur. Yani önemli olan Allahla yakınlık kurmak, sadece kuru kuru namaz kılmak değil yani tam itikat yani.” (Mülakat 11, Cemil, 54).

Cemil'in konuşmaları aldığı eğitimin ve zekasının ipuçlarını bize göstermektedir. Tespitleri oldukça isabetli değerlendirmelerdir. Bu da bize zekanın

ve doğru dini yönlendirmenin bireyin yoksulluğunda onu yalnızlıktan ve duygusal körelmişlikten kurtarabileceğine işaret etmektedir denilebilir.

30 yaşındaki Birol'un namaz konusunda bir alışkanlık kazanma gayreti içinde olduğu görülüyor. Bu gayretin de çevresindeki arkadaşlarının teşviki ile olduğunu öğreniyoruz.

“Ahmet abi biliyo Kur'an'a daha yeni geçtim 2-3 ay oldu. Namazımı da kılarım. 2, 3, 4, 5 vakit kılarım. Namazımı kılıp da eve giderim ya da döndüğümde. Şu an kılmaya çalışıyorum.” (Mülakat 14, Birol, 30).

6 aylığına tuğla fabrikasında çalışan Mutlu namaz ve oruç konusunda çalışma şartlarının ne kadar etkileyici olduğunu bildirmektedir. Aynı zamanda epilepsi rahatsızlığı da olan Mutlu hastalığının etkisi olduğunu anlatmaktadır.

“normalde boştayken gılıyom ama iş yerinde o imkanı bulamıyorum. İş yerindeyken Cuma namazlarını eve geldiğimiz zaman yatsıyı şeyi gılabiliyom. Yani şimdi oruçlarımız şimdi rahatsızlık verir geçen yıl mesela 30 orucun 30'unu da tutamadım. Şey yapıyom su kaybı oluyo çalıştığımız yerde şu oluyo bu oluyo. 5-10 tanesini tutmadığım oldu mesela bugün çok zorlandıysam yarın niyetlenmiyom zaten çünkü bugün çok kötüydüm yarın belki baygınlık geçirecem şimdi bu da rahatsızlık olcek diye” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Mutlu namaz ve oruçlarında işinin ve hastalığının bir engel olduğunu söylerken dualarında boş vakitlerini değerlendirdiğini ve zikir yaparak da ilahi bir yardım aldığını bildirmektedir.

“sürekli sabah işe giderken evden çıkarken ederim mesela sağa sola gadın bakmaktansa ee kendi kendime zikir ede ede giderim gerçekten bak yani hana her adımda bir zikir ya Allah ya Allah ya Allah mesela çalıştığım yere ben yayan gidiyom servisimiz yok” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Selman iş nedeniyle namazını kılamadığını söylemiştir.

“hocam işte dediğim gibi geldimmi burda gılıyom bazen sabah namazını gılıyom ama iş yerinde yapamıyoz yani onu”(Mülakat 18, Selman, 35).

Selman namazını zamanında kılamadığını ifade etse de dua konusunda bir derinlik taşıdığını göstermektedir.

“dua ederim hocam 1 saat veya bir buçuk saat böyle oturup namaz gıldıktan sonra secdemim üstünde dua ederim ben. Allahım şunu ver yamuk yola sürme bizi veya çocuklamı böyle böyle yapma diye daima dua ederim yani” (Mülakat 18, Selman, 35).

Ayça namaz konusunda sureleri bilmediği için bu ibadeti yapmadığını söylerken, ezberlemeye çalışırken yoksulluğun psikolojik etkileri nedeniyle başarısız olduğunu söylemektedir.

“ya açıkçası sureleri pek bilemiyom ben. Orucumu tutuyom ben her sene Allah kabul ederse inşallah ama namaz dedim işte sureleri pek ezberliyemediğim için ya kafam sürekli mesela bişey okusam kitap okumaya çalışıyorum çocuk gelişimi ile ilgili kitaplar falan var bikaç tane okumaya çalışıyorum kafam sürekli başka yerde oluyo ya eşimin ailesinde ya eşimde ya tekrar kendimi adapte etmeye çalışıyorum olmuyo okuyorum ama boşuna” (Mülakat 19, Ayça, 25).

İlhan kendisinin işi nedeniyle namazlarını kılamadığını söylerken eşinin daha dindar bir kişi olduğunu ifade etmektedir. İlhan da tuğla fabrikasında geçici işte çalışmaktadır ve kış aylarında işsiz kalmaktadır.

“çok ağır bi sanayi ağır sanayi olduğu için ben oruçlamın tamamını tutuyom demişim yalan tamamını tutamıyom hocam ama elimden geldiğince tutmaya çalışıyorum namazlamızı gılmaya çalışıyoz elimizden geldiğince(...)Kışın gılabiliom hocam kışın çünkü aylak olduğum için gılabiliyom” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Görüldüğü gibi yoksul için ibadetler ve özellikle namaz ibadeti devam edilmeye çalışılan bir ibadettir. Çalışma durumunda ise çalışma şartlarının ağırlığına göre namaz eve bırakılabilmekte ve oruç ibadeti ise yerine getirilememektedir. Bu durumdaki kişilerde kış aylarında namaz ibadetine devamın arttığı görülmektedir.

Bir tablo olarak baktığımızda ise namaz kılma durumu ile ilgili şöyle bir manzara ile karşılaşmaktayız.

Tablo 12: Namaz Kılma Durumu

Devamlı	Kısmen- Çoğunlukla	Cuma ve Kandillerde	Hiç kılmayan	Toplam
13 % 61,9	4 % 19	3 % 14,2	1 % 4,7	21 % 100

Görüldüğü gibi namazını sürekli kıldığını bildirenlerin oranı oldukça yüksek çıkarken (% 61,9) bunların içinde üç kişi camiye devam ettiklerini bildirmektedir. Yüzde 19 gibi bir oran kıldığını ancak 5 vakit şeklinde değil de hergün birkaç vakit olabilecek şekilde kıldıklarını söylemiştir. Yüzde 14,2'ye tekabül eden sayıdaki katılımcı ise Cuma ve mübarek gecelerde kıldığını bildirmiş, 1 kişi ise hiç namaz kılmadığını söylemiştir. Bu sonuçlarla bizim örneklemimiz çerçevesinde yoksulların namaz ibadetini yerine getirdikleri söylenebilir. Bu sonuçların Kütahya'da yapılan bir yüksek lisans çalışmasında çıkan sonuçlarla neredeyse aynı olması dikkat çekicidir. Güneş'in araştırmasında da günlük ibadetlerini yerine getirenlerin oranı yüzde 61 olarak bulgulanmıştır. Böylece nitel ve nicel verilerin birbirini desteklediği görülebilir.³⁰⁶

Diyanet İşleri başkanlığının 2014 yılında yaptırdığı Dini Hayat araştırmasında genel düzeyde vakit namazlarını her zaman kıldığını bildirenlerin oranı yüzde 42,5 çoğunlukla kıldığını bildirenlerin oranı 12,9 ara sıra kıldığını bildirenlerin oranı yüzde 18,1 nadiren kıldığını bildirenlerin oranı yüzde 8,8 ve hiç

---

³⁰⁶ Güneş, Kütahya'da Kent Yoksulluğu, s. 100.

kılmadığını bildirenlerin oranı yüzde 16,9 olarak gerçekleşmiştir.³⁰⁷ Bu göstergelerle yoksulluk durumunda genel duruma oranla daha çok namaz kılındığı sonucuna ulaşılabilir gibi görünse de Türkiye geneli sonuçların bizim araştırmamızda olmayan bir çok değişkeni barındırdığıda düşünölmelidir. Bu değişkenler arasında farklı din, mezhep ve felsefi düşünönceye sahip olma, farklı sosyo ekonomik ve demografik değişkenlerin mevcut olması gibi etkenler sayılabilir.

10.2. Oruç Tutma

Oruç ibadetiyle ilgili olarak namaza oranla daha devamlı olunduğı gözlemlenmiştir. Ancak yoksulluk durumunda sağlık nedenlerine bağılı olarak oruç tutamadığını bildirenlerin oranının yüksek olduğunu söylememiz gerekir. Genel olarak oruç ibadetinin toplumsal kabul gören, bir aylık bir süreçte yerine getirilen ve bu nedenle toplumda bir dini atmosfer yaratan bir ibadet olduğı için yerine getirilen bir ibadet olduğunu söyleyebiliriz. Diyanet tarafından yaptırılan güncel dindarlık araştırmasında Türkiye genelinde % 83,4'lük kesimin "sağılığım elverdiği sürece orucumu tutarım" şeklinde cevap verdiği, % 2,5'lik kesimin "hiç oruç tutmam" dediğı bildirilmiştir. % 7,3'lük bir kesiminde "sağılığı elvermediğı için oruç tutmadığını" bildirdiğı rapor edilmiştir.

Sağılık sorunları yoksulluk durumunda sıkça karşılaşılan bir problemdir. Yoksul birey zaten sürekli açlıkla başatme durumunda olan bir bireydir ve nefsin açlıkla terbiyesi için yapılan bir ibadeti yerine getirmek konusunda oldukça isteklidir. Ancak sağılık sorunları onun bu ibadeti yerine getirmesinde engel olmaktadır. Nermin

---

³⁰⁷ *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, Diyanet İşleri Başkanlığı, www2.diyanet.gov.tr/StratejiGelistirme/Afisanlari/dinihayat.pdf, s. 48. (Erişim, 26.12.2015)

sürekli içmesi gereken tansiyon hapları nedeniyle bu ibadeti yerine getiremediğini söylemiştir:

“namazımı kılıyorum ya oruç tutamıyorum işte hap içmem gerekiyo bide boğazım benim kuruyo illa su içmem gerekiyo” (Mülakat 5, Nermin, 55).

Mutlu hem hastalığı hem de çalışma şartlarının ağırlığı nedeniyle orucunu tutamadığını söylemiştir. Çalıştığı yer bir tuğla ocağıdır ve maskesiz bölgeden geçmenin bile imkanı yoktur.

“yani şimdi oruçlarımız şimdi rahatsızlık verir geçen yıl mesela 30 orucun 30’unu da tutamadım. Şey yapıyorum su kaybı oluyo çalıştığımız yerde şu oluyo bu oluyo. 5-10 tanesini tutmadığım oldu mesela bugün çok zorlandıysam yarın niyetlenmiyorum zaten çünkü bugün çok kötüydüm yarın belki baygınlık geçirecem şimdi bu da rahatsızlık olacak diye” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Benzer bir geçici işte çalışan İlhan’da aynı mazeret ile orucunu tutamadığını bildirmiştir.

“çok ağır bi sanayi ağır sanayi olduğu için ben oruçlamın tamamını tutuyom demişim yalan tamamını tutamıyorum hocam ama elimden geldiğince tutmaya çalışıyorum.” (Mülakat 20, İlhan, 40).

Yine Ahmet’de sağlık nedeniyle orucunu tutamadığını benzer ifadelerle dile getirmiştir:

“Elhamdulillah Müslümanız da orucumuzu tutamıyoruz yani sağlıktan dolayı” (Mülakat 21, Ahmet, 38).

Tablo 13: Oruç Tutma Durumu

Sürekli Tutuyor	Sağlık Sorunları Sebebiyle Tutamıyor	İş Koşulları Nedeniyle Tutamıyor	Hiç Tutmuyor/Tutmamış
13 % 61,9	4 % 19	3 % 14,2	1 % 4,7

Hiç oruç tutmadığını bildiren mülakatçımız aile içi şiddet mağduru olan ve evinde yalnız yaşayan bir kadındır. Çocukları yetiştirme yurdunda yaşayan ve geçirdiği travmalar nedeniyle toplumdan ve herkesten kaçan Nazik'in durumu derin dini psikolojik araştırmalara konu olabilecek niteliktedir. Zira yaşadıkları nedeniyle dînî bir boyuta yönelmesi beklenebilecekken bunun olmaması da dikkat çekicidir. Ayrıca namaz kılmaya ait tablo ile oruç tutma durumuna ait tablolarındaki sonuçların birbirinin aynısı olması çok ilginçtir. Bu sonuç namaz kılma ile oruç tutma davranışı arasında bir paralellik olduğunu göstermektedir.

10.3. Kur'an Okuma

Kur'an'ın arapça metninin okunması toplumda yaygın olan ibadetlerden birisidir. Zekat ve hac gibi ibadetlerin yoksulun dünyasında olmadığını düşünmek zor değildir. Ancak mülakatlarda çok paraları olsa ne yapacakları sorulduğunda bir çok kişi hacca gideceğini ve parasını hayır yolunda kullanacağını bildirmişlerdir. Mutlu bunlardan biridir.

“param olsaydı tabi ki yani param oldu diye bi şımarık bi hayat yaşamazdım. Şimdi parayı bulan genelde şey yapıyo ama u şey olmazdı bende daha çok her zaman istediklerimin birisi mesela Allah bana bi para nasip etse şu borçtan gurtulsam emekli olsam ilk mesela hacca gitcem diyom bunları gerçekleştirirdim ihtiyarlayınca değil gençken gitmeyi isterdim.” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Akif'de şöyle demektedir:

“olsaydı yardımdan başka şey düşünmezdim, napçam parayı kendimde yeterli para varsa karşımdaki insanda da para varsa ne güzel daha napcam yani. Bende 100 lira varsa 50-50 üleşiyosak ne güzel ikimizde mutlu oluruz, bende 80 lira varda sende 20 lira olsa insan mutlu olur mu olmaz. Param olsa ne güzel dağıtırım valla.”(Mülakat, 2, Akif, 54).

Cemil bütün gerçekliğiyle yoksulluğu önümüze sererken farazi olarak bile çok para sahibi olacağını düşünemediğini, yoksulluğun adeta beyninin her kıvrımına işlediğini bize göstermektedir.

“Çok paran olsa neye harcardın, önce kendi ihtiyaçlarıma bakardım. Şunu yapardım bunu yapardım desem yalan olur. Yani hacıya giderdim hemen hayır yapardım desem değil, önce kendime bakardım yani. Mesela bi ev olur, demi, rabbimizde bunu isterdi yani ondan sonra geri kalanında yardımlaşma olabilir yani. Allah korusun sokaktaki herkesi değildir de yani bi vesile ile tanıdıklarımızın ihtiyacını gideririm yani. Ama büyük tüple ev kirasını verirdim yani, çünkü bizim büyüyeğimiz o kadar yani ötesi zor yani. Ya ev kirası vardır ya su vardır, ya elektrik vardır, hep bunlar yani öyle işte , aha fatura duruyo yani cepte, öncelikler bunlar yani, bizim büyüklüğümüz budur yani. Hani şimdi benim bütün imkanlarımı zorlasak bişey yapalım diye yemin olsun 90 lira para çıkmaz belki 80 bile çıkmaz ha. Bak bi daha sorarsan büyük tüple kira ha!” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Görüldüğü gibi para sahibi olduğunda zekat ve hac gibi ibadetler düşünülebilen ibadetlerdir. Bu durumda yoksullukta Kur’an okumak bir engeli olmayan, manevi bir teskin oluşturan ve dindarlık için bize gösterge olabilecek bir ibadettir.

Yoksulluk durumunda kitap okuyabilmek zordur. Çünkü sorunlar karşısında okumak için gerekli motivasyonu toplayabilmek için dikkati toplamak gereklidir. Daha önce Ayça’nın ifadelerinde bunu görmüştük.

“ya kafam sürekli mesela bişey okusam kitap okumaya çalışıyorum çocuk gelişimi ile ilgili kitaplar falan var birkaç tane okumaya çalışıyorum kafam sürekli başka yerde oluyo ya eşimin ailesinde ya eşimde ya tekrar kendimi adapte etmeye çalışıyorum olmuyo okuyorum ama boşuna” (Mülakat 20, Ayça, 25).

Ancak herkes’de aynı mazeretin geçerli olmadığını Hasibe’nin ifadelerinden anlıyoruz.

“-sıkıntılı anlarında napıyosun ?

-Hemen Kur'an okurum kitaplarımı okurum hemen aptesini alırım gelirim, hemen kitaplarım kafamın üstündedir. En az bi sayfa 2 sayfa okurum zikirmatiğimi çekerim...kitaplarımızı okuruz bak şurda kitaplarımız var. İlmihal okuyom çocuklarımı onlarla sakinleştiriyom başka türlü sakinleştiremiyom, okuyuver diyom bak ben okuyamıyom diyom onları da okutuyom onlar da huzur duyuyo bende huzur duyuyom çok şükür Rabbime Allahıma zaten o var ablam bizde ne götürcez öbür dünyaya ne koyuyon torbana” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

İki örnek, okumaya karşı tutumların farklılığını göstermektedir. Bu durumun yoksulluk haricinde başka değişkenlere bağlı olduğu düşünülebilir. Kişilerin aile ve yetişme ortamları, eğitim ortamları gibi etkenler yoksulluk durumunda okuma alışkanlığının görülmesinde etkili olabilir. Aynı şekilde Kur'an okumanın da yoksulluğun ortaya çıkmasından bağımsız olan değişkenlerle ilgili olduğu düşünülebilir. Yukardaki örnekteki Hasibe evinde Kur'an okunan, annesinin hoca olduğunu söyleyen biridir. Ayça ise bir parçalanmış ailenin kızıdır, gençlik yılları ailevi sorunlarla geçmiştir ve 16 yaşında yeni annesi ile birlikte yaşamamak için evlenmiştir. O evinde veya çevresinde Kur'an okumaya yönelik bir teşvik veya örneklik görmemiştir. Böyle olunca içine düştüğü yoksulluk durumunda da Kur'an okumaya yönelmemektedir. İçinde bulunduğu yoksulluk onu bir zihinsel faaliyet olan okumaktan daha da uzaklaştırmaktadır. Ayça'nın yoksulluk içinde olmasa da Kur'an okumaya yönelmeyeceğini öngörebiliriz. Bu, Kur'an okumanın yoksulluk haricinde başka değişkenlerle ilgili olmasının bir sonucudur diyebiliriz. Bir başka ifadeyle burada yoksulluğun düşük eğitim seviyelerinde görülmesiyle bağlantılı olan bir tablo ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir.

Görüşülen kişilerden sadece 5 kişi Kur'anı arapça metninden okuyabilmektedir. Bunun yanında 6 kişi ise latince harflerle yazılan Türkçe

transkripsiyonlu metinlerden okumaktadır. Geliye kalan 10 kişi ise Kur'an okumamaktadır. Bunun tablo ile gösterimi şu şekildedir.

Tablo 14: Kur'an Okuma Durumu

Arapça Metninden Okuyor	Türkçe Metninden Okuyor	Hiç Okumuyor	Toplam
5 % 23,8	6 % 28,5	10 % 47,6	21 % 100

Ortaya çıkan tablonun Kur'an okumanın görece daha zayıf olarak yaşandığına işaret ettiği söylenebilir. Aynı örneklemin namaz ve oruç devamlılığının daha çok olduğu gözönüne alındığında bu sonuca varmak yanıltıcı olmaz. Eyüboğlu araştırmasında dindarlığı kitabi ve popüler olarak ikiye ayırmış popüler dindarlığın puanlarının kitabi dindarlığa göre oldukça düşük çıktığını bulgulamıştır.³⁰⁸ Aynı çalışmada 750 tl altı gurubunun boş zamanlarında Kur'an okuma yüzdesi %18,8 kitap okuma yüzdesi % 3,6 olurken 751 tl ve üstü gelir gurubunun boş zamanlarında Kuran okuma yüzdesi % 15,5 kitap okuma yüzdesi % 13,2 olarak gerçekleşmiştir. Diyanet'in araştırmasına göre ülkemizde Kur'an-ı Kerim'i arapçasından okumayı bilenlerin oranı % 41,9 bilmeyenlerin oranı ise % 57 dir. Bu oranların eğitim alma değişkenine göre dağılımında ise okur yazar olmayanların % 19,8'inin arapça metninden Kur'anı okuduğu sonucuna varılmıştır. Diğer eğitim seviyelerinde ise yüzde 41 ile 46 arasında değişen oranlarda arapça metninden okuma oranları olduğu bulgulanmıştır.³⁰⁹ Bizim araştırmamızda ortaya çıkan sonuçlar yüzde elliye yakın bir oranda (%47,6) Kur'an okunmadığına işaret etmekte, yüzde 23,8'lik bir gurubun ise

³⁰⁸ Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat*, s. 263.

³⁰⁹ *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, Diyanet İşleri Başkanlığı, s. 87.

arapça metninden okuyabildiğini göstermektedir. Bu rakamlar yoksulluk durumunda genelden daha az bir Kur'an okuyabilme düzeyinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlarımız yoksulun dünyasında Türkçe metinlerden Kur'an okuma çabasının olduğunu göstermektedir. Bu sayı ise (6) azımsanmayacak bir orana tekabül etmektedir (% 28,5). Şu halde yoksulluk halinde eğitimsizliğin yaygın olduğu gözönüne alındığında ve imkansızlıklar nedeniyle yoksulluk içindeki bireyin dini eğitimine de devam edemediği, dini sosyalleşmenin öğrenildiği aile ortamının maddi nedenlerle sancılı yaşandığı düşünüldüğünde Türkçe metinden Kur'an okuma çabası bir dini yönelimi ve dine ilgiyi ifade etmektedir denebilir. Din teorik olarak koyduğu normlarla toplum hayatını düzenlerken var olan toplumsal yapıyada nüfuz ederek onu bir dereceye kadar yeniden düzenler.³¹⁰ Bu yeniden düzenleme, toplumun hal ve şartlarına göre farklı şekiller gösterecektir. Buradaki arapça metni Türkçe harflerle okuma çabası yoksulluğun getirdiği nedenlerle farklı bir yönelim ve biçim kazanma olarak nitelenebilir. Öte yandan günümüzde camiler ve Kur'an kurslarıyla Kur'an öğrenme imkanları bu kadar yaygın iken neden buralara başvurulmadığı düşünüldüğünde ise yoksul bireyin hissettiği dışlanma ve kırılmalık ile buralara yönelmediği akla getirilebilir.

Kur'an'ı Türkçesinden okuyan Nurhan'ın bir ifadesi maddi olarak güç yetiremeyecek durumda olma düşüncesinin bu hizmetlere bakışta etkili olduğuna bir işaret eder:

“sonra işte hocayla konuştum camide odada Kur'an öğrencem inşallah yani. Parayla mı öğretir artık, hayrına mı öğretir.” (Mülakat 10, Nurhan, 38).

---

³¹⁰ Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, “Dini Tecrübenin İfade Şekilleri” *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ed. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu), Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 54.

Burada Nurhan istekli olduğu için cami imamıyla görüşerek ondan ders almaya başlayacağını belirtmektedir. Ancak bunu yaparken bile para istenebileceği ve güç yetiremeyeceği düşüncesi davranışında tereddütlü ve çekinceli davranmasına neden olmaktadır.

Yine Türkçe metinlerden Kur'an okuyan Cemil çocukluğunda Kur'an'ı okurken şimdi unuttuğu için artık Türkçesinden okuduğunu anlatmaktadır.

“Türkçe yazılarında okuyom yani, Kur'an harflerinden öğrendim de unuttum yani.

Baba dayağı yemedik annemde dövmezdi bizi.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Cemil aynı zamanda dini eğitime olan bakışının da ipuçlarını vermektedir. Babadan veya anneden görülecek bir baskı ve şiddetle dini eğitim alınabileceğini düşünmesi toplumda böyle bir önkabulün olduğunu göstermektedir.

Mutlu da önceden Kur'an kursuna gitmiş Kur'an okumayı öğrenmiş ve şimdi artık unuttuğu için Türkçe transkripsiyonlu metinden okumaktadır:

“Kur'an-ı Kerim şu anda okuyamıyorum....öğrenmiştim hatimde ettim dediğim gibi şu

anda şeylerini okuyorum öbür tarafta Türkçe şeyleri varya” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Cemil, Mutlu ve Nesrin örnekleri Kur'an'ı Türkçe transkripsiyonlu metinden okuma alışkanlığında olanların önceden Kur'an'ı arapça metninden okuma becerisi kazanmış ama şimdi okumayı unutmuş kişiler olduklarına dair güçlü birer delil olmaktadır. Yani Kur'an okuma alışkanlığı yoksulluktan ziyade eğitim almış olma değişkeni ile daha ilintili bir davranış gibi görünmektedir.

10.4. Dua Etme

Dua, bütün dinlerde yaratıcıya ulaşmanın, isteklerini sunmanın bir şeklidir ve bir dini tecrübe çeşididir. En basit tarifi ile “insanla Allah arasında bir haberleşme ya

da iletişim” olarak tanımlanmaktadır.³¹¹ Dua’da sadece dua eden tarafından anlaşılacak bir yol ile Allah’ın buna cevap vereceği beklentisi ve umudu vardır. Dua ilahi olanı kabulün en samimi bir ifadesidir. Birey Allah’ı insanın ihtiyacını karşılayacak durumda olan varlık olarak kabul ettiği ve kendisini işittiğine inanıp güvendiği için bir acziyet itirafı ve kutsala yönelme ifade etmektedir. Dini anlamı içinde, talep kadar şükran ve sevgi ifadesi de olan, insanın Allah’a doğru her hareketi demektir. Bu bakımdan dini hayat içerisinde duanın merkezi bir yeri ve önemi vardır. Dini davranışın en tipik özelliğini dua’da görmek mümkündür.³¹² Konumuz açısından, yoksul bireyin sosyal alanda bulamadıklarını aradığı bir alan olabileceği için ele alınmaya değer bir konudur. Biz yoksulun dindarlığının muğlak olduğunu düşünmesek de eğer kabul edilirse yoksulun muğlak dindarlığının da en bariz nesnesi olarak dua kabul edilebilir. Bu düşünülerek mülakatlarda dua edilip edilmediğine yönelik bir soru sorularak betimlemelere ulaşılmaya çalışılmış ve dikkat çekici ifadeler ulaşılmıştır. Öncelikle duanın isyan etmenin ve Allah’a uzak olmanın karşıtı olarak ele alındığını söyleyebiliriz. Ayşegül bunu doğrudan dile getirmektedir.

“isyan yook her zaman dua ediyon, şükür ediyon neye biz eller gibi olmadık diyon ama isyan etmeyon. Bu kadar başka türlü değil.” (Mülakat 1, Ayşegül, 66).

Allah’tan sadece sağlık istediğini söyleyen Akif’e maddi şeyleri neden istemediğini sorduğumuzda verdiği cevap dua konusunda bir bilgi eksikliğinin söz konusu olabildiğini göstermektedir. O, maddi ihtiyaçları insanlardan karşılamak gerektiğini düşündüğünü şu şekilde anlatmaktadır.

“hocam insan çalıştımı alın terini aldımı huzur buluyo, bugün yevmiye 50 bin lira aldımı ama 100 liraya ihtiyacı varsa 50 bin lira açığı varsa ya arkadaşından alcan ya

---

³¹¹ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2005, s. 212.

³¹² Hökekleli, *Din Psikolojisi*, s. 214

eşin dostundan alcan yani demek istediğim bu yani, o işini görcen yani maddi yönden sıkıntı varsa yani” (Mülakat 2, Akif, 54).

Dua konusunda Akif’in yorumuna benzer bir yorumla İlhan’ın mülakatında da karşılaştık. Adeta dua etmekten utandığını söyleyen İlhan’ın cümleleri yoksul için bir sığınma limanı olabilecek olan bu ibadete karşı bir ilgisizlik ve bilgi eksikliğini bildirmektedir.

“valla hocam u şekilde ben hiç dua etmedim yalan söylemiyem ben şimdi odaya çekilip dua etsem ne bilim yani sanki tövbe ya rabbim ayıp gibi geliyo hocam ne için dua ediyomuş gibi öyle bi his geliyo insanın içine... yapmadım yalan yok keşke” (Mülakat 20, İlhan, 40).

İlhan ve Akif’in ifadeleri maddi ihtiyaçlar ile Allah’a yönelmenin yanlış olduğunun düşünüldüğüne bizi götürmektedir. “Ayıp gibi geliyor hocam” cümlesinden çıkardığımız bu çıkarım din eğitimi eksikliğini gözler önüne sermektedir.

Selman ise İlhan ile aynı eğitim düzeyine sahip olmasına rağmen duaya daha çok başvurmakta ve dünyalık olarak söylenebilecek maddi ihtiyaçlarını dua ile istemektedir.

“dua ederim hocam 1 saat veya bir buçuk saat böyle oturup namaz gıldıktan sonra secdem üstünde dua ederim ben allahım şunu ver yamuk yola sürme bizi veya çocuklamı böyle böyle yapma diye daima dua ederim yani” (Mülakat 18, Selman, 35).

Ayça ibadetlerini devamlı olarak yerine getiremediğini söylesede duayı her zaman yaptığını söylemektedir.

“her zaman, Allahım çocuklarımı bana bağışla diyorum onların istediklerini alırım” (Mülakat 19, Ayça, 25).

Mutlu duayı hayatının bir vazgeçilmezi olarak gördüğünü aktarırken bir başka ibadet saydığı alışkanlığını da bildirmektedir.

“sürekli sabah işe giderken evden çıkarken ederim mesela sağa sola kadın bakmaktansa ee kendi kendime zikir ede ede giderim gerçekten bak yani hana her adımda bir zikir “ya Allah ya Allah ya Allah” mesela çalıştığım yere ben yayan gidiyom servisimiz yok” (Mülakat 17, Mutlu, 42).

Nesrin televizyon yayınlarını ve oradan öğrendiklerini de içine katarak dua ettiğini bildirmektedir.

“ediyom ediyom devamlı dua ediyom hocaları dinleyom tesbih çekiyom devamlı” (Mülakat 16, Nesrin, 42).

Birol dua ettiğini bildirirken duanın gücünüde vurgulamakta ve dua ile kaderin değiştirilebileceğine inandığını söylemektedir.

“kaderdir ama yön verebiliriz diye düşünüyorum ben. İnsanoğlu kaderdir ama kaderini değiştirebilir duayla diye kendisi değiştirebilir diye düşünüyorum ben.” (Mülakat 14, Birol, 30).

Dua ile ilgili kendine ait en samimi alışkanlıklarını paylaşanlardan birisi Cemil olmuştur. Kendine ait duasını her zaman tekrar ettiğini söyleyen Cemil bize de bunu tavsiye ederek kendi hayatında gördüğü faydayı paylaşmak istemiştir.

“Mesela ben yani ben kendime göre dua ediyom yani. İlla bu farzdır demiyom yani, bu benim kendi duam; “Allahım vücudumuzdan sağlığını kalbimizden imanını evimizden ve cebimizden ve ömrümüzden bereketini eksik etme”, bunu söylerim her zaman söylerim kesin söylerim bu benim kendimindir, her zaman söylerim yatarken de söylerim, yatarken bak sizde yapın, 3 ihlas bi fatiha bide şehadet getirin. Yani ecelin ne zaman gelceği belli değil yani. Salavat çok önemli ben çok getiririm. Mesela kimi vardır ben gıdık almam da tiki vardır elleyiverdinmi .....ne kadar varsa sayar gari, ama ben salavat getiririm. Öyle alıştırdım kendimi, bi arkadaşım vardı aynı sana benzerdi, ondan alıştım bende.” (Mülakat 11, Cemil, 53).

Nurhan ile yapılan mülakatta yanında bulunan eşi onun dua ettiğini bildirmesini onaylayarak yoksullukta aile ortamında birlikte hareket edildiğini söylememize olanak veren bir veri ortaya koymaktadır.

“evet tabiki hergün dua ederim (eşi- dua eder duyuyom ben) (Mülakat 10,Nurhan, 38).

Havva mülakat sırasında 11 kez dua kelimesini çeşitli vesilelerle kullanarak aslında ne kadar duaya bağlı olduğunu göstermiştir. Duayı çeşitli anlamlarda kullanarak Allah’la olan duygusal ilişkisini gözler önüne sermiştir.

“bazen çok küstüyom kardeşim ben neye dünyaya geldim ben iyilik yaptıkça kötülükler bana dönüyo yapmacam dua diyom tevbe tevbe (ağlıyor)... bazen inşallah şu günüme duam kabul oluyo diyom bazende bazı isteklerim olmadı diyom geri yığılıyom, bazan tekrar gaza geliyom, inşallah ümüdüm var gine her zaman” (Mülakat 9, Havva, 48).

Dini bilgi düzeyi olarak Subhaneke duasından başka bir dini metin bilmeyen ve oruç tutmadığını belirtip sadece mübarek gecelerde namaz kıldığını bildiren Nazik ise ibadetlerinin görece azlığına rağmen dua ile oldukça yoğun bir duygusal dindarlık yaşadığını beyan etmektedir.

“Allah’ıma ellerimi açtığı zaman bambaşka oluyo bi bambaşka oluyo yani, yeri geliyo namaz kılmayıverem şunu etmeyevirem içim, bi kanadım bi kolum kırık gibi, mesela şu parmağımı kesem canım acıyo ama namazı kılınca o canım acımıyo benim. Rabbim bana duyurmuyo hocam beni.”(Mülakat 7, Nazik, 39).

Hasibe sıkıntılı anlarında duanın yardımına başvurduğunu şöyle açıklamaktadır:

“çocuklarım, bi de dua okuyuşum yasin, okuyamadığım zaman televizyondan Nihat Hatipoğlu izliyom ilahiler, öyle”

Yine şükran duygusunun kendisine yaşam gücü verdiğini anlatırken de bir başa çıkma yöntemi olarak dine yönelmede duaya başvurduğunu göstermektedir.

“o şükür olmasa Rabbim Allahım acıcık huzur veriyo dua ediyorum azıcık huzur ver diyorum veriyo, hepsini öldürmek istiyorum hele birinci kızıma -neden- kimsenin eline kötü olmasın diye” (Mülakat 6, Hasibe, 55).

Sonuç olarak duanın yoksulluk durumunda en sık başvurulan ibadet şekli olduğunu söylemek yanlış olamayacaktır. Çünkü yukarıda görüldüğü gibi tüm mülakatlarda dua edildiği söylenmiş, sadece 2 mülakatta Allah’tan maddi şeyler istenmediği, bunun da Allah’tan dünyalık şeyler istemenin garipsendiği inancına dayandığı görülmüştür. Duanın en samimi ve içten duygularla yapıldığı ve tüm benlikle yaratıcıya yönelmeyi ifade ettiği gözönüne alınırsa yoksul bireyin dini yaşayışının niteliğine dair ipuçları vereceği düşünülebilir. Yukarıda tartışığımız gibi dua’ya bakışı ve dua şekillerini bildiren cümleler yoksulun dindarlığına dair bize bir muğlaklığı değil özsel bir kaliteyi ve denenmişliği haber vermektedir. Eğitim eksikliği ve yaşamı idame ettirme telaşı içinde dinin süreklilik gerektiren ibadetleri noktasında bir orta sınıf dindarlığı kadar niceliksel yoğunluk taşımaya da yoksulun dindarlığı Allah’a yakarış ve inanç noktalarından denenmişlik ve içsellik açısından çok ileridedir diyebiliriz.

DEĞERLENDİRME, SONUÇ ve ÖNERİLER

1. DEĞERLENDİRME

Her açıdan dramatik bir görünümü olan yoksulluk, çeşitli nedenlere bağlı bir sonuç olmakla beraber birçok sorunun da nedenidir. Yoksulluğu ortaya çıkaran nedenler olarak kişisel yetersizlikler, çalışmaya karşı isteksizlik, yetişilen aile çevresinden devralınan zekâ ve beceri eksikliği gibi bireysel nedenler ile sınıfsal çatışmalar sonucu bir grubun toplam üretimden yeterince faydalanamamasını ifade eden toplumsal nedenler arasında bir gel-git yaşandığı görülür. Alanda bu iki ucu da destekleyecek veriler bulunabilir. Başka bir ifadeyle, bireysel nedenlerle yoksulluk içinde olanlar olduğu gibi toplumsal yapı nedeniyle yoksulluk içinde bulunan bireyler de vardır. Toplumsal hafızada bu neden karmaşasının izleri görülür. Yoksulluğun toplumsal yapının bir sonucu olduğu düşüncesi yoksulluk istismarcılarının da önünü açabilmektedir. Toplumdaki kafa karışıklığını fırsata dönüştüren kişilerin varlığı sosyal yardımlarla geçinmeyi alışkanlık haline getiren bir kesimi ortaya çıkarırken bu yardımları hakendenlerinde mağdur olmasına neden olabilmektedir. Nedenler konusundaki bu iki uçluluk yoksulluğun sosyolojik teorilerini de şekillendirmiştir. ‘Kurbanı suçla’ ve ‘sistemi suçla’ kuramları olarak isimlendirilen bu kuramlar toplumsal alandaki denklemin bir görünümüdür. İşlevselcilik ile ilişkilendirilebilecek olan kurbanı suçla yaklaşımı, bireysel özelliklere vurgu yapar. Bu özelliği ile işlevselci değerlendirmelerin bakış açısı olan toplumsal fonksiyonu izah etmek açısından olaya yaklaşır ve sonuç olarak da yoksulluğun sorumluluğunun yine yoksula yüklenmesine ulaşır. Çatışma kuramları çerçevesinde şekillenen sistem kaynaklı sorunlara yoğunlaşan sistemi suçla yaklaşımları ise yoksulluğun kaynağının sistem olduğunu ve sistem böyle sürdüğü

sürece yoksulluğun devam edeceğini söyleyerek paylaşım sorunlarına dikkat çeker. Yoksulluk teorilerine dahil edilebilecek olan bir başka yaklaşımda yoksulluk kültürü olarak isimlendirilen yaklaşımdır. 1960'lı yıllarda Meksika ve Porto Riko'da yaptığı araştırmalara dayanarak yoksulluğun genel özelliklerinin yoksullarca içselleştirilen ve bir nesilden diğerine geçen eylemlere yol açan bir davranış belirleyicisi olduğunu iddia eden Oscar Lewis'e ait yaklaşım uzun yıllar yoksulluk çalışmalarını etkilemiş ve şekillendirmiştir. Günümüzde çok kabul görmese de bu yaklaşımın yoksulluğun analiz edilmesinde bir basamak olarak kabul edilebileceği söylenebilir.

Yoksullukla ilgili pek çok kavram üretilmiştir. Mutlak, görelî, öznel-nesnel, insani ve yeni yoksulluk kavramları bunlardan sadece birkaçıdır. Bunların içinden özellikle yeni yoksulluğun tüketim makinesine dönüşen günümüz toplumunda yoksulu "defolu tüketici" olarak tanımlaması ve istek ile ihtiyaç arasındaki muğlaklığa işaret etmesi önemlidir. Bu tanımlama, dinin anlam dünyasına işaret eden yorumlar taşıması ve insanlığın kaybettiklerine dönmesi açısından dinin kılavuzluk ettiği değer ve davranışlara atıflar yapması nedeniyle dikkat çekicidir. Nedenleri yanında sonuçları ve çıkış noktalarına ulaşmanın zorluğu, yoksulluğu giriftleştiren boyutlardır. Yoksulluğun öznesinin de nesnesinin de insan olması, sonuçlarının periferisinin çok geniş olmasına neden olur ve insanı ilgilendiren herşey ile yoksulluk arasında bir ilgi kurulabilmesine imkan verir. Bu genişlik bilimsel çalışmalara yansır ve bir disiplinlerarası çalışma zorunluluğu getirir. Bunun sonucu olarak zaten yoksulluk pek çok bilim dalının çalışma konuları arasına girmiştir. Bu araştırmada da bu genişliğe atıfla konu ele alınmaya çalışılmıştır. Konu sosyal ve psikolojik olarak yoksulluğun tüm yansımalarını aksettirmeyi amaçlayarak kurgulanmıştır. Bu açılardan hayat memnuniyeti, değersizlik hissi, toplumsal

dışlanma, umutsuzluk gibi başlıklar etrafında dinin etkileri betimsel olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmış, yoksulluğun neden ve sonuçlarına ilişkin dini algıların bireylerdeki zihin yapılarına tesirine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunlar yapılırken sahada ortaya çıkan özgün veriler ve yorumlar derlenmiş, nitel bir araştırmanın ruhuna uygun şekilde veri olarak araştırmaya dahil edilmiştir.

2. SONUÇ

Bir insanın hayatına dair yapılabilecek en genel değerlendirmelerden biri onun hayatından memnun olup olmadığının değerlendirmesidir. Yoksulluk bu değerlendirmeyi etkileyebilecek en önemli yaşamsal araçlardan mahrumiyeti ifade eder. Din ise getirdiği varoluşsal çözümlerle bu gerilimde yoksula direnç kazandırması beklenen argümanlarıyla yoksulu destekler. Araştırmamızda konu başlıklarımızın ve mülakatlarımızın ilk bölümünü oluşturan hayat memnuniyeti konusunda genel olarak olumlu bir sonuca ulaşılmıştır. Yüzde 66'lık bir olumlu cevap ve yüzde 33 olumsuz cevap alınmıştır. Bu olumlu sonucun arka planına bakıldığında ise hayata şükür ile bakma çabasının her türlü zorluğa rağmen kelimeler düzeyinde memnuniyeti getirdiği söylenebilir. Daima şükretmek gerektiğini ve bunun aksinin bir isyan demek olduğunu düşünen birey, hayatın sıkıntılarını dile getirirse bile bunu ötelemekte ve önce şükür ifadeleri ile konuşmaya başlamaktadır. Bu görüntünün temelinde dinin etkin rol oynadığı bir kültürel yapı ve bireylerde oluşturduğu dini paradigmanın yer aldığı söylenebilir. Hayat memnuniyetini getiren bu şükür davranışının arkasında çevrede ve ekranlarda daha zor durumdaki insanların görülmesi, geçmişteki daha zor günlerin izleri, sağlık sorunlarının yaşanmaması, çocuklarda beklenti içinde olunması gibi olumlu yönlere odaklanmanın bulunduğu

söylenbilir. Bu olumlu yaklaşma çabasının arkasında yine şükür temelli düşünce tarzının yattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Burada eklemek gerekir ki olumsuz cevap ile başlayan cümlelerde bir şükürsüzlük olduğu söylenemez. O görüşmelerde de şükür ifadeleri ve vurguları yapılmıştır ancak ilk cevaplar ve ifadeler memnuniyetin söz konusu olmadığı şeklinde olmuştur. Bunda yoksulluk nedeni ile bir taşmanın etkili olduğu ve görüşmeciye bir dert yanma ve açılma duygusu ile boşalmanın söz konusu olduğu söylenebilir. Yine dini duygulanımların yoğun görülmesine rağmen böyle yoğunluğun olduğu mülakatlarda bile intihar düşüncesi ve denemelerinin görülmesi yoksulluk durumunda keskin duygusal yön değiştirmeler sebebiyle araştırma sonuçlarına ve genellemelere uymayan tablolarla karşılaşılabilirliğini akla getirmektedir. Ne zamanlar mutlu olunduğu ve bunun dini bir yönünün bulunup bulunmadığı bu çalışmada ulaşılmaya çalışılan sorulardan biri olmuştur. Yokluk içindeki bireye bu soru sorulduğunda cevabın paranın bulunduğu zamanlar olması normal karşılanabilir. Cevapların bir kısmı da böyle olmuştur. Diğer cevaplarda ise aile bireylerinin biraraya geldiği zamanlar, sağlıklı olduğu zamanlar sayılmıştır. Mutluluğun ne demek olduğunun bilinmediğinin söylendiği cevaplarda alınmıştır. Bu cevapların (2 tane) eşlerinden ayrılmış bayanlar tarafından verilmesi ilginçtir ve mutluluk anlayışının medeni durumla ilgisine işaret eder. Dini davranışlar yapıldığında mutlu olduğuna dair cevaplar ise iki tanedir. Bunlardan biri namaz kılındığında diğeri ise paylaşma davranışı sırasında mutlu olduğunu bildirmektedir. Bu durum mutluluğun daha çok bedensel ve dünyevi olanlarla kodlanmasının bir sonucu ve göstergesi kabul edilebilir. Toplumsal yarılanın ve sınıflaşmanın görülmesinin göstergelerinden biri, söz konusu gurubun kendini farklı görmesi ve ötekini niteleme biçimidir. Necmi Erdoğan editörlüğünde yapılan

araştırmada, yoksul ve öteki arasındaki ilişkinin niteliğinin onur kırıcı, aşağılayıcı ve yaralayıcı bir tarzda yaşandığı bildirilir. Yoksulun zengin anlatısının havalı, cimri, yapmacık, kendini beğenmiş, merhametten uzak gibi soğuk vasıflandırmalar taşıdığı görülür. Bu araştırmada da bu durum gözlemlenmiş, ek olarak doğruluk, cana yakınlık gibi ahlaki vasıfların yoksula maledilmesiyle ve kibirli olmanın varlıklılara atfedilmesiyle yoksulun dine aidiyetinin ve yakınlığının vurgulandığına ulaşılmıştır. Yoksulun kendini dine yakın görmesi, yoksul ile zengin arasında bir mesafe yaratmakta gibi görünse de aslında zenginin de kendini dine ait görmesi ve dinin getirdiğı infak davranışlarını yerine getirmesiyle yoksul ile zengini bir ortak paydada buluşturma potansiyelini ortaya koymaktadır. Maddi olanın orantısız dağılımı ile ayrışabilecek olan toplum, manevi değerlerin buluşma alanı olan dinde sınırları kaldıracaktır. Bu noktada dinin hayat memnuniyetine etkisine dair doğrudan sorulan sorulara verilen cevaplar, dinin birey hayatına sunduğu teodiselerin dinamiklerini ortaya koyar. Bu dinamiklerin sırasıyla sıkıntının bir imtihan vesilesi olduğu bilinci, ibadetlerin yerine getirilirken yaşanan huzur, sıkıntı basınca abdest ve namaza yönelmeyi ve sabrı teşvik eden ayet ve hadisler ile intihar etmenin düşünüldüğü zamanlarda bunun hesabının verileceğine dair ontolojik zemin olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar mülakatlarda ayrı ayrı veya mükerrer defalar bildirilen sonuçlardır.

Yoksul hayatın zorluklarını en derinden yaşamaktadır. Bu zorlukların bireyde uyandırması beklenen karşılığı bir isyan halidir. Mülakatlarda görüşülen kişilere yoksulluğun getirdiğı sıkıntılar karşısında isyan edip etmedikleri yönünde bir soru yöneltilmiştir. Alınan cevaplar yoksulların isyanı kabul etmediklerini göstermektedir. Ancak genel olarak kabul edilmese de “ama bazen de” diye başlayan cümlelerle bazen isyan edildiğinin kabul edildiğı görülür. Bu aşamada yine dinin verdiğı

motivasyonun etkili olduğu ve her durumda Őukretmenin gerekliliğinin hatırlandığı, böyle teskin olunduğu görülmektedir. Mülakatlarda bir insani tepki olan isyanın bazen yaşanabildiği kabul edilirken dini olanla uzlaştırmak için mantığa büründüğü de gözlemlenmiştir. Bu, isyanın Allah'a değilde kullara karşı yapıldığının söylenmesi ile yapılmaya çalışılmaktadır. Yine  te yandan isyana bir teselli kaynağı olarak televizyonun da bir fonksiyon gördüğü bulgulanmıştır. Kendisinin yardımıyla hayatını sürdürmesine rağmen televizyonlardan daha kötülerini gördüğünü söyleyerek, isyan ettiğinde onların aklına geldiğini ve isyanını bastırdığını söyleyen yoksul bireyler, evsiz ve vatansız sefalet içinde yaşayan insan görüntülerinin yoksulların isyanını bastırmak gibi bir boyutu olduğunu göstermektedir.

Tüm değerlerin maddi unsurlar üzerinden paylaşıldığı bir dünyada sahip olamamanın değersizlik uyandırması beklenen bir durumdur. Bu değersizlik, normal yaşam olarak kabul edilen hayatın sunduklarını elde edememek kaynaklı bir mahrumiyet duygusudur. Değerersizlik hissi bireyde benlik saygısının düşüklüğüne sebep olur. Bu da kişide birtakım problemlere ve sosyal yaşantısında anormalliklere neden olabilmektedir. Başarısızlık kaygısı ve sosyal olarak geri çekilme olumsuz toplumsal sonuçlar arasında ilk sıralarda yer alır. Bunlar aynı zamanda yoksulluğın bir zincirleme reaksiyon göstermesinin de sonucudur. Mülakatlarda genel olarak değerersizlik hissini kabul edilmemesi göze çarpmaktadır. Ancak bu kabul etmemenin hoşa gitmeyen bir duygunun kelimelerle ifadesine tepki olarak verildiği düşünülebilir. Bu aşamada bazen kaderin, bazen de toplumsal normlara uyma başarısını göstermenin değerersizlik hissini önlemede birer kalkan olarak kullanıldığı görülür. Değerersizlik hissini yaşandığının ifade edildiği durumlarda doğrudan yoksulluğın değerersizlik hissine neden olabildiğinin görülmesinin yanında,

yoksulluğa neden olan diğer sosyal olaylarında değersizlik hissine neden olduğu dile getirilmiştir. Bu sosyal olaylar arasında boşanma, bir toplumsal norma aykırı davranış veya bir suça bulaşmış olmak sayılabilir. Öte yandan hayattan istediklerini elde edememenin de bir değersizlik hissine neden olması, görüşülen kişilerin bildirdikleri değersizlik nedenleri arasındadır.

Yoksulluğun bir hayat başarısızlığı olarak algılanması yoksulluğun suçunu bireyde arayan bir görüşün benimsendiğini akla getirebilir. Ancak bu başlık ve “hayatta başarısız olduğunuzu hissettiniz mi” şeklindeki mülakat sorusu bu kaygıyla değil yoksul bireylerin yalın ifadelerine ulaşmak için sorulmuştur. Mülakatlarda bizi amaca ulaştıran samimi sevaplar alınmıştır. Toplamda sadece bir mülakatta hayatta başarısız olmadığı söyleyen bir görüşmeye karşılık, cevap alınan diğer tüm görüşmelerde başarısız olunduğunun kabul edildiği görülmüştür. Sorulara genel bir cevap verildiği bölümlerin haricinde ise yoksul bireylerin, satır aralarında çocuklarını hırsız yapmayarak veya kötü yola düşürmeyerek, evlilik kurumlarını kurarak ve yetersiz de olsa evini geçindirmeye çalışarak yani sosyal normlara ellerinden geldiğince uyarak, kendi tabirleriyle “bayraklarını dikerek” kendilerini başarılı gördüklerini hatırlatmak gerekir. Başarısızlık kriteri olarak sigortalı bir işe sahip olamamanın, sürdürülebilir bir evlilik kuramamanın, diğer insanlar gibi olmamanın birer ölçü olduğu görülmüştür. Başarısızlığın nedeni olarak çok belirgin cevaplar alınamamakla beraber, içinde yetiştikleri aileleri suçlayan mülakatlar vardır. Bu dolaylı olarak yoksulun yetersizliğine işaret etmektedir. Birkaç mülakat dışında, yoksulluğun birey kaynaklı bir durum olarak görüldüğüne işaret edebilecek başka bir veri yoktur. Bu manada yoksul katında yoksulluğun bir sistem sorunu olduğunu, kendilerinin üzerinde bir sorun olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Başarısızlık

duygusu ile din arasında bir bağlantı kurulduğu görülmemektedir. Fakat çocuk yaşta ebeveyni özellikle babayı kaybetmenin eğitimden uzak kalmaya neden olması sebebiyle kader olarak yorumlandığı görülmüştür. Bu açıdan yoksulluğun dini bağlama bağlandığı görülür. Bireylerin dini telkinlere olan yatkınlıkları ve ilgileri din hizmetleri marifetiyle çalışmaya ve meslek sahibi olmaya yöneltmenin mümkün olabileceğini ve yoksulluğu yenmede faydalı olabileceğini akla getirmektedir.

Yoksulluk bir sıkıntı halidir. Sıkıntılı anlarında bireylerin ne yaptıkları ve neye sarıldıkları zihinsel altyapılarına ve o grubun sosyal zeminine dair ipuçları verebilir. Bu araştırmada yapılan mülakatlarda sıkıntılı anlarda destek bulunan unsur olarak dinin öne çıktığı görülmektedir. Dinin bu desteği hazır olarak sunduğu anlam yoğunluğu, söz dizeleri, anlaşılması ve nakledilmesi kolay dini nakillerle sağladığı görülür. Bu özellikleriyle din, eğitimin düzeyinin düşük olduğu yoksullukta, bir informel eğitim imkanı sunar. Bu informel eğitim adeta yaşayan duvarsız bir okul gibidir. Bunun sonucunda dindar yoksul, dindar olmayan yoksula oranla çok daha donanımlı ve sıkıntılara karşı hazırlıklı bir görünüm sunabilmektedir. Yoksulun sıkıntılar karşısında yöneldiği dini başvurular ise dua, abdest, namaz, salavat getirme, Kur'an okuma, ilahi dinleme ve dini yayınları izleme olarak sıralanmaktadır. Bunları yapmak kadar çevrede dini tavsiyelerde bulunan eş ve yakınların bulunmasının da sıkıntılı zamanlarda yoksul bireye yardımcı olduğuna ulaşılmıştır. Yoksulluk halinde varlıklarının durumu daha da kötüleştirdiği düşünülen çocukların aslında bir teselli ve umut kaynağı olması yönüyle yoksulun sıkıntılarını teskin etmede ve hayata bağlamada önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Buraya kadar elde edilen veriler doğrultusunda ve gözlemler neticesinde, dinin diğer sistemler üzerindeki etkisini büyük ölçüde kaybettiği ancak hayattaki belirsizlikleri azaltma konusundaki güçlü

konumunu koruduğu şeklindeki yorumların ve Parsons ve Luhman gibi sosyologların görüşlerinin³¹³ geçerliliğini sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Daha iyi maddi imkanlara sahip olduğunda kendine güvenin ve benlik saygısının artması, yoksul olsun olmasın herkesin düşünebileceği bir varsayımdır. Günümüzde paranın herşeyin ölçüsü olması, yoksulun bunu daha derinden hissetmesine neden olacaktır. Mülakatlarda bu yönde yapılan zihin yoklamalarında zengin verilere ulaşılmıştır. Genel olarak, yeterli paraya sahip olunması durumunda kendine duyulan saygı ve güvenin artacağı şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Ancak bu saygı ve güven artışının alan konumunda olmaktan kurtulup veren konumuna geçmek dolayısıyla olacağının çoğu mülakatta tekrarlanması, toplumsal ilişkilerde alan tarafta veya veren tarafta olmanın ne kadar önemsendiğinin bir göstergesidir. Bir görüşmecinin “param olsa ne güzel dağıtırım valla” diyerek özetlediği bu tablo yoksulun dünyasında paranın tüketim aracı olarak değil, statü sembolü olarak kabul edildiği gözler önüne serer. Bu da yoksulluğun bireysel alandan çok toplumsal alanda yaralanmalara neden olabildiğinin bir göstergesidir. Öte yandan paranın varlığının değil nereye harcandığının önemli olduğunun belirtildiği mülakatların çokluğu, maddi unsurlara birer araç olarak yaklaşıldığına işaret ettiği gibi dînî bir anlam dünyasına dair ipuçları da vermektedir.

Sosyal dışlanma, bir çok nedenle görülebilen toplumsal bir anormalliktir. Yoksulluk, sosyal dışlanmanın en başat sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Dışlanmanın en yakın çevreden görüldüğü araştırmanın bulguları arasındadır. Bu yakınlar olarak aile, komşular ve tanıdıklar sayılmaktadır. Bu manada aranıp

---

³¹³ Furseth ve Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş- Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar-*, s. 155.

sorulmamanın bir dışlanma sayıldığı ve bu şekliyle dışlanmanın dine dayalı normların yerine getirilmemesi nedeniyle ortaya çıkabildiği görülmektedir. Yoksul bireylerin, ihtiyacı bilindiği halde ihtiyacının giderilmesi için bir şey yapılmamasını bir dışlanma saydığımızı görüyoruz. Bu açıdan infakın dışlanmayı önleyici bir dini ritüel olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Araştırmamızdaki bazı vakalar, yoksulluktan ziyade yoksulluğa neden olan olaylardan dolayı bir dışlanma yaşandığına işaret etmektedir. Bu olaylar arasında özellikle kadınlar arasında görülen boşanma olayının ve toplumsal normlara aykırı olan gayri ahlaki sayılan hatalara yönelmiş olmanın etkili olduğu gözlemlenmiştir. Dışlanma durumunda, eğitim durumu yükseldikçe dışlanmaya karşı tepki vermenin artması bu araştırmanın bulguladığı gerçeklerden biridir. Lise mezunlarının dışlandıklarını hissettiklerinde bunu ya karşıdaki kişiye hissettirerek ve konuşarak ya da onunla iletişimini keserek yaptıklarını söylemeleri eğitimin bireylere bir tepki verme bilinci kazandırdığı sonucuna götürebilir. Yine bu lise mezunlarının bir tepki gösterme davranışlarının arkasına dini argümanları koymaları rasyonel bir dini inanca işaret etmektedir. Bu rasyonel dini inancın ise lisede alınan din eğitimi ile sağlandığı düşünülebilir. Çünkü bu bireyleri diğerlerinden ayıran faktör aldıkları formel dini eğitimidir. Bazı durumlarda ise yoksulun dışlanmaya maruz kalmamak için sosyal çevresini sınırlı tuttuğu ulaşılan sonuçlardan biridir. Böyle durumlarda bir tepki vererek kavga veya gerginliğe maruz kalmamak için yine kendi gelir düzeyinden kişilerle oturulup kalkılmaya özen gösterildiği mülakatlarda dile getirilen hususlardan biridir. Bu özen gösterilmediğinde iş veya başka nedenlerle diğer kişilerle oturulupta yoksulun sahip olmayı dahi düşünemediği ev, araba, tatil gibi şeylerin konuşulduğu ortamlarda yoksulun dışlanmışlık hissettiği birbirinden bağımsız mülakatlarda elde edilen

çıkarımlardır. Yine mülakatlarda dini değerleri içselleştirememiş ve ahlaki erdemlere ulaşamamış olduğu düşünülen bireylerin daha çok bu tür davranışları yaptıklarının bulgulanması, yoksulu incitmeyecek zemini oluşturacak toplumsal yapıda dinin ne kadar önemli bir işlevinin olduğunu göstermektedir. Yani din, mikro düzeyde yoksula yönelen ritüelleriyle dışlanmaya ve yoksulluğa karşı bir kazanım sağlarken makro düzeyde de yoksulun hassasiyetlerini ve alınganlıklarını bilen vicdan sahibi bireyler yetiştirilmesiyle de yoksula fayda sağlamaktadır. Yoksulun dışlanması ile ilgili bir başka bulguda yoksulların birbirini dışladığı bulgusudur. Bunun da yoksullar arasında bir rekabet sonucu gerçekleştiği ve diğerinin varlığının kendi hakkı olduğuna inandığı yardımlara tehdit gördüğü için olduğunu söyleyebiliriz. Dışlanma görüldüğünde karşıdakinin kibirli görülmesi ve kendisinin öyle olmadığı için şükredilmesi ise oldukça ilginç ve yoksula direnç kazandıran bir dini argümandır.

Yoksulluk yaşamak için gerekli olanlardan mahrum olmak demek olduğu kadar sosyal hayattan mahrumiyeti de ifade eder. Her türlü eğitim imkanı ve ortamı da yoksulun erişemediği sosyal fırsatlardan sayılabilir. Yapılan araştırmalar yoksulların eğitim düzeyinin düşüklüğünü ortaya koymaktadır. Dini eğitim de bir eğitim türü olması dolayısıyla mahrumiyeti ifade edebilir. Ancak bu eğitimin ailede ve informal ortamlarda devam ettirilebilmesi nedeniyle bir farklılık görülebilir. Yoksul bireyin hayatına her türlü eğitimin kazanımlarını içermesiyle bir çok farklılıklar getirebilir. Sosyo ekonomik düzey arttıkça ve eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlığın azalması her ikisinden de minimum derecede istifade eden yoksulluk durumunda yoğun bir dindarlığa işaret edebilir. Ancak sosyo ekonomik düzeyde en alt sınıfın değil de orta sınıfın en dindar olması konuyu ilginçleştirmektedir. Bu sonuç

en alt düzeyi ifade eden yoksullarda dindarlığın çok çeşitlilik gösterebildiğine de işaret eder. Bu çeşitlilik genelde ailenin dini yaşantısı, eğitimi ve kültürlenmesi ile oluşmaktadır. Yoksulluk durumunda, yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan veya yoksulluğa neden olan aile içi kavgalar, psikolojik sorunlar, geçim sıkıntısını gidermeye yönelik yoğun çalışma gibi nedenler, hem dini örnekliliği hem de dini ortamlara yönlendirmeyi engelleyebilmektedir. Fakat dini eğitimin diğer eğitimden ayrılan yönleri vardır. Bu da sürekli ve hayat boyu olmasıdır. Araştırma sürecinde görülmüştür ki bireyler ilerleyen yaşlarına rağmen dini eğitim almaktadırlar. Bu eğitimin hayatlarında fark yarattığını ve umut kaynağı olduğunu ifade etmektedirler. Dini eğitime yönelmenin, yoksulluğa karşı dinin getirdiği moral motivasyondan istifade etmeyi beraberinde getirdiği veya bu moral motivasyonun bir pekiştirici sağladığı söylenebilir. Yine mülakat yapılan ailelerden yarısının çocuklarını, dini eğitim alması için ilgili yerlere gönderdikleri görülmüştür. Sonuç olarak dinin informal bir eğitim sunmasıyla yoksul bireyin hayatına sürekli müdahalede ve katkıda bulunduğu, tesis ettiği infak kurumu ile kendi lehine olumlu pekiştiriciler sunduğu söylenebilir. Yoksul bireylerin kendi hayatlarında dinin getirdiği katkıları yaşamaları nedeniyle kendi çocuklarını da dini eğitim almaya yönlendirdikleri eklenmesi gereken bir sonuçtur.

Kader konusu, yoksulluk sözkonusu olduğunda ilk akla gelen ilintili kavramlardan biridir. Yoksulluğun kader olup olmadığı dini boyutunun ötesinde bireyin yoksulluk çemberini kırabilmesi açısından da önemli bir inanç meselesidir. Bu konuda edinilebilecek yanlış ve genellemeci bir düşünce, bireyi daha derin yoksulluğa itebileceği gibi dinin yoksulluğa karşı motive edici fonksiyonlarından istifade etmesine engel olabilir. Yoksulluğun kader olup olmadığını ve yoksulluktan

nasıl kurtulunabileceğini birlikte ele aldığımız bölümde ulaşılan sonuç, yoksulluğun kader olmadığının düşünülmesine rağmen bunun ifade edilmesinde bilişsel eksiklikten kaynaklanan zorluklar yaşandığı şeklindedir. Mülakatlarda kadere inanıldığı vurgulanarak yoksulluğun kader olmadığı, kaderimizi kendimizin yarattığı şeklindeki ifadeler buna işaret etmektedir. Kader konusunun kendisinin anlaşılabilir bile anlatılmasının biraz zor olmasının bunda etkili olduğu düşünülebilir. Ancak mülakatlar göstermektedir ki bu konuda sorumluluğu kadere yükleyen bir anlayış sözkonusu değildir. Yoksulluğun bir kader olduğu şeklindeki ifadelere rastlanmakta ise de bu, imtihan teodisesi ile bağlantılandırılan ve bir imtihan olarak yoksulluğun yaşandığı anlayışı ile öne sürülen bir tanımlamadır. Tek nedene indirgeyici bir bakış açısı ile anlaşılması mümkün olmayan bu durumun açıklamasına nitel bir yöntemle ulaşılması önemlidir.

Yine yoksulluktan kurtuluş konusunda dinamik bir kader anlayışının bireyin fonksiyonunu öne çıkardığı gözlemlenen sonuçlardandır. Kadere inandığını vurgulayarak insanın kendi kaderini kendisinin oluşturduğu şeklinde açıklamaya gidenlerin, bireyin çabalarının önemine dikkat çekerek teolojik terminolojiye uygun bir yol çizmeleri önemli bir sonuçtur. Çoğu mülakatlarda “en sonunda yine kaderdir yani” şeklindeki cümlelerle ilahi kuvvete yapılan atıf, kelimelerdeki tabiriyle cüz’i irade ve külli irade sınırlarının farkındalığına işaret etmektedir denilebilir. Bu farkındalığın yoksulluktan kurtuluş yolları konusunda görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bireyin çabalarını önceleyen yorumlar sağlık ve benzeri mazeretlerin bireyin hayatına girmesini ilahi olanla ilişkilendirmektedirler. Bu yorum tarzı bireyin insanın gücünün yettiği yere kadar insanı sorumlu tutarak gücünün ötesinde ise ilahi olana atıfta bulunarak bir anlam bütünlüğü oluşturduğunu

göstermektedir. Bu anlam bütünlüğü ile birey, toplumsal eşitsizlik olarak görünen sosyal durumlara karşı bir hazır bulunuşluk içinde olmaktadır. Araştırmamızda bir ayırım noktası olarak herşeyini yardımla karşılayan ve sürekli yardıma ihtiyaç duyanların daha kadereci görüşler ortaya koydukları ve yoksulluktan kederde varsa kurtulabileceklerini düşündüklerini vurguladıkları görülmüştür. Buna karşın küçük işlerle hayatını devam ettirme çabasında olan ancak zaman zaman desteğe ihtiyaç duyanların ise bireyin gayretine daha çok önem veren yorumlar yaptıkları ve yoksulluktan bireyin gayretiyle kurtulunabileceğini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun daha önce yapılan araştırmaların sonuçlarına paralel düştüğü görülmektedir. Zira daha önce yapılan araştırmalarda düşük sosyo ekonomik tabakalardaki kişilerin ekonomik eşitsizlikleri daha çok Tanrı'nın isteğine atfettikleri ortaya konmuştur. Kader konusu yoksulluktan kurtuluş konusunda yoksullara bir çıkış noktası olarak görüldüğü gibi yoksulluğun nedeni olarak da bir cevap üretilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak sadece kaderin değil Allah ile iletişim biçiminin de yoksulluğa bir neden olarak algılanabildiği görülmektedir. Örneğin geçmişte yapıldığı düşünülen bir günah, büyük konuşma ve dine karşı ilgisizlik hali yoksul kalmaya neden olan bir davranış olarak düşünülebilmektedir. Hatta kişinin hatalarında ötesinde önceki nesillerde yapılan hatalarında yoksulluğa neden olduğunun düşünüldüğü ve bunun dine maledildiği görülmektedir. Bunu ifade etmek için “dedesi erik yer torununun dişi sancır” gibi özlü sözlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu ise dînî kaynağı sorgulanmayan gelenekselleşmiş bir halk anlayışının din olarak karşımıza çıkmasıdır. Bunun haricinde nedensellik olarak ilahi nedenlerin öne çıkarılmadığı ve bir mazeret olarak öne sürülmediği araştırmanın genelinde görülen bir sonuçtur.

Araştırmanın başında bir başlık olarak ele alınması düşünülmeyen ancak mülakatlar gerçekleştiğinde yaşanan bir gerçeklik olduğu görüldüğü için yer verilen dini bilgi kaynakları başlığı ise daha çok medya üzerinden dini bilgi edinilmesini ortaya koyan bir başlıktır. Dini bilgi bireylerin sürekli ihtiyacı olduğu için eğitimle edinilmiş bilgi haricinde hayat boyu ihtiyaç duyulan bilgidir. Normalde dinin temel kaynaklarından veya en azından dini içerikli kitaplardan edinilmesi beklenir. Ancak günümüzde kitapların insan hayatından uzaklaşması, medya ve internetin yaygın kullanılması dini bilginin edinildiği kaynağın değişmesine neden olmuştur. Hele akademik ve zihinsel faaliyetin hayatı idame ettirecek kazancın peşinde olmak dolayısıyla sınırlı olduğu ve kitaplara ulaşmanın maddi imkansızlıklar nedeniyle mümkün olmadığı yoksulun dünyasında televizyon programları daha çok önem kazanmaktadır. Diyanet'in 2014 dini hayat araştırmasında gündelik hayatta bir değişkene bağlı olmaksızın televizyonun dini bilgi kaynağı olmada ikinci sırayı aldığı düşünülürse bu sonucun şaşırtıcı olmadığı görülecektir. Dini dramatize ettikleri ve ekrana çıkmaları karşılığında yüklü para aldıkları gerekçesiyle eleştirilen ilahiyatçıların ekranlarda verdikleri bilgiler, yoksul bireyler tarafından çok önemsenmektedir. Onların ekran vasıtası ile verdikleri bilgiler yoksulların gündelik yaşantılarını yönlendirmelerinde ve yorumlamalarında çok etkili olmaktadır. Oldukça tanınan Nihat Hatiboğlu, Mustafa Karataş, Necmeddin Nursaçan gibi ilahiyatçıların yanısıra uydu kanalları vasıtasıyla yerel kanallara çıkan ve dini sohbet yapanlarında tanındığı ve buralardan verilen bilgilerin çok sorgulanmadan kabul edildiği ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Yoksulun dünyasında dinin yansımalarından biride yardımlardır. Din koyduğu ibadetler ve infak müessesesi ile toplumsal sınıflar arasında bir köprü kurar.

Yoksullar açısından köprünün görünürlüğü bu yardımlar ile olmaktadır. İlk bakışta dindar bireylerin daha çok yardımlaştığını kabul eden görüşler varsa da etrafına daha dikkatli bakan bireylerin aslında dindar olduğu düşünülen bireylerinde yeterince yardımlaşmadıklarını söyledikleri görülmektedir. Dindar kesimin cemaat adı altında sadece kendi cemaat mensuplarına yardım ederek dinin tesis etmeyi amaçladığı kardeşlik ortamına bir aykırılık oluşturduğu ve aynı dinin mensupları arasında bir yardımlaşmaya neden olabildiği sıkça dile getirilen sonuçlar arasındadır. Yine en azından karşılaşılan düzeylerde dindarlık ile yardımseverliğin arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığını düşünlüğü ancak dindarlığın yardımseverliğe sevkettiğinin bilindiği ve çoğu insanın dindarlıklarından kaynaklanan yardımlaşma davranışı sergilediklerinin görüldüğü, bunun ise insanlık, vicdan, merhamet gibi başka değişkenlerle irtibatlandırılarak izah edildiği görülmektedir. Çoğu görüşmede dindarlık ile yardımlaşma davranışı arasında doğrudan bir ilişkinin var olmamasının nedeni olarak dinin özüne uygun yaşanmamasının sebep gösterildiği görülmektedir. Bir dönem televizyon kanallarında bir yardım programının bireylerde yarattığı beklenti ve oluşan sonucun tutarsızlığını ortaya koyan örneğimiz ise dinin istismar ve reyting aracına dönüştürülürken yoksulların kullanılabildiğine veya bu amaçlanmamış bile olsa iyi planlanmamış bir yardım faaliyetinin kötü sonuçlar verebildiğine bir örnektir.

Umut bir insanın hayatındaki en önemli dinamiklerden biridir. Yoksulluk bireylerin yaşamındaki umudu alıp götürebilecek bir karadeliktir. Umutsuzluk durumunda ortaya çıkacak buhranlar kişisel sorunlara yol açabileceği gibi toplumsal anomalilere, büyük buhranlara ve çatışmalara yol açabilecektir. Din ise inanç, aşkınlık, teslimiyet, hoşgörü ve anlam ile bir din dili oluşturarak, bireylerin umudu

inşa etmelerine katkıda bulunur. Böylece bireyler umutsuzluğun getirebileceği olumsuzluklardan korundukları gibi, yoksulluğun zorluklarına karşı da bir direnç kazanabilirler. Yapılan araştırmalar dini duyguların en coşkulu yaşandığı fundamental grupların daha umutlu, coşkulu ve iyimser olduğunu ortaya koymuştur. Yani din umutsuzluğu önlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu araştırmada da bireylerin dini yaşantılarının, yoksulluktan kaynaklanan umutsuzluklarına karşı çözümler ürettiği ve motivasyon sağladığına dair verilere ulaşılmıştır. Ancak bu çözümlere ve motivasyona yoksulların hemen ve peşinen ulaştıkları söylenemez. Dine yakın alaka duyan yoksul bireyler de çalkantılı ve zor zamanları yaşamaktadırlar. En dindar görünen bireyler bile bazen isyanın eşiğine gelmekte hatta ‘neden ben’ şeklinde başlayan cümleler kurmaktadır. Zaten bu insanın insani özellikleri nedeniyle yaşayabileceği bir durumdur. Ancak din, bu kriz zamanlarının akabinde bireyleri saran ve onları sakinleştiren gizli bir güven duygusu telkin etmektedir. Mülakata katılanların ‘sonrasında tevbe tevbe diyorum’ diyerek başlayan cümlelerle ifade ettikleri ve şükürü hatırladıklarını söyledikleri bu durum, dinin umudu, her durumda şükretmek gerektiği inancını bireylere kazandırarak sağladığına bizleri götürmektedir. Dua da umudu inşa etmede çok önemli bir ritüeldir. Umuda dair sorular sorulduğunda dua etme şekillerini ve cümlelerini dile getiren yoksullar, umudun ilahi kaynağına işaret etmektedirler. Araştırmamızda umuda dair bir tespitimiz de, çocuk sahibi olan ailelerin daha umutlu ve coşkulu cevaplar vermeleri ve çocukları üzerinden cümleler kurarak umutlarını dile getirmeleridir. Fazla çocuk sahibi olmanın yoksulluğa neden olduğu şeklindeki yaygın inancın aksine çocukların umut kaynağı olduğu tespiti, yaşlı ve yalnız yaşayan bireyler ile çocuksuz genç ailelerin umutsuzluklarını dile getirmeleri

sonucunda yapılmıştır. Buradan, çocuk sahibi olmak örneğinde olduğu gibi sahip olunan şeyler üzerinden umudun taşındığı, dinin bireyin sahip olduğu bir değerler ve maneviyatlar bütünü olması nedeniyle umudu getirip umutsuzluğu yoksulun dünyasından uzaklaştıracağı öngörüsüne bizleri götürebilir. Ayrıca batı dünyasındaki maddi rahatlık içinde yaşayan bireylerin inanç biçimini ve manevi yapılanmayı ifade eden “ait olmadan inanma”nın aksine, dinin yoksulda bir ait olma vurgusu ve duygusu yaratarak umutsuzluğa karşı bir kalkan oluşturduğu söylenebilir. Zira ekonomik özgürlük anlayışının yanında getirdiği “ait olmama” serbestisi yoksullukta geçerli olmadığı için yoksuldaki ait olma ihtiyacının dine ve Tanrı’ya bağlanmakla telafi edildiği söylenebilir. Genel olarak ise görüşülen kişilerin yüzde 57’sinin umutlu olduklarını bildiren cümleler kullanmaları, örneklemin genel olarak umutlu olduklarına işaret etmektedir. Mülakatlarda dile getirilen umutluluk nedenleri, bu umudun kaynağının ilahi nedenler ve yaşı küçük evlatlar olduğuna bizleri götürmektedir.

Yoksulun hususi dini yaşantısına ilgi sosyo-ekonomik değişkenler açısından dinin incelendiği Weber zamanına dek uzanır. Weber’in öne sürdüğü dinin en canlı yaşanış biçimine orta sınıfların aşağı kesimlerinin sahip olduğu görüşü, dünyada ve Türkiye’de yapılan araştırmalarda genel kabul görmüş bir iddia olmuştur. Ancak bu kabul, yoksulluk durumuna ait bir muğlaklığı da içermektedir. Bu belirsizlik zaman zaman yoksulun dindarlığına sıfat olarak eklenmiştir. Ancak bizim kanaatimiz sosyo-ekonomik sınıflandırmanın en altında yer alan yoksulun dindarlığına ait muğlaklığın o sınıfın kendi içindeki dini tutum çeşitliliğinden kaynaklandığı şeklindedir. Yoksul bireylerin bir kısmı, yoksulluğun getirdiği zorluklar karşısında bütün kurumlar ile irtibatını kestikleri gibi inanç hariç din ile de bağlarını koparmakta veya onun esas ve

ritüellerine karşı yoksulluğun getirdiği pasiflik ve duyusuzlukla ilgisiz kalmaktadır. Bir kısım yoksullarda diğer kurumlara ilgilerini yitirseler bile dinin esaslarına bağlılıklarını yitirmemekte bilakis yoksullukla bilenmiş bir inançlar manzumesi ile hayata bakabilmekte ve ibadetlerini yerine getirmektedirler. Bu kısım, diğer kısmın aksine çok dindar bir görünüm vermektedir. Bu ikililik yoksulluktaki dindarlık tutumuna karşı bir genelleme yapma imkanını ortadan kaldırmakta, yoksulun dindarlığına bir muğlaklık isnadı getirmektedir. Bu araştırmada her iki sınıftanda bireylerle karşılaşılmıştır. Örneklemin yüzde 62'si devamlı namaz kıldığını bildirirken hiç kılmayanın yüzde 4,7 olduğu görülmüştür. Cuma ve kandillerde kılan kişi oranının ise yüzde 14,2 olduğuna ulaşılmıştır. Namaz ibadetine çok önem verildiği görülmüş, sürekli kılamadığını bildirenlerin kılamadıkları için mazeretleri sürmek zorunda hissettikleri görülmüştür. Bu mazeretler arasında çalıştıkları geçici işlerdeki zor şartları bildirenlerin daha çok olduğu görülmektedir. Kılanlar ile kılmayanlar arasında yoksulluğun parametrelerine karşı dini motivasyon noktasında bir farklılık gözlenmemiştir. Bu konuda bir şehirde yaşayanlardan çok daha fazlasıyla yapılabilecek olan ölçekli bir çalışmanın daha ayrıntılı sonuçlar verebileceği düşülebilir. Ancak bir yoksulluk araştırmasında beklenti içinde olma, ilgisizlik ve akademik yetersizlik gibi irrasyonel faktörlerin her zaman risk olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Oruç ibadetine namaz ile aynı yüzdeler oranların çıkması ilginçtir. Genel olarak oruç ibadetine ilginin daha fazla olduğu fakat yoksulluk durumunda sık görülen kronik rahatsızlıklar nedeniyle oruç tutulamamasının bu ibadetin yerine getirilememesinde etkili olduğu görülmektedir. Kur'an okumak dinin önemli ibadetlerinden biri sayılmaktadır. Yoksulluk durumunda Kur'an okuma alışkanlığı düşüklüğü göze çarpmaktadır. Bu konuda

Türkiye arapça metninden okuyabilme ortalaması yüzde 42 civarında iken bizim araştırmamızda yüzde 23,8 olduğu görülür. Daha önceki ibadet oranlarına ve dini ilgilerine oranla Kur'an okuma alışkanlıkları daha düşük olan yoksulların, eğitim imkanlarından daha az faydalanmaları ve çalışmak zorunda olmaları nedeniyle Kur'an okumayı öğrenememelerinin bu ibadete uzak kalmalarına neden olduğu söylenebilir. Bir yoksulun belirttiği gibi yaz aylarındaki cami kurslarına kendisini çalışıp para kazanması için göndermeyen yoksul anne babanın çevresinde yetişen çocukların hem Kur'an okuma hem de dini bilgi düzeyleri düşük kalmaktadır. Fakat ilerleyen yaşlarına rağmen Kur'an öğrenme çabalarının çokluğu göze çarpan bir farklılıktır. Arapça okuyabilen oranı kadar bireyin mülakat yapıldığı dönemde kursa gidip öğrenme isteklerini bildirdiklerini eklemekte fayda vardır.

Dua ibadetinin yoksulun en çok başvurduğu dini davranış olması, beklenen bir durumdur. Araştırmada zaten bu sonuca ulaşılmıştır. Her fırsatta dua edildiği, özellikle yoksulluktan kurtuluşu ve rızkın genişlemesini sağladığı rivayet edilen duaları yapmaya ve öğrenmeye karşı bir isteklilik olduğu göze çarpmaktadır. Ancak bazı bireylerin, duada maddi şeyler istemenin yanlış olduğunu düşündükleri için maddi şeyler istemediklerini bildirdikleri görülmüştür. Yine namaz gibi diğer ibadetlerden sonra duaya yoğunlaşıp birşeyler istemekten utandığını, bunu ayıp gibi gördüğünü söyleyen yoksul bireylerde olmuştur. Bu durum, dini eğitim almamış olmak ile bağlantılandırılabilir. Öte yandan dua konusunda derin psikolojik duygulanımları gösteren ifadelere de ulaşılmıştır. Bazen küstüğünü sonra tekrar yine Allah'a döndüğünü söyleyen bir katılımcı ile subhanekeden başka dini bir ezberi olmadığı halde elini açınca evine nur dolduğunu söyleyen bir diğerrinin sözleri bunu gözler önüne koymaktadır. Dua konusunda kadınların daha çok söz almaları ve

derinlikli ifadeler kullanmaları kadınların daha çok dinin duygu boyutunda yoğunlaştıkları ile bağlantılandırılabilir.

Son söz olarak yoksulluğu nedeniyle hayatın gereği olan pek çok donanıma sahip olamayan birey için dinin, sıkıntılar için bir açıklayıcı olması, yoksul bireyin hayatını anlamlandırması ve toplumsal ilginin nesnesi olmasını sağlaması ile imkansızlıklar içindeki bireye değerler, paradigmlar ve yardımlar sunarak diğer kurumların sunamadığı bir destek sağladığı söylenebilir. Yoksulların dindarlıklarının muğlaklık gösterdiği ve yaşantılarında dinin teodesik bir boyutunun olmadığı iddiasının bu araştırma ile doğru olmadığına ortaya konulduğu söylenebilir. Zira araştırma boyunca yukarıda sunulan tüm veriler göstermiştir ki yoksulun dindarlığı muğlak ve belirsiz bir dindarlık değil denenmiş ve sınanmış bir dindarlıktır. Din, yoksulun dünyasında insanlığa sunduğu teodiselerle anlam dünyaları inşa etmekte, mutluluktan çok anlama ihtiyaç duyan yoksul bireyin anlam ve paradigma ihtiyacını karşılamaktadır. Din sayesinde yoksullar hem bireysel olarak kişiliklerini inşa ederek toplum düzleminde var olabilmekte hem de dinin varlık sahiplerini kendileri ile sorumlu tutması sayesinde toplumsal ilginin nesnesi olabilmektedirler.

Kişisel olarak yoksulluk ve zenginlik arasındaki farkı anlamlandırmak açısından söylemeye cesaret edebileceğimiz şey ise şudur; yoksulluk ile zenginlik arasındaki en belirgin fark zenginliğin bir sınırının olmasıdır.

3. ÖNERİLER

Bu çalışmanın şanssızlıklarından biri yoksulluk gibi çok kompleks bir konuya din bağlamında çok geniş bir perspektiften yaklaşma cesaretini göstermesidir. Araç

olarak kullandığı nitel veriler bu cesaretin getirdiği teknik boşluğu telafi etmiş ve yoksulluğun kompleksliğini izale edecek bütünsel veriler sunmuş olsa da oluşturulacak yeni çalışmalarda nicel çalışmalardan istifade edilmesi faydalı olabilecektir. Bu aşamada yoksulluktan birçok alt başlık çıkarılabilir. Bunların sınıflanması ile işe başlamak en doğrusu olacaktır. Araştırmamız sırasında yoksulluk konusunda bir çok çalışmanın var olduğu ancak bir çoğunun yoksulluğun çeşitli boyutlarına yoğunlaştığı görülmüştür. Bunların okunması ve elenmesi ise çok zaman ve emek kaybına neden olmuştur. Yoksulluk konusundaki çalışmaların tasnifinde yapılacak düzenlemelerle bunun önüne geçilebileceği söylenebilir. Ekonomik ve iktisadi yoksulluk çalışmaları, doğrudan sosyolojik yoksulluk araştırmaları, istatistiki yoksulluk araştırmaları, yoksulluk ve sağlık gibi alt başlıklar araştırmacıların işini kolaylaştırabilecek alt başlıklardır. Din sosyolojisinin bakış açısıyla yoksulluk alanında yapılabilecek katkılar da pek çoktur. Bunlar arasında sosyal yardımlar ve din, yoksulluk nedeniyle parçalanmış aileler üzerinde yapılacak dini araştırmalar ve karşılaştırmalar, yardım etme davranışında dinin etkisinin araştırılması, sosyal yardımlaşma kurumlarına yapılan yardımlarda dini kaygının yeri, dini duyguların istismarı ve toplumdaki etkisi başlıkları somut olarak verilebilecek önerilerdir. Bunlara ek olarak anket çalışmasıyla yardımlaşmaya aile bütçesinden yüzdelik olarak ne kadar pay ayrıldığına araştırılması, çeşitli değişkenler üzerinden yardımlaşmaya verilen önemi ortaya koyacak ve olumlu etki eden değişkenlerin belirlenmesine fayda sağlayacaktır. Yine yoksul bireylerin dini yaşantılarını daha yakından inceleyebilecek çalışmalarında faydalı olacağı inkar edilemez. Ancak bu yapılırken iyi organize olmuş sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumları ile işbirliğine gidilmesi mecburiyeti vardır.

Yoksulluk sadece yoksulu ilgilendiren bir durum değildir. Yoksula yardım etme sorumluluğundaki varlıklı birey için yoksulun tanımının yapılması ve belirlenmesi gerekir. Bu açıdan yoksul olmayanların yoksul algılarının betimsel olarak toplanması, gelir ve yaşam biçimlerine göre yoksul algısı sınıflamalarının yapılması ve bununla ilgilenen devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, Diyanet ve toplum vicdanına hitap eden ve bunu oluşturan kurumlarla paylaşılması önemlidir. Bu faaliyet zenginle yoksulun arasındaki kanalın açılmasına katkı yapabilecektir.

Son zamanlarda tüm yardım kanallarının birleştirilmesi ve yoksul aileye tek bir kalemde maaş cinsinden girdi sağlanması yönünde tartışmalar yapılmaktadır. Böyle bir teşebbüsün toplumda görünmeyen bir ağ gibi varsıldan yoksula akan yardımları nasıl etkileyeceği bir soru işaretidir. Sadece yoksulun değil varsılın da vermeye ihtiyacının olduğu ve bunun insani bir boyutunun olduğu düşünülmelidir. Tocqueville'nin değindiği gibi tamamen resmileştirilen sosyal yardımların yoksul ile varsıl arasındaki köprüyü yıkacağı ve toplumsal yarılmalara neden olabileceği dikkate alınmalıdır. Araştırmadaki yardım alanların verenlere karşı hislerini ifade ettikleri bölümler buna işaret sayılabilir. Buna yönelik olarak bakım parası, evde bakım ücreti, çocuk parası gibi resmi yardımlarla hayatını sürdürenlerle dernek ve bireylerden yardım alanların arasında yapılacak olan ve topluma bakışlarını araştırarak karşılaştırmalı bir çalışma oldukça faydalı olacaktır. Böyle bir araştırma tek elden yardım verilmesi ile toplumun bir fonksiyonu olarak gelişecek yardımlaşma faaliyeti arasındaki toplumsal sonuçları kestirmeye faydalı olabilir.

Araştırma önerilerinin ötesinde, bu çalışmanın yoksulluk sorununun çözümüne yapabileceği öneriler ise şöyle sıralanabilir. Herşeyden önce yoksulun dinden ve dindar bireyden çok büyük beklentiler içinde olduğunun altı çizilmelidir.

Bu açıdan zengin ve yoksul arasındaki makasın açıldığı günümüzde varsıl olanların yoksulu daha çok dikkate almalarının sağlanması için dinin önemli bir rolü vardır. Ancak bu rol liberal kapitalizmin dine biçtiği yoksulları bertaraf etme görevi olarak kalmamalıdır. Tüm toplumu kucaklayan erdemlerin hayata geçirildiği bir zemine oturmalıdır. Araştırmalar göstermektedir ki dinin öngördüğü zekat, sadaka, infak gibi yardımlaşma faaliyetlerini yerine getirme oranı düşüktür. Dini eğitim müfredatında bunlara ayrılan yerin artırılması, dini hizmetlerde yardımlaşmaya yapılan vurgunun çoğaltılması gereklidir. Böylece hem dinin çok önem verdiği bir ibadetin yaygınlaştırılması sağlanacak hem de toplumsal açıdan bir yarıma demek olan zengin ile fakir arasındaki uçurum kapatılmış olacaktır.

Camiler dinin ibadet hayatının yaşandığı yerler olduğu kadar yaşam biçiminin merkezi olması açısından da önemlidir. Son zamanlarda dinin yardımlaşma fonksiyonunun sivil toplum kuruluşlarına kaydığı görülmektedir. Bu ise yardımın ihtiyaç sahibine ulaşmasından öte ihtiyaç sahibi olduğunu iddia edenlerin yardıma ulaşmasına neden olmaktadır. Yani ihtiyaç sahibi olduğunu söyleyemeyen gerçek ihtiyaç sahibinin yardımlardan yeterince faydalanamamasına neden olmaktadır. Araştırmalar işaret etmektedir ki yoksul sadece maddi olandan değil, girişimden, cesarettten, ihtiyacını söylemektende mahrum olan kişidir. Onun yardım almaya başvurması da zor olmaktadır. O, bu konuda başarısızlık göstermektedir. Halbuki dindar hayırsever sivil toplum kuruluşlarına yardımını yaparak kendini rahatlatmakta, bu yolla yoksula ulaşmaya çalışmaktadır. İşte bu aşamada mahallenin nüfus ve referans merkezi olan caminin tekrar devreye girmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Camiler yardımların organize edildiği, ihtiyaç sahiplerinin belirlendiği ve yardımların yapıldığı merkezler haline dönüştürülmelidir. Sivil toplum kuruluşu

olarak dini nitelikli yardım kurumlarının varlığı kurumsallaşmanın gerekli görüldüğü günümüzde bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar çok önemli işlerde başarmaktadırlar. Ancak caminin göreceği işlevin çok daha yakınsal ilişkilere dayanacağı ve derdini ifadeden bile aciz kalan gerçek yoksula ulaşmada başarılı olacağı düşünülebilir.

EKLER

EK-1 Görüşme Kılavuzu

- 1- Bu kılavuz “Yoksulluk ve Din (Kütahya Örneği) ” adlı tezin görüşmeleri için hazırlanmıştır.
- 2- Bu araştırmanın deseni “kuram oluşturma” ve kısmen “olgubilim” yaklaşımlarıdır.
- 3- Görüşmeler yarı yapılandırılmıştır. Sorular yoksulluk ve din konusunda yoksulluğun neden olduğu düşünülen sosyal kırıklıklar üzerinden değerlendirilen parametrelerin din bağlamında bireylerdeki değişkenliklerini ortaya koyabilmek için hazırlanmıştır. Görüşmeler sırasında formda yer alan sondaj sorularından da yardım alınacaktır.
- 4- Görüşmelerde kolay ve anlaşılabilir sorular sorulacak, görüşülen kişilerin anlamadığı sorular sadeleştirilecektir. Bu sadeleştirme soruların odaklı olmasına engel olmayacaktır.
- 5- Cevapların evet-hayır’la geçiştirilmesine izin verilmemeye çalışılacak, bu tür cevaplar geldiğinde nasıl, neden ve ne içeren sorular sorulacak ve cevapların bu soruların açıklayıcısı olmasına özen gösterilecektir. Böylece somut verilere ve görünenin arkasındaki yapıya ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken ise yönlendirme yapılmasından kesinlikle kaçınılacaktır.
- 6- Görüşülen kişinin soruyu çok boyutlu olarak cevaplamasına müdahale edilebilir. Bu durumda alternatif sorular ve sondajlar görüşmeci tarafından anında sorulabilir.
- 7- Görüşme sırasında güven verici bir giriş ve kolay yanıtlanabilen sorulardan başlama esastır. Sorular özelden genele doğru ilkesine göre hazırlanmış olsa da bireysel bilgi veren ve gerektiren dine ve dindarlığa dair sorular formun sonunda sorulacaktır. Fakat görüşme sırasında akışına göre sıranın değiştirilmesi görüşmesiye aittir.
- 8- Bireysel bilgi ve beceriye ilişkin konulardan bahsedildiğinde mutlaka deneyimleri sondajlayan sorular forma eklenerek sorulacaktır.

- 9- Görüşmeciye karşı samimiyet sağlayıcı olabileceği düşünülse de, her türlü yardımlar vb. şeyler mutlaka görüşme tamamlandıktan sonra yapılacaktır. Çünkü bu durum görüşülen kişinin, görüşmecinin almak istediğini düşündüğü tarzda cevap vermesine neden olabilir.

EK-2 Görüşme Formu

- 1- Genel olarak hayatınıza baktığınızda hayatınızdan memnun olduğunuzu söyleyebilir misiniz? (Hayat memnuniyetine yönelik)

Sondaj sorusu: Ne zamanlar daha mutlu olursunuz?

Hayattan istediklerinizi elde ettiniz mi ?

- 2- Dini inançlarınız hayattan memnuniyetinizi nasıl etkiliyor ?

Sondaj: Diğer insanlarla kendiniz arasından bu açıdan bir fark görebiliyor musunuz ?

- 3- İçinde bulunduğunuz maddi durum açısından Allah'a karşı daha çok şükran mı hissedersiniz yoksa bazen isyan ettiğiniz de oluyor mu ?

Sondaj : İsyanı yaşadktan sonra neler oluyor?

- 4- Sosyal olarak kendinizi diğer insanlardan daha değersiz hissettiğiniz oluyor mu ?

Neden ?

Sondaj: Başarısız hissettiğiniz oluyor mu ?

Kendinizle barışık mısınız ?

5- Bütün insanların eşit yaratıldığı, üstünlüğün ancak takva ile olduğu şeklindeki dini söylemler (ayet, hadisler) sıkıntılı anlarınızda sizi rahatlatıyor mu ?

6- Daha çok paranız olsa kendinize karşı daha çok saygı ve güven duyar mıydınız ?

Neden ?

7- Kendinizi toplumdan dışlanmış hissettiğiniz oluyor mu? Buna sebep olan olaylar yaşıyor musunuz ?

Ne zaman ?

Daha çok kimler tarafından ?

(zenginlik açısından ve dindarlık açısından)

8- Böyle bir dışlanmışlık hissettiğinizde o kişiyi mi kibirli görürsünüz yoksa kendinizde mi bir kırıklık üzümlük vb. hissedersiniz ?

O kişideki kibir neden kaynaklanıyor ?

9- Sıkıntılı anlarınızda size neler teselli veriyor ?

(Din & Sağlık, vb. şekilde açılabilir)

Size aylık ne kadar bir gelir rahat yaşamak için yeterlidir.

10- Yoksulluğun nedenleri nelerdir ?

En önemli nedeni nedir ?

Kader bir neden midir ?

11- Yoksulluktan nasıl kurtulunabilir ?

İnsan kendi kurtulabilir mi, yoksa dış etkenler mi önemli ?

12- Dindarlar daha mı çok yardımlaşıyorlar ?

En azından sizin gözlem ve tecrübeniz nedir ?

13- İnsanlar daha çok dindar olsaydı yoksulluk azalır mıydı ?

14- Para kazanmak için tanıdıklarının olması, makam sahipleriyle ilişkilerinin olması çalışarak kazanmaktan daha mı etkilidir ?

15- Aile için de maddi durum ve veya diğer nedenlerle tatsızlıklar yaşandığı oluyor mu?

Daha çok hangi nedenle oluyor ?

16- Komşu akraba ilişkileriniz nasıl, Hangileri ile daha iyisiniz ?

(dini durumu, eğitim düzeyi vb.)

17- Geleceğe dair beklentileriniz nelerdir, daha iyi mi olacak yoksa daha kötüye mi gidecek ?

18- Dindar mısınız, namaz, oruç gibi ibadetlerinizi yerine getirir misiniz ?

Kur'an okur musunuz ?

Dua eder misiniz ? Günah olduğunu bile bile yaptığınız şeyler olur mu ?

19- Allah'a, Ahiret gününe Meleklerle inanır mısınız, bu konulardaki düşünceleriniz nelerdir ?

EK- 3 Mülakat Yapılmayan Bir Görüşmeye Ait Notlar

GÖRÜŞME 8 – MÜLAKAT YAPILAMADI

14 Haziran 2014 Cumartesi

Yemek almaya yeni başlayacak.

Kişi : A. Ç. Yaş: 75 Eğitim :Yok Eşi: Vefat etmiş.

Gelir: Yaşlılık maaşı Yerleşim Yeri: 2 Katlı çok eski bir ev, Ulucaminin kalealtına doğru uzanan eski sokakları

Evdeki kişi sayısı: Eşinden ayrılan 30 yaşındaki küçük oğul üst katta kalıyor ama yıkılmak üzere olan bu evdeki üst katın da durumu çok berbat.

Yoksulluk nedeni: Sigortasızlık, çocukların işlerini yoluna koyamamaları vb.

Şeker krizine girdiği için ayağı patlayan ve ayağa kalkamadığı için yemek talebinde bulunan A. teyzenin evine gittiğimizde kapıyı açamıyor camdan uzattığı anahtarla kapıyı kendimiz açıyoruz. Yatalak duruma yeni düştüğü için duruma alışmamış ve küçük bir kriz içinde. Mülakat yapmamız için uygun görünmüyor. En azından görüşmelerimizi kayıt altına almak için izin istiyoruz. Çok anlamasada kabul ediyor ve başlıyor kendisi konuşmaya. Sorulan sorulardan çok kendi aklına gelenleri anlatıyor. Bu mülakat için uygun olmadığının bir göstergesi oluyor bizim için. Biraz konuşmakta Ahmet abiyle birbirimize bakıp olmayacağına hükmediyoruz. Konuşma arasında geçen eşinin şaşkın olduğu ve zamanında eşin dostun yardımıyla sigortalı işe yerleştirildiği fakat oralarda uyuyup kaldığı için devam edemediği bilgisi dikkatimizi çekiyor. Çünkü önceki başka görüşmelerde de kadın görüşmeciler eşlerinin yetersizlikleri nedeniyle yoksulluk içinde olduklarını söylemişlerdi. Yaşlılık maaşından aldığı parayı ikinci el çamaşır makinesi buzdolobı alması için oğluna

verdiğini arkasını sormadığını söylüyor. Çarşamba cemaatine katılıp güzel bir yaşam sürdürdüğünü söylediği en büyük oğlunun ayakkabıcı dükkanını iflas ettirip çek-senet yüzünden cezaevine düşmesi onu hem üzmüş hem de kendisini o oğlu kolladığı için biraz sahipsiz bırakmış. Onun içerde olmasına çok üzüldüğünü söylüyor. Evde yiyecek hiç ekmeği olmadığını, 2 gün sonra başlayacak sıcak yemek dağıtımına kadar ekmezsiz olduğunu söyleyince dışarı çıkıp ekme, peynir, vesaire gibi küçük alışverişini yapıyoruz.

Dini Eğitim: Çocuklarına bir dini eğitim verdimemiş ama büyük oğlunun sonradan Çarşamba cemaatine gidip geldiğini ve olumlu yönde değiştiğini sevinerek anlatıyor. Diğer oğullarının pek ilgilerinin olmadığını direkt söyleyemesede bunu ifade eden cümleler kullanıyor.

EK- 4 Mülakat Yapılan Bir Görüşmeye Ait Notlar

GÖRÜŞME 10 - MÜLAKAT 6 7 Haziran 2014 Cumartesi

Yemek ve yardım alıyor.

Adı: Hasibe (Kod) Yaşı: 55 Medeni Durumu: Boşanmış

Gelir: Yok (SHÇEK'den gelen maaş kız 18'i bitirdiği erkek çocuk da okula çok fazla devamsızlık yapıldığı için kesilmiş).

Eğitim: İlkokul

Evdeki kişi sayısı : 18 yaşında kız, 13 yaşında erkek. (2 de misafir-kız kaçıran bir yeğen- O anda evde değil).

Mesken durumu: Kira ve güneş görmeyen altta bir oda, üstte bir oda 220 lira kira.

Yoksulluk nedeni: Sigortasızlık ve eşin terki (yaşadığı psikolojik rahatsızlık sonucu).

Dini Sembol: Evde bolca dua kitabı ve ilmihaller var, ancak kızın yanımıza askılı atlet benzeri omuzları açıkta bırakan bir elbise ile çıkmasını kayda değer buluyoruz.

Eve girdiğimize dışarısının günlük güneşlik iken evde lamba yakılması çok dikkatimizi çekiyor, çünkü evin nerdeyse hiç penceresi yok. Anne yeni ameliyat olmuş ve kızı hizmetini görüyor. Oğlan pazara poşet satmaya gitmiş. Kadın aslen Muşlu ve Isparta'da oturan bir aileden gelmiş. Kendi ailesine boşandığını söyleyemediği için onlarla da ilişkisini kesmiş. Boşandığı için öldürüleceğinden korkuyor. Kocasını kendi ağabeyi tarafından bıçaklandıktan sonra psikolojik olarak rahatsızlanmış. O da annesinin bakım parası ile hayatını sürdürüyor.

Çocukların durumu: Bir de büyük ağabey var, anneyi dövmüş ve anne bu yüzden onunla görüşmüyor. Ama Adıyaman merkezli bir cemaate takılmış ve çok büyük değişim geçirmiş. Ancak yine de anne onunla barışmıyor.

Bizi çok etkileyen bir ziyaret. Mülakat oldukça başarılı geçiyor. Ancak onlar acılarını anlatırken bizim veri elde etme çabasında oluşumuz bir burukluk yaratıyor. Kadının çocuklarını öldürmek istemesi ve önce genç kızını öldürmek istemesi namus korkusunu gösteriyor. Hatta “neden bu” sorumuza “kötü yola falan düşmesin “ diye açıkça cevap veriyor.

Dini Eğitim: Kendisi, annesi kendi tabiriyle hoca olduğu için ondan çok şey öğrenmiş. Ancak çocukları için böyle bir şey düşünmemiş. Kız meslek lisesinde okuyan büyük kız ve oğlanın bir dini eğitimleri yok, ancak televizyonda dini yayınları çok izliyorlar.

ÖZET

YOKSULLUK VE DİN

KÜTAHYA ÖRNEĞİ

Yoksulluk ve din üzerine kurulu olan bu tezin konusu, nitel yaklaşımın sunduğu avantaj ve birikimle, dinin yoksulluğun sebep olduğu olumsuz sosyal ve psikolojik durumlar üzerindeki her türlü etkilerini açıklamak ve betimsel olarak tanımlamaktır.

Giriş bölümü araştırmanın amacı ve önemi, konusu ve problemi, metodolojisi, dini araştırmaların örneklerinin verilmesi ve ilgili literatürün sunulması şeklinde oluşturulmuştur. Araştırma kuramsal ve uygulamalı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Ancak araştırmanın ana çerçevesi tipik durum örnekleme ile seçilen örneklemden elde edilen verilere dayanmaktadır.

Birinci bölümde yoksulluğun tanımı ve boyutları üzerinde durulmuş, diğer dinlerin ve İslam dininin yoksulluk problemine bakışları ele alınmıştır. Birçok araştırma disiplinine konu olan yoksulluğa sosyolojik yaklaşımın sınırları çizilmiş, yoksulluk teorileri çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bölümde son olarak araştırma evreni olan Kütahya ili hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. İkinci bölümde ise araştırmanın ana gövdesini oluşturan veriler sunulmuştur. Bu yapılırken araştırma aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış mülakatlarla elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Hayat memnuniyeti, değersizlik hissi, toplumsal dışlanma, yoksulluğun neden ve sonuçları, umutsuzluk hissi ve yoksulun dini yaşantısı gibi sosyal parametreler çerçevesinde özgün olarak oluşan veriler yorumlarla desteklenmiş, ilgili araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırmalar yapılarak sunulmuştur. Sonuç olarak seküler değerlerin ve tüketim kültürünün etkisini her geçen gün biraz daha hissettirmesiyle birlikte yoksulluğun ve onun getirdiği sosyal sonuçlarının ülkemiz toplumunda daha derinden hissedildiği aşikardır. Araştırmamız dinin yoksulluğun ortaya çıkardığı her boyuttaki kırılmalara karşı bir reaksiyonunun olduğunu sahadan örneklerle ve yoksul bireylerin kendi kelimeleriyle ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırmamızın en alt sosyo-ekonomik düzeyde bulunanların dine yaklaşımları ile toplumsal hayatı anlamlandırmalarında dinin oynadığı rolün keşfedilmesine fayda sağlayacağını düşünüyoruz.

Aynı zamanda yoksulluk, din ve din hizmetleri ile ilgili sorunların çözümlenmesine ve yeni anlayışların geliştirilmesine hizmet edeceğini umut ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Din, Sosyal Parametreler, Hayat Memnuniyeti, Toplumsal Dışlanma, Umutsuzluk.

ABSTRACT

POVERTY AND RELİGİON

THE SAMPLE OF KÜTAHYA CITY

The subject of the thesis, which based on religion and poverty, explains and defines any influence of religion descriptively on negative psychological and social states that caused by poverty with the advantages and accumulation of the qualitative approach. The study consists of an introduction and two sections.

In the introduction, the purpose and the importance of research, the subject matter and its problems, methodology, giving the example of religious studies and the relevant literatüre have been explained. The study consists of two parts, namely theoretical and practical. However, the main frame of study is based on data obtained from the sample selected by a typical case sampling.

In the first chapter, it concentrates on the definition of poverty and sizes, the views of other religions and Islam on poverty problems. The borders have been drawn of sociological approach for poverty which is the subject of many research disciplines, evaluations have been performed within the framework of poverty theories. Finally in this section, information about the research universe Kütahya has been given. The second chapter presents data that make up the main body of the study. While doing this, data obtained from semi-structured interviews as a tool has been used. The data, which was created originally In the framework of social parameters such as life satisfaction, feelings of worthlessness, social exclusion, the causes and consequences of poverty, hopelessness, and poor religious, was supported with comments and also was presented by making comparisons with the results of relevant researches.

As a result, it is obvious that along with the increasing effect of the secular values and consumer culture, poverty and its social consequences has been more deeply felt by day by in the society of our country. The research reveals that the religion had reaction against breakage any size through the examples in the field and own sayings of the poor. In this aspect, we think that the research will be useful to discover the role of the religion for the lower socio-economic class that is getting the meaning of the social life and their approach to religion. At the same time we hope that this study contribute to develop various policies to solve the recent problems regarding religion, poverty, politics and religious services.

Key Words: Poverty, Religion, Social Parameters, Life Satisfaction, Social Exclusion, hopelessness.

KAYNAKÇA

- AÇAR, Onur, *A Critique to Liberal -Conservative Approach to Poverty in Turkey: The Cases of Deniz Feneri Association and Social Assistance and Solidarity General Directorate*, The Degree of Master Science in the Department of Sociology, Middle of Tecnical Universty, Ankara 2009.
- ADAMAN, Fikret ve KEYDER, Çağlar, *Türkiye 'de Büyük Kentlerin Gecekondu Ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma*, http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf.
- AKBULUT, Eyyüp ve AYTEKİN, Nihan, “Deniz Feneri Derneği ve Pazarlama İletişim Stratejileri”, *Küresel Yoksulluk Bildirileri Kitabı*, Ali Akdemir (Ed.) IV.Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale 2007.
- AKÇALI, Selda İçin, Tüketim Toplumunda Yoksulluk Algısı, *Sivil Toplum Dergisi*, 4 (13-14) Ocak Haziran 2006.
- AKSAN Gamze, “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, Konya 2012, ss. 9-19.
- AKSAN, Gamze, *Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri-Konya Örneği-*, Yayınlanmamış Y.lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.
- AKŞİT, Bahattin ve Diğerleri, *Türkiye 'de Dindarlık*, İletişim Yay. İstanbul 2012.
- AKTAN, Coşkun Can ve VURAL, İstiklal Yaşar, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002.

- AKYÜZ, Niyazi ve ÇAPCIOĞLU, İhsan, *Sosyolojik Din Tanımları, Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, (Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu), Gündüz Yay., Ankara, 2010.
- AKYÜZ, Niyazi, ÇAPCIOĞLU, İhsan, “Dini Tecrübenin İfade Şekilleri”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ed. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu), Grafiker Yay., Ankara 2012.
- AKYÜZ, Niyazi, *Gecekonduarda Dini Hayat ve Kentleşme*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2007.
- ALLPORT, G. W., *Birey ve Dini* (Çev. B. Sambur), İnsan Yay., İstanbul 2004.
- ARSLAN, Mustafa, “Gündelik Hayatta Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ed. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu), Grafiker Yay., Ankara 2012.
- ARSLAN, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yay., İstanbul 2004.
- ARSLANTÜRK, Zeki ve E. Hamit, *Uygulamalı Sosyal Araştırma*, 2. baskı, Çamlıca Yay. İstanbul 2011.
- AWAD, Yaser ve NİRİT Israeli, “*Poverty and Income Inequality: An International Comparison*”, <http://www.lisdatacenter.org/wps/liswps/166.pdf>.
- AYDIN, Betül, *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, Ankara: Atlas Yayınları, 2005.
- AYTEN, A. vd., Dini Başa Çıkma, Şükür Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 2012.
- BAHADIR, Abdülkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yay., İstanbul 2011.
- BAŞARAN, Kemal, *Yoksulluk ve Suç*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Gaziantep, 2012.
- BAUMANN Zygmund, *Çalışma Tüketicilik ve Yeni Yoksullar* (Çev. Ü. Öktem), Sarmal Yay., İstanbul 1999.

- BAUMANN, Zygmunt, *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına Mıdır?*(Çev. Hakan Keser), Ayrıntı Yay., İstanbul 2015.
- BEKEN, Hikmet Gülçin, *Yoksulluk Olgusuna Bir Kavramsal Bir Bakış*, Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst. İktisat Yayınlanmamış Y.lisans tezi, İstanbul 2008.
- BERGER, Peter L., *Kutsal Şemsiye* (Çev. Ali Coşkun) Rağbet Yay., İstanbul 2000.
- BEŞER, Faruk, *İslam'da Fakirlik Zenginlik Kavramları*, Nun Yay. İstanbul, 1991.
- BEVERIDGE, William, *Social Insurance and Allied Services*, Majesty's Stationary Office, London 1942.
- BHALLA, A.S. and LAPEYRE Frederic, *Poverty and Social Exclusion in a Global World*, Palgrave Mc Millan, New York 2004.
- BIÇKI Doğan, "Kentsel Yoksulluğun Kültüralist Okumaları", *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek* (Der. Ö. Aytaç, S. İlhan), Birleşik Yay., Ankara 2013.
- BİLEN, Mahmut ve YUMUŞAK, İbrahim Güran, "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Sorunu", *Stratejik Araştırmalar Dergisi* (Ed. Atilla Sancaklı), Sayı: 8, TASAM Yayınları, İstanbul 2006.
- BİLGİN, Vejdi, "Dinlerin Yoksulluğu Algılayışı Üzerine Bir İnceleme", *Ulusal Yoksulluk Sempozyumu Kitabı* (Ed. A. E. Bilgili, İ. Altan), C. II., 2003.
- BORA, Aksu, *Yoksul Çocukların Medyada Temsili*, Ulusal 5. Çocuk Kültürü Kongresi, <http://bianet.org/bianet/bianet/70342-yoksul--cocukların-medyada-temsili>, (7-Kasım-2012).
- BRADSHAW, J., "Child Poverty and Child Outcomes", *Children and Society*, Volume 16, John Wiley&Sanz Ltd., pp. 131-140.

- BRATTON, Michael, "Poor People and Democratic Citizenship in Africa", *Poverty, Participation and Democracy* (Ed. Amirudh Krishna), Cambridge University Press, New York 2008.
- BRYMAN, Alan, *Social Research Methods*, Oxford University Press, New York 2004.
- BRYNE, David, *Social Exclusion*, Open University Press, London 2005.
- BUĞRA, Ayşe, *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye 'de Sosyal Politika*, İletişim Yay., İstanbul 2011.
- BULAÇ, Ali, *Çağdaş Kavramlar ve Düzenler*, Düşünce Yay., İstanbul 1977.
- COHEN, Mark R., "Introduction: Poverty and Charity in Past Times", *Journal of Interdisciplinary History*, 35 (3), 2005, s. 347-360.
- ÇAKAR, Burcu Yakut, *Comparative Analyses of Poverty and Inequality in Turkey*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngilizce İktisat Anabilim Dalı.
- ÇALIŞKAN, Şadan, "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), İstanbul 2010, s.89-132.
- ÇAPCIOĞLU, İhsan, *Sosyo-Politik Tutumlar ve Dindarlık İlişkisi –İlahiyat Fakülteleri Örneği-* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- ÇARKOĞLU, A. ve TOPRAK, B., *Değişen Türkiye 'de Din Toplum ve Siyaset*, Tesev Yay., İstanbul 2006.
- ÇELİK, Celalettin, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.
- ÇİĞDEM, Ahmet, "Yoksulluk ve Dinsellik", *Yoksulluk Halleri* (Ed:Necmi Erdoğan), Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2002.

- ÇUKUR, Cem Şafak, “Yoksulluğun Psikolojisi”, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları (Ed. Nurgül Oktik), Yakın Yay., İzmir 2008, s.97-163.
- DANIŞ, Mehmet Zafer, “General Chrarakteristic Of Underclass Poor, Reasons of Their Poverty, Theirs Conditions of Showing Depressive Symptoms and Their Level of Hopelessness”, *Humanity& Social Sciences Journal* 4 (2), 2009, ss. 143-152.
- DANSUK, Ercan, *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi Ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi*, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 1997.
- DOĞAN, Vuslat, *Yoksulluğun Unutulan Yüzü: Yoksul Çocukların Yoksulluk Algıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2011.
- DÖNMEZER, Sulhi, *Toplumbilim*, Beta yay. 12. Basım, İstanbul 1999.
- ELLWOOD, Wayne, *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu* (Çev. B. D. Genç), Metis Yay., İstanbul 2002.
- EMMONS, Robert A., “Duygu ve Din”, (Çev. Gülüşan Göcen), *Din ve Maneviyat Psikolojisi-Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları* (Ed. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, Çev. Ed. İ. Çapcıoğlu, A. Ayten), Phoenix Yay., Ankara 2013, ss. 469-502.
- ERASLAN, Levent, “Sivil Toplum Kavramının Gelişimi Bağlamında STK’ların Yoksulluğu Önleme Stratejilerinin Değerlendirilmesi: Deniz Feneri Derneği-Ankara Şubesi Örneği”, *Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri II.cilt* (Yay. Haz. K. Tuna vd.), Deniz Feneri Yay., İstanbul 2008.

- ERDEM, Tevfik, “Yoksulluk”, *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler* (Ed: T. Erdem), Lotus Yay., Ankara 2006.
- ERDEM, Tevfik, *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik bir Çalışma- Ankara Kent Yoksulları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- ERDOĞAN, Necmi, “Yok-sanma-Medeniyet ve Fark Yaraları”, *Yoksulluk Halleri* (Ed. N. Erdoğan), Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2002.
- ERDOĞAN, Necmi, *Yoksulluk Halleri*, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2002.
- ERSOY, Melih ve Diğerleri, *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri- Ankara Örneği*, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı 1999 Yılı Stüdyo Çalışması, ODTÜ, Ankara 1999.
- ESGİN, Ali, *Giddens Sosyolojisi*, Anı Yay. Ankara 2005.
- EYÜBOĞLU, Osman, *Yoksulluk Ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, Etüt Yay., Samsun 2010.
- FİELD, John, *Sosyal Sermaye* (Çev. B. Bilgen, B. Şen), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2. Baskı, İstanbul 2008.
- FROMM, Eric, *Sevme Sanatı* (Çev. Y. Salman), Payel Yay. 6. Basım, İstanbul 1981.
- FUCKS, Estelle, “Education and Culture of Poverty”, *Poverty New Interdisciplinary Perspectives* (Ed. Thomas Weaver, Alvin Magid), Chandler Publishing Company, California 1969.
- FURSETH İnger ve REPSTAD Pal, *Din Sosyolojisine Giriş- Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar-*, (Çev. Ve Notlar: İ. Çapcıoğlu, H. Aydınalp), Birleşik Yay. , Ankara 2011.

- GIDDENS, Antony, *Sosyoloji* (Çev. Komisyon) Gözden Geçirilmiş 5. Basım, Kırmızı Yay., İstanbul 2008.
- GOOFMAN, Erving, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*(Çev. Barış Cezar), Metis Yay., İstanbul 2009.
- GORDON, Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. O. Akınbay D. Kömürcü), Bilim Sanat Yay. Ankara 1999.
- GÖLE, Nilüfer, *Melez Desenler*, Metis Yay., İstanbul 2000.
- GUSTAV, Mensching, *Dinî Sosyoloji* (Çev. Mehmet Aydın), Tekin Kitabevi, Konya 1994.
- GÜL, Hüseyin, GÜL, Songül Sallan, “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları* (Der. N. Oktik), Yakın Yay., İzmir 2008.
- GÜL, Songül Sallan, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları”, (Ed.Y. Özdek), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 2002.
- GÜNAY, H. Mehmet, Dinin Ana Gayelerini Gerçekleştirmede Bir Risk Unsuru Olarak Yoksulluk Kültürü, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2008.
- GÜNAY, Ünver, “Dindarlığın Sosyolojisi”, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (Ed. Ü. Günay, C. Çelik), Karahan Kitabevi Yayınları, Adana 2006.
- GÜNAY, Ünver, “Modern Sanayi Toplumlarında Din”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Kayseri 1986.
- GÜNAY, Ünver, *Din Sosyolojisi*, 4. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2001.
- GÜNAY, Ünver, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı Yay., Erzurum, 1999.

- GÜNEŞ, Zeynep, *Türkiye’de Yoksulluk Araştırmaları: 1990 Sonrası Çalışmaların Bibliyografik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim dalı, İstanbul 2009.
- HANEGAARS, Aldi ve DE VOS, Haas, “The Definations and Measurement of Poverty” *The Journal Of Human Resources*, No: 23/2, 1998.
- HASSAN, Riaz, *Müslüman Zihinler* (Çev. E. Çenebaşı), Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2005.
- IŞIK, Oğuz ve PINARCIKLIOĞLU, M.Melih, “Nöbetleşe Yoksulluktan, Kuralsız Yoksulluğa”, *Görüş Dergisi*, Sayı: 55, 2003.
- IŞIK, Oğuz ve PINARCIOĞLU, M.Melih, *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*, (5.Baskı) İletişim Yay. İstanbul, 2005.
- İBN HALDUN, *Mukaddime* (Çev. Zeki Kadiri Ugan), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1991.
- İLHAN, Süleyman, “Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası”, *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek* (Ed. Ö. Aytaç, S. İlhan), Birleşik Yay., Ankara 2013.
- İNSEL, Ahmet, “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 89, s. 62-77.
- İNSEL, Ahmet, “Yoksulluk, Dışlanma ve STK’lar”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 6, 2005.
- KAĞITÇIBASI, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar* (9. Baskı), Evrim Yay., İstanbul 1996.
- KALLEK, Cengiz, “Miskin Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005.

- KARAKAŞ Mehmet, “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü; Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* / Cilt: XII, Sayı: 2, Aralık 2012.
- KARAKAŞ, Mehmet, “Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 7(2), Ankara 2005.
- KARAMAN, Hayrettin, *Yoksulluk ve Çaresi*, Yeni Şafak, 12-07-2015.
- KARASAR, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, 1994.
- KARPAT, Kemal, *Elitler ve Din*, Timaş Yay., İstanbul 2008.
- KAYA, Zeynep, *Türkiye’de Yoksulluk Analizi; Bir Probit Model Uygulaması*, Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enst. İktisat Bilim Dalı, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Erzurum 2011.
- KEİSTER, Lisa A., *Faith and Money: How Religion Contributes to Wealth and Poverty*, Cambridge University Press, New York 2011.
- KİNNON, Andrew Mc, “The Sociology Of Religion The Foundations”, *The New Blackwell Companion To The Sociology of Religion* (Ed. Bryan S. Turner), Wiley-Blackwell, Singapour 2010, s. 38.
- KOVANCI, Onur, *İngiliz Yoksul Yasaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.
- KÖKTAŞ, M. Emin, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yay., İstanbul 2000.
- KÖROĞLU, Cemile Zehra, “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/2, C. 1, Sayı: 2.
- KURAN, Timur, *İslam’ın Ekonomik Yüzleri* (Çev. Y. Tezgiden), İletişim Yay., İstanbul 2002.

- KURT, Abdurrahman, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, Bursa 2009.
- LAÇİNER, Ömer, “Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, *Yoksulluk Halleri* (Ed: Necmi Erdoğan), Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2002.
- LEGARD Robin, JILL Keegan and Kit Ward, “In-dept Interviews”, *Qualitative Research Practice* (Ed. Jane Ritchie and Jane Lewis), SAGE Publications, London 2005.
- LOK-DESSALLIEN, Renata, “Review of Poverty Concepts and Indicators”, UN Poverty Reports.
- MACİT, Mustafa, “Yoksulluk ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ed: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu), Grafiker Yay. Ankara, 2012.
- MARDİN, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay., İstanbul 1991.
- MARDİN, Şerif, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yay., 19. Basım, İstanbul 2015.
- MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. O. Akınbay, D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999.
- MOİSİO, Pasi, “Poverty Dynamics According to Direct, Indirect and Subjective Measures”, Stakes Research Paper 145.
- MURAT, Kenize, *Toprağımızın Kokusu* (Çev. M. Nedim Demirtaş), Everest Yay., İstanbul 2011.
- MYLEK I, NEL P, “Religion And Relief: The Role Of Religion İn Mobilizing Civil Society”, *Kötuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, Vol. 5, No. 2, November 2010.
- NEUMAN, W. Lawrance, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Çev. Sedef Özge), Yayın Odası Yay., İstanbul 2008.

- ODEKON, Mehmet (Ed.), *Encyclopedia of World Poverty*, Sage Pub., London 2006.
- OKTİK, Nurgün, “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar”,
Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları(Ed. Nurgün Oktik), Yakın Yay. İzmir
2008.
- OKUROĞLU, Hümeyye, *Türkiye’de Yoksulluk ve Siyasal Davranış: Serdivan
Merkezli Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Sakarya
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Sakarya 2011.
- OLERON, Pierre, *Zeka* (Çev. Ela Güngören), İletişim Yay. Cep Üniversitesi Serisi,
Tarihsiz.
- ÖZBAY, Fatih, *Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı,
İstanbul 2009.
- ÖZBUDUN, Sibel, "Kitlesele Bir 'Yoksulluk Kültürü' mü ?", *Yoksulluk, Şiddet ve
İnsan Hakları*, Todaie Yay., Ankara 2002.
- PARK, Crystal L., “Din ve Anlam”, *Din ve Maneviyat Psikolojisi-Yeni Yaklaşımlar
ve Uygulama Alanları-* (Ed. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park),
Phoenix Yay., Ankara 2013.
- PAZARLI, Osman, *Mantık*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- POLANYİ, Karl, *Büyük Dönüşüm* (Çev. Ayşe Buğra), İletişim Yay., İstanbul 2000.
- POLOMA, M. Margeret, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (Çev. H. Erbaş), Palme Yay.
Ankara 2011.
- RAHNEMA, Macit, *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya* (Çev. Şule Ünsaldı),
Özgür Üniversite Yay., Ankara 2009.
- ROWNTREE, B. S., *Poverty: A Study of Town Life*, Macmillan, London 1910.

- SAUNDERS Peter, “*Towards a credible poverty framework: from income poverty to deprivation*”, Social Policy Research Centre Discussion Papers No. 131, University of New South Wales, Sydney 2004.
- SCHWADEL, Philip, *Poor Teenager’s Religion, Sociology of Religion*, 69:2, 2008.
- SEN, Amarttha, “Social Exclusion: Concept, Application and Scrunity”, *Social Development Papers No. 1.*, Asian Development Bank, Manila 2010.
- SEN, Amarttha, *Inequality Reexamined*, Harvard Universty Press, Cambridge 1995.
- SİMMELE George, *Bireysellik ve Kültür*(Çev. T. Birkan), Metis Yay. İstanbul 2009.
- SLATER, Don, İhtiyaçlar/İstekler, (Çev. Mualla Yıldız), *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, Ed. Chris Jenks, (Çev. Ed. İhsan Çapcıoğlu), Birleşik Yay., Ankara 2012.
- SOARES Judith, “Religion and Poverty in the Caribbean”, *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 20, Taylor & Francis Group, ISSN 1040-2659, ss. 226-234.
- SOULE, George, *Ekonominin ABC’si*, (Çev. Nejat Muallimoğlu), Formül Matbaası, İstanbul 1978.
- STARK, Barbara, “*Theories of Poverty / The Poverty of Theories*”, Brigham Young Universty Law Rewiew, 2009.
- SUBAŞI, Necdet, *Dindarın ve Yoksulun Yaşam Dünyası, Aile Odaklı Stratejiler, IV. Aile Şurası, Aile ve Yoksulluk Bildirileri* (Ed. Rahime Beder Şen), T.C. Başbakanlık ve Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 2004.
- SUBAŞI, Necdet, *Dini Sosyaliteler*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- SUBAŞI, Necdet, *Sınırları Yoklamak*, Ötüken Yay., İstanbul, 2007.
- ŞAHİN, Tijen, *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.

- ŞEN, İsmail, “Basında Dilencilik”, *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Dairesi Başkanlığı, İstanbul 2008.
- ŞEN, Mustafa, *Kur ’ân’da Zenginlik ve Fakirlik*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2008.
- ŞENSES, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2006.
- ŞENTÜRK, Murat, “Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları”, *Sosyoloji Dergisi 3. Dizi 18. Sayı*, ss. 205-233.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, Ankara 1962.
- TAŞÇI, Faruk, *Sosyal Politika-Ahlak İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- TAVŞANCIL, Ezel, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Yay., Ankara 2002.
- TECİM, Erhan, *Sosyal Güven Oluşumunda Dinin Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.
- TOPATEŞ, Aslıcan Kalfa, *Dilenciler: Türkiye’de Yoksulluk ve Dilenme Kültürü*, İletişim Yay., İstanbul 2015.
- TURNER, Kelly and LEHNING, Amanda J., “Psychological Theries of Poverty”, *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, Vol. 16 (1/2) 2007.

- TÜMER, Günay, “Din Maddesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul 1999.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, “Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü”, Yoksulluk 1 (Ed. A. E. Bilgili ve İ. Altan), Deniz Feneri Yay., İstanbul 2003.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2000.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Yoksulluk Kültürü Gecekonducuların Toplumsal Yapısı*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1974.
- UYVAL, Veysel, *Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İFAV Yay., İstanbul 1996.
- ÜLGENER, S. F., *Zihniyet ve Din*, Der Yay. İstanbul 1981.
- WALLACE, Ruth A. ve WOLF, Alison, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev, Rami Ayas ve Leyla Elburuz), Punto Yay., İzmir 2004.
- WEBER, Max, *Protesyan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev. Zeynep Aruoba), Hil Yay., İstanbul 1997.
- WEBER, Max, *Sosyoloji Yazıları* (Çev. Taha Parla), Deniz Yay., İstanbul 2008.
- WEBER, Max, *The Sociology Of Religion*, Boston. MA: Baacon Press, 1964/1922.
- WOLF, Jennifer Price, “*Sociological Theories of Poverty in Urban America*”, *Journal of Human Behavior in The Social Environment*, Vol. 16 (1/2) 2007. www2.stakes.fi/verkkokoulk/pdf/Tu145_verkkokirja.pdf, (Erişim, 19.09.2015).

- YAMAN, Ahmet, “Üç Kutsal Kitabın Yoksulluk Tasavvuru ve Aldığı Önlemler”,
Yoksulluk Sempozyumu Kitabı, (Ed.) Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan,
Deniz Feneri Yayınları, İstanbul, C. II., 2003.
- YAPICI, Asım, “Geleneksellik Ve Modernlik Arasında Sıkışan Din Anlayışları Ve
Dindarlık”, *Dem Dergi*, Cilt 1, 2007.
- YAVUZER, Haluk, *Gençleri Anlamak*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin
yay. Genişletilmiş 9. Baskı, Ankara 2013.
- YILDIZ, Murat, “Üniversite Öğrencilerinin Benlik Tasarımlarının Dinsel Yönelim
Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İslâmi
Araştırmalar*, 2006, cilt: 9, Sayı: 3.
- YILMAZ, Cevdet, *Risk Kapıyı Kırınca: Kentlerde Yoksulluk: Dayanışma Güven,
Güvensizlik*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010.
- YILMAZ, Elif, “Gizli Dilenciler; İstanbul’da Sokakta Çalışan Çocuklar”, *Bir Kent
Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*,
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul 2008.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Gençlik Çağı*, Özgür Yayınları, Ankara 2000.
- YUNUS, Muhammed, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru* (Çev: G. Şen),
Doğan Kitapçılık, İstanbul 2003.
- YÜCE, Mehmet ve ÖZBEK, M. Ferhat, “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyo-
Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”
[Elektronik Sürüm], *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler
E-Dergisi*, sayı:10, 1-23; DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2006.

ZEYBEK, Hilal Alkan, Yoksulluğa Dokunmak: Ötekiyle Karşılaşmada Bedenin Ahlaki Dönüşümü, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı 1*, İstanbul 2013.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.undp.org/poverty/publications/pov_red/Review_of_Poverty_Concepts.pdf, s.3, (Erişim,18.07.2014).

<http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/20122008-3.pdf>, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Sosyal İstatistikler Daire Başkanlığı İşgücü Ve Yaşam Koşulları Grubu Hane halkı Bütçe İstatistikleri Takımı, *TÜİK Yoksulluk Çalışmaları Sunumu*, 20 Aralık 2008, (Erişim, 12.07.2014).

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf. (Erişim, 23.07.2014).

<http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>,, 2014 Human Development Report. (Erişim,18.08.2015).

http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/260/hdr_1999_en_nostats.pdf, , Human Development Report 1999, (Erişim, 13.12.2014).

http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf Birleşmiş Milletler, 1995 Raporu, (Erişim,18-12-2014).

http://sgb.aile.gov.tr/data/.../turkiyede_yoksullugun_olculmesi.pdf, (Erişim, 24.08.2015).

<http://www.haberturk.com/yasam/haber/994698-dilencinin-banka-hesabinda-15-milyon-tl>.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/index.aspx>. (Erişim,18.09.2014).

http://www.kutahya.gov.tr/tab_icerik.php?cat=cografya. (Erişim,18.07.2014).

http://www.kutahyanufus.gov.tr/ortak_icerik/kutahyanufus/Kas%C4%B1m%20Ay%C4%B1%20TU%C4%B0K%20%C4%B0statistikleri.pdf. (Erişim,18.07.2014).

<http://www.kutahyasanayi.net/2014/index.php?> (Erişim,18.07.2014).

<http://www.oxfam.org/en/pressroom/reactions/oxfam-response-credit-suisse-global-wealth-report>..(Erişim, 29.11.2014).

<http://www.sosyolojisi.com>. (Erişim, 21.07.2014).

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaber/Bultenleri.do?id=10902>, TÜİK Haber Bülteni; 2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009, (Erişim, 22.07.2014).

<http://www.tuik.gov.tr>, Tük, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Sayı:13594, 23 Eylül 2013, (Erişim 19.12.2014).

<http://www.un.org/en/ga/second/65/docs/jomo.pdf>, s.3,4, (Erişim 21.06.2015).

http://www.undp.org/poverty/publications/pov_red/Review_of_Poverty_Concepts.

http://www.unicef.org/publications/index_4285.html, (Erişim, 11.07.2014).

<http://www.zafer.org.tr/bolgemiz/tr33-bolgesi/gostergelerle-tr33-bolgesi.html>,

Göstergelerle TR 33 Bölgesi, Zafer kalkınma Ajansı Yayını, (Erişim, 03.02.2015).

<http://www.zafer.org.tr/bolgemiz/tr33-bolgesi/kutahya>. (Erişim,18.07.2014).

<http://www.zafer.org.tr/bolgemiz/tr33-bolgesi/kutahya.html>. (Erişim,18.07.2014).

<http://www2.diyanet.gov.tr/StratejiGelistirme/Afisanlari/dinihayat.pdf>, (Erişim 31.01.2015).

https://archive.org/stream/povertyastudyto00rowngoog/povertyastudyto00rowngoog_djvu.txt (Erişim, 14.04.2016).

<http://ailetoplum.aile.gov.tr/.../Sosyal%20Yardımlar%20Genel%20Müdürlüğü.pptx>

pdf. (Erişim, 08.06.2015).

http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/19_07_05_beveridge.pdf

(Erişim,

26.05.2015)

